

Reviderat förslag till

Landsbygdsprogram för Sverige

år 2007 – 2013

1	Programmets benämning	8
2	Medlemsland och förvaltande region	9
3	Styrkor och svagheter och strategin för att möta dessa samt ex-ante utvärdering	10
3.1	Styrkor och svagheter	10
3.1.1	Landsbygden i Sverige	10
3.1.1.1	Definitioner av landsbygd	10
3.1.1.2	Markanvändning	12
3.1.2	Landsbygdens ekonomi och struktur	12
3.1.2.1	Landsbygdsbefolkningen	12
3.1.2.2	Näringsliv och arbetsmarknad	13
3.1.2.3	Utbildningsnivå och humankapital	18
3.1.2.4	Service och infrastruktur	19
3.1.3	De areella näringarna och livsmedelsindustrin	20
3.1.3.1	Jordbrukets struktur och produktion	20
3.1.3.2	Trädgårdsnäringen	25
3.1.3.3	Jordbruksreformen år 2003	25
3.1.3.4	Skogsnäringen i Sverige	26
3.1.3.5	Rennäringen och det samiska samhället i Sverige	28
3.1.3.6	Fiskerinäringen	29
3.1.3.7	Livsmedelsindustrin	30
3.1.3.8	Jämställdhet och åldersstruktur inom de areella näringarna	31
3.1.3.9	Entreprenörskap och diversifiering inom de areella näringarna	33
3.1.4	Landsbygdens miljö och landskap	34
3.1.4.1	Landskapets natur- och kulturvärden	34
3.1.4.2	Vattenanvändning och vattenkvalitet	40
3.1.4.3	Luftkvalitet	44
3.1.4.4	Klimatförändringar	45
3.1.4.5	Användning av växtskyddsmedel	45
3.1.4.6	Ekologiska produktionsformer	49
3.1.4.7	Markens kvalitet	51
3.1.4.8	Djurens välfärd	51
3.1.5	Lokalt utvecklingsarbete	52
3.1.5.1	Leader II	54
3.1.5.2	Leader+	54
3.2	Strategin som valts för att möta styrkor och svagheter	56
3.2.1	Utmaningar och behov	56
3.2.2	Övergripande strategi och nationella prioriteringar	57
3.3	Ex ante utvärderingen	65
3.4	Effekter från den tidigare programperioden m.m.	65
3.4.1	Miljö och landsbygdsprogrammet	65
3.4.2	Mål 1 Norra Norrland	70
3.4.3	Mål 1 Södra skogslänsregionen	71
3.4.4	Leader+	73
3.4.5	Övriga stödåtgärder	74
4	Programmets prioriteringar och förväntade effekter	77
4.1	Motivering av programmets prioriteringar och åtgärder med hänsyn till EU-strategi och nationell strategi	77
4.1.1	Axel 1	77
4.1.2	Axel 2	78

4.1.3	Axel 3	79
4.1.4	Axel 4	80
4.2	Förväntade effekter av programmet enligt ex ante-utvärderingen	80
4.2.1	Inledning	80
4.2.1.1	Sammanfattning av ex-anteutvärdering Kan Landsbygdsprogrammets åtgärder motiveras av marknadsmisslyckanden?	80
	Åtgärderna under axel 1 och 3	80
	Åtgärderna under axel 2	81
	Åtgärderna under axel 4	82
4.2.1.2	Har erfarenheter från tidigare programperioder och utvärderingar beaktats? 82	
	Axel 1 och 3	82
	Axel 2	83
	Förändringar i Landsbygdsprogrammet	84
4.2.1.3	Är målen realistiska i förhållande till de finansiella resurser som tilldelas respektive åtgärd?	85
	Axel 1 och 3	85
	Axel 2	85
	Axel 4	86
4.2.1.4	Bidrar programmet till att uppfylla EU:s övergripande mål och målen i den svenska nationella strategin?	86
4.2.1.5	Programmets effekter på miljön	87
4.2.2	Avslutande kommentar	88
5	Beskrivning av åtgärdsförslagen	90
5.1	Redogörelse för löpande avtal	90
5.1.1	Övergångsregler	90
5.1.1.1	Stöd till investeringar i jordbruksföretag	90
5.1.1.2	Startstöd till unga jordbrukare	91
5.1.1.3	Kompetensutveckling inom insatsområde I (KULM)	91
5.1.1.4	Kompetensutveckling inom insatsområde II (K2)	91
5.1.1.5	Kompensationsbidrag i mindre gynnade områden	91
5.1.1.6	Stöd för miljövänligt jordbruk	91
5.1.1.7	Stöd för bearbetning och saluföring av jordbruksprodukter	92
5.1.1.8	Stöd för skogsbruk	92
5.1.1.9	Främja anpassning och utveckling av landsbygden	92
5.2	Villkor för alla eller flera åtgärder	92
5.2.1	Tvårvillkor	92
5.2.1.1	Verksamhetskraven	93
5.2.1.2	God jordbrukshävd och goda miljöförhållanden	94
5.2.2	Investeringsstöd	95
5.2.3	Kriterier och administrativa regler för att undvika dubbel finansiering enligt artikel 5.6 i rådets förordning (EG) nr 1698/2005	96
5.2.4	Kontroll enligt artikel 48.2 i tillämpningsförordningen XX/2006	98
5.3	Axel 1 Förbättra konkurrenskraften i jord- och skogsbrukssektorn	98
5.3.1	Kompetensutveckling, information och kunskapsspridning	98
5.3.2	Startstöd för unga jordbrukare	101
5.3.3	Modernisering av jordbruksföretag	103
5.3.4	Högre värde i jord- och skogsbruksprodukter	106

5.3.5	Stöd till samarbete för att initiera nya produkter, processer och tekniker inom jordbruks- och livsmedelssektorn samt inom skogsbrukssektorn	108
5.3.6	Infrastruktur som är av betydelse för utveckling och anpassning av jord- och skogsbruket.....	110
5.4	Axel 2 Förbättra miljön och landskapet	112
5.4.1	Kompensationsbidrag för naturbetingade svårigheter i bergsområden och för andra områden med svårigheter	112
5.4.2	Natura 2000-ersättningar och ersättningar som är kopplade till direktiv 2000/60/EC.....	115
5.4.3	Ersättningar för miljövänligt jordbruk.....	115
5.4.3.1	Svensk miljölagstiftning - beskrivning av nationella bestämmelser på vissa områden som berörs av miljöersättningar inom jordbruket.....	116
5.4.3.2	Nationella minimikrav och andra relevanta nationella bestämmelser vad det gäller användning av gödselmedel och växtskyddsmedel	119
5.4.3.3	Vallodling för miljön och det öppna landskapet	121
5.4.3.4	Biologisk mångfald och kulturmiljövärden i betesmarker, slätterängar och våtmarker.....	125
5.4.3.5	Värdefulla natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet och renskötselområdena	130
5.4.3.6	Regionalt prioriterade ersättningar (RPE).....	135
5.4.3.7	Traditionella kulturväxter och husdjursraser.....	138
5.4.3.8	Minskade växtnäring förluster från jordbruksmark	144
5.4.3.9	Miljöskyddsåtgärder	148
5.4.3.10	Ekologiska produktionsformer	150
5.4.3.11	Gemensamt för alla insatser under åtgärden miljövänligt jordbruk ..	153
5.4.4	Icke produktiva investeringar – jordbruk	154
5.4.5	Icke produktiva investeringar - skog.....	154
5.4.5.1	Bevara och utveckla skogens kollektiva värden.....	154
5.4.5.2	Ädellövskogsbruk.....	157
5.4.5.3	Gemensamt för alla insatser under åtgärden icke-produktiva investeringar- skog	158
5.5	Axel 3 Diversifiering och förbättrad livskvalitet på landsbygden.....	159
5.5.1	Åtgärder för att diversifiera ekonomin på landsbygden.....	159
5.5.1.1	Diversifiering till annan verksamhet än jordbruk.....	159
5.5.1.2	Affärsutveckling i mikroföretag	162
5.5.1.3	Främjande av turistnäringen	166
5.5.2	Åtgärder för en bättre livskvalitet på landsbygden.....	170
5.5.2.1	Grundläggande tjänster för ekonomin och befolkningen på landsbygden	170
5.5.2.2	Förnyelse och utveckling i byarna.....	172
5.5.2.3	Bevarande och uppgradering av natur- och kulturarvet på landsbygden	174
5.5.2.4	Åtgärder i form av utbildning och information	176
5.5.2.5	Kompetens- och informationsinsatser för förberedelse och genomförande av lokala utvecklingsstrategier	178
5.6	Leader	179
5.6.1	Motiv för Leader.....	179
5.6.2	Bildande av lokala utvecklingsgrupper	179
5.6.3	Genomförande av lokala utvecklingsstrategier	182

5.6.4	Samarbete	184
5.6.5	Driftskostnader för LAG-grupperna samt informations och animationsinsatser	185
6	Finansiell plan	187
7	Indikativ fördelning per åtgärd	187
8	Nationell finansiering per axel	187
9	Förenlighet med fördragets artikel 87, 88 och 89.....	188
10	Förhållandet till andra finansiella instrument.....	189
10.1	Förhållandet till andra delar inom den gemensamma jordbrukspolitiken.....	189
10.2	Avgränsning i förhållande till axlarna 1 till 3.....	189
10.2.1	Avgränsning i förhållande till strategi och åtgärder inom den regionala utvecklingspolitiken	189
10.2.2	Avgränsning i förhållande till strategi och åtgärder inom Europeiska fiskerifonden.....	192
10.2.3	Avgränsning till LIFE -fonder.....	192
10.3	Avgränsning i förhållande till axel 4	192
10.4	Förhållandet till andra finansiella instrument inom gemenskapen.....	193
10.4.1	EU:s 7:e ramprogram för forskning och utveckling.....	193
10.4.2	EU:s ramprogram för konkurrenskraft och innovation.....	193
11	Behöriga myndigheter och ansvariga organ.....	194
11.1	Behöriga myndigheter och ansvariga organ som utsetts	194
11.2	Administrations- och kontrollsystem	196
11.3	Leader.....	198
12	Övervaknings- och utvärderingssystem samt övervakningskommitténs sammansättning	200
12.1	Beskrivning av system för uppföljning och utvärdering	200
12.2	Förutsedd sammansättning av övervakningskommittén	202
12.3	Övervakningskommitténs ansvar	202
13	Programmets offentlighetsförhållande	204
13.1	Information till stödmottagare.....	204
13.2	Information om gemenskapens bidrag	206
13.3	Information till allmänheten	206
14	Parter som utsetts och resultat av samråd.....	207
14.1	Parter som utsetts.....	207
14.2	Resultat av samråd.....	210
15	Jämställdhet mellan män och kvinnor och frågeställningar relaterade till diskriminering.....	211
15.1	Jämställdhet	211
15.2	Integration.....	211
15.3	Särskilda förutsättningar för programgenomförandet som berör den samiska befolkningen	212
16	Tekniskt stöd	214
16.1	Tekniskt stöd	214
16.2	Nationellt nätverk för landsbygdsutveckling.....	214
16.2.1	Organisationer och myndigheter som deltar i nätverket.....	214
16.2.2	Procedur och tidsplan för etablering av nätverket.....	215
16.2.3	Verksamhet.....	215
16.2.4	Budget.....	216
17	Bilagor	217

17.1	Bilaga 1.....	218
	Redogörelse för löpande avtal och återstående utbetalningar efter den 15 oktober 2006 per åtgärd.....	218
17.2	Bilaga 2.....	222
17.3	Bilaga 3 Regionala skötselinsatser.....	224
17.3.1	Bevarande av hotade åkerogräs.....	224
17.3.2	Bioträda.....	224
17.3.3	Obärgad spannmålsskörd.....	225
17.3.4	Skötsel av landskapselement med särskilda värden.....	225
17.3.5	Särskild höhantering på slåtteräng.....	225
17.3.6	Bränning.....	226
17.3.7	Särskild skötsel vid fåbodbete.....	226
17.3.8	Mjolkning vid fåbodbete.....	227
17.3.9	Bete och slåtter på svårtillgängliga platser.....	227
17.3.10	Ersättning för skötsel av mosaikmarker inklusive andra gräsfattiga marker	228
17.3.11	Restaurering av slåtterängar och betesmarker.....	228
17.3.12	Röjning av stigar till samevisten.....	229
17.4	Bilaga 4 Ex ante-utvärderingen.....	230
17.5	Bilaga 5 Kombinationsmöjligheter inom miljövänligt jordbruk.....	230
17.6	Tabellbilaga 6.....	232
17.7	Kartbilagor.....	233

1 Programmets benämning

Landsbygdsprogram för Sverige år 2007–2013.

2 Medlemsland och förvaltande region

Programmet avser hela Sverige med statligt huvudansvar för administration och genomförande.

3 Styrkor och svagheter och strategin för att möta dessa samt ex-ante utvärdering

3.1 Styrkor och svagheter

3.1.1 Landsbygden i Sverige

3.1.1.1 Definitioner av landsbygd

Sverige är beläget på den Skandinaviska halvön mellan 55 och 69 breddgraden. Landet är 1 572 km långt och 499 km brett och dess totala yta är 449 964 km². Sverige är geografiskt indelat i tre större delar. Götaland i söder och Svealand i de centrala delarna utgör vardera en femtedel av landet. Norrland i norr utgör 60 procent av landets totala yta.

I Sverige bor cirka 9 miljoner människor. Tillsammans med Finland är Sverige det mest glest befolkade landet inom EU med endast 22 personer/km². Sveriges befolkning är koncentrerad till de södra delarna av landet och i de nordligare delarna finns stora områden som är mycket glest befolkade. Enligt Glesbygdsverket bor 24 procent av svenskarna på landsbygden, där landsbygd avser boende utanför tätort med mer än 3 000 invånare. De allra flesta av dessa bor i tätortsnära landsbygd och endast 2 procent av svenskarna bor i glesbygder med mer än 45 minuters bilresa till en större tätort med mer än 3 000 invånare. Av kartan nedan framgår att tätortsnära landsbygder finns i de flesta delar av landet medan glesbygder, enligt Glesbygdsverkets definition, dominerar i främst skogslänens inland.

Figur 1 Landsbygden i Sverige, enligt Glesbygdsverkets definition

Källa: Sveriges gles- och landsbygder, Glesbygdsverket 2005.

Landsbygdsområden i Sverige skiljer sig dock mycket åt i de olika delarna av landet. Därför har Glesbygdsverket delat in de olika områdestyperna i fyra regioner, vilka framgår av kartan i figur 1 och som utgår från att regionens utbud av arbetstillfällen skall vara tillgängligt inom dagspendlingsavstånd¹;

- *skogslänens inland*, i huvudsak de lokala arbetsmarknader som ingick i EU:s tidigare mål 6 – område.
- *skogslänen övrigt*, omfattar de övriga delarna av skogslänen
- *storstadsregionerna*, omfattar Stockholms, Göteborgs och Malmös lokala arbetsmarknader
- *övriga Sverige*, omfattar övriga delar av landet

Statistiska Centralbyrån gör ingen skillnad på gles- och landsbygd utan avgränsar bara tätorter med mer än 200 invånare. Enligt den definitionen bor 16 procent av befolkningen på landsbygden, vilket är en nivå som varit mer eller mindre oförändrad sedan omkring år 1970. OECD:s definition baseras på den andel av befolkningen som bor i kommuner med en befolkningstäthet mindre än 150 invånare/km², vilket för Sveriges del skulle innebära att runt 70 procent av befolkningen bor på landsbygden. Stockholm och Skåne län är de enda regioner som inte klassificeras som landsbygd enligt OECD:s definition. Hela 99

¹ Sveriges gles- och landsbygder, Glesbygdsverket 2005.

procent av Sveriges totala landareal skulle definieras som landsbygd enligt denna definition.

3.1.1.2 Markanvändning

Mer än hälften av Sveriges landyta består av landskap präglad av de areella näringarna dvs jord- och skogsbruk, rennäring och fiskerinäring. Landskapsbilden är därför i många fall direkt kopplad till verksamheter inom de areella näringarna och dess markanvändning. En mycket stor del av Sveriges landareal utgörs av skog, berg, fjäll och gräsmarker, arealer som till stor del har en mycket gles permanent befolkning. Av Sveriges totala landareal på 41 miljoner hektar är närmare 23 miljoner hektar skogsmark. Ytterligare 10-15 miljoner hektar våtmarker och fjällskogar hör till skogslandskapet. Renskötsel bedrivs på cirka en tredjedel av Sveriges yta. Dessa marker finns i mellersta och norra Sveriges skogs- och fjällområden. Vidare är Sverige ett vattenrikt land där nästan en tiondel av totala ytan består av närmare 100 000 sjöar.

Tabell 1 Markanvändningen i Sverige

Markanvändning	procent
Jordbruksmark	8
Skogsmark	57
Bebyggelse	1
Myr- och naturliga gräsmarker	17
Berg och fjäll	14

Källa: SCB; Markanvändningen i Sverige.

I jämförelse med andra medlemsländer har Sverige en liten andel jordbruksmark. Jordbruksmarken är koncentrerad till de södra delarna av landet. I Skåne, som är Sveriges mest jordbruksdominerade län, utgör jordbruksmarken nästan halva arealen. Även i Mellansveriges slättbygder i Uppsala, Södermanlands och Östergötlands län är en förhållandevis stor andel av ytan, 23-25 procent, jordbruksmark. I de fyra nordligaste länen däremot, som utgör drygt halva Sveriges totala yta, motsvarar jordbruksmarken endast ett par procent medan skog och fjällområden dominerar. Den totala jordbruksmarken i Sverige uppgår till 3,2 miljoner hektar varav cirka 2,7 miljoner hektar är åker och cirka 0,5 miljoner hektar är betesmark. Slätter- och betesvall är den arealmässigt största grödan som täcker nästan 40 procent av åkerarealen, medan trädan utgjorde 11 procent av åkerarealen år 2004.

3.1.2 Landsbygdens ekonomi och struktur

3.1.2.1 Landsbygdsbefolkningen

Under 1990-talet och början av 2000-talet har befolkningen vuxit snabbt i storstäderna medan landsbygdsbefolkningen har minskat. Variationerna i befolkningsutvecklingen i olika landsbygdsområden är dock stora. Den mera tätortsnära landsbygden har haft en viss befolkningsökning under senare år medan glesbygder i skogslänens inland har haft en

förhållandevis snabb befolkningsminskning. Minskningstakten i glesbygder har dämpats sedan i början av 2000-talet, vilket till viss del beror på en befolkningsökning i skärgårdsområdena nära Stockholm och Göteborg.

Allmänt sett är människorna på landsbygden äldre än befolkningen totalt. Andelen pensionärer är i vissa områden mer än 25 procent av befolkningen medan riksgenomsnittet ligger på 17 procent. Det är framför allt skogslänens inland och i sydöstra Sverige som andelen äldre personer är relativt hög. Könsfördelningen är dessutom ojämnt fördelad. Det är enbart i högskoleorter och regioncentra där det bor fler kvinnor än män.

Unga människor flyttar mer än äldre för att studera, arbeta eller byta miljö². Tidigare har det varit framförallt unga kvinnor som flyttat från landsbygden till större städer men på senare tid har även unga män flyttat. För åren 2002 och 2003 visar statistiken på förändringar i yngre mäns flyttmönster. Det är särskilt landsbygden i Norrlands inland som fortfarande avfolkas. Det är viktigt för en hållbar utveckling på landsbygden att den kan attrahera även unga människor att bosätta sig där. Avfolkningen medför svårigheter med bl.a. kompetensförsörjning och underlag för service, skola, m.m. Att unga människor flyttar för att byta miljö eller för att studera är i sig inte problematiskt utan ofta gynnsamt för en dynamisk utveckling för både individerna själva och för samhällsutvecklingen. Det är emellertid av stor vikt för landsbygden att kunna erbjuda attraktiva arbetstillfällen och sociala miljöer så att unga människor har möjligheter och viljan att återvända efter exempelvis utbildning.

Landsbygdens värde som attraktiv miljö för boende har ökat, vilket visas genom befolkningsökningen i den tätortsnära landsbygden. Förbättrade kommunikationer har möjliggjort ett ökat geografiskt avstånd mellan boende och arbete. Bostadsvalet kan därmed grunda sig på andra värden än närheten till arbetsplatsen. Attraktiva boendemiljöer och bostadens ökade betydelse för den enskildes välbefinnande kan påverka näringslivets och företagens lokalisering. Boendet har också förändrats genom att många människor inte längre bor på en plats hela året. Det är vanligt att tätorts- och stadsmänniskor flyttar ut på landet eller till skärgården under delar av året. Sammantaget sker en utveckling där användningen av landsbygdens möjligheter successivt förändras och där närvaron på landsbygden i form av deltidsboende, turism m.m. tillsammans med en befolkningsökning i den tätortsnära landsbygden som väger upp den gängse bilden av befolkningsutvecklingen även i våra glesbygdskommuner.

3.1.2.2 Näringsliv och arbetsmarknad

Trots en relativt stark ekonomisk tillväxt i Sverige de senaste åren har sysselsättningen inte ökat i motsvarande takt. År 2005 motsvarar den reguljära sysselsättningsgraden 77,4 procent och den öppna arbetslösheten 6,0 procent³. Sysselsättningsgraden varierar mellan tätort och landsbygd men också mellan olika landsbygdsområden. Figur 2 nedan visar geografiska variationer i förvärvsfrekvens i olika delar av landet. Skillnaden mellan de lägsta och högsta nivåerna bland regionerna uppgår till omkring 15-20 procentenheter. De högsta förvärvsfrekvenserna finner vi framförallt i och omkring storstadsregionerna, och i delar av den dynamiska tätortsnära landsbygden i Götaland. Förvärvsfrekvensen är som

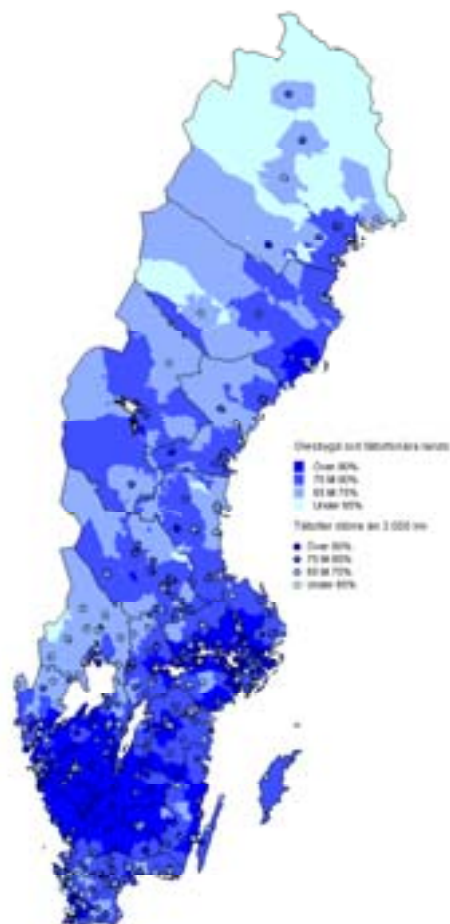
---

² Glesbygdverket, 2005. Sveriges gles- och landsbygder 2005.

³ RR.

lägst i delar av glesbygden i norra Norrland, vissa delar av nedre Norrland och i några områden i sydvästra Skåne.

Figur 2 Förvärvsfrekvens 20-64 åringar per områdestyp 2003

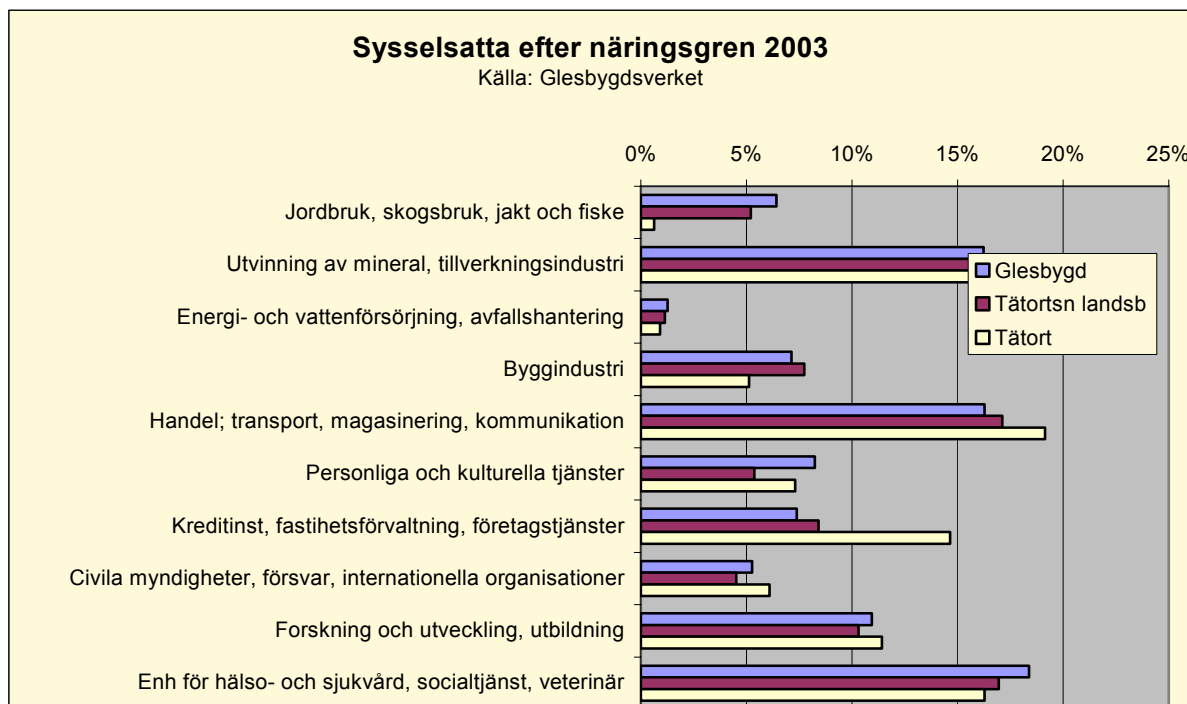

Källa: Bearbetad av Glesbygdsverket . Fotnot. Regeringens proposition 2005/06:100.

Den strukturella förändringen av landsbygdens näringsliv har i modern tid varit omfattande. I takt med strukturomvandlingen inom jord- och skogsbruket har övrigt näringsliv relativt sett fått en allt större betydelse för möjligheterna till utkomst och sysselsättning. För män på landsbygden är sysselsättningen inom tillverkningsindustrin störst medan vård och omsorg är den vanligaste sysselsättningen för kvinnor. Jämfört med de större tätorterna är en högre andel av männen på landsbygden sysselsatta i tillverkningsindustrin och byggnadsverksamhet. För kvinnorna på landsbygden är en högre andel sysselsatta inom vård, omsorg och utbildning. Strukturomvandlingen av arbetsmarknaden har under den senaste tioårsperioden fortsatt med ökad sysselsättning inom tjänstesektorn och en allt mindre andel sysselsatta inom jord- och skogsbruk och inom tillverkningsindustrin. Tillväxten i sysselsättning återfinns framförallt inom den privata delen av tjänstemarknaden. Den offentliga sektorns storlek har i princip varit oförändrad sedan i mitten av 1990-talet. Näringslivet på landsbygden är emellertid fortfarande beroende av de areella näringarna och därtill knuten företagsamhet. Mellan åtta

och tio procent av männen på landsbygden är verksamma inom de areella näringarna, enligt Glesbygdsverkets definitioner. För kvinnor är motsvarande andel mellan två och tre procent.

Figur 3 Andel sysselsatta i procent i olika näringsgrenar enligt Glesbygdsverkets definition

Globaliseringen och därigenom en hårdare konkurrens har bidragit till en snabb struktumvandling inom industrin. Många mindre, och även större, tätorter på landsbygden har berörts av industrinedläggningar.

Entreprenörskap på landsbygden

Den svenska landsbygden är inte en enhetlig del av landet. Förutsättningar för företagande skiljer sig radikalt åt i olika delar av landet. Dessutom skiljer sig villkoren åt för olika branscher. Näringslivet på landsbygden kännetecknas av en stor andel förhållandevis små företag där företagaren och ägaren är en och samma person. Inom flertalet jordbruksföretag är det ovanligt att det finns någon anställd. Det mesta av arbetet utförs inom den egna familjen. Även andra landsbygdsföretag karaktäriseras i stor utsträckning av småskalighet. Hela 80 procent av landsbygdsföretagen saknar anställda men företagen bidrar genom sin verksamhet inom många olika områden till en efterfrågan på tjänster och produkter. Jordbruksföretagen arbetar under de marknadsvillkor som styrs av den gemensamma jordbrukspolitik. Marknadssignalerna har blivit starkare efter den senaste jordbruksreformen. Många andra landsbygdsföretag säljer sina produkter och tjänster på den lokala marknaden. Den senare kategorin av företag har ofta en småskalig produktion och konkurrerar ofta främst på den lokala marknaden. Det finns också specialiserade småföretag som är internationellt inriktade och konkurrerar på den globala marknaden.

Villkoren för företagande skiljer sig åt mellan den mer tätortsnära landsbygden och glesbygder. Befolkningsminskningen i många områden och de ofta långa avstånden har bidragit till en försvagning av de sociala och ekonomiska villkoren. Mellan tätorter och den tätortsnära landsbygden är emellertid arbetsmarknaden mer eller mindre integrerad⁴, vilket till stor del möjliggjorts genom förbättrade kommunikationer. För glesbygder däremot, betyder glesheten och avstånden en stor roll för de ekonomiska förutsättningarna. Låg tillväxt och låg sysselsättningsgrad präglar fortsatt många av dessa områden. Successivt märks dock tendenser till nytt företagande och ny produktion, t.ex. inom tjänsteområdet. Antalet egenföretagare i Sverige uppgick till 680 000 personer år 2005.

Historiskt sett har de areella näringarna dominerat företagandet på landsbygden och svarat för merparten av sysselsättningen. Pågående omstrukturering med ett minskat antal jordbruksföretag i kombination med strukturomvandlingen inom industrin påverkar förutsättningarna för en långsiktigt hållbar ekonomisk utveckling på landsbygden. Ytterligare minskningar av antalet aktiva lantbruksföretag kan på sikt leda till vikande sysselsättning i områden där alternativa sysselsättningsmöjligheter är få samt till dåligt utnyttjande av landsbygdens samlande resurser i form av mark, byggnader och arbetskraft. För att upprätthålla ett livskraftigt näringsliv krävs nya företag och fortsatt utveckling av befintliga företag. Nya affärsområden och produkter behöver utvecklas, samtidigt som traditionella näringar måste ges möjligheter till fortsatt utveckling, gärna med ett ökat kunskapsinnehåll.

För många småföretag på landsbygden, inom jordbruket och i annan verksamhet, har kapitalförsörjningen blivit ett växande problem. För att företag skall kunna utvecklas och nya företag starta är en god tillgång till finansiellt kapital många gånger avgörande. Företag som inte befinner sig i uttalade tillväxtområden eller inom ”tillväxtbranscher” och som vänder sig till kreditinstitut med hög grad av centralisering möter ofta höga krav för att erhålla kapital. Detta kan liknas vid att många landsbygdsföretag kopplas samman med en hög riskfaktor som i sin tur kan härledas till geografisk lokalisering och branschtillhörighet. Problemen accentueras för landsbygdsföretagen av att tillgångar i fastigheter och anläggningar av olika slag bedöms ha ett lågt alternativvärde. Detta leder till att de enskilda företagen i betydande omfattning är hänvisade till att lämna personliga borgensåtagande för att kunna få banklån. Bristen på riskkapital har i tidigare utredningar lyfts fram som en tillväxthämmande faktor för företag i landsbygdsregioner⁵.

Goda förhållanden för entreprenörskap är en av nyckelfaktorerna för ett uthålligt och väl fungerande näringsliv. Landsbygden präglas på flera sätt av en stark social gemenskap. I en intervjuundersökning från 2005⁶ framhålls den starka sociala gemenskapen med närhet mellan människor i olika befattningar samt livsmiljön som landsbygdens främsta styrkor, utöver dess naturresurser. Detta är viktiga grundförutsättningar för entreprenörskap och skapar sammantaget goda förutsättningar för tillkomsten av nya företag, produkter och tjänster. Sverige har dock, i jämförelse med flera andra länder, ett svagare utvecklat entreprenörskap och färre nystartade företag per år⁷.

---

⁴ Glesbygdverket, 2005. Småföretagandets villkor i gles- och landsbygder.

⁵ SOU 2000:87.

⁶ Eurofutures 2005, Landsbygden 2020.

⁷ Nutek, 2003. Ett starkt entreprenörskap.

Landsbygdsturism har blivit en allt viktigare komponent i utvecklingen av landsbygdens näringsliv. Den landsbygdsturism som bedrivs i kombination med lantbruk beräknas omsätta cirka en miljard kronor per år. Den framväxande turistnäringen på landsbygden består huvudsakligen av deltidsentreprenörer/ kombinationsföretag, men också av ett växande antal små turistföretag. Andelen kvinnor är hög bland dessa företagare. Den småskaliga turismen i form av ”Bo på lantgård”, vildmarksaktiviteter, jakt, sportfiske, samisk upplevelseverksamhet, turverksamhet med ridning eller hundspann är inriktningar som växer och där utgångspunkten många gånger är de areella näringarna. Andra verksamheter som utvecklas snabbt är entreprenadverksamhet, s.k. grön habilitering och hästrelaterad verksamhet. En annan möjlighet för de areella näringarna är ekoturism. Det innebär ett ansvarsfullt resande, som hjälper till att skydda naturmiljöer, och stödjer lokalbefolkningens välbefinnande. Natur- och kulturlandskapet utgör bas och grundförutsättning för natur- och kulturturismen i Sverige. Allemansrätten utgör grunden för stor del av naturturismen. I Småland och Blekinge, Västsverige samt Jämtland och Härjedalen står naturturisterna för en större andel av det totala antalet utländska turister än på andra håll i Sverige. Det bedöms finnas en stor utvecklingspotential för denna typ av turism i många gles- och landsbygdsområden.

Bioenergi

Av Sveriges samlade energiförbrukning utgör förnybar energi cirka 26 procent. Produktion av förnybar energi kan i takt med stigande energipriser vara en konkurrenskraftig verksamhet för att skapa tillväxt på landsbygden. I dag kommer det mesta av bioenergin från skogssektorn medan produktionen är liten och relativt ny inom jordbruket. Efterfrågan på förnybar energi kommer sannolikt att öka och produktionen bedöms ha potential att öka både på jordbruks- och skogsmark, vilket kan bidra till att viktiga miljömål och klimatmål uppnås. Bioenergi från skogs- och jordbruket används i dag till uppvärmning och elproduktion samt för att producera motorbränsle. Bioenergi från skogssektorn är en integrerad del av förädlingskedjan där biprodukterna i ökande grad tas tillvara för energiproduktion.

Centrala frågor för skogs- och träindustrin och den bioenergianvändande sektorn är hur ökningen i efterfrågan på biobränsle skall kunna mötas genom inhemsk produktion och utveckling av nya sortiment. Bioenergiproduktionen från skogsnäringen har ökat. Totalt uppgår användningen av skogsbaserat biobränsle till omkring 90 TWh och den biobränslebaserade andelen av energitillförsel är cirka 17 procent, vilket är en hög andel ur ett europeiskt perspektiv. Den största producenten och konsumenten av biobränsle är massa- och pappersindustrin som årligen producerar motsvarande omkring 45 TWh varav drygt 90 procent förbrukas internt inom industrin. Skogsbränsle avser rundved, bi- och restprodukter från industrin samt avverkningsrester. Avverkningsrester kan i sin tur delas upp i grot (grenar och toppar), stubbar och klena träd från röjningsgallring. Den tillgängliga grotvolymen är direkt proportionell mot volymen slutavverkning, vilket är betydligt mer än dagens uttag. I Sverige pågår en testverksamhet av uttag av stubbar.

Förutom själva råvaruproduktionen har lantbruket möjligheter att utveckla förädlingen av biobränslen och medverka i tillverkningen av slutprodukter som färdig värme, el och drivmedel. Redan i dag är många lantbrukare engagerade i produktionen av förädlade biobränsleprodukter, exempelvis producerar s.k. farmarenergianläggningar närvärme för uppvärmning av bostäder. Flera exempel finns runt om i landet på framgångsrika landsbygdsföretag inom energiområdet. Ofta har verksamheten startat i relativt liten skala

genom samarbete mellan flera lantbrukare, för att sedan utöka volymerna och ingå samverkansavtal med t.ex. kommunala bolag och större energileverantörer. Även samverkan mellan lantbrukare och kommunala bolag eller energileverantörer avseende biogasanläggningar är relativt vanligt.

På senare år har intresset för att odla grödor för energiändamål ökat. Den ökade odlingen kan delvis bero på det stöd per hektar som infördes vid jordbruksreformen år 2003 och trädde ikraft 2004 till produktion av jordbruksråvaror till energiändamål. Arealen som erhöll stöd uppgick år 2005 till knappt 32 000 hektar (varav drygt 10 000 hektar energiskog i form av salix) i Sverige, vilket är en ökning jämfört med år 2004 då det ansöktes för drygt 15 000 hektar. Dessutom ansöktes det år 2005 för odling av grödor för industri- och energiändamål på uttagen areal motsvarande knappt 15 000 hektar.

De senaste åren har odlingen av salix som används för uppvärmningsändamål uppgått till drygt 13 000 hektar. Därutöver har det odlats några hundra hektar hybridasp och poppel. Omkring 3 500 hektar rörflen odlas men endast några hundra hektar skördas som biobränsle. Eldning av spannmål för energiändamål i större skala startade i början av 1980-talet. Det är främst havre som eldas, vilket bland annat beror på att havre har ett högt värmevärde. För närvarande beräknas havreeldning uppgå till mellan 20 000 och 50 000 ton per år. Halm från spannmålsodlingen utnyttjas också för eldning. Det är främst jordbrukarna själva som eldar halmen i egna anläggningar på gårdarna.

I produktionen av etanol i Sverige används till största delen vete som råvara. Arealanvändningen för framställning av etanol för fordon är cirka 25 000-30 000 hektar, vilket motsvarar cirka 150 000 ton vete och ger cirka 55 000 m³ etanol. I framtiden kan det också vara aktuellt att använda t ex sockerbetor som råvara för etanolframställning. Odling av raps för produktion av RME⁸ är i dag begränsad. Det finns några mindre anläggningar som producerar från några tiotals kubikmeter per år till cirka 5 000 m³ per år. Två större anläggningar för produktion av RME är planerade att tas i bruk under år 2006.

Marknadsförutsättningarna för svenska biobränslen påverkas av priserna på biobränslen från andra länder. I Sverige kan i dagsläget bioenergi produceras med relativt högt utbyte på de flesta marker. Detta talar för att områden som i övrigt har sämre förutsättningar för en konkurrenskraftig livsmedelsproduktion och där tillgången till mark är god skulle kunna bli framtida energileverantörer. Även andra marker kan vara aktuella, beroende på hur förutsättningar och målsättningar ser ut för den enskilda företagaren. Biogasproduktion bedöms också ha potential som framtida energikälla. Det kan handla om produktion både i större och mindre skala där organiskt material, t.ex. gödsel eller vallgröda, ger energi. I dag produceras biogas i Sverige främst vid större anläggningar i anslutning till avfallsanläggningar.

3.1.2.3 Utbildningsnivå och humankapital

Kompetens och utbildning är ofta väsentligt för framgångsrikt företagande och med ökad kompetens ökar humankapitalet. Humankapital är viktigt för företagsutveckling av två anledningar. För det första avgör humankapitalet förmågan att tillgodogöra sig och använda ny kunskap, till exempel i form av ny teknik. Därmed ökar också

---

⁸ RME=rapsmetylester.

förutsättningarna för ökad produktivitet eller konkurrenskraft inom ett företag. För det andra är humankapitalet viktigt för möjligheterna att inom ett företag generera ny kunskap eller ny teknik. Enligt en rapport från Glesbygdsverket har kraven på kvalifikationer på arbetsmarknaden förändrats kraftigt de senaste decennierna⁹. De högkvalificerade jobben, som i regel kräver en högskoleutbildning, har ökat i snabb takt och det är framför allt kvinnorna som står för merparten av denna ökning. De formella utbildningsnivåerna är emellertid generellt lägre på landsbygden än i tätorterna och detta är tydligast bland de yngre yrkesverksamma. Andelen individer med eftergymnasial utbildning är i tätorter cirka 30 procent och endast cirka 16-17 procent på landsbygden. Anställda boende på landsbygden är också överrepresenterade bland arbetstillfällen som kräver gymnasieutbildning eller motsvarande och de lågkvalificerade jobben har ökat i förhållande till det totala antalet anställningar i landsbygdskommunerna. Det finns emellertid många exempel på landsbygdsområden där den ekonomiska och sociala miljön har utvecklat ett entreprenörskap och ett småföretagande som är både konkurrenskraftigt och under snabb utveckling, trots att den teoretiska utbildningsnivån är jämförelsevis låg bland både företagare och anställda.

Studier visar att det förutom skillnader i tillgänglighet finns olikheter i attityder till högre utbildning. Exempelvis väljer i dag betydligt fler flickor än pojkar att gå vidare till högre utbildning. Många människor på landsbygden påbörjar också sina studier senare i livet. Alternativa utbildningsformer, t.ex. distansutbildningar eller s.k. lärcentra, kan vara värdefulla alternativ för boende på landsbygden.

3.1.2.4 Service och infrastruktur

Grundläggande infrastruktur i form av kommunikationer och en god allmän servicenivå utgör viktiga förutsättningar för en gynnsam utveckling av landsbygdsområdena. En av förutsättningarna för att upprätthålla en god servicenivå – både offentlig och privat – är i sin tur ett tillräckligt befolkningsunderlag. Befolkningsminskningen har varit omfattande i vissa landsbygdsområden, vilket också har inneburit försämringar i serviceutbudet. Totalt har antalet dagligvarubutiker minskat med 14 procent under den senaste 10-årsperioden och antalet butiker har minskat mest i den tätortsnära landsbygden. När antalet orter med en dagligvarubutik blir färre leder det till att avståndet ökar för de boende på landsbygden. I glesbygd har minskningen varit 20 procent under perioden 1996-2005. Mellan juni 2003 och juni 2004 miste 93 orter sin sista butik. Dessa orter finns spridda över hela landet med tyngdpunkt på skogslänen i norra Sverige, där 41 av dessa orter finns. Även i södra Sverige, som t.ex. centrala och östra delarna av Småland, drabbades många orter av butiksnedläggningar. Nästan 200 000 människor har i dag mer än 10 km till närmaste butik¹⁰. Samtidigt ökar antalet stormarknader, som vanligtvis ligger utanför stadskärnorna, med nästan 40 procent under samma tid. Detta är en följd både av förändrade köpmönster och livsmedelshandelns drivkrafter att rationalisera sin verksamhet. Där landsbygdsbutiken finns kvar hanteras ofta fler servicefunktioner än försäljning av matvaror, de kan vara ombud för post- och betaltjänster, apotek och Systembolaget. Servicen på landsbygden har dock stärkts på vissa håll genom en god samverkan mellan olika aktörer samt kompetensutveckling riktad mot servicegivare. Se avsnitt 3.4.5.

⁹ Glesbygdsverket, 2006. Regionala trender i yrkesstrukturen.

¹⁰ Glesbygdsverket, 2005. Sveriges gles- och landsbygder 2005.

Informationstekniken har en allt större betydelse för landsbygden, inte enbart för enskilda branscher utan även dess avståndsöverbryggande karaktär, och är ett viktigt redskap för att skapa tillgänglighet för företag och boende på landsbygden. De områden som inte kan upprätthålla goda kommunikationsmöjligheter i form av framför allt vägar och IT kommer också att ha svårt att behålla eller locka till sig företag och nya näringar eller människor. Sverige har generellt en hög Internet-användning. Ett problem i många landsbygdsområden är dock att uppkopplingen till Internet är för långsam för att alla tjänster skall kunna utföras på ett funktionellt sätt. Dessutom finns fortfarande stora landsbygdsområden som saknar täckning för mobil kommunikation. Ambitionen har varit en allmän utbyggnad av bredband men i vissa landsbygdsområden finns fortfarande behov av bättre överföringskapacitet. Det är kommunerna som prioriterar mellan olika områden och vilken teknik man skall satsa på. Det har gjort att det finns en spännvidd mellan olika landsbygdsområden i fråga om teknik och tillgång.

Bland lantbrukare är Internet-användningen i dag relativt hög. Enligt en nyligen genomförd undersökning har cirka 80 procent av lantbruksföretagen tillgång till Internet. En tredjedel av dessa använder Internet dagligen, en tredjedel några gånger i veckan. Knappt en tredjedel av lantbruksföretagen lämnar sina ansökningar om EU-stöd via Internet.

3.1.3 De areella näringarna och livsmedelsindustrin

De areella näringarna omfattar jordbruk, skogsbruk, rennäring och fiskerinäringen. Landsbygdsprogrammet omfattar inte yrkesfisket, men däremot vattenbruk, fisketurism och fritidsfisket.

3.1.3.1 Jordbrukets struktur och produktion

Strukturomvandlingen inom det svenska jordbruket har varit omfattande och fortsätter alltjämt. Andelen huvudsakligen sysselsatta inom jordbruket har minskat sedan länge i Sverige och år 2004 utgjorde de 1,4 procent av samtliga förvärvsarbetande. Totala antalet sysselsatta inom jordbruket, både stadigvarande och tillfälligt sysselsatta, uppgick år 2003 till 168 000 personer, varav drygt 20 procent var heltidsarbetande. Mest betydelsefullt sett som andel av totala antalet förvärvsarbetande är jordbruket på Gotland samt i Kalmar och Hallands län. Arbetsbehovet varierar stort mellan olika driftsinriktningar.

Husdjursföretagen är ofta heltidsföretag, vilket är mindre vanligt bland växtodlingsföretagen. Utöver den direkta sysselsättningen inom jordbruket tillkommer den indirekta sysselsättningen, såsom underleverantörer av insatsvaror och tjänster. Enligt beräkningar från Lantbrukarnas Riksförbund utgör arbetskraften inom jordbruket inklusive livsmedelsindustrin och underleverantörer cirka fem procent av sysselsättningen i landet¹¹.

Antalet jordbruksföretag har minskat med 25 procent sedan 1995 och uppgick enligt senaste beräkningen år 2004 till 67 000. Dock ökade antalet jordbruksföretag kraftigt mellan 2004 och 2005, vilket troligtvis har sin förklaring i jordbruksreformen (se avsnitt 3.1.3.3). Under den senaste 10-årsperioden har antalet aktiva jordbruksföretag i de mindre gynnsamma områdena minskat med 43 procent. Nedgången i antalet företag med djur kan på sikt bli problematisk för den fortsatta hävden av odlingslandskapet i stora delar av

---

¹¹ LRF, 2005. Gröna framtider.

landets landsbygdsområden. Förlusten av dessa företag kan också ge negativa effekter för andra företagare och service i närregionen. Strukturförändringarna hänger också samman med bristande lönsamhet eller anpassningsförmåga i mindre/medelstora jordbruk samt stora pensionsavgångar som följd av en hög medelålder bland jordbrukarna och ca 30 procent av jordbrukarna är över 60 år. Det är viktigt att landsbygdsprogrammet bidrar till att möjliggöra ett fortsatt lantbruksföretagande också i de mindre gynnsamma områdena. Omkring en tredjedel av företagen är heltidsjordbruk och knappt en tiondel av jordbruksföretagen är så stora att anställd arbetskraft behövs. Samtidigt som antalet företag minskar ökar den genomsnittliga storleken på företagen, både avseende areal och djurbesättningarnas storlek. I dag är den genomsnittliga storleken på jordbruken 40 hektar vilket är en ökning med 26 procent sedan år 1995. De större och ofta specialiserade företagen står i dag för merparten av den samlade livsmedelsproduktionen och markanvändningen. Av den totala åkerarealen svarar företag med mer än 50 hektar för närmare 70 procent.

Det är framför allt bland familj jordbruken som länge dominerat det svenska jordbruket, som nedläggningarna är mest omfattande. Flest jordbruksföretag har lagts ned i Götalands skogsbygder, men som andel av antalet företag har nedläggningarna varit mer omfattande i norra Sverige.

Tabell 2 Antal jordbruksföretag per område, 1975, 1995 och 2003

	1975	1995	2003
	Antal företag	Antal företag	Antal företag
Slättbygder ¹	41 475	29 967	24 043
Skogs- och mellanbygder ²	63 874	42 230	33 133
Norra Sverige ³	26 596	15 108	9 604

¹ Götalands södra och norra slättbygder och Svealands slättbygder.

² Götalands mellanbygder och skogsbygder och mellersta Sveriges skogsbygder.

³ Nedre och övre Norrland.

Källa: Jordbruksstatistisk årsbok, 2005.

Ekonomi i form av en sjunkande lönsamhet, men också sociala faktorer bidrar ofta till beslutet att lägga ned verksamheten. Minskningen bland deltidsjordbruken har inte varit lika påtaglig som bland familj jordbruken.

Det svenska jordbruket är relativt specialiserat; en tredjedel av företagen är växtodlingsföretag, cirka 40 procent är husdjursföretag och en tiondel är blandföretag. Därtill kommer småbruket med ett arbetsbehov under 400 timmar per år. Produktionen inom jordbruket domineras av mjölken som står för drygt en femtedel av sektorns produktionsvärde, följt av spannmål. Antalet företag med mjölkkor har dock minskat med närmare 50 procent sedan år 1995 och antalet kor med 20 procent medan mjölkproduktionen endast har minskat med 1,5 procent under samma tidsperiod. Även kor för köttproduktion har minskat trendmässigt sedan en lång tid tillbaka med ett par procent årligen. En minskad inseminering och en minskad mjölkproduktion har resulterat i färre kalvar. Under 2005 minskade nötköttproduktionen med 5 procent, troligen som en effekt av jordbrukets omställning efter reformen (se avsnitt 3.1.3.3).

Jordbrukets struktur och produktion skiljer sig mycket åt i olika delar av landet. I de fyra nordligaste länen dominerar husdjursföretagen och även andelen småbruk är stor. I Mellansverige (Svealand och norra Götaland) finns många och stora växtodlingsgårdar och få småbruk. I södra Sveriges skogslän dominerar husdjursföretagen med nötkreatur medan växtodlingsföretagen dominerar det skånska jordbruket.

Figur 3 Karaktäristisk driftinriktning inom jordbruket, länsvis 2003

Källa: Jordbruksverket och SCB, Lantbruksregistret

Jordbrukets konkurrenskraft och lönsamhet

Konkurrensen inom jordbrukssektorn är begränsad genom det gränsskydd och de marknadsregleringar som den gemensamma jordbrukspolitiken inom EU medför. För närvarande sker stora förändringar i snabb takt inom såväl EU som på världsmarknaden. Flera av de nya EU-medlemsstaterna är stora producenter inom jordbruksområdet. Vidare ifrågasätts WTO-avtalens regler om subventioner för export och tullnivåer i utvecklade länder. Det finns således flera krafter som verkar i riktning mot att den internationella konkurrensen kan förväntas öka inom traditionella jordbruksnäringar såväl i Sverige som i övriga Europa. Framförallt kan konkurrensen förväntas tillta på marknader med hög grad av standardisering och där produkterna är homogena och oberoende av ursprung.

Den svenska jordbrukssektorns konkurrenskraft påverkas av en rad faktorer där de naturgivna förutsättningarna är väsentliga. I Statens jordbruksverks rapport 2003:7,

analyseras det svenska jordbrukets konkurrenskraft inom olika delsektorer. Enligt rapporten är produktiviteten inom mjölkproduktionen förhållandevis god, medan avkastningen för spannmål är svagare jämfört med flertalet andra europeiska länder (EU 15)¹². Arbetsproduktiviteten inom jordbrukssektorn följer också den trend som finns i jämförbara länder i Västeuropa och har utvecklats något starkare från mitten av 1990-talet och framåt. Produktiviteten i jordbruket uppgick år 2004 till 13 219 euro, mätt som förädlingsvärde/arbetskraftsenhet¹³. Samtidigt minskar antalet årsverken i jordbrukssektorn och en större andel åkermark är i frivillig träda jämfört med andra länder (förutom Finland). Det finns, enligt rapporten, indikationer på att det svenska jordbruket kan vara sämre rustat för att möta utvecklingen framöver jämfört med jordbruket i de jämförda länderna. Fortsätter terms-of-trade¹⁴ att försämrats jämfört med övriga länder kan detta på sikt medföra att lönsamheten faller. Emellertid visar indikatorn för arbetsproduktivitet en god utveckling och denna kan väga upp en försämrade terms-of-trade. Klimatet är dock kärvarare och stallperioden längre i de norra delarna av Sverige, jämfört med de södra delarna av landet, vilket medför högre kostnader för kött- och mjölkproduktionen. Jordbrukets produktionsvärde var år 2004 cirka 41 miljarder kronor. Lönsamheten inom jordbruket är kopplad till dess konkurrenskraft. Lönsamheten har försämrats inom flera produktionsgrenar under senare år. Det gäller främst mjölkföretagen, som är den mest arbetsintensiva företagsgruppen inom jordbruket¹⁵. Även för spannmålsodlingen tenderar lönsamheten att försämrats.

Arrendepriserna har sedan 1994 ökat med 36 procent men den regionala skillnaden är stor. I södra Sverige var det genomsnittliga arrendepriset 2808 kr/hektar (inkl. s.k. gratisarrenden) år 2004 medan motsvarande pris var 150 kr/hektar i norra delen av landet. Det är priserna på mark i södra delen av landet som har stigit, medan arrendepriserna i Norrland inte ökat nämnvärt. I norra Sverige är gratisarrenden vanliga, hela 60 procent av markerna arrenderas utan betalning.

De betydligt sämre klimat- och naturgivna förutsättningarna i många delar av landet innebär en påtaglig konkurrensnackdel jämfört med jordbruk i andra EU-länder. Den ökade internationella konkurrensen har bl.a. resulterat i en omfattande minskning av antalet aktiva jordbruksföretag i områden med mindre gynnsamma produktionsförhållanden. Jordbruksreformen bedöms också ha påverkat utvecklingen något. En fortsatt utveckling i denna riktning kan på sikt utgöra ett hot mot de allmänna förutsättningarna för jordbruksnäringens och förädlingsledets utveckling. Nedgången i antalet företag med djur kan på sikt medföra att den fortsatta hävden av odlingslandskapet i stora delar av landets landsbygdsområden hotas.

Det finns således indikationer som pekar på att konkurrensläget för Sveriges jordbrukare är svårt, i vissa områden och inom vissa sektorer. En fortsatt ökad europeisk och internationell konkurrens inom sektorn kommer i framtiden att ställa allt högre krav på jordbrukets och livsmedelsförädlingens anpassningsförmåga. Detta kan innebära en risk för färre företag inom näringen, förlorade arbetstillfällen, minskad areal brukad mark och

---

¹² Statens jordbruksverk, 2003. Hur går det för svenskt jordbruk? En jämförelse med några konkurrentländer. Rapport 2003:7.

¹³ Denna uppgift är osäker och utreds för närvarande av Eurostat.

¹⁴ Terms- of-trade definieras som kvoten mellan exportpris och importpris.

¹⁵ Statens jordbruksverk, 2005. Åtgärder för förbättrad konkurrenskraft och tillväxt på landsbygden.

igenväxning av landskapet. Jordbruksreformen har också skapat nya förutsättningar genom den ökade marknadsorienteringen. En anpassning kan ske genom ökad effektivisering och modernisering eller genom en ökad differentiering eller förädling av produktionen. I befintliga och lönsamma jordbruksföretag finns också den ekonomiska styrkan för att utveckla nya verksamheter inom förädling eller annan verksamhet. Kompetens, tillgång till ny kunskap och teknik samt ett professionellt och marknadsinriktat företagande kommer oavsett produktionsinriktning att vara en avgörande framgångsfaktor. Vid en internationell jämförelse håller svenskt jordbruk hög standard med högt ställda krav på produktionen medveten. Det svenska jordbruket är generellt sett väl anpassat till samhällets och i ökad grad konsumenternas krav på säkra och djuretiskt godtagbara livsmedel. Arbetet med en miljöanpassning av jordbruket har pågått under lång tid och har varit framgångsrikt. Med moderna produktionsmetoder finns dock potential att fortsatt utveckla produktionen i denna riktning

För att ta tillvara de möjligheter till förbättrad lönsamhet som finns kan det krävas omfattande investeringar. Jämförelser med konkurrentländer visar att svenska lantbrukare under senare tid inte har investerat i samma omfattning som t.ex. de danska kollegorna. Ett exempel är att inom mjölkproduktionen innebär den låga investeringstakten, tillsammans med den mindre omfattningen på de nybyggnationer som har genomförts, att svenska producenter har en relativt sett hög fast kostnad per mjölkko.

Utmaningen i framtiden är att bibehålla och förbättra konkurrens- och utvecklingskraft i svenskt jordbruk och livsmedelsproduktion. För jordbrukets och landsbygdsföretagens långsiktiga utveckling är det viktigt att förnyelse och utveckling sker på ett sätt som innebär att konkurrenskraftiga företag ges möjlighet att växa sig starka.

Områden med naturgivna handikapp

Sveriges nordliga läge påverkar möjligheterna att bedriva jordbruk. Det stränga klimatet och den korta vegetationsperioden norr om den 62:a breddgraden och angränsande områden med liknande naturgivna förutsättningar för med sig låg skördeavkastning, snäva tidsramar för sådd och skörd, kort betessäsong samt höga byggnads- och uppvärmningskostnader. Därigenom blir kostnaderna för både växtodling och husdjursskötsel högre. Extremt gles befolkning och långa avstånd till centralorter med utbud av olika servicefunktioner är andra försvårande omständigheter för utvecklingen på landsbygden i vissa delar av norra Sverige.

I södra och mellersta delarna av Sverige finns områden med ett mer utpräglat inlandsklimat än i kustområdena. Klimatet medför kortare vegetationsperiod och lägre skördeavkastning. Sämre arronderingsförhållanden för med sig större arbetsåtgång och minskade möjligheter att fullt utnyttja maskinernas kapacitet. Även dessa områden präglas av relativt gles befolkning. Avstånden till närmaste tätort är dock oftast betydligt kortare än i norra Sverige, vilket ökar möjligheterna till sysselsättning och utkomster utanför jord- och skogsbruket.

Runt hälften av all jordbruksmark i Sverige klassificeras som mindre gynnade områden (LFA-områden), varav cirka en fjärdedel i den nordliga delen som bergsområden. Den genomsnittliga storleken på jordbruken inom LFA-området är cirka 26 hektar, vilket är 28 hektar mindre än det genomsnittliga jordbruksföretaget utanför LFA-området. Produktionen inom LFA-området domineras av mjölkproduktionen; 64 procent av landets

mjölkkor finns i området. Betesdjuren har koncentrerats till södra Sveriges skogsbygder det senaste decenniet, vilket har lett till ett relativt bra betesmarksutnyttjande¹⁶. I norra Sveriges skogsbygder och i Norrlandslänen i övrigt är däremot igenväxningsproblemen stora. Betesmarkerna har minskat särskilt kraftigt i Norrlandslänen och de kvarvarande arealerna ingår i de prioriterade markerna inom miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*.

De ovan anförda omständigheterna påtalar vikten av att jordbruket i LFA-området stöds genom särskilda insatser såsom kompensationsbidraget. Om kompensationsbidraget (LFA-stödet) 1995 inte hade införts hade skillnaden mellan övriga Sverige och LFA-området varit ännu större än den är i dag. Avvecklingen av jordbruket och avfolkningen av landsbygden har i en inte försumbar omfattning kunnat bromsas. Landskapsbilden i de nordliga delarna av landet domineras av skog och fjäll och jordbruksmarken utgör endast någon procent av landarealen. I mellersta delen av landet är det framför allt skogen som dominerar. De mest biologiskt värdefulla markerna och en stor del av kulturvärdena finns i det betade landskapet. En nedläggning eller beskogning av jordbruksmarken inom LFA – områdena, leder således till en minskad biologisk mångfald. En aktiv jordbruksdrift genom djurhållning är en förutsättning för ett öppethållande av åker- och betesmark. Tillvaratagande av kulturvärden säkerställer dessutom en stadigvarande bosättning i området.

3.1.3.2 Trädgårdsnäringen

Trädgårdsodlingen är belägen främst i sydligaste Sverige och i närheten av tätorter i övriga delar av landet. I dag finns runt 3000 företag i landet som bedriver trädgårdsodling. Både frilands- och växthusarealen för odling av trädgårdsväxter har under de senaste 20 åren varit i stort sett oförändrad, medan antalet företag kontinuerligt har minskat. Ekologisk trädgårdsodling på friland uppgår till drygt sju procent av frilandsarealen, vilket är en ökning med cirka 50 procent sedan 1999. Det är odlingen av frukt och bär som har ökat, medan grönsaksodlingen legat på samma nivå. Ekologisk odling av grönsaker i växthus har däremot minskat sedan 1999 med cirka 20 procent och uppgår 2005 till cirka 5 procent av den totala växthusytan för grönsaksodling. Den regionala variationen av areal ekologisk odling av trädgårdsprodukter är dock stor med som lägst knappt två procent i Södermanlands län till hela 56 procent av totala frilandsodlingen i Dalarnas län. Andelen ekologisk frilandsodling är betydligt högre i norra Sverige än i övriga delar av landet.

3.1.3.3 Jordbruksreformen år 2003

Från den 1 januari 2005 genomförs den nya politiken i Sverige, vilket bedöms få konsekvenser för strukturen på det svenska jordbruket, på landskapet och på produktionen. De stöd som tidigare varit kopplade till produktionen omvandlas till frikopplade gårdsstöd och betalas till de jordbrukare som uppfyller vissa grundläggande krav inom områdena miljö, folkhälsa, djurhälsa, växt- och djurskydd, de s.k. tvärvillkoren samt skötselkrav enligt god jordbrukshävd.

Jordbruksverkets långsiktiga analyser pekar på att spannmålsproduktionen på sikt kan komma att minska med 15-35 procent, produktionen av nötkött med 10-25 procent och

---

¹⁶ Statens jordbruksverk, 2004. Tre nya miljöersättningar – hur blev det? Rapport 2004:5.

mjölkkproduktionen med 15-20 procent¹⁷. Minskningen av betesdjur är mer omfattande i de mindre gynnade områdena, där en stor del av betesmarkerna är belägna. Nedgången i antalet företag med djur kan på sikt bli problematisk för den fortsatta hävden av odlingslandskapet i stora delar av landets landsbygdsområden. Förlusten av dessa företag kan också ge negativa effekter för andra företagare och service i närregionen. Då det inte finns några historiska paralleller är bedömningarna osäkra. Åkerarealens användning har varit tämligen konstant sedan början av 1990-talet. En viss förändring av jordbruksmarkens areal har skett jämfört med år 2004, vilket troligen har sin förklaring i jordbruksreformens regler för gårdsstöd. Medan åkerarealen har ökat med 2 procent har spannmålsarealen minskat med 12 procent. Framför allt är det spannmålsodlingen i områden med låga skördar som har minskat. På senare år har istället intresset för att odla grödor till energiändamål ökat. Vallodlingen däremot har ökat med cirka 13 procent mellan åren 2004 och 2006. Även arealen betesmark har ökat sedan reformen men den största ökningen inträffade redan mellan åren 2003 och 2004. Sedan 2003 har arealen betesmark ökat med cirka 13 procent vilket motsvarar 65 000 hektar. För några län i norra Sverige noteras avsevärda ökningarna av såväl arealen åker- som betesmark. En förklaring till detta kan vara att dessa arealer inte tidigare behövts som foderarealer men att de nu är berättigade till gårdsstöd.

Jordbruksreformen har haft effekter på antalet nötkreatur. Mellan 2004 och 2005 minskade antalet kor med 7000 djur. Antalet dikor ökade något medan antalet mjölkkor minskade. Sedan 1995 har antalet nötkreatur minskat med cirka 10 procent medan arealen vall och betesmark har ökat under samma tid med 8 procent¹⁸. Detta innebär att arealen fodermark per nötkreatur har ökat med cirka 20 procent.

Reformen har även haft effekter på antalet företag. Preliminära siffror visar att antalet jordbruksföretag har ökat till 75 000, vilket är cirka 12 procent fler än vad som redovisats för år 2003. Anledningen till detta är främst att antalet ansökningar om jordbruksstöd var betydligt större år 2005 än tidigare år. Ökningen faller helt på företag med enbart slätter- och betesvall eller träda. Däremot minskade antalet företag med odling av övriga grödor. Det är främst antalet företag i svagare jordbruksområden och med små arealer som har ökat. I nedre och övre Norrland har antalet företag ökat med hela 27 procent sedan 2003.

De första resultaten sedan reformen infördes den 1 januari 2005 visar således tydliga tecken på en viss extensivering av jordbruksmarkens användning med ökade arealer vall och träda. I de mer intensiva jordbruksbygderna har förändringarna varit mindre sedan reformen infördes, jämfört med skogs- och mellanbygderna.

Jordbruksreformen innebär att svenskt jordbruk står inför stora utmaningar. Reformen skapar samtidigt nya förutsättningar för utveckling av ny produktion eller verksamhet med utgångspunkt i marknadens efterfråga.

3.1.3.4 Skogsnäringen i Sverige

Hälften av skogsmarken i Sverige ägs av enskilda skogsägare med en medelareal per fastighet om cirka 30 hektar. En tredjedel av dessa fastigheter har också mer än 2 hektar

---

¹⁷ Statens jordbruksverk, 2005. Rapport 2005:14B.

¹⁸ Statens jordbruksverk, 2006. Effekterna av jordbruksreformen, lägesrapportering nr 6.

jordbruksmark varför kombinationsverksamheter inom jord- och skogsbruket är mycket vanligt. Totalt finns drygt 350 000 enskilda skogsägare, och närmare 240 000 skogsföretag.

Skogsbruket och skogs- och träindustrin skapar sysselsättning på landsbygden och har stor betydelse för landsbygdens ekonomi. Arbetstillfällena är spridda över hela landet och på många orter är företag i skogsnäringen den viktigaste privata arbetsgivaren. Den relativa betydelsen av skogen för landsbygden varierar regionalt. Medan skogsbruket har sin verksamhet förlagd till själva landsbygden, finns skogs- och träindustrin ofta på mindre orter. Generellt är skogsbrukets betydelse i den regionala ekonomin störst i glesbygdsregioner, exempelvis i Norrlands inland. Skog och skogsbruk påverkar indirekt ekonomin på landsbygden och dess attraktionskraft genom möjligheterna till jakt, fiske och naturturism.

Liksom inom jordbruket har omfattande strukturförändringar ägt rum inom skogsbruket. Den avreglering av skogspolitiken som Sverige genomförde i början av 1990-talet kan antas ha påskyndat strukturutvecklingen. Teknikutvecklingen har lett till ökad produktivitet. Heltidsanställningar och självverksamhet på den egna skogsgården minskar. Flertalet försörjer sig huvudsakligen på andra inkomster än de från skogsbruket, och skogen används ofta som komplement och för att finansiera större utgifter. Minskningen av sysselsättning och självverksamhet beror till stor del på en rationalisering och ökad mekanisering inom skogsbruket under de senaste decennierna, vilket har gjort mycket av skogsarbetet till en kapitalintensiv och högteknologisk verksamhet. Avverkning och terrängtransporter utförs till mer än 80 procent av entreprenörer, medan skogsägarna själva utför drygt hälften av skogsvården och merparten av hjälpplanteringen. Totalt arbetar omkring 90 000 personer i skogsnäringen varav 15 procent är kvinnor och 85 procent är män. Varje anställd i skogsnäringen genererar dessutom sysselsättning för två personer i branscher som levererar varor och tjänster till skogsnäringen, vilket betyder att näringen direkt och indirekt sysselsätter omkring 270 000 personer. I de norra länen är 20-35 procent av de industrisysselsatta verksamma inom skogs- och träindustrin.

Den svenska skogs- och träindustrin är en av Sveriges viktigaste basnäringar, och sedan länge en av de största och mest konkurrenskraftiga även på den internationella marknaden. Den svarar för 13 procent av den svenska industrin sysselsättning, 15 procent av dess produktions- respektive förädlingsvärde samt 14 procent av Sveriges varuexport. Det totala produktionsvärdet från skogsnäringen är omkring 210 miljarder kronor, varav massa- och pappersindustrierna utgör den största delen. Den svenska massa- och pappersindustrin är Europas tredje största producent och omspanner allt från stora, multinationella företag till små och medelstora företag. Produktionen av pappersmassa och papper har ökat med 20 procent sedan början av 1990-talet. Av de enskilda skogsägarnas intäkter kommer dock cirka 70 procent från försäljningen av sågtimmer. Den svenska sågverksindustrin är Europas näst största producent och den största exportören av sågade barrträvaror. Sågverksproduktionen har stigit i Sverige med cirka 40 procent sedan början av 1990-talet och produktionen är jämt fördelad över landet.

Den svenska skivindustrin har en blygsam position i ett internationellt perspektiv men en central betydelse för svensk möbel- och inredningsindustri. Trä- och möbelindustrin i Sverige är en mogen industri bestående av små och medelstora företag, varav merparten är belägna på landsbygden eller i mindre tätorter. Många av företagen har mindre än 10

anställda. Industrin finns representerad över hela landet men med tonvikt på södra Sverige. Lönsamheten är ofta låg och insatserna för produktutveckling och förnyelse inom branschen är mycket små jämfört med andra branscher. För att bevara och helst öka nuvarande sysselsättning samt öka lönsamheten inom branschen krävs en omfattande förnyelse.

Behovet av offentliga stöd till skogsnäringen begränsas i dag till vissa kompetensåtgärder m.m. med inriktning på de nationella miljökvalitetsmålen. Miljömedvetenheten är hög inom svenskt skogsbruk och Sverige har en internationellt sett mycket hög andel miljöcertifierad skog. Omkring hälften av den produktiva skogsarealen är miljöcertifierad. Det är en av flera aspekter som gör den svenska skogssektorn väl anpassad till marknadskraven.

3.1.3.5 Rennäringen och det samiska samhället i Sverige

Sedan urminnes tider har samerna levt i ett område som i dag sträcker sig över fyra länder. Det består av Kolahalvön i Ryssland, nordligaste Finland, norra Norges kust- och inland och delar av Sverige från Idre i söder och norrut. Området kallas Sápmi, Sameland.

Figur 4 Sápmi

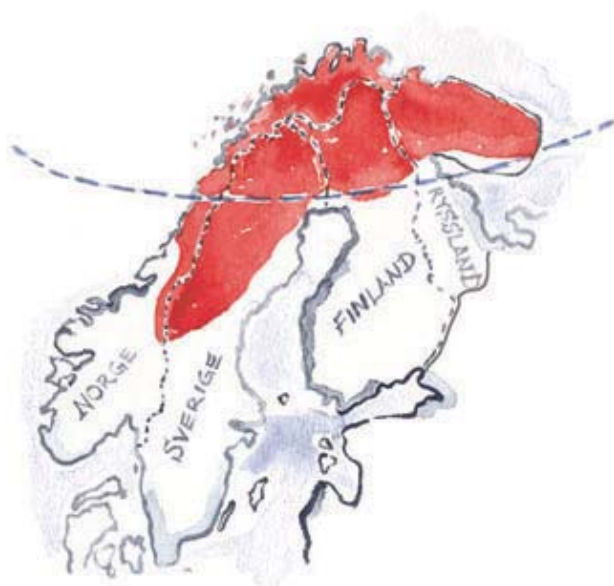

Illustration: Svensk information/ Sara Bergkvist

Rennäringen spelar en central roll i det samiska samhället men har också betydelse för det övriga näringslivet i norra Sverige. På vissa mindre orter i glesbygden ses rennäringen t.o.m. som direkt avgörande för att upprätthålla nivån på offentlig och privat service. I dag lever ungefär 10 procent av samerna av rennäring och drygt 20 procent är verksamma inom näringen i Sverige.

Samerna i Sverige bedriver renskötsel på drygt en tredjedel av Sveriges yta, koncentrerat till de nordligare delarna av landet. Renskötselrätten är samernas rätt att använda mark och vatten till underhåll för sina renar. Rennäringen utgår från renens naturliga vandringsmönster och behov av naturbete vilket betyder att olika markområden nyttjas beroende på årstid, betes- och väderförhållanden. Rennäringen i Sverige bedrivs i samebyar. Samebyn utgör både en ekonomisk samarbetsform och ett bestämt landområde. Inom landområdet får medlemmarna i samebyn bedriva renskötsel och i delar av området får man dessutom jaga och fiska. I Sverige finns det 51 samebyar. Traditionellt, men även i dag, kombineras rennäringen med andra näringsfång så som jakt, fiske och slöjd.

Inom varje sameby finns ett varierande antal renskötsel företag som i sin tur består av en eller flera renägare. År 2004 var antalet företag drygt 950 stycken och antalet renägare cirka 4600. Det totala antalet renar varierar också mellan åren bl. a. beroende på betestillgång, slakt och rovdjursförekomst. 2003 var antalet renar cirka 240 000. Genomsnittligt antal renar per företag var 280 stycken år 2004. Antalet renar per företag skiljer sig mycket såväl inom en sameby som mellan olika regioner. För att kunna grunda hela sin försörjning på renskötsel bedöms ett företag behöva ha 400-600 renar. Majoriteten av renägarna äger få renar och hälften av renarna i Sverige finns i stora renskötsel företag med över 400 renar. Både av tradition och av försörjningsskäl är således många rennäring företag beroende av binärningar och av andra inkomster vid sidan av renskötseln.

Mellan 1994 och 2001 har antalet renskötsel företag ökat samtidigt som antalet renar minskat. Det totala renantalet i Sverige minskade med i genomsnitt 23 procent mellan 1994 och 2001 bland renägare med fler än 400 djur. Det finns stora skillnader mellan regionerna och en jämförelse visar att antalet företag främst har ökat i Norrbottens läns fjällsamebyar med minskat antal ren per företag medan antalet renar per företag är mer konstant i de södra fjällsamebyarna och i skogssamebyarna. Renskötseln i Norrbottens län domineras i dag i högre grad av små företag än för 20 år sedan medan utvecklingen på andra håll i renskötselområdet har gått i motsatt riktning. Vad gäller antalet renskötande medlemmar i samebyarna har antalet fördubblats i Norrbottens län under samma tjugoårsperiod medan antalet renskötande medlemmar i Jämtlands och Västerbottens län har ökat med enbart en tredjedel. Utvecklingen i stort tyder på att det genomsnittliga renskötsel företaget blir allt mindre och att inkomster vid sidan av rennäringen samtidigt ökar.

3.1.3.6 Fiskerinäringen

Fiskerinäringen är en av de areella näringarna och omfattar cirka 1900 yrkesfiskare, 200 vattenbruksföretag och cirka 1700 anställda inom beredningsindustrin. Dessutom finns omkring 300 fisketurismföretag. Det finns cirka 3,1 miljoner fritidsfiskare i Sverige och en stor potentiell marknad inom EU, där man beräknar att det finns cirka 25 miljoner fritidsfiskare. Som fiskevattenägare återfinns ofta lantbrukare. Många lantbrukare har fiske- och jaktbaserad verksamhet som en del av lantbruksföretaget. Fiskerinäringen och fiskemöjligheten är viktig för att upprätthålla en levande kust- och landsbygd. Fiske är också en viktig källa till rekreation för allmänheten. Miljöförstöring, annan verksamhet som påverkar vattenområden och överbeskattnings av bestånden kan orsaka att resursens tillstånd försämrats. Miljöhänsyn och ekosystemtänkande beaktas i ökande men ännu inte i tillräcklig omfattning inom fiskeripolitiken.

3.1.3.7 Livsmedelsindustrin

Livsmedelsindustrin är Sveriges femte största industrigren avseende sysselsättningen med verksamheter spridda över hela landet. För sysselsättningen på landsbygden är främst den småskaliga livsmedelsindustrin viktig. Livsmedelsindustrin sysselsatte under 2005 cirka 60 000 personer, vilket motsvarade cirka nio procent av den totala industrisysselsättningen. Den allt hårdare internationella konkurrensen har dock tvingat fram en strukturomvandling och effektiviseringar och antalet sysselsatta har därför minskat under senare år. Produktiviteten mätt som förädlingsvärde/arbetskraft uppgick år 2004 till 592 200 kr.

Industrin domineras till antalet av småföretag. Antalet företag med livsmedelsförädling har ökat under senare år och 2005 fanns drygt 3100 företag, varav 1300 enmansföretag utan anställda¹⁹. En stor potential bedöms finnas i utvecklingen av småskalig eller lokal/regional livsmedelsförädling, där antalet företag under senare år har ökat. En utredning från Livsmedelsverket²⁰ visar emellertid att hinder för en ökad etablering eller utveckling inom den småskaliga livsmedelsproduktionen ofta är brist på kunskap om produktutveckling och marknadsföring. De mindre livsmedelsföretagen, med mindre än 50 anställda, upplever också problem med att nå ut med sina produkter i dagligvaruhandeln. Den lokala livsmedelsindustrin har en viktig roll för att bibehålla sysselsättningen på landsbygden. För den totala sysselsättningen inom livsmedelsindustrin är emellertid de stora företagen mycket viktiga.

Cirka 70 procent av det svenska jordbrukets produkter förädlas av livsmedelsindustrin i Sverige. Mest beroende av tillgången på svensk råvara är sannolikt mejerinäringen och slakt- och köttstyckningsindustrin. Många företag använder det svenska ursprunget som försäljningsargument och för dessa företag är tillgången på svensk råvara viktig. Likaså är en svensk livsmedelsindustri många gånger en förutsättning för delar av primärproduktionen. Utan en inhemsk livsmedelsindustri riskerar efterfrågan på svenska råvaror att minska drastiskt. Dessutom är jordbrukets lönsamhet direkt kopplad till förädlingsindustrins lönsamhet, då förädlingsindustrin till stor del ägs kooperativt av jordbrukarna.

Strukturen inom livsmedelsindustrin har naturligtvis effekter på primärproduktionen. Cirka en tredjedel av mejerierna har försvunnit på drygt 10 år. I dag finns 15 mejeriföretag utspridda på ett 40-tal produktionsplatser²¹. Än så länge påverkas inte producenterna direkt av nedläggningarna då mejerierna ändå hämtar mjölken, men på sikt kan koncentrationen av anläggningarna utgöra ett hot för mjölkproduktionen. Samtidigt som flera större mejerier har lagt ned har emellertid flera små mejerier startat på olika håll i landet.

Medlemskapet i EU innebar stora förändringar för livsmedelsindustrin. Samtidigt som den svenska industrin fick tillgång till en stor ny marknad hårdnade konkurrensen inom Sverige. Sedan medlemskapet har livsmedelsexporten ökat snabbare än varuexporten från övrig industri.²² En viktig indikator på konkurrenskraften är handelsbalansen inom

¹⁹ Livsmedelsföretagen, 2005. Livsmedelsåret 2005.

²⁰ Livsmedelsverket, 2001. Lokal och regional livsmedelsproduktion, rapport 17.

²¹ Svensk Mjolk, 2005. Mejerifakta 2005.

²² Livsmedelsindustrierna, 2003. Livsmedelsåret 2003.

livsmedelssektorn, som för 2004 uppgick till minus 26 miljarder kronor. Sedan år 1995 har handelsunderskottet ökat med 33 procent. Emellertid har även exporten av livsmedel ökat sedan år 1995 med hela 195 procent och av jordbruksråvaror med 50 procent. Bland de importerade produkterna dominerar varor som inte produceras i Sverige men även kött- och köttvaror är en betydande del av importen som fortsätter att öka. Av den totala köttkonsumtionen i Sverige importerades under 2003 cirka 20 procent av grisköttet och cirka 40 procent av nötköttet²³. Motsvarande siffror för 1995 är 9 respektive 16 procent. Inom slakt- och charkindustrin har sysselsättningen minskat trots att vi äter mer kött än någonsin i Sverige. Den ökade köttkonsumtionen har således huvudsakligen resulterat i ökad import och inte i förändrad inhemsk produktion. Livsmedelsexporten har under senare år ökat betydligt och bedöms ha ytterligare utvecklingspotential. Bland annat växer marknaden för ekologiska produkter..

3.1.3.8 Jämställdhet och åldersstruktur inom de areella näringarna

Rennäringen och jord- och skogsbruket, liksom fiskerinäringen, är mansdominerande verksamheter. I en utredning om jämställdhet inom jord- och skogsbruket i Sverige konstateras att jord- och skogsbruk är sektorer där samhällets strävan efter jämställdhet inte nått så långt som inom andra näringsgrenar²⁴. En förklaring är enligt utredningen att jämställdhetsarbetet fokuserat på anställningsförhållanden, medan företag inom de areella näringarna präglas av småföretagande. Vidare är lantbruken oftast familjeföretag där mannen som förstebbrukare är den enda som registreras som företagare, vilket därmed osynliggör kvinnorna i statistiken²⁵. Kunskaper om förhållandena över kvinnornas situation i de areella näringarna har försvårats av bristfällig statistik och på vissa områden saknas den helt.

I sysselsättningstermer utgör kvinnorna enligt utredningen 33 procent av företagen/sysselsatta inom jordbruket och andelen är högre i mindre lantbruk. Mätt i arbetade timmar blir andelen för kvinnor lägre. Av skogsägarna är 38 procent kvinnor och andelen har ökat. Inom rennäringen utgörs renägarna av 25 procent kvinnor och endast 12 procent av renskötsel-företagen har en kvinna som huvudman.

Enligt den ovan refererade utredningen är inkomstfördelningen inom lantbrukshushållen sned och behöver förändras. Kvinnors andel av inkomst från näringsverksamhet är störst inom driftsinriktningarna mjölkproduktion, trädgårdsodling och nötköttsproduktion. År 2001 var kvinnornas totalinkomst 84 procent av männens men deras inkomst av tjänst är i gengäld högre än männens. Kvinnorna har ofta arbete utanför jordbruket och bidrar därmed med en inkomstrygghet, vilket kan vara mycket värdefullt i ett jordbrukarhushåll.

Kvinnans roll inom de areella näringarna har förändrats mycket under de senaste 80 åren. Traditionellt har både kvinnans och mannens medverkan varit en förutsättning för ett fungerande företagande och möjligheten att försörja familjen. Allt eftersom samhället successivt förändrats har kvinnornas situation också gjort det. Fler kvinnor än män vidareutbildar sig och för många är det naturligt att flytta från uppväxtorten för att studera

²³ Statens jordbruksverk, 2003. Rapport 2003:24.

²⁴ Jordbruksdepartementet, Departementsserien Ds 2004:39. Det går långsamt fram – jämställdhet inom jord- och skogsbrukssektorn.

²⁵ Glesbygdverket, 2005. Småföretagandets villkor i gles- och landsbygder.

och arbeta. Det är också vanligt att kvinnorna i lantbrukshushållet har den högre utbildningen, den högre inkomsten och det bredaste sociala kontaktnätet.

Jämfört med andra näringsgrenar är medelåldern hög inom de areella näringarna. Genomsnittsåldern för jordbrukare var år 2002 50 år. Bland skogsbrukarna var 28 procent äldre än 65 år²⁶. Likaså är medelåldern bland renägarna hög. Drygt 30 procent är äldre än 60 år. Ännu högre är medelåldern bland rensköterna, där drygt 35 procent är äldre än 60 år. De äldre brukarna är överrepresenterade bland små företag. Bland andra småföretagare är drygt 10 procent äldre än 60 år²⁷, medan motsvarande andel för jordbrukare är 30 procent.

Tabell 3 Genomsnittlig ålder på jordbruksföretagare och egna företagare

År	Genomsnittlig ålder Jordbrukare	Genomsnittlig ålder bland egna företagare totalt i riket	Differens
1986	47,2	46,4	+0,8
1990	47,9	46,9	+1,0
1995	50,6	46,8	+3,8
2000	50,0	46,8	+3,2
2002	50,2	47,2	+3,0

Källa: Statens jordbruksverk, 2005. Åtgärder för konkurrenskraft och tillväxt på landsbygden

Av tabellen framgår att medelåldern på jordbruksföretagarna har ökat sedan 1986 och att den ökar snabbare än för genomsnittet bland egna företagare. I början av 1990-talet ökade medelåldern med cirka tre år för att sedan stabiliseras på den högre nivån. Den radikala nationella jordbruksreformen som genomfördes i början av 1990-talet försakade en stor osäkerhet om framtiden för jordbruket, vilket kan ha bromsat nyrekryteringen. Detta sker samtidigt som den svenska ekonomin genomgår en djup lågkonjunktur. När jordbrukspolitiken återigen efter bara ett par år genomgår en förändring med omläggning i riktning mot den gemensamma europeiska jordbrukspolitiken blir framtidsförväntningarna bland jordbrukarna mera positiv igen.

Lantbrukarna inom jord-, skogs- och rennäringen blir således allt äldre vilket innebär att stora förändringar i ägandestrukturen är att vänta på sikt. De brukare som idag är äldre än 70 år kommer troligen att sluta med verksamheten inom en snar framtid och arrendera ut eller sälja till utomstående, låta anhörig ta över eller låta marken växa igen.

Sverige är idag ett mångkulturellt samhälle. Andelen utrikes födda var år 2005 ca 13 procent. Merparten av dem som flyttar till Sverige bosätter sig i storstadsregionerna och andelen utrikes födda av befolkningen på landsbygden uppgår endast till 5 procent. Bland sysselsatta inom jordbruks-, trädgårds- och skogsnäringen är mindre än en procent födda utanför Norden. Enligt en utredning gjord av Jordbruksdepartementet 2004²⁸ fungerar nätverk, kommunikation och information dåligt mellan de areella näringarna och utrikes födda. Mycket få utrikes födda kommer i kontakt med de areella näringarna eller får information om de möjligheter till sysselsättning och egen försörjning som finns.

²⁶ Skogsstyrelsen, 2005. Skogsstatistisk årsbok 2004.

²⁷ Företagarna, 2003. Fakta om små och stora företag 2003.

²⁸ Jordbruksdepartementet 2004. Rapport om de gröna näringarna och integrationen.

3.1.3.9 Entreprenörskap och diversifiering inom de areella näringarna

Pågående utveckling sedan ett halvt sekel med allt färre aktiva lantbruksföretag fortsätter eller rent av förstärks genom den senaste reformeringen av jordbrukspolitiken. En stor andel av lantbrukshushållen har sin huvudsakliga försörjning genom arbete utanför företaget och bedriver jord- och skogsbruk som deltids- eller hobbyverksamhet. Omkring 60 procent av lantbruksföretagen försörjde sig år 2003 med annan verksamhet vid sidan av jord- och skogsbruket.

Det finns emellertid en växande grupp företagare som genom diversifiering har utvecklat inkomstbringande verksamhet vid sidan om traditionell lantbruksverksamhet. Det är något vanligare med sådan kompletterande verksamhet vid större företag. Nya verksamheter inom jordbruket som ökar i betydelse är bl.a. olika former av entreprenadverksamhet, hästverksamhet, landsbygdsturism, småskalig förädling av råvaror från jordbruk och lokal försäljning av företagets produkter samt produktion av råvaror till energiändamål. Av lantbruksföretagen ägnar sig nästan 30 procent åt annan verksamhet än jord- och skogsbruk av betydelse för företagets inkomster och sysselsättning. En ökad diversifiering av lantbrukets företag bidrar också till ett större utbud av tjänster och produkter som är viktiga för landsbygdens samlade attraktionskraft, både när det gäller möjligheterna till bosättning och att locka till sig externa besökare.

Jord- och skogsbruksföretagen har stora möjligheter att utnyttja naturresurserna i olika verksamhetsformer och många lantbrukare är också fiskevattenägare. Intresset för hästverksamhet är stort på landsbygden och kombinationen av jordbruksverksamhet och hästturism blir allt vanligare. Var tionde medlem i Lantbrukarnas Riksförbund är direkt verksamma inom hästnäringen²⁹. Hästen genererar betydande sysselsättning på landsbygden bl.a. genom jordbrukets produktion av foder och uthyrning av stallplatser. Enligt den senaste kartläggningen finns det cirka 280 000 hästar i Sverige³⁰. Den absoluta merparten av hästhållarna är personer som håller häst för fritid och hobby. Merparten av hästarna finns i den tätortsnära landsbygden och hästintresset är ofta ett incitament till bosättning på landsbygden.

Renskötsel har en relativt låg lönsamhet och bedrivs enligt tradition ofta i kombination med annan näringsverksamhet. I dag lever ungefär 10 procent av samerna i Sverige av rennärning och ungefär 20 procent är verksamma inom rennärningen i Sverige. Majoriteten av samerna är således inte verksamma inom näringen. En del samer lever i små och medelstora städer runt om i hela Sverige, relativt långt från de traditionella näringarna. Samtidigt lever många samer fortfarande kvar på glesbygden och livnär sig på allt från rennärning, jakt och fiske till anställningar vid kommun, landsting och privata företag. De traditionella samiska näringarna utgör fortfarande en viktig grund i det samiska samhället och kulturen, men är också en viktig försörjningskälla. En potential bedöms finnas i att ytterligare utveckla och förnya sådan kompletterande verksamhet, t.ex. genom förädling av renkött men också inom områden som slöjd, turism och naturupplevelser. Rennärningen bedöms samlad ha stor betydelse för utvecklingen i många landsbygdsområden i norra Sverige.

---

²⁹ LRF, 2005. Gröna framtider.

³⁰ SCB, 2005. Hästar och anläggningar med hästar 2004. J024SM0501.

Även inom de andra traditionella samiska näringarna är möjligheterna att komplettera med andra inkomster avgörande för att kunna leva kvar i glesbygden.

3.1.4 Landsbygdens miljö och landskap

3.1.4.1 Landskapets natur- och kulturvärden

Landskapets innehåll har stor betydelse för hur vi upplever landskapet ur ett rekreativt och estetiskt perspektiv. Skogar, fjäll, sjöar och odlingslandskapet har betydande värden ur ett rekreations- och turistperspektiv och är värdefulla resurser för landsbygden som helhet. Betesmarker, slåtterängar, vattendrag och kulturmiljöer är viktiga komponenter i landskapet, liksom fördelningen mellan jordbruksmark och skog och kantzoner däremellan. Olika brukningsmetoder i kombination med skilda naturförhållanden har lett till ett variationsrikt landskap och förekomsten av varierande livsmiljöer är en viktig förutsättning för en rikedom av kulturminnen, växter och djur. Landskapets innehåll ger kunskap om hur det tidigare agrara landskapet såg ut och fungerade. På många håll kan det vara svårt att förstå den historiska dimensionen i dagens fragmenterade landskap med isolerade betes- och slåttermarker. Kulturmiljöerna och det brukade landskapet innehåller ofta även stora biologiska värden.

Den internationella konventionen för biologisk mångfald som trädde i kraft år 1993 innefattar bl.a. ett övergripande mål om att den biologiska mångfalden skall bevaras och utnyttjas på ett hållbart sätt. Konventionen omfattar både odlings-, fjäll- och skogslandskapets mångfald. Fyra av de 16 nationella miljö kvalitetsmålen har direkt bäring på de areella näringarna och dess natur- och kulturvärden. Miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap* innebär att odlingslandskapets kulturvärden och jordbruksmarkens värde för biologisk produktion och livsmedelsproduktion skyddas, samtidigt som den biologiska mångfalden och kulturmiljöerna bevaras och stärks. Senast år 2010 skall samtliga ängs- och betesmarker skötas på ett sätt som bevarar deras värden (delmål 1). Dessutom skall mängden småbiotoper i odlingslandskapet bevaras i minst dagens omfattning i hela landet (delmål 2) och mängden kulturbärande element öka med cirka 70 procent till år 2010 (delmål 3). Miljö kvalitetsmålet *Ett rikt växt- och djurliv* innebär att den biologiska mångfalden skall bevaras och nyttjas på ett hållbart sätt, för nuvarande och framtida generationer. I miljö kvalitetsmålet *Levande skogar* fastställs mål om att skogens och skogsmarkens värde för biologisk produktion skall skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden bevaras samt kulturmiljöer och sociala värden värnas. *Storslagen fjällmiljö* förutsätter renskötsel för att ett betespräglat landskap skall upprätthållas samtidigt som dess natur- och kulturvärden skall bevaras (delmål 3).

Ett hållbart brukande av naturresurser bör ske i ett landskapsperspektiv och utifrån ett genomförande av Europeiska landskapskonventionen. Konventionen skall verka för skydd, förvaltning och planering av landskapsområden. I arbetet mot en svensk ratificering är det viktigt att processen sker med lokal och regional förankring. Landskapsstrategierna som nu genomförs på försök i flera län kan komma att utgöra en viktig del i genomförandet av landskapskonventionen för att få till stånd ett mer ändamålsenligt arbete vad avser bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald i ett landskapsperspektiv.

Odlingslandskapet

Ett rikt odlingslandskap rymmer en mängd växter och djur som funnit sina livsmiljöer där tack vare att marken har brukats och hävdats. Odlingslandskapet är ett resultat av tidigare markanvändning med ett diversifierat utnyttjande av skogs- och jordbruksmarken, och med sammanhängande betes- och slåtterlandskap. Månghundraårig hävd har skapat förutsättningar för en flora och fauna som många gånger är unik i sitt slag, även i en internationell jämförelse. Antalet hotade, sällsynta och hänsynskrävande växt- och djurarter som har sin huvudutbredning i odlingslandskapet uppskattas för närvarande till drygt 1000, vilket är hälften av de rödlistade arterna i vårt land. Av kärlväxterna finns 70 procent av de hotade arterna i odlingslandskapet.

En stor del av odlingslandskapets mångfald finns i ängs- och betesmarkerna och dessa är bland de mest artrika markerna i Sverige. Den påverkan som markerna utsätts för genom slåtter och bete ger en hög artrikedom och arttäthet. Även variationsrikedomen med plöjda åkrar, olika grödor, djurhållning, hävdade bryn och skogspartier gynnar den biologiska mångfalden. Småbiotoper och odlingshinder i åkerlandskapen är viktiga livsmiljöer för fåltvilt och för ett stort antal växt- och djurarter.

Hotet mot den agrara bebyggelsen

Landsbygdens bebyggelsestruktur och byggnadstraditioner uppvisar sedan århundraden tillbaka stora regionala variationer. Dessa är delvis naturgivna men också beroende av skiftande faktorer som exempelvis varierande produktionsinriktningar och olika byggnadstraditioner. Sett över tiden har behoven av byggnader för olika användningar förändrats och driftsomläggningar gör vissa byggnader överflödiga. Genom strukturrationaliseringen har många byggnader som ligger på bortrationaliserade brukningscentra inte kvar sin funktion, de ägs och förvaltas av andra markägare än lantbrukare eller står obebodda och oanvända.

Denna situation har gjort att en stor del av landsbygdens bebyggelse riskerar att förfalla eller rivs. Olika undersökningar har visat att möjligheten till ny eller alternativ användning är den viktigaste faktorn för möjligheten att underhålla och bevara bebyggelsen. Det är därför angeläget att se den agrara bebyggelsen som en tillgång för landsbygden och uppmärksamma den utvecklingspotential som finns för bebyggelsen som del av landskapets värden och därmed kopplingen till exempelvis turism och upplevelseindustrin.

Hoten mot den biologiska mångfalden

Biologisk mångfald på olika nivåer, från genetisk mångfald till populationer, arter och ekosystem minskar snabbt i dag. De största hoten mot den biologiska mångfalden är utarmning av ekosystem och arternas livsmiljöer³¹. I Sverige är det framför allt stora förändringar i markanvändningen, särskilt nedläggning av jordbruk med förlust av aktiva brukare och upphört bete och igenväxning som följd, som hotar den biologiska mångfalden. Även jordbrukets intensifiering med borttagna odlingshinder och småbiotoper från åkerlandskapet hotar många arters livsmiljöer och därmed den biologiska mångfalden. Detta gäller framförallt slättlandskapen i södra och mellersta Sverige. Variationen i landskapet minskar och de kvarvarande landskapsstrukturerna i åkerlandskapet blir därmed särskilt betydelsefulla att bevara genom att de skapar en infrastruktur för den biologiska mångfalden.

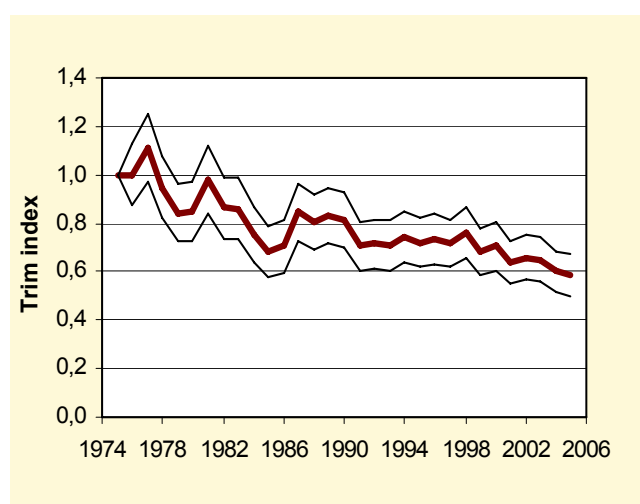
---

³¹ Regeringens proposition 2004/05:150. Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag.

Naturliga, ogödslade betesmarker och ängar har traditionellt utnyttjats för foderproduktion inom mjölk- och köttproduktion men är sällan lönsamma i ett modernt jordbruk. Under 1920-talet utnyttjades över 2 miljoner hektar till bete och slätter. I dag återstår endast en procent av arealen ängsmark och en fjärdedel av betesarealen. Även en stor del av landskapselementen och småbiotoperna har försvunnit. Detta har i sin tur gjort att många av de växt- och djurarter som har sin hemvist i odlingslandskapet i dag endast finns i spridda restpopulationer. Svaga och utdöende populationer har svårt att åter bli reproduktiva och växter och djur löper en stor risk att dö ut som en följd av landskapets ökade fragmentering. Återhämtningen är ofta en långsam process. I ett nordvästeuropeiskt perspektiv finns ännu en hög andel naturliga betesmarker och slätterängar i Sverige, trots den kraftiga minskningen av dessa marker under hela 1900-talet.

Antalet fåglar i jordbrukslandskapet inom EU används som ett mått på tillståndet för den biologiska mångfalden. I figuren nedan visas det s.k. trimindex vilket är en sammanvägning av ett antal vanliga fågelarter i odlingslandskapet. För Sveriges del är det 11 fågelarter som ingår i indexet. Enligt trimindexet i figuren nedan har antalet fåglar knutna till jordbrukslandskapet minskat med hela 40 procent sedan mitten av 1970-talet.

Figur 6 Trimindex för svenska fågelarter i odlingslandskapet

Källa: Lindström och Svensson, 2006. Övervakning av fåglarnas populationsutveckling. Årsrapport för 2005.

Efter den kraftiga minskningen under perioden 1975-1985 stabiliserades situationen, men nu verkar en minskning åter ske. Orsakerna till detta mönster kan vara flera, såsom en övergång från vår- till höstsådd, minskad betesdrift, och borttagning av viktiga randbiotoper som buskridåer och våtmarker.

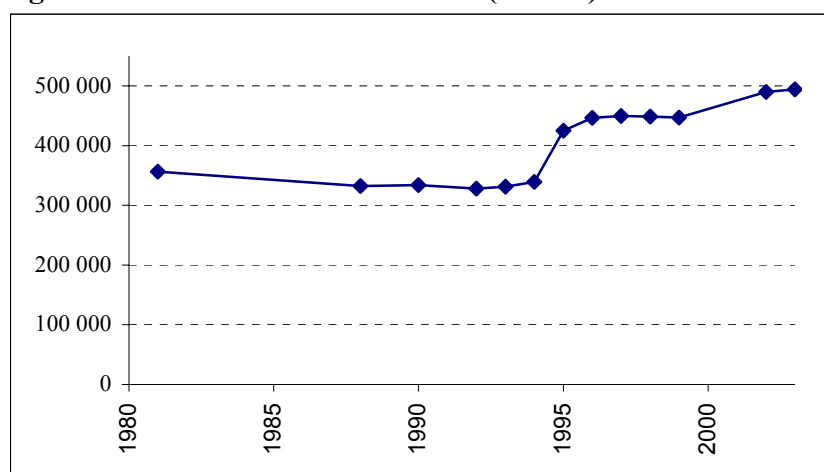
Det generella framtida hotet mot betesmarkerna är bristen på betesdjur för att hålla markerna i hävd och att de djur som finns inte utnyttjas på bästa sätt³². Ett jordbruk med betande djur är en förutsättning för att bevara den biologiska mångfalden och de kulturmiljövärden som är förknippade med det svenska jordbrukslandskapet.

³² Statens jordbruksverk, 2006. Betesmarkerna efter 2003 års jordbruksreform – hot och möjligheter. rapport 2006:3

Sedan i början av 1990-talet har antalet mjölkkor minskat med drygt 170 000 djur, vilket motsvarar 30 procent av mjölkorna. Antalet övriga nötkreatur har dock inte minskat i samma utsträckning som mjölkkor. Vissa naturbetesmarker kan under vissa förutsättningar mycket väl betas av hästar. De kraftfulla förändringarna i ersättningsystemen som en följd av jordbruksreformen kan förväntas påskynda strukturomvandlingen där jordbruksföretagen blir färre men större. Detta kan innebära problem med att hävda betesmarkerna då avståndet till brukningscentrum ökar. Förändringarna av politiken kan emellertid innebära nya möjligheter till lönsam produktion för större betesinriktade företag.

Ekonomiska insatser för att bevara den biologiska mångfalden i odlingslandskapet infördes i Sverige i slutet av 1980-talet. Omfattande resurser har avsatts för att bevara bl.a. ängs- och betesmarkerna, bl.a. inom nuvarande miljö- och landsbygdsprogram. Sedan 1995 har arealen hävdad betesmark ökat, från cirka 350 000 hektar till mer än 500 000 hektar år 2005. I figur 7 anges arealen betesmark från 1981 fram till 2003.

Figur 7 Arealen hävdad betesmark (hektar) från 1981 till 2003

Källa: Statens jordbruksverk, 2004. Den samhällsekonomiska effektiviteten i miljöersättningen för betesmarker och slätterängar.

Statistiken över hävdad betesmark bör dock tolkas med försiktighet, då definitionen av betesmark har varierat över åren. Arealen hävdad betesmark ökade vid EU-inträdet 1995 vilket berodde på ändrade metoder att samla in statistiken samt att det blev mer lönsamt för lantbrukarna att hävda betesmarkerna som en följd av jordbrukspolitiken. Den regionala variationen är stor. Merparten av betesmarkerna, cirka 40 procent, finns i Götalands skogs- och mellanbygder.

Skogslandskapet

Skogslandskapet har genom de senaste århundradena genomgått en omvandling som följd av mänsklig aktivitet kopplat till industrialiseringen och nyttjande av skogsråvara för exempelvis biomassa, massaved och sågtimmer. Viltstammar och tidigare skogsbete påverkar och har påverkat skogslandskapet. Naturliga skogsbränder och det dominerande kalhyggesbruket har lett till att ständigt trädbevuxna bestånd, s.k. kontinuitetsskogar, är ovanliga. Skogsbestånden är i dag mer likåldriga samt består i stor utsträckning av ett eller ett par dominerande trädslag, i regel gran eller tall, även där lövträd tidigare var mer framträdande. Naturliga störningar som brand har begränsats. Även andra störningar, som selektiva huggningar, svedjebruk och gynnande av lövträd och gräsinslag har till stora delar försvunnit. Kontinuitetsskogsbruk syftar till att kunna bedriva aktivt skogsbruk, men med anpassade metoder och förstärkt hänsyn så att t.ex. viss biologisk mångfald eller andra värden utvecklas.

Antalet rödlistade arter i skogslandskapet är i dag cirka 1 800. Av dessa är cirka 30 procent beroende av död ved eller gamla träd. Mängden av grova och gamla träd, död ved av olika kvalitet och lövinslag i barrbestånd har minskat, men är nu med aktiva insatser på väg att öka igen men inte i tillräcklig omfattning. Sydsveriges hotade arter utgörs främst av arter som är beroende av ädellövskog. Under de senaste 200 åren har ädellövskogen minskat i Sverige. För en rad arter och miljöer råder en faktisk bristsituation där arter eller artgrupper ligger nära eller under de så kallade tröskelvärdena. Det finns därför ett stort behov att restaurera och återskapa naturvärden i ädellövskogen. I likhet med odlingslandskapet hyser skogen många värden utöver de biologiska, inte minst kulturmiljövärden. Från samhällets sida är inte minst skogens betydelse för rekreation och friluftsliv av stor betydelse.

Ädellövskogsfrågorna har under de senaste åren blivit allt mer diskuterade. Sverige har under en lång tidsperiod med riktade statliga anslag arbetat för ett ökat intresse för ädellövskogsbruk och för en ökad aktivitet i ädellövskogen. Här har rådgivning i skötselinsatser och bidrag till skötsel- och återväxtinsatser varit viktiga instrument. Medlen har till största delen gått till insatser i befintlig ädellövskog. Den ekonomiska avkastningen att anlägga ädellövskog är i Sverige negativ.

Naturresevat, nationalparker och naturvårdsområden omfattar en landareal om cirka 4 miljoner hektar, varav cirka 2 miljoner hektar är av naturtypen skog. Dessutom är 10 000 hektar skog skyddad genom biotopskydd och ytterligare 20 000 hektar skog har naturvårdsavtal. Sedan 1920-talet har virkesförrådet ökat med mer än 60 procent. Den årliga tillväxten beräknas till 104 miljoner m³ skog.

Natura 2000

I Sverige finns närmare 4100 områden utpekade enligt rådets direktiv 79/409/EEG av den 2 april 1979 om bevarande av vilda fåglar (EGT L103, 25.4.1979, s. 1-18 Celex 31979L0409) och rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter (Natura 2000-direktiven). (EGT L206, 22.7.1992, s. 7-50 Celex 31992L0043). Den absoluta merparten av de utpekade Natura 2000-områdena har valts enligt art- och habitatdirektivet (EGT L206, 22.7.1992, s. 7-50 Celex 31992L0043) och en mindre del enligt fågeldirektivet (rådets direktiv 79/409/EEG om bevarande av vilda fåglar). Natura 2000-områdena i Sverige utgör 6,4 miljoner hektar mark vilket motsvarar cirka 14 procent av landets yta. Sverige har en

skyldighet att vidta lämpliga åtgärder så att bevarandestatusen i dessa områden upprätthålls eller vid behov restaureras. Cirka 60 procent av Natura-områdena är skyddade, exempelvis som naturreservat.

För många av naturtyperna inom Natura 2000 avviker benämningen på naturtyperna kraftigt mot de namn och den indelning som traditionellt används inom svensk naturvård. Uppgifterna varierar om arealen Natura 2000 inom odlingslandskapet, vilket beror på att de objekt som ingår i Natura 2000 i vissa fall inkluderar både jordbruksmark men även andra markslag.

Totalt beräknas xxx ha jordbruksmark ingå i Natura 2000-nätverket. Detta är en bruttoareal där även hela block av jordbruksmark har inkluderats, trots att endast en mindre del ingår i Natura-området. För närvarande finns inte mer tillförlitlig statistiskt över nettoarealen att tillgå.

Inom LFA-området finns ca 110 000 ha jordbruksmark utpekade som Natura 2000-områden, vilket utgör ca 6 procent av totala LFA-arealen. Utav dessa utgör världsarvet Alvaret på Öland en relativt stor del, framför allt stödområde 5:c och 5:m, med ca 32 000 ha varav merparten är betesmarker.

Stödområde	Areal (ha)	% areal berörd av Natura 2000
F	54 150	4,8
1	21 262	7,7
2a	153 276	2,9
2b	84 781	0,6
3	95 613	1,3
4a	189 892	1,7
4b	10 101	1,0
5a	401 858	5,8
5b	553 568	6,1
5c	220 746	9,1
5m	140 146	15,2
Totalt	1 925 393	5,8

I odlingslandskapet finns runt 70 000 hektar ängs- och betesmarker som är utpekade som Natura 2000-områden, vilket är knappt 15 procent av ängs- och betesmarksarealen i Sverige. Av dessa i odlingslandskapet sköts cirka 66 procent med ersättning inom nuvarande miljö- och landsbygdsprogram. Dessutom finns möjligheter att söka finansiering för mer omfattande restaureringsprojekt för marker som inte erhåller ersättning från miljö- och landsbygdsprogrammet, via EU:s LIFE-fonder. För närvarande omfattas knappt 2000 hektar betesmark av projektstöd inom ramen för nuvarande LIFE. I enlighet med en rapport från EEA (rapport 2004:1) definieras naturbetesmarker och extensiva marker samt mosaikmarker som marker med synnerliga naturvärden. För Sverige motsvarar dessa marker 600 000 ha enligt EEA-rapporten 2005:6.

På skogsmark finns för närvarande 1,9 miljoner hektar utpekade som Natura 2000-habitat, vilket motsvarar drygt åtta procent av totala skogsarealen. Dessa marker är eller kommer att bli, huvudsakligen skyddade som nationalparker, naturreservat, naturvårdsavtal eller biotopskydd.

Landskapets kulturmiljövärden

Odlingslandskapet och mycket av skogsbrukslandskapet är ett resultat av mänsklig verksamhet. Natur- respektive kulturaspekten är ständigt närvarande i varierande grad i olika delar av landet och i olika landskapstyper. Dessa regionala särdrag är unika eller representativa för sin region och är därför viktiga att bevara. Förändringar i landskapet genom mänsklig aktivitet eller genom naturliga processer, är viktiga drivkrafter bakom den biologiska mångfalden. Kulturmiljövärdena i landskapet är de lämningar och spår från olika tider, t.ex. stenmurar, gårdesgårdar, fornåkrar och renstängsel, som gör det möjligt att uppleva det historiska innehållet. Kulturmiljövärdet är också den av tradition uppkomna fördelningen av jord- och skogsbruksmarken i skogsbeten, fäboddrift, inägor och utmarker liksom den agrara bebyggelsen med dess variation i funktion, material och byggnadsteknik.

I landets fjällområden är det till stor del rennäringen med tillhörande binärningar som ligger till grund för många av de kulturhistoriska värdena. Rennäringen har även haft stor påverkan i det norra skogsområdet. Renen har haft en central funktion under lång tid men formerna för renskötseln har varierat både i tid och mellan olika områden. De samiska kulturvärdena i renskötselområdet är på grund av sin konstruktion känsliga. I landskapet utgörs lämningarna av exempelvis förråd, fångstgropar, boplatser, renvallar, stängsel och marknadplatser. De strukturomvandlingar som rennäringen och det samiska samhället genomgått, t.ex. genom övergången från intensiv till extensiv renskötsel, har inneburit att många samiska kulturvärden inte längre används och därmed riskerar att falla i glömska. Detta i kombination med de samiska kulturvärdenas naturliga förgänglighet, utgör ett hot mot den samiska kulturen.

Kulturmiljövärdena har ofta formats av dynamiken mellan olika sorters markanvändning i jord- och skogslandskapet, exempelvis skogsbete och fäboddrift. Skogens kulturmiljövärden brukar delas in i fyra kategorier: de fasta fornlämningarna som skyddas i kulturminneslagen, skogens så kallade övriga kulturmiljövärden som behandlas i skogsvårdslagens 30 §, det immateriella kulturarvet (exempelvis ortnamn och sägner) samt det biologiska kulturarvet. Det biologiska kulturarvet är biologiska företeelser som uppkommit genom människans bruk av skogens resurser och som inte kan fortleva utan människans fortsatta brukande.

3.1.4.2 Vattenanvändning och vattenkvalitet

Jordbrukets vattenanvändning

Sverige är ett vattenrikt land med lång kust och där sjöar upptar drygt 9 procent av landets totala yta. Odlingslandskapets öppna vattenytor har under den senaste 50-årsperioden drastiskt minskat, vilket har påverkat den biologiska mångfalden och landskapsbilden negativt. I jämförelse med övriga Europa är tillgången på vatten förhållandevis god i Sverige, men det finns områden med tillfällig brist på vatten, t.ex. i sydöstra Sverige och i kustregionerna. De totala vattenuttagen i Sverige har för år 2000 beräknats till 3,2 miljarder kubikmeter. Merparten av vattnet, närmare två tredjedelar, var ytvatten dvs. vatten från sjöar och vattendrag.

Sverige har delats in i fem vattendistrikt enligt direktiv 2000/60/EG om upprättande av en ram för gemenskapens åtgärder på vattenpolitikens område (EGT L327, 22.12.2000, s. 1-73 Celex 32000L0060). Inom de tre södra vattendistrikten finns den huvudsakliga andelen

av den svenska jordbruksmarken. Jordbruket står för cirka 4 procent av den totala vattenanvändningen. Inom jordbruket används vatten för bevattning av grödor och för djurhållning. Totalt uppskattas användningen motsvara cirka 135 miljoner kubikmeter vatten per år.

Drygt två tredjedelar av jordbrukets vattenanvändning åtgår för bevattning. Jordbrukets vattenuttag är störst i Södra Östersjöns vattendistrikt. Tillsammans med Västerhavets vattendistrikt står detta vattendistrikt för närmare 85 procent av jordbrukets totala vattenuttag. Den bevattnade arealen var år 2003 drygt 50 000 hektar. Främst bevattnas specialgrödor såsom potatis och sockerbetor men även vall och i viss mån spannmål bevattnas. Enligt gjorda prognoser beräknas vattenanvändningen inom jordbruket inte öka under de kommande tio åren.

Vattenkvalitet

Försäljningen av kväve och fosfor i mineralgödsel uppgick 2004/05 (1 juli till 30 juni) till knappt 162 000 ton respektive drygt 15 000 ton. Försäljningen var den lägsta som uppmätts sedan 1960-talet. Försåld mängd kväve per hektar utnyttjad åker uppgick för riket till 68 kg, vilket var cirka nio procent lägre än försäljningen föregående år. Högst förbrukning redovisas för områden med mer intensivt jordbruk. Försäljningen av fosfor i mineralgödsel har visat en nedåtgående trend sedan början av 1980-talet. Trenden har dock planat ut under de senaste åren. Försäljningen av fosfor per hektar utnyttjad åker var 6,5 kg, vilket var nio procent lägre än föregående års låga försäljning. Kadmiuminnehållet i fosforgödselmedel beräknades för 2004/05 till 5 gram per ton fosfor.

Vikande lönsamhet i spannmålsodlingen kan vara en orsak till sänkta kvävegivor medan torra väderleksförhållandena under våren 2004 kan vara en annan orsak. En ökning av oljeväxtarealen kan samtidigt ha ökat förbrukningen.

Balansberäkningar för jordbruksmarken (soil surface metoden) visar för 2003 på en total tillförsel på 123 kg kväve respektive 14 kg fosfor per hektar. Överskottet av kväve beräknades motsvara 46 kg per hektar medan fosforöverskottet var 2 kg per hektar. För både kväve och fosfor innebär det ett lägre överskott än tidigare beräkningar år 2001. Motsvarande beräkningar för jordbruksektorn (farm gate metoden) visar på ett överskott av kväve på 54 kg per hektar och för fosfor på knappt 3 kg per hektar. Jämfört med 2001 innebär det ett minskat överskott med 5 kg kväve per hektar respektive 0,7 kg fosfor per hektar. I nedanstående tabell redovisas markbalanser och balansen för jordbruksektorn för åren 2001 och 2003.

Tabell 4 Markbalanser och balans för jordbruksektorn för kväve och fosfor i kg per hektar för 2001 och 2003

2001				
	Markbalans		Jordbrukssektorn	
	Kväve	Fosfor	Kväve	Fosfor
Tillförsel	123	14	91	9,6
Bortförsel	76	11	33	6,0
Överskott	48	2,5	59	3,6
2003				
	Markbalans		Jordbrukssektorn	

	Kväve	Fosfor	Kväve	Fosfor
Tillförsel	123	14	89	9,3
Bortförsel	77	12	35	6,4
Överskott	46	2	54	2,9

Källa: SCB.

Växtnäringsläckage och övergödning

I den svenska rapporten år 2005 enligt artikel 5 i Europaparlamentets och rådets direktiv 2000/60/EG om upprättande av en ram för gemenskapens åtgärder på vattenpolitikens område är problemen med övergödning för sötvatten främst kopplade till södra och mellersta Sveriges uppodlade slättbygder. Även i kustvatten är påverkan tydligast i södra Sverige. Egentliga Östersjön har stora övergödningssproblem till stor del på grund av påverkan under lång tid från alla Östersjöländer. Effekter av övergödningen är bl. a. utarmning av den biologiska mångfalden i sötvatten och havet, igenväxning av sjöar och vattendrag samt utbredning av grönalgs mattor, algbloomning och bottendöd i havet. Kväveföreningar når även grundvattnet och ger ökade halter av nitrat i brunnar och vattentäkter. Bedömningen i rapporten är att nuvarande situation för Östersjön inte kommer att väsentligt förändras till 2015 på grund av långsam återhämtning, även om betydande åtgärder vidtas i alla omgivande länder. För närvarande pågår arbete med att utveckla de åtgärdsprogram som krävs för att möjliggöra att de enligt direktivet uppställda kraven kan nås. Åtgärdsprogrammen beräknas vara utarbetade till 2009. Därefter bör åtgärdsprogrammen kunna vara ett viktigt underlag vid utformningen av ersättningsformer inom ramen för landsbygdsprogrammet.

Förluster av växtnäringsämnen kväve och fosfor från åkermark utgör en betydande källa till övergödning av sjöar, vattendrag och hav och beräknas stå för nära hälften av de mänskliga orsakade utsläppen. Läckaget av kväve påverkas av bl.a. grödfördelningen på åkerarealen, grödornas kväveutnyttjande och åkerarealens storlek. Enligt genomförda beräkningar har kväveläckaget från den svenska jordbruksmarken (från rotzonen) minskat med 25 procent mellan åren 1985 till 1995. Beräkningar för 2000 visar att den antropogena belastningen från svenska källor på Västerhavet (Kattegatt och Skagerarrak) och Egentliga Östersjön har minskat med bortemot 11 procent jämfört med belastningen år 1995.

Enligt nyligen genomförda beräkningar uppgick kväveutlakningen från åkermarken i Sverige 2003 till drygt 60 000 ton. Mellan åren 1995 och 2003 beräknades läckaget ha minskat med cirka 7 000 ton. Minskningen förklaras främst av minskad åkerareal, ökad kväveeffektivitet vid odling och genom miljöersättningsåtgärder för odling av fånggröda och senarelagd jordbearbetning till våren. En mindre del förklaras av ökad vårspridning av stallgödsel och förändring av vilka grödor som odlas. Vad denna minskning betyder i förhållande till utsläpp till sjöar, vattendrag eller haven är inte möjligt att ange. För att beräkna detta krävs att den del som avskiljs i vattensystemens väg till haven genom sedimentation, växtupptag, ombildning till kvävgas (retention) uppskattas, vilket ännu inte gjorts.

Nitrathalter över 50 mg per liter har enbart uppmäts i grundvatten vid enstaka mätillfällen för perioden 1996-2002 och halterna av nitrat i grundvattnet uppvisar nedåtgående trender i mätningar som gjorts inom ramen för miljöövervakningsprogrammen. Problem med höga halter av nitrat i dricksvatten förekommer dock särskilt i sydvästra Sverige. Sammanlagt är

cirka 100 000 personer i Sverige hänvisade till dricksvatten med nitrathalter över det svenska hälsogränsvärdet (10 mg per liter vatten uttryckt som nitratkväve).

De totala svenska antropogena utsläppen av fosfor från Sverige till omgivande hav har uppskattats vara drygt 3 100 ton. Dock är siffrorna för fosfor mycket osäkra. Fosforhalten i vatten från åkermark är högst i området runt Mälaren med omnejd med hög andel lera i jorden och från de södra länen med höga fosfortal (P-AL) i jorden som en följd av gödning. En typisk halt är 0,15 mg totalfosfor per liter. Sammantaget är jordbruket en betydande källa för fosforutsläpp till haven särskilt till områdena Egentliga Östersjön och Västerhavet. Utsläppen beräknats ha minskat sedan 1995, vilket kan förklaras av ett minskat djurantal och att fosforgödslingen kontinuerligt har sjunkit sedan 1980-talet.

Jordbruksreformen kommer troligen att leda till minskade växtnäringsförluster dels beroende på en ökad vallodling och dels genom att djurhållningen minskar. I vilken omfattning detta kommer att ske är emellertid ännu svårt att bedöma. Tillsammans med insatser i form av odling av fånggrödor, senarelagd jordbearbetning, skyddszoner, anläggning av våtmarker och informations- och utbildningsinsatser bör jordbrukets bidrag till övergödningen av sjöar, vattendrag och hav minska väsentligt och därmed bidra till att miljökvalitetsmålet *Ingen övergödning* kan nås. Även andra miljökvalitetsmål påverkas av dessa insatser såsom *Grundvatten av god kvalitet*, *Hav i balans* samt *Levande kust och skärgård*.

Utsläppen av växtnäringsämnen från skogsbruket härrör sig främst från mark efter det att avverkning skett. Utsläppen per arealenhet är dock små men på grund av de stora arealerna har de totala utsläppen beräknats vara cirka 40 000 ton för 2000. Skogsmark och övrig mark utgör de dominerande källorna för utsläppen av växtnäringsämnen från norra Sverige till Bottenhavet och Bottenviken.³³

Åtgärder

Nationella åtgärdsprogram för att minska utsläppen av kväve från mänskliga verksamheter har utarbetats sedan slutet av 1980-talet bl.a. som följd av åtagande inom havsmiljökonventionerna OSPAR (Konventionen för skydd av den marina miljön i Nordostatlanten) och HELCOM (konventionen om skydd av Östersjöns miljö). Sverige godkände båda konventionerna år 1992. De första programmen omfattade selektiva åtgärder i jordbruksintensiva och kustnära områden, såsom restriktioner för spridning av stallgödsel, krav på lagringskapacitet för stallgödsel, förbättrad växtodlings- och gödslingsplanering genom informations- och utbildningsinsatser samt krav på ökad andel höst och vinterbevuxen mark. Speciella miljökänsliga områden i södra Sverige och i kustnära områden infördes. I syfte att allmänt begränsa intensiteten i jordbruket infördes generella åtgärder som begränsning av djurtäthet samt miljöskatt på mineralgödsel. Skatten på mineralgödsel är idag 1.80 kronor per kg kväve.

Vid inträdet i EU förtecknade Sverige Gotlands, Blekinge, Skåne och Hallands län samt kuststräckan från Norge till och med Stockholms skärgård och Öland som känsliga områden enligt rådets direktiv 91/676/EEG om skydd mot att vatten förorenas av nitrater från jordbruket (EGT L375, 31.12.1991, s. 1-8 Celex 31991L0676). Dessa områden motsvarade de sedan tidigare utpekade miljökänsliga områdena. Under 2002 och 2003

³³ Naturvårdsverket 2002. Rapport 5247 TRK. Transport-Retention-Källfördelning, Belastning på havet.

tillkom ytterligare känsliga områden i Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Västra Götalands, Örebro och Västmanlands län. Av den totala arealen åkermark i Sverige är cirka 65 procent förtecknade som känsliga områden, vilket motsvarar 17 procent av totala landarealen. Tidigare införda åtgärdsprogram utgjorde grunden för de åtgärdsprogram som införts enligt krav uppställda i nitratdirektivet. Vidare har Sverige lagstiftat om ytterligare kompletterande åtgärder bl.a. avseende spridningsrestriktioner. De åtgärder som krävs enligt artikel 5.4 i nitratdirektivet är i dag en integrerad del av den svenska miljölagstiftningen avsnitt 5.4.3.2

I enlighet med rådets direktiv 96/61/EG av den 24 september 1996 om samordnade åtgärder för att förebygga och begränsa föroreningar (EGT L257, 10.10.1996, s. 26-40. Celex 31996 L0061) (IPPC) finns krav på tillstånd för större djuranläggningar med svin och fjäderfän. Motsvarande krav finns även enligt konventionen om långväga gränsöverskridande luftföroreningar (LRTAP). Dessa krav har införts i svensk lagstiftning genom förordning (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd. Enligt förordningen krävs tillstånd för djuranläggningar med fler än 200 djurenheter, oberoende av djurslag. I tillstånden fastställs bl.a. de krav som krävs för att uppfylla direktivet och annex IX till konventionen. I Sverige krävs dessutom att alla djuranläggningar med fler än 100 djurenheter skall anmäla verksamheten till tillsynsmyndigheten. Tillsynsmyndigheten har därmed möjlighet att lägga fast ytterligare krav för en enskild anläggning.

Förutom dessa åtgärder har intensifierade informationsinsatser för förbättrat växtnäringssutnyttjande och ersättningar för odling av fånggrödor, senareläggning av jordbearbetningen till våren, skyddszoner längs vattendrag och sjöar samt anläggning och restaurering av våtmarker genomförts inom det svenska miljö- och landsbygdsprogrammet för perioden 2000-2006 införts.

3.1.4.3 Luftkvalitet

En stor del av det försurande nedfallet i Sverige har sitt ursprung i andra länder. Nedfallet av försurande ämnen är i stora delar högre än vad naturen tål. Förekomsten av jordar med naturligt låga pH-värden och med låg buffringskapacitet är frekvent. Särskilt i sydvästra Sverige med ett förhållandevis stora nederbördsöverskott medför det att den kritiska belastningen överskrids kraftigt.

De totala ammoniakutsläppen i Sverige uppgick enligt senaste beräkningen 2003 till 55 600 ton. Jämfört med 1995 har utsläppen minskat med drygt 13 procent. Det innebär att den för Sverige angivna nivån både med avseende på LRTAP-konventionen samt Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/81/EG av den 23 oktober 2001 om nationella utsläppstak för vissa luftföroreningar (EGT L309, 27.11.2001, s. 22-30, Celex 32001L0081) har nåtts. Sverige undertecknade LRTAP konventionen 2001.

Jordbruket svarar för nästan 85 procent av de totala ammoniakutsläppen. För 2003 motsvarade jordbrukets utsläpp 46 500 ton ammoniak. Sedan år 1995 har jordbrukets utsläpp minskat med 10 000 ton eller cirka 18 procent medan övriga sektors utsläpp, särskilt vägtrafiken, har ökat med cirka 30 procent. Djurhållningen och främst stallgödselhanteringen bidrar med cirka 95 procent av jordbrukets ammoniakutsläpp. Minskningen beror på minskat djurantal, övergång från fast- till flytgödsel, bättre lagring av gödsel samt att en större andel av den gödsel som sprids på osådd mark nedbrukas

omedelbart. Under 1990-talet infördes främst i Götalands och Svealands slättbygder olika bestämmelser med syfte att minska ammoniakförlusterna vid lagring och spridning av stallgödsel. Dessa framgår närmare av avsnitt 5.4.3.2

Prognoser över effekter av den jordbrukspolitiska reformen visar på minskad djurhållning vilket bör vara positivt ur ammoniaksynpunkt och leda till ytterligare minskning av ammoniakutsläppen från jordbruket under de närmaste åren.

3.1.4.4 Klimatförändringar

Enligt Kyotoprotokollet och bördefördelningen mellan medlemsländerna får de svenska utsläppen av växthusgaser öka med 4 procent jämfört med 1990 års nivå. Det enligt Sveriges riksdag fastställda målet innebär att Sveriges utsläpp av samtliga sex växthusgaser skall minska med 4 procent jämfört med 1990 års nivå. Det nationella målet skall uppfyllas utan kompensation för upptag i kolsänkor eller genom användning av flexibla mekanismer.

De totala svenska utsläppen uppgick 2003 till 70,6 miljoner ton koldioxidekvivalenter och jordbrukets andel var 12 procent. Jordbrukets utsläpp av växthusgaser har minskat med knappt 9 procent mellan åren 1990 och 2003. De minskade utsläppen av metan beror på en minskad djurhållning medan minskningen av lustgas beror främst på att användningen av såväl mineral- som stallgödsel har minskat. För de framtida utsläppen av växthusgaser från jordbruket kommer effekterna av den jordbrukspolitiska reformen att ha en avgörande betydelse. Särskilt viktig kommer djurhållningens omfattning och inriktning, kväveanvändningen, omfattningen av odling av organogena jordar samt odlingen av energigrödor att vara. Nedgången i antalet nötkreatur innebär minskade utsläpp av metan och en förbättrad kväveeffektivitet torde leda till en minskad avgång av lustgas. Skogsbrukets årliga nettoupptag av växthusgaser är cirka 15–20 miljoner ton koldioxidekvivalenter.

Några nationella bestämmelser som direkt syftar till att minska utsläppen av växthusgaser har inte införts. Däremot kan införda bestämmelser med hänsyn till stallgödselhantering även ha effekt på utsläpp av växthusgaser. T.ex. torde kraven på täckning av flytgödselbehållare ha till följd att metanavgången minskar men parallellt kan lustgasavgången öka. Samtidigt betyder troligen en övergång från fast- till flytgödsel att lustgasutsläppen minskar medan metanavgången torde öka.

3.1.4.5 Användning av växtskyddsmedel

Försäljningen av bekämpningsmedel (räknat som kg verksamt ämne) till jordbruket steg under 2003 främst beroende på hamstring av olika preparat. Den 1 januari 2004 höjdes skatten på växtskyddsmedel från 20 till 30 kronor per kilogram verksamt ämne. Den ökade försäljningen 2003 följdes av en förväntad minskning 2004. Som ett genomsnitt för dessa år var försäljningen till jordbruket, inklusive frukt- och trädgårdsodling, 1585 ton. Det motsvarar cirka 17 procent av den totala försäljningen av bekämpningsmedel som var drygt 9550 ton. Till skogsbruket försåldes nära 8 ton kemiska bekämpningsmedel. Den försålda mängden av växtskyddsmedel till jordbruket motsvarar som genomsnitt för 2003 och 2004 4,2 miljoner hektardoser eller 1,6 doser per hektar.

Det har varit en uppåtgående trend i användningen under de senaste 10 åren, främst under andra halvan av 1990-talet. En generell förklaring till trenden kan vara förändringar i val av grödor, växtföljd samt en allmän intensifiering i odlingen som skett efter Sveriges EU inträde. T.ex. har odlingen av höstsäd ökat, vilket medfört mer ensidiga växtföljder som i sin tur kan ha ökat problemen med vissa skadegörare och ogräs. Ytterligare orsaker till uppgången under denna period är troligen att avdödning av växtlighet på träda, brytning av vall och bekämpning av fleråriga ogräs i stubben efter skörd i större omfattning skett med hjälp av växtskyddsmedel. Orsaken är att kemisk behandling är billigare, effektivare och mindre tidskrävande än en mekanisk bekämpning. Slutligen har nya effektivare produkter introducerats. Bekämpning har därmed blivit lönsam i fler fall än tidigare. Ökningen har samtidigt motverkats av faktorer som introduktion och ökad användning av lågdosmedel och en förbättrad behovsanpassning. Även variationer i väderleksbetingelser förklarar en del skillnader i användning mellan åren.

Prognoser över effekterna av den jordbrukspolitiska reformen visar att spannmålsodling minskar i områden med sämre förutsättningar och istället ökar vallodling. Detta torde leda till en minskad användning av växtskyddsmedel. På längre sikt kommer produktionen i större omfattning att styras av utvecklingen på världsmarknaden, vilket väntas leda till större fluktuationer i odlingen. Vilken effekt detta kan få för användningen av växtskyddsmedel totalt sett är svårt att bedöma.

Åtgärder

Sedan 1987 har ett arbete med att minska hälso- och miljöriskerna vid en användning av växtskyddsmedel pågått inom ramen för nationella handlingsprogram. I nedanstående tabell redovisas några mål och resultat inom ramen för de tre första handlingsprogrammen. Utvecklingen av försåld mängd framgår av figur 8.

Tabell 5 Mål och resultat av handlingsprogram för minskade risker med växtskyddsmedel

Period	Mål (jämförelse med medeltal för basåren 1981–85)	Resultat
1987–1990	Mål: 50 procent reduktion av använd mängd	49 procent minskad mängd jämfört med basåren
1991–1996	Mål: 75 procent reduktion av använd mängd	64 procent minskad mängd jämfört med basåren
1997–2001	Tidigare mål om 75 procent reduktion av använd mängd ligger fast. Mål om riskminskning sätt upp. Minskningen av risken uttryckt som riskindikatorer för hälsa resp. miljö skall vara större än minskning av använd mängd.	61 procent minskad mängd jämfört med basåren Baserad på riskindikatorer för hälsa och miljö var riskminskningen 77 procent resp. 63 procent 2000.
2002–2009	Inget mål för minska mängd utan mål för riskminskning utgående från riskindikatorer för hälsa och miljö.	

Programmen har omfattat en rad olika åtgärder inom flera områden. Några av dessa områden är övergång till medel och användningsvillkor som innebär mindre risker, utbildnings- och informationsinsatser, införande av bestämmelser om hantering och spridning samt kontroll av bekämpningsmedelsrester i livsmedel.

En systematisk omprövning av godkännande för alla äldre växtskyddsmedel genomfördes under perioden 1990 till 1994. Viktigt vid omprövningen var substitutions- och försiktighetsprinciperna. Omprövningen innebar att ett antal aktiva ämnen inte längre fick förekomma i växtskyddsmedel på den svenska marknaden eller att användningen begränsades kraftigt. Substitutions- och försiktighetsprinciperna är fortsatt betydelsefulla för Sverige både i arbetet med godkännande av aktiva ämnen på EU-nivå och för godkännande av växtskyddsmedel på nationell nivå. Tillämpningen av rådets direktiv 91/414/EEG av den 15 juli 1991 om utsläppande av växtskyddsmedel på marknaden (EGT L230, 19.8 1991, s. 1-32 Celex 31991L0414) innebär att ett antal aktiva ämnen som tidigare varit förbjudna på den svenska marknaden nu har godkänts på EU-nivå och kan därmed åter bli tillåtna att använda även i Sverige.

Användningen av växtskyddsmedel innebär både hälso- och miljörisker eftersom användaren kan exponeras för medlen och växtskyddsmedel kan spridas till omgivningen. Riskerna med växtskyddsmedel beror till stor del på hur medlen hanteras och sprids men också på spridningsutrustningens beskaffenhet. T.ex. kan felaktig hantering och spridning och fel på utrustningen leda till ökade risker för förorening av vattenmiljön men också till oönskade halter i livsmedel och negativa effekter för floran och faunan. Nationella riskindikatorer för hälsa och miljö med avseende på växtskyddsmedel har utarbetats. Värdena för dessa indikatorer sjönk kontinuerligt fram till början av 1990-talet. Därefter har hälsoindikatorn fortsatt att minska medan miljöindikatorn har legat på samma nivå under de senaste tio åren. Figur 8 visar utvecklingen av dessa indikatorer i förhållande till totala antalet hektardoser.

Figur 8 Utvecklingen av hälso- och miljöindikatorn i förhållande till totala antalet hektardoser för perioden 1986–2004

Från och med 1990 krävs utbildning för att använda växtskyddsmedel inom jord- och skogsbruket och trädgårdsskötseln. För att minska riskerna och användningen av växtskyddsmedel har en rad utbildnings- och informationsinsatser bedrivits integrerat med prognos- och varningsverksamhet och utformning av bekämpningsstrategier. Införda bestämmelser om krav på utbildning och spridning av växtskyddsmedel framgår av avsnitt 5.4.3.2.

Rester av växtskyddsmedel påträffas i både importerade och inhemska livsmedel, men enligt kontroller genomförda av Livsmedelsverket överskrider de tillåtna nivåerna enbart i ett fåtal fall. För dricksvatten har växtskyddsmedelsrester påvisats, i vissa fall i halter över EU:s gränsvärde. Hittills har dock inga av de påvisade halterna i dricksvatten nått upp till hälsofarliga nivåer.

Rester av växtskyddsmedel har hittats i både yt- och grundvatten. Förekomst av flera av de substanser som finns upptagna i Bilaga X till ramdirektivet för vatten (2000/60/EG) eller finns upptagna i rådets direktiv 76/769/EEG av den 27 juli 1976 om tillämpning av medlemsstaternas lagar och andra författningar om begränsningar av användning och utsläppande av vissa farliga ämnen och preparat (beredningar). (EGT L262, 27.9.1976 område 13 volym 5 s 0229 Celex 31976 L0769) har återfunnits i svenska vatten. Vissa medel förekommer mer frekvent än andra och vissa som återfunnits har sedan en längre tid varit förbjudna att använda i Sverige. Flest fynd härrör från de två sydligaste vattendistrikten. En särskilt studie (Vemmenhögån) visar att informations- och utbildningsinsatser är väsentliga instrument för att minska halterna av växtskyddsmedel i vatten. Växtskyddsmedel som kommer ut i naturmiljön kan påverka flora och fauna på olika sätt. Indirekta effekter av växtskyddsmedel på faunan förorsakas ofta av ändringar i arternas födotillgång. Dessa indirekta effekter bedöms i allmänhet som betydligt mer omfattande än de direkta effekterna.

Ett nytt handlingsprogram antogs 2002 och gäller till och med 2009. Handlingsprogrammet innefattar en rad olika mål. Målen avser riskminskning, växtskyddsmedlens egenskaper, förekomst och risker med växtskyddsmedel i vatten och vid konsumtion av vegetabilier

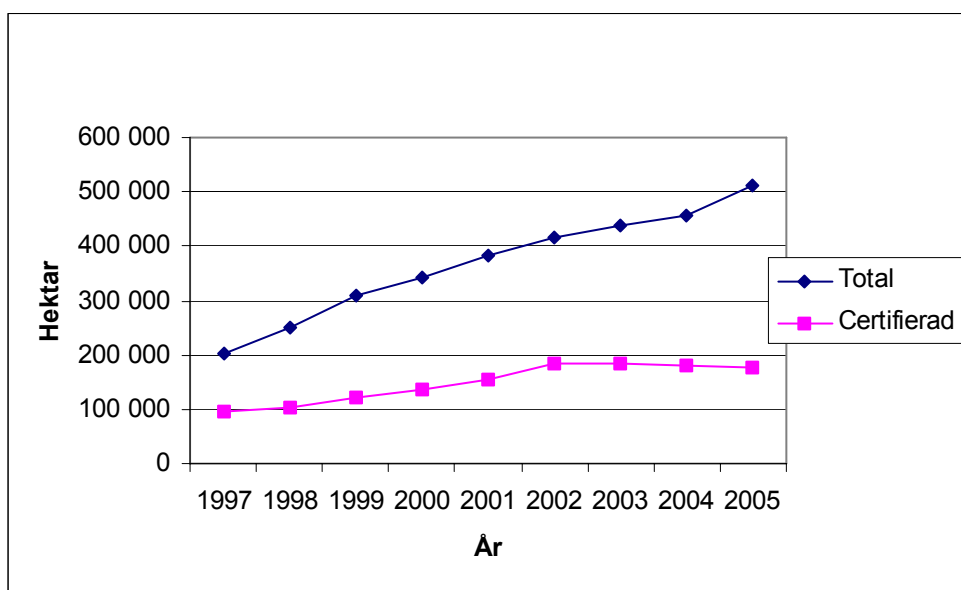

samt i arbetsmiljön. Flera av de åtgärder som nämnts tidigare är fortsatt viktiga för att nå de uppsatta målen.

3.1.4.6 Ekologiska produktionsformer

Den ekologiska produktionen är ett led i utvecklingen för en uthållig livsmedelsproduktion och bidrar till flera miljömål, särskilt eftersom inte kemiska växtskyddsmedel används i produktionen. Ekologiskt jordbruk innebär odling och djurhållning där man strävar efter miljöhänsyn, resurshushållning och en hög självförsörjningsgrad. Både vad gäller växtnäring och foder utnyttjas främst på platsen givna och förnybara resurser. Kemiska växtskyddsmedel och lättlöslig mineralgödsel används inte i ekologisk odling. Växtskydd baseras i stället på en varierad växtföljd. Vallen med sin blandning av gräs- och kvävefixerande baljväxter spelar en avgörande roll för växtnäringens försörjning. Tillsammans med en anpassad jordbearbetning och mekanisk ogräsbekämpning är växtföljden viktig för att hålla ogräsen på en hanterbar nivå. I ett internationellt perspektiv är den ekologiska produktionen i Sverige stor. Den ekologiskt odlade åkerarealen uppgick år 2005 till cirka 510 000 hektar, vilket är närmare 19 procent av den totala åkerarealen i landet. Av den totala ekologiska odlingen i Sverige är för närvarande cirka 35 procent certifierad. I figur 10 visas utvecklingen av den ekologiskt odlade samt den certifierade åkerarealen i Sverige perioden 1997-2005.

Figur 9 Utvecklingen av den ekologiskt odlade åkerarealen i hektar perioden 1997–2005

Från figur 9 framgår det att den certifierade andelen av den ekologiskt odlade arealen har ökat avsevärt långsammare än den totala ekologiskt odlade arealen. Skälen till detta är flera, bl.a. avgifter för certifiering samt flaskhalsar i förädlingsledet, som medför att det kan vara svårt för primärledet att få avsättning för produkterna. Cirka 38 procent av den ekologiska åkerarealen är belägen i slättbygd. Andelen av den totala åkerarealen som är ekologiskt odlad är emellertid fortfarande avsevärt mindre i slättbygderna än i landets skogs- och mellanbygder. I den certifierade ekologiska produktionen är dock de regionala skillnaderna betydligt mindre.

I dag finns totalt sett mer än 10 procent av mjölkkor, slaktdjur av nöt och lamm i miljöersättningen för ekologiska produktionsformer. Fördelat per djurslag är andelen mjölkkor knappt 7 procent och av dessa är huvudparten certifierade. Andelen certifierade nöt för slakt är drygt 5 procent. Cirka 40 procent av det totala antalet lamm produceras ekologiskt, dock är enbart cirka 9 procent certifierade. Andelen gris och slaktkyckling i ekologisk produktion är låg och nästan hela produktionen är certifierad. För värphöns är däremot cirka 8 procent ekologiska varav samtliga är certifierade.

I Sverige kan certifiering ske enligt de regler som lagts fast i rådets förordning 2092/91 EEG av den 24 juni 1991 om ekologisk produktion av jordbruksprodukter och uppgifter därom på jordbruksprodukter och livsmedel (EGT L198, 22.7.1991. Område 15 volym 10 s. 0124 Celex 31991R2092). Det ger rätt att benämna produkten ”ekologisk” och att använda EU: s logotyp för ekologisk produktion. Utöver denna certifiering finns ett privat regelverk (KRAV) med egna villkor. En övervägande majoritet av de certifierade ekologiska producenterna i Sverige är certifierade enligt KRAV: s privata regelverk. Sedan 2006 finns utöver Aranea Certifiering AB (KRAV: s certifieringsbolag) ytterligare ett godkänt certifieringsorgan (SMAK AB).

Både den globala och den europeiska marknaden för ekologiska produkter växer för närvarande kraftigt. Så också i Sverige där marknaden för ekologiska livsmedel har ökat de senaste tio åren. Antalet ekologiska produkter på marknaden har ökat kraftigt sedan mitten av 1990-talet. I dagsläget finns cirka 4 000 ekologiska produkter certifierade i Sverige. Försäljningsvärdet av ekologiska livsmedel i konsumentledet är omkring 4 miljarder kronor. Trots den positiva utvecklingen i Sverige är de ekologiska livsmedlens andel av den totala livsmedelsmarknaden betydligt lägre än i t.ex. Danmark. I Sverige sker den största delen av försäljningen av ekologiska produkter genom dagligvaruhandeln och endast runt 7 procent av de ekologiska livsmedlen säljs direkt från producent till konsument via gårdsbutiker och marknader.

Priserna på ekologiska produkter är normalt sett högre än för motsvarande konventionella produkter. Detta beror både på lägre avkastning samt högre produktionskostnader i jordbruket och på merkostnader till följd av särhantering i senare led samt att betalningsviljan är högre. Prisskillnaderna varierar emellertid mycket beroende på produkt, märke och typ av butik och det är svårt att finna ett mönster i variationen. Tillgången på ekologiska livsmedel varierar också mellan olika livsmedelsgrupper och långt ifrån alla butiker har ett brett sortiment. Det är också stor skillnad i utbudet av ekologiska varor mellan och inom butikskedjorna. En femtedel av den totala marknaden för ekologiska livsmedel består av import. Frukt, bär och grönsaker hör till de produkter som importeras i stor utsträckning. Det sker även en export av ekologiska produkter som t.ex. spannmål. Studier visar att en stor andel av konsumenterna har en positiv inställning till ekologiska produkter. Det innebär en potential för en fortsatt positiv utveckling av marknaden.

Den ekologiska produktionen utgör ett led i utvecklingen mot en uthållig livsmedelsproduktion. Enligt de nya mål som regeringen föreslagit (skr. 2005/06:88) bör den certifierade ekologiska odlingen vid utgången av år 2010 uppgå till minst 20 procent av landets jordbruksmark. Nya mål har även satts upp för annan ekologisk produktion. Efterfrågan på ekologiska livsmedel och marknadsutvecklingen, inklusive produktutveckling och distribution, är avgörande för om målen kan nås.

För att stimulera en positiv utveckling anser regeringen att konsumtionen av certifierade ekologiska livsmedel i offentlig sektor bör öka. Inriktningen bör vara att 25 procent av den offentliga livsmedelskonsumtionen är ekologisk år 2010. Märkning och informationsåtgärder skall tydliggöra för konsumenterna det mervärde som de ekologiska produkterna har.

3.1.4.7 Markens kvalitet

Enligt FAO:s internationella klassificeringssystem är mo den dominerande jordarten i svensk matjord. Styva lerjordar finns främst runt sjöarna Mälaren och Hjälmaren i östra Sverige.

Tillståndet för den svenska åkermarken och dess långsiktiga produktionsförmåga är tillfredställande. Markens humushalt varierar mellan olika delar av landet men är i medeltal 6,3 procent. Variationen beror till del på olika driftsinriktning. Djurhållning med stor andel vall leder vanligtvis till högre humushalter liksom hög nederbörd och låg temperatur under delar av året. Genomsnittligt pH-värde i matjorden för den svenska åkermarken är 6,3. Lägre pH-värden förekommer framförallt i de mer skogsdominerade områdena. Fosfortillståndet är relativt gott. Jordar med högre fosforklasser (P-AL) förekommer särskilt i södra delarna av landet.

Förekomsten av höga tungmetallhalter i matjorden är i de flesta fall korrelerade till halterna i underliggande material. Enbart för en mycket liten del av den svenska åkermarken är halterna av tungmetaller över de svenska gränsvärden som gäller vid användning av avloppsslam. De svenska gränsvärdena för avloppsslam är dock mycket lägre än vad som gäller enligt rådets direktiv 86/278/EEG av den 12 juni 1986 om skydd för miljön, särskilt marken, när avloppsslam används i jordbruket (EGT L181, 4.7.1986, s. 6-12, Celex 31986L0278). Kadmium har särskilt uppmärksammats i Sverige och ett förbud finns mot att saluföra mineralgödsel innehållande mer än 100 g kadmium per ton fosfor. Dessutom tas en skatt på 30 kr ut för varje helt gram kadmium i gödselmedlet till den del kadmiuminnehållet i mineralgödsel överstiger fem gram per ton fosfor.

Vinderosion utgör inte ett hot för den svenska åkermarken. Lokalt i de sydligaste delarna av landet och beroende på vilken gröda som odlas kan dock sandflykt förekomma. Några nämnvärda problem som följd av vattenerosion förekommer inte för den svenska åkermarken och vanligen är fältlutningen svag. Lokalt i de mer nordliga delarna av landet kan det förekomma erosion i samband med kraftig snösmältning under våren och vid intensiva regn. Längs kusterna i sydligaste och nordligaste Sverige kan det också mycket lokalt finnas problem med erosion. Problem som uppstår rör främst skador på byggnationer och vägnätet.

3.1.4.8 Djurens välfärd

I Sverige finns sedan länge ett stort intresse hos både allmänhet och producenter av en hög nivå på djur- och smittskydd. Sverige har också en sträng lagstiftning som går utöver

flertalet av EU:s direktiv³⁴. De svenska djurskyddsreglerna bidrar dock till att den svenska animalieproduktionen har högre kostnader än motsvarande animalieproduktion i övriga medlemsländer, men ger en produkt- och produktionskvalitet som gör det möjligt att ta ut ett merpris på marknaden. Arbetskostnaden för lantbrukaren är den största enskilda utgiften förknippade med upprätthållandet av ett gott djurskydd. Konsumenten värdesätter ett gott djurskydd och betalar generellt sett ett högre pris för svenska animaliska livsmedel jämfört med motsvarande livsmedel från övriga EU. Ett gott djurskydd innebär även friskare djur vilket ger lantbrukaren en ekonomisk fördel i form av lägre veterinär- och läkemedelskostnader och i flera fall även ett bättre produktionsresultat. Import från tredje land och införsel av livsmedel till Sverige ökar däremot kraftigt, vilket kan komma att innebära sämre lönsamhet för Sveriges lantbrukare och därmed risk för en minskad mängd livsmedel producerade med svenska djuromsorgsregler.

3.1.5 Lokalt utvecklingsarbete

I slutet av 1970-talet började landsbygdsbefolkningen reagera starkt på förändringar i deras vardag såsom indragen service, nedläggning av skolor och inte minst utbyggnad av vattenkraften och andra exploateringar av naturvärden. Byalag och lokala utvecklingsgrupper började bildas över hela Sverige med krav om att själva få påverka den lokala utvecklingen. Betydelsen av att anlägga en helhetssyn på landsbygdens utveckling påtalades, där utvecklingsfrågorna inte enbart kan isoleras till att tillskapa nya arbetsplatser utan även avse boendefrågor, service, kultur och lokal infrastruktur i övrigt.

Den svenska delen av Europarådets landsbygdskampanj ”Hela Europa skall leva” 1988-1989 fick stor betydelse som mobiliserande kraft och landsbygdens frågor fick spridning genom massmedia och lokala aktiviteter. Lokala byalag och samhällsföreningar fick en renässans och en ökad spridning i hela landet och har i dag en mycket stor betydelse för utvecklingsarbetet. På den regionala nivån bildades så kallade länsbygderåd, regionala sammanslutningar av byutvecklingsgrupper och andra samhällsföreningar. Kampanjen ledde också till bildandet av Folkrorelserådet, som på den nationella nivån stödjer och inspirerar de lokala utvecklingsgrupperna. I dag finns cirka 3 800 registrerade lokala utvecklingsgrupper i Sverige, varav den övervägande majoriteten finns på landsbygden. Vid en undersökning som gjordes 1995 fann man att cirka 70 000 människor var aktiva i lokala utvecklingsgrupper i Sverige, och deras insatser per år i form av egen arbetstid och kapital bedömdes uppgå till cirka 900 miljoner kronor.

För förändringsarbetet på landsbygden på alla nivåer har kvinnornas medverkan en stor betydelse som pådrivande kraft. Kvinnor på landsbygden och organisationer med kvinnliga

---

³⁴ Rådets direktiv 98/58/EG av den 20 juli 1998 om skydd av animalieproduktionens djur (EGT L221, 8.8.1998, s. 23-27 Celex 31998L0058). Rådets direktiv 91/629/EEG av den 19 november 1991 om fastställandet av lägsta djurskyddskrav för kalvar (EGT L340, 11.12.1991, s. 28-32 Celex 31991L0629) Rådets direktiv 91/630/EEG av den 19 november 1991 om fastställandet av lägsta djurskyddskrav för svinhållning (EGT L340, 11.12.1991, s. 33-38 Celex 31991L0630). Rådets direktiv 1999/74/EG av den 19 november 1999 om att fastställa miniminormer för skyddet av värphöns (EGT L203, 3.8.1999, s. 53-57 Celex 31999L0074). Rådets direktiv 93/119/EG av den 22 december 1993 om skydd av djur vid tidpunkten för slakt eller avlivning (EGT L340, 31.12.1993, s. 21-34 Celex 31993L0119). Rådets direktiv 91/628/EEG av den 19 november 1991 om skydd av djur under transport och liknande verksamhet och ändring av direktiven 90/425/EEG och 91/496/EEG (EGT L340, 11.12. 1991, s. 17-27 Celex 31991L0628).

företrädare har utvecklat ett sammanhållande nätverk som särskilt uppmärksammar deras behov av insatser och stödjer initiativ. Kvinnofrågorna på landsbygden är idag en av de mest väsentliga delarna av det regionala och lokala utvecklingsarbetet.

Med stöd av sina centrala organ bedriver många folkrörelser, studieförbund och branschorganisationer ett utvecklingsarbete lokalt och regionalt. Häri inryms kultur, utbildning, hembygdskunskap, studiecirkel, miljöfrågor m m.

Ofta bedrivs utvecklingsarbetet som organiserade projekt med engagerade lokala drivkrafter. Förändringarna inom lantbruket och en ändrad syn på diversifiering har lett till att traditionella branschorgan såsom Lantbrukarnas Riksförbund och Hushållningssällskapen genom sina centrala och regionala organ har viktiga roller som aktörer för att förbättra utnyttjandet av landsbygdens resurser.

En viktig del i utvecklingsarbetet under 1990-talet är att förändra och förnya landsbygdens näringsliv. Att tillvarata befintliga företags utvecklingsmöjligheter, stimulera entreprenörskap och sprida kunskap som leder till nyföretagsamhet. Olika slag av företagarnätverk har bildats på lokal, regional och nationell nivå för att genom samverkan nå goda resultat. Exempel på sådana är "Svensk lantmat", "Bo på lantgård", Telestugeföreningarna, Farmartjänst, linföreningar, småskalig träförädling och hantverksföreningar. Genom denna branschvisa företagarsamverkan genomförs utbildningar, marknadsaktiviteter, produktutveckling och teknikspridning. Exempelvis omfattar idag "Svensk lantmat" ca 500 företag som ingår i den i dag självständiga branschföreningen.

Tillkomsten av Kooperativa Utvecklingscentrum i samtliga län har inneburit nygamla inslag i utvecklingsarbetet på landsbygden i form av nykooperativa lösningar för barnomsorg, boendefrågor, service och företagande. Flertalet länsstyrelser och kommuner har också tagit fram utvecklingsprogram för landsbygden i samverkan med lokala grupper och organisationer. Sammantaget visar detta på ett stort engagemang för den egna bygdens fortlevnad och att Sverige ligger väl framme när det gäller att med ett starkt underifrånperspektiv mobilisera och organisera människorna

Genom 1990 års regionalpolitiska beslut inrättades nuvarande Glesbygdverket, vilket gav landsbygdsfrågorna en officiell ställning i svensk samhällsutveckling. Genom Glesbygdverket får utvecklingsarbetet en samordning och ett viktigt stöd för nya initiativ. Glesbygdverket arbetar även för en ökad sektorssamordning, vilket är betydelsefullt för en samlad syn på landsbygdsfrågorna. Glesbygdverket har genom projektverksamhet och informationsspridning verkat pådrivande för att uppmuntra till nya initiativ. Dess verksamhet omfattar i dag alla slag av frågor som berör landsbygden, t ex förutom nämnda sektorssamordning, arbetsmarknad, företagsamhet, infrastruktur, boendefrågor, offentlig och kommersiell service m m.

Miljöfrågorna har under senare år fått en allt större betydelse för utvecklingsarbetet på landsbygden. En hållbar utveckling där en varsamhet om de naturgivna resurserna och kretsloppsfilosofi ingår, utmärker i dag många utvecklingsprojekt på landsbygden, t ex ekokommunal verksamhet, ekoturism och ekologisk odling.

En rik och stimulerande kulturmiljö samt ett rikt kulturutbud är ett viktigt konkurrensmedel ifråga om olika glesbygdsregioners attraktivitet. En insikt om att vårt gemensamma kulturarv är av en stor mental betydelse för invånarna i en bygd när det gäller att kraftsamla och uppbåda den gemensamma styrkan i ett skede av stagnation och nedgång. En stark koppling mellan kultur och turism växer fram runt om i landet och har framförallt i många glesbygdsområden fått en ökad betydelse för den ekonomiska utvecklingen.

3.1.5.1 Leader II

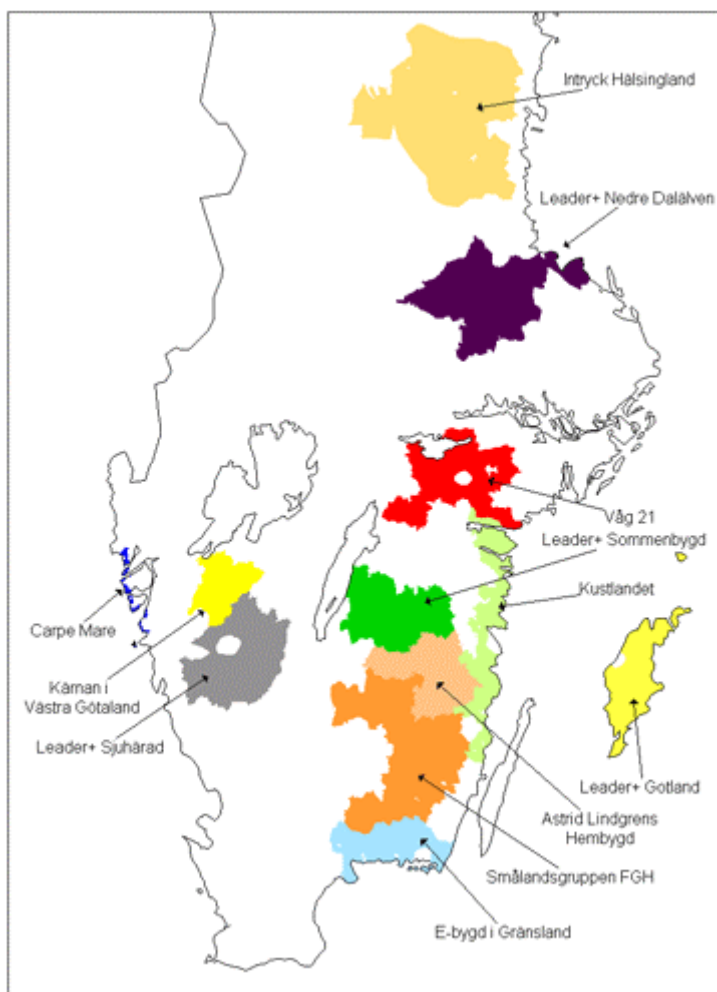
Första perioden för Leader-program var 1991-94 dvs före Sveriges EU-inträde. Året för Sveriges EU-inträde, 1995, startade en ny omgång, Leader II, som varade t.o.m. 1999. Stödberättigande områden i Sverige för Leader II var inom dåvarande områden för mål 6 och mål 5b. Bland 33 ansökningar utsågs slutligen i september 1996 tolv Leader-grupper, varav tre belägna inom mål 6-området (Norrbottens-, Västerbottens- och Jämtlands län). Slututvärderingarna av Leader II visar bl.a. att totalt omkring 1 200 projekt genomfördes. Det ideella arbetet var omfattande och motsvarade i storleksordningen 500 årsverken. Utvärderingarna visar också att det på olika håll uppstått problem i genomförandet, med dröjsmål av projekten som följd. Stort arbete hade också fått läggas ner på den offentliga medfinansieringen som krävts men inte alltid varit självklar.

Slutsatser som drogs av det nationella partnerskapet för LEADER II pekade på att särskilt samverkan i partnerskap enligt Leader-modellen, koncentrationen till lokala, homogena områden samt arbetssättet inom Leader tillfört den svenska landsbygden avsevärda mervärden.

3.1.5.2 Leader+

Under programperioden 2002-2006 kallas programmet för Leader+, vilket är den tredje omgången av Leader-program. Av 32 sökande områden i Sverige blev det efter ett urvalsförfarande 12 Leaderområden. Arbetet leds av lokala aktionsgrupper (LAG) med representanter från privat, ideell och offentlig sektor. De 12 områdena utgör nästan 57 000 km² av Sveriges totala landyta och finns i södra och mellersta delen av landet (se kartan). I Leaderområdena bor 677 000 människor, varav cirka 430 000 på landsbygden. Dessa utgör cirka en femtedel av landsbygdsbefolkningen, enligt Glesbygdsverkets definition.

Figur 10 Sveriges Leaderområden

De programövergripande målsättningarna för Leader+ är:

- att förbättra förutsättningarna för en starkt ekonomi i området, vilket bidrar till att nya arbetstillfällen skapas
- att öka natur- och kulturvärdet
- att förbättra de organisatoriska möjligheterna i samhället.

Dessutom finns mål om sysselsättning, ungdomsinflytande, jämställdhet, integration och miljö.

Resultatet och erfarenheterna av lokalt utvecklingsarbete inom ramen för Leader är sammantaget positiva. Uppdateringen av halvtidsutvärderingen av Leader+ som genomfördes under 2005 tyder på att målet om nya arbetstillfällen (1500) kommer att nås inom programperioden³⁵. Likaså kommer troligen målet om nya samarbetskonstellationer/nätverk och målet om antal deltagare i utbildningsinsatser att nås. Leader har bidragit till lokal mobilisering och har i vissa fall påtagligt bidragit till utveckling och tillväxt. I en del fall är de konkreta resultaten inte lika tydliga. Ett generellt problem är mångfalden av mål inom programmet som kan vara en bidragande orsak till, i

³⁵ Glesbygdsverket, 2005. Uppdatering av halvtidsutvärderingen av Leader + i Sverige.

några fall, bristande fokus för insatserna. Ett annat problem som har uppmärksammats har i vissa fall varit övergången från projekt till kommersiell bärkraft. Leaderprogrammet har en administration som sköts genom ett eget kansli per LAG-grupp. Med en hög ambition när det gäller service och närhet till projekten och de sökande blir den sammanlagda kostnaden relativt hög. I uppdateringen av halvtidsutvärderingen noteras ett ökat fokus på sysselsättningskapande projekt. Nästan 80 procent av projekten har som mål att främja sysselsättningen. Samma utredning pekar på att de horisontella målen om jämställdhet, integration och miljö har mer varierande prioritet bland de lokala aktionsgrupperna.

Utvärderarna för såväl halvtidsutvärderingen som uppdateringen lyfter fram det speciella med LAG-gruppernas beslutanderätt. Den anses ge partnerskapet ett ökat engagemang som är positivt för programmets genomförande. I uppdateringen beskrivs Leader-metoden som ett strategiskt verktyg för att skapa delaktighet och sammanhållning.

Norra delen av Sverige, motsvarande mål 1-området, omfattas inte av Leader+. Dock finns det inom mål 1-området möjligheter att arbeta med s.k. leaderliknade projekt. I dag finns tre leaderliknande projekt som finansieras, förutom de ideella insatserna, via mål 1 och annan nationell offentlig finansiering.

Inom andra EU-program finns projekt som har vissa likheter med Leader. Det kan vara en del av de s.k. kommunala ramprogrammen inom bl.a. Jämtlands län (mål 1) eller det nationella projektet Hållbara bygder inom miljö- och landsbygdsprogrammet. Likheterna är att de har haft som syfte att verka för lokal utveckling i ett brett perspektiv utifrån lokala förutsättningar. Olikheterna handlar i första hand om formen för hur beslut fattas om fördelning av projektmedlen.

På landsbygden i Sverige finns många små aktiva lokala grupper som bedriver utvecklingsarbete. Enligt uppgifter från Folkhälsoinstitutet har det under de senaste decennierna vuxit fram ett mycket stort antal, minst 4000, sådana grupper över hela landet. Omkring en tredjedel av landsbygdsbefolkningen bedöms vara involverade i aktiviteterna. Många lokala grupper tillkom genom den av Europarådet initierade Landsbygdskampanjen på 1980-talet. Nya grupper har sedan successivt tillkommit och den utvecklingen fortsätter. Aktiviteten i respektive grupp kan variera stort över åren.

3.2 Strategin som valts för att möta styrkor och svagheter

3.2.1 Utmaningar och behov

Landsbygdens styrkor, svagheter och utvecklingsbehov kan sammanfattas på följande sätt:

Styrkor och möjligheter:

- modern och effektiv produktion i jord- och skogsbruk och livsmedelsindustri som med högkvalitativa produktionsmetoder, både vad gäller miljö och djuretiska hänsyn, producerar det som samhälle och konsumenter vill ha,
- jord- och skogsbruk har en nyckelroll i omställningen till en hållbar samhällsutveckling,
- höga natur- och kulturvärden i landskapet, en ren miljö inkl. vatten,

- landsbygden har stora resurser i natur och landskap och socialt kapital som kan utvecklas som grund för företagande och ökad livskvalitet.

Svagheter och hot:

- entreprenörskap och företagande är svagare utvecklat i landsbygdsområden än i tätorter och städer; ökar sårbarhet i globalisering,
- värdefulla landskap och biologisk mångfald hotas av förändringar i produktionsmetoder, markanvändning och samhällsutveckling,
- glesa strukturer, stora avstånd och förändringar i service och infrastruktur innebär sämre utvecklingsförutsättningar för invånare och företag i landsbygdsområden, gäller bl.a. jordbruk i mindre gynnade områden.

Behov och utmaningar

- stärka företagande och entreprenörskap i jordbruk och andra näringar på landsbygden,
- bevara och utveckla natur- och kulturvärdena i landskapet och fortsatt stödja de areella näringarnas roll som kultur - och naturvårdsentreprenörer och som producenter av kollektiva nyttigheter samt minska jordbrukets negativa externa miljöeffekter,
- stärka landsbygdens utvecklingsförutsättningar i bred mening.

3.2.2 Övergripande strategi och nationella prioriteringar

Den svenska *landsbygdspolitiken* har som övergripande mål en ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbar utveckling av landsbygden. Målet omfattar en hållbar produktion av livsmedel, sysselsättning på landsbygden, hänsyn till regionala förutsättningar och hållbar tillväxt. Landskapets natur- och kulturvärden skall värnas och den negativa miljöpåverkan minimeras. Landsbygdspolitiken har i Sverige en nära koppling till miljöpolitiken och de nationella miljö kvalitetsmålen. Sambandet är också starkt till den regionala utvecklingspolitiken och skogspolitiken.

Den övergripande målsättningen för landsbygdspolitiken skall vara oförändrad för programperioden 2007–2013. Utvecklingen inom jordbruket och i landets landsbygdsområden och de erfarenheter som finns av tidigare program innebär dock att politiken i kommande program behöva breddas och utvecklas för att de övergripande målen skall kunna uppnås. Detta är också i enlighet med de gemensamma riktlinjerna. För att realisera målen krävs en fortsatt hög miljöambition i kombination med ytterligare satsningar på de nyckelområden som Lissabonstrategin anger. I första hand handlar det om att öka ansträngningarna för en långsikt hållbar produktion och naturresursutnyttjande i de areella näringarna, att öka fokus på politikens bidrag till tillväxt och sysselsättning, att främja kunskaps- och kompetensutveckling, innovation samt att bidra till omställningen inom energipolitiken. Därigenom främjas landsbygdens ekonomi och ett konkurrenskraftigt näringsliv som med ett hållbar naturresursutnyttjande producerar livsmedel och andra varor och tjänster med inriktning mot en hållbar utveckling där landskapets specifika värden förvaltas och utvecklas.

Den strategiska inriktningen av landsbygdspolitiken och det nationella landsbygdsprogrammet är i enlighet med vad som angivits i den nationella strategin enligt följande:

1. Ett tydligare fokus i hela programmet på åtgärder som främjar företagande, tillväxt och sysselsättning på landsbygden och som stärker lantbrukets och landsbygdsföretagens konkurrensförmåga, ekonomiska bärkraft och bidrag till omställningen till ett hållbart samhälle och naturresursutnyttjande.
2. En fortsatt hög miljöambition i programmet med fokus på effektiva insatser i syfte att bidra till en effektiv, högkvalitativ och konkurrenskraftig produktion där naturresurserna nyttjas långsiktigt hållbart och att miljömål med koppling till lantbruket och landskapets natur- och kulturvärden och miljöpåverkan uppfylls. Ett helhetsperspektiv på landsbygdens natur- och kulturmiljövärden som bas för utveckling och hållbar tillväxt på landsbygden.
3. Programmet skall främja en god utveckling av landsbygden som helhet. Detta förutsätter ett diversifierat näringsliv och därigenom bidra till inkomstbringande sysselsättning och ett hållbart nyttjande av landsbygdens naturresurser, ett ökat fokus på landsbygdens resurser i form av attraktiva natur- och landskapsmiljöer för boende och för rekreation samt ett ökat fokus på lokal service och infrastruktur. Lokalt engagemang, t.ex. genom partnerskap, lokala utvecklingsgrupper och Leader eller liknande metoder, skall stödjas. Deltagande från fler målgrupper skall eftersträvas.
4. Planering och genomförande skall präglas av en helhetssyn på landsbygden. Med utgångspunkt i de övergripande nationella målen och prioriteringarna skall samordningen mellan olika insatser och politikområden stärkas och ett ökat regionalt och lokalt inflytande över åtgärdernas tillämpning och genomförande eftersträvas.

Strategier och prioriteringar för axel 1-4:

Axel 1:

Övergripande mål: Stimulera konkurrenskraft hos företag inom jord- och skogsbruk, rennäring samt inom livsmedelsproduktion och förädling på grundval av ett hållbart naturresursutnyttjande.

- Stödja företagens utvecklings- och konkurrenskraft genom utveckling av kompetens och lärande, ny modern teknik och resurseffektiva metoder, IT och utveckling av nya produkter.
- Åtgärderna skall tillämpas med utgångspunkt i företagarens behov och efterfrågan.
- Koordinering med företagsfrämjande åtgärder inom axel 3.
- Förenklingar i regler och villkor. Affärsplaner samt nationella och regionala prioriteringar skall utgöra grundval för stöd.

Särskilda prioriteringar/fokusområden:

- Omstrukturering/modernisering: Den ökade konkurrensen globalt och i unionen förutsätter moderna och effektiva produktionsenheter som tillgodoser de krav på en hög produktionskvalitet, god arbetsmiljö, hållbart naturresursutnyttjande, inkl. minskad miljöpåverkan, etik och djurvälstånd som samhället och konsumenterna

ställer. Parallellt är det angeläget att företag kan öka förädlingsgraden i produktionen. Inriktningen kan här dels vara på mer traditionell förädling av livsmedel, t.ex. med lokalt eller regionalt ursprung eller med särskilda kvalitetsegenskaper, eller med inriktning på utveckling av ny produktion, ny teknik, infrastruktur, innovation och entreprenörskap i enskilda företag eller genom samverkan. Sammantaget skall detta stärka konkurrenskraften i landsbygdens företag och skapa förutsättningar för ett aktivt jordbruk även i mindre gynnade områden och på så sätt bidra till landsbygdens livskraft.

- Kompetens/kunskapsutveckling: En hög kunskapsnivå hos företagen är en viktig konkurrensfaktor. Åtgärden skall inriktas på både axel 1 och axel 2 med den övergripande målsättningen att förena en modern, ekologiskt hållbar och etisk produktion med ekonomisk konkurrenskraft. För att understödja CAP-reformens mål om ökad marknadsorientering behövs under de närmaste åren ett ökat fokus på att stödja jordbrukarnas kompetens som företagare och marknadsaktörer. Insatser behövs också för och att främja kunskapsöverföringen från forskning och utveckling för utveckling av ny produktion, teknik och innovationer.
- Kvalitetshöjande åtgärder: Stöd till medverkan i kvalitetssystem inkl information och marknadsföring skall tillämpas inom ramen för en nationell strävan att främja ett ökat företagande inom livsmedelsproduktion med särskilda kvaliteter.

Målgrupper:

Jordbrukare inkl. rennärings- och trädgårdsodling och skogsbrukare samt mindre företag som förädlar råvaror från de areella näringarna. För förädling av skogsråvaror gäller dock mikroföretag, mikroförädlingsföretag³⁶ inom skogområdet; för kompetensutveckling även skog.

Axel 2:

Övergripande mål: Att bevara och utveckla ett attraktivt landskap och en levande landsbygd och stimulera omställningen till en resurseffektiv och hållbar produktion med minskad miljöpåverkan för att bidra till att gemensamma och nationella miljömål på ett effektivt sätt kan uppnås. Att skapa en helhetssyn på landskapet är viktigt för landsbygdens attraktionskraft som boendemiljö och utgör en betydelsefull resurs för utvecklingen av företag som kan bidra till sysselsättning och tillväxt på landsbygden.

- Skapa en helhetssyn på landskapet som resurs för rekreation, utveckling och hållbar tillväxt och som bärare av ett natur- och kulturarv.
- Främja aktivt brukande av jordbruksmark i mindre gynnade områden.
- Stimulera produktionen av kollektiva nyttigheter, och därmed bidra till att upprätthålla ett attraktivt landskap.
- Stärka utvecklingen av bruksmetoder så att negativ miljöpåverkan minskar.

Särskilda prioriteringar/fokusområden:

- Mindre gynnade områden: Att bibehålla ett öppet och aktivt odlingslandskap och motverka en nedläggning av jordbruk, i synnerhet med betesbaserad produktion i de mindre gynnade områdena ger förutsättningar för rik biologisk mångfald och för möjligheten att bevara värdefulla kulturmiljöer. Ett aktivt jordbruk kan också

---

³⁶ Med mikroföretag avses företag med färre än 10 anställda.

- utgöra ett nav för företagsutveckling, hållbar tillväxt och är betydelsefullt för om området skall kunna behålla sin attraktivitet som vistelseort.
- Landskapets natur- och kulturvärden: För att det öppna och varierade landskapet med dess mångfald av biologiska och kulturhistoriska värden skall kunna bevaras och utvecklas måste lantbrukarna stödjas i sin roll som natur- och kulturmiljövårdsentreprenörer och producenter av kollektiva nyttigheter i syfte att uppnå miljömålen. Bevarandet av den biologiska mångfalden i odlingslandskapet utgör ett viktigt led för att nå uppställda mål där t.ex. Natura 2000 utgör ett viktigt verktyg. Landskapet med dess natur- och kulturmiljövärden utgör också en betydande resurs för utvecklingen av företag inom såväl besöksnäring med koppling till jakt, fiske, friluftsliv som inom friskvård, rehabilitering m.m.
  - Miljövänligt jordbruk: Minska jordbrukets negativa miljöpåverkan och öka resurseffektiviteten. Jordbruket är en betydande utsläppskälla både för kväve och fosfor och växthusgaser. Användningen av växtskyddsmedel inom jordbruket kan också ge upphov till föroreningar av vatten. Att minska växtnäringens förluster och riskerna vid användning av växtskyddsmedel ger möjlighet att nå en god vattenkvalitet. Att återskapa vattnets väg genom landskapet kan både vara positivt för att minska mängden växtnäring som slutligen når havet men också för att stärka den biologiska mångfalden.
  - I ekologisk odling används inte kemiska växtskyddsmedel. Produktionsformen bidrar därmed till att nå en god vattenkvalitet men har också positiva effekter med avseende på biologisk mångfald, hållbar och resurseffektiv produktion och till möjligheten att nå flera av de nationella miljökvalitetsmålen. Ekologisk produktion inkl. förädling av ekologiska produkter samt annan produktion med ”mervärden” kan också skapa förutsättningar för nya företag på landsbygden.
  - Öka tillgången på biobränsle som ger en positiv miljö- och climateffekt.
  - Kompetensutveckling och rådgivning är viktigt för att stödja miljöarbetet inom de areella näringarna.

Målgrupper:

Brukare av mark eller annan markförvaltare och i vissa fall djurhållare med utrotningshotade husdjursraser och avelsföreningar samt samebyar och samiska organisationer.

Axel 3:

Övergripande mål: Ökad diversifiering av landsbygdens näringsliv i syfte att främja sysselsättning, en högre livskvalitet för dem som bor på landsbygden samt ett hållbart nyttjande av landsbygdens samlade resurser.

- Främja företagande, hållbar tillväxt och innovationer på landsbygden: Insatser skall förstärka företagets konkurrenskraft och främja en diversifiering av landsbygdens näringsliv och därmed bidra till sysselsättning som ger inkomster och ett hållbart utnyttjande av landsbygdens resurser. Lokalt entreprenörskap, företagande, miljöanpassade produktionsmetoder och utvecklingsarbete skall stimuleras. Information, rådgivning och samverkan är viktigt.
- Främja en god livsmiljö/livskvalitet på landsbygden vad gäller t.ex. tillgång till service eller infrastruktur som kan bidra till gynnsammare förhållanden för utveckling av företagande och boende. Fokus skall ligga på lokalt anpassade

- lösningar. Samordningsmöjligheter och kompetensutveckling samt lösningar som kan vara nya och innovativa ur ett lokalt perspektiv skall stimuleras.
- Åtgärderna bör tillämpas utifrån en helhetssyn på landsbygdens utveckling, där landsbygdsprogrammets åtgärder samverkar med andra insatser från samhällets sida för att stärka landsbygdens attraktionskraft och dess hållbara utveckling. Med utgångspunkt i nationella prioriteringar skall en anpassning ske till de stora skillnaderna i förutsättningar som råder mellan olika delar av landet. På regional och lokal nivå bör behoven av åtgärder utifrån en helhetssyn på landsbygdens utveckling återspeglas i de regionala och kommunala utvecklingsprogrammen.
  - Bevarande och utveckling av landsbygdens natur- och kulturarv.

De insatser, verktyg, som kommer att användas skall ta sikte på att utveckla och förbättra entreprenörskap, kompetens, och innovationer samt användning/tillgång till IT.

Särskilda prioriteringar/fokusområden:

Förutsättningar för utveckling av nya affärsidéer, verksamheter och därmed också nya arbetstillfällen kan i första hand finnas med anknytning till

- Attraktiva miljöer i landskapet: landskapet med dess natur- och kulturmiljövärden utgör en betydande resurs för utvecklingen av företag inom såväl besöksnäring med koppling till jakt, fiske, friluftsliv som inom friskvård, rehabilitering men har också betydelse för boende och företagande,
- Mångsidig kompetens, bred företagarerfarenhet, sociala nätverk och ett starkt socialt kapital hos landsbygdens befolkning,
- Arbetskraft som är delvis eller helt outnyttjad,
- Fysiska markresurser som kan nyttjas för annan hållbar markberoende produktion än den inom jord- och skogsbruk men med anknytning till jordbruk, skogsbruk eller rennäring
- Byggnader med utvecklingspotential

Dessa utvecklingsmöjligheter ger förutsättningar för nya eller utökade verksamheter som kan medverka till att de övergripande målen uppnås. Det kan ske genom diversifiering av jordbruks- och skogsföretag eller genom utveckling av andra mindre företag.

Målgrupper

Lantbruksföretag, mikroföretag mindre företag på landsbygden, lokala utvecklingsgrupper och andra aktörer.

Axel 4:

Övergripande mål: Främja ett effektivt genomförande av landsbygdsprogrammet genom det mervärde som följer av lokal förankring, inflytande och samarbete.

- Möjligt att tillämpa Leader-metoden i hela landet för genomförande av programmets åtgärder inom alla axlar men särskilt inom axel 3.
- Aktiv medverkan i strategiarbete och genomförande från näringslivet, ideella organisationer och den offentliga sektorn är ett villkor för att LAG-grupper skall kunna bildas.
- Enkelhet i det administrativa genomförandet.

Särskilda prioriteringar/fokusområden:

- Det bör finnas goda möjligheter för privata, ideella och offentliga aktörer på lokal nivå att påverka och ta ansvar för mål, prioriteringar och genomförande av det nya landsbygdsprogrammet. Värdefulla erfarenheter av den metod för lokal förankring och inflytande som utvecklats inom ramen för Leader skall tas till vara och metoden skall vara tillämpbar i hela landet. Även andra former för lokal samverkan bör främjas. Det är viktigt att alla delar av näringslivet samt kommunerna medverkar aktivt i partnerskapen. En annan förutsättning för att metoden skall fungera är en bred och aktiv medverkan från lokala, ideella organisationer, som representerar olika intressen och befolkningsgrupper. Metoden har hittills främst tillämpats för sådana insatser som ingår i axel 3. Leadermetoden eller andra liknande metoder för lokal förankring och inflytande bör kunna tillämpas även inom axel 1 och 2.

Avsikten med metoden Leader är att den skall koppla samman lokal kunskap och erfarenhet med samhällets målsättningar – underifrånperspektivet möter uppifrånperspektivet. Avsikten är att utvecklingsstrategin som arbetas fram ur ett underifrånperspektiv skall fånga upp lokal kunskap och leda till en helhetssyn på landsbygdens utveckling med en förankring som sträcker sig över sektorsgränserna. Detta kan ge större förutsättningar för att de åtgärder som genomförs får varaktiga effekter.

Nedan redovisas några nationellt prioriterade utvecklingsområden som skall utvecklas inom samtliga axlar i programmet.

Hållbar utveckling, naturresursutnyttjande och miljömål

Hållbar utveckling och hållbart naturresursutnyttjande med beaktande av uppställda miljömål är en generell utgångspunkt för programmet. De areella näringarna har en stor potential för en resurseffektiv produktion med minimal miljöpåverkan och har också en nyckelroll i omställningen till ett hållbar samhällsutveckling inkl. energiförsörjning. De har också en central roll som förvaltare av ett värdefullt natur- och kulturlandskap, där hävd av betesmarker utgör en viktig prioritering.

Livsmedelsproduktion med mervärden

Generellt finns behov av att främja utvecklingen av en differentierad produktion av livsmedel. Produkter med särskilda egenskaper eller mervärden kan här ges utvecklingsstöd.

- Ekologisk produktion: Marknaden för ekologiska produkter både nationellt och internationellt utvecklas. Konsumenternas efterfrågan är en viktig förutsättning för möjligheten till ökad produktion, ökad förädlingsgrad i produktionen, innovationer kopplade till nya produkter och ger också möjligheter till diversifiering av företagandet på landsbygden.
- Lokal, regional och/eller småskalig produktion och förädling inom livsmedel och andra sektorer är en viktig komponent för att öka företagandet på landsbygden med bas i de areella näringarna. Kvalitetsproduktion med regionalt eller traditionellt ursprung kan utgöra en del i detta.
- Den svenska livsmedelsproduktionen också i de större företagen karakteriseras av mervärden som säker mat, god djuromsorg och miljöhänsyn.

Ny varu- och tjänsteproduktion

Utvecklingen av ny varu- och tjänsteproduktion med anknytning till jord- och skogsbruk, övriga areella näringar och landsbygd är viktigt för att den ekonomiska basen och för att öka tillväxt- och sysselsättningsmöjligheterna i landsbygdsområden. Prioriterade områden:

- Förnybar energi: Inom ramen för en aktiv energi- och miljöpolitik, bl.a. för att åstadkomma minskade utsläpp av växthusgaser, finns behov av en ökad användning och produktion av förnybar energi från jord- och skogsbruk vara en viktig del. Ökad produktion av bioenergi kan också bidra till nya marknadsmöjligheter för företagen.
- Landskap och naturresurser: För att det öppna och varierade landskapet med dess mångfald av värden skall kunna bevaras och utvecklas bör jord- och skogsbrukarna fortsatt ha en roll som natur- och kulturmiljövårdsentreprenörer och producenter av kollektiva nyttigheter. Även andra mark och naturresursförvaltare, t.ex. rennäringen, skall kunna beviljas stöd för sitt arbete ha en sådan roll. Rennäringen är ett sådant exempel som genom sin verksamhet och kulturella grund bidrar till att bibehålla fjälllandskapets särpräglade natur- och kulturvärden.
- Turism och rekreation: Turism/rekreation med anknytning till landsbygdens resurser, t.ex. natur, odlingslandskap, skog, rennäring, fritidsfiske. Ger positiva effekter även på omgivande näringar.
- Servicetjänster och entreprenadverksamhet: En diversifiering som bidrar till ett effektivt nyttjande av ledig kapacitet (tid, maskiner) inom jord- och skogsbruk och andra landsbygdsföretag. Exempel på verksamheter är snöröjning, skötsel av grönområden, tillsyn av vägar.

Livsmedelsproduktion med mervärden

Generellt finns behov av att främja utvecklingen av en differentierad produktion inom svenskt jordbruk. Produkter med särskilda egenskaper eller mervärden kan här ges utvecklingsstöd.

- Ekologisk produktion: Marknaden för ekologiska produkter både nationellt och internationellt utvecklas. Konsumenternas efterfrågan är en viktig förutsättning för möjligheten till ökad produktion, ökad förädlingsgrad i produktionen, innovationer kopplade till nya produkter och ger också möjligheter till diversifiering av företagandet på landsbygden.
- Lokal, regional och/eller småskalig produktion och förädling inom livsmedel och andra sektorer är en viktig komponent för att öka företagandet på landsbygden med bas i de areella näringarna. Kvalitetsproduktion med regionalt eller traditionellt ursprung kan utgöra en del i detta.
- De svenska livsmedelsproduktionen också i de större företagen karakteriseras av mervärden som säker mat, god djuromsorg och miljöhänsyn.

Kunskaper, innovation och entreprenörskap

Sverige har goda förutsättningar att utveckla en hög kunskaps- och tekniknivå i allmänhet men även i lantbrukets produktion. Kunskapsförsörjningen från universitet, högskola och forskning är en viktig komponent att stärka, liksom innovation, entreprenörskap och samverkan. En hållbar utveckling och Tillväxt sett till i landsbygdens samlade resurser i form av human-, real- och naturkapital skall eftersträvas. Användning av IT och tillgång till IT- infrastruktur med hög överföringskapacitet är i detta sammanhang en grundläggande utvecklingsfaktor. Det är också viktigt att utveckla samverkansmodeller för skötsel, utveckling och förvaltning.

Integration av nya grupper och jämställdhet

Inom jord- och skogsbrukssektorn och i Sveriges gles- och landsbygder är unga, kvinnor och, i mycket hög grad, personer med utländsk bakgrund underrepresenterade. Även i det regionala och lokala utvecklingsarbetet kring landsbygdens utvecklingsfrågor är dessa grupper av medborgare underrepresenterade. Integrationen av nya grupper av behövs därför förbättras och arbetet med förbättrad jämställdhet förstärkas. I fråga om mångfald och integration skall också minoriteternas intressen tillgodoses. Detta kan också vara en viktig väg för en vitalisering av landsbygdsområdenas ekonomiska och sociala liv. Fokus skall ligga på informations- och nätverksarbete för att intressera potentiella nyföretagare och underlätta etablering samt på att generellt öka intresset för landsbygden.

Dessa nationellt prioriterade tematiska utvecklingsområden skall kunna stödjas med insatser från flera axlar. Nedan redovisas några exempel:

- Hållbart naturresursutnyttjande samt miljö- och klimatmål: Goda erfarenheter finns av kompetensutveckling/rådgivning i kombination med olika miljöersättningar.
- Ny varu- och tjänsteproduktion: Här kan behov finnas dels av rådgivning och kompetensutveckling, dels av utvecklingsstöd. Även samverkan med andra aktörer kan vara aktuellt.
- Kunskaper, innovation och entreprenörskap: Kunskapsöverföring, rådgivning, stöd till innovativt samarbete samt stöd till entreprenörskap och mikroföretagande är exempel på åtgärder som kan skapa förutsättningar för utvecklingen av ny produktion och en breddad inkomstbas för företag med bas i de areella näringarna och landsbygden.
- Produktion med mervärden: Behov kan finnas av kompetensutveckling av olika slag, förädlingsstöd eller stöd till nätverk och samarbete. I många fall kan miljöstöd ha stor betydelse. Som exempel kan miljöersättningar för ekologisk produktion i samverkan med andra utvecklingsstöd ha stor betydelse för utvecklingen av produkter med särskilda kvaliteter inom ramen för en lokal förädling.
- Integration av nya grupper: Informationsinsatser kan behövas t.ex. inom ramen för såväl axel 1 och 3. Integrationsfrågor bör även uppmärksammas i sammansättning av olika nätverk eller lokala utvecklingsgrupper.

Härutöver gäller att samtliga åtgärder i programmet ta sin utgångspunkt i ekosystemens bärkraft och aktivt bidra till en levande landsbygd i enlighet med nationella och gemensamma mål för miljö och landsbygd. För att säkerställa att synergier uppnås behövs i genomförandet av programmets åtgärder kriterier utvecklas för att tillgodose en välavvägd balans mellan ekologisk, social och ekonomisk hållbarhet. Exempelvis kan man här bedöma hur insatser kan påverka den lokala ekonomin och sysselsättningen, miljömål, djurvälstånd, jämställdhet och integration.

Sammanfattningsvis skall ambitionen vara att programmets åtgärder skall kunna utnyttjas så att de stöder jordbrukets marknadsanpassning och utvecklingen av befintliga och nya företag inom de areella näringarna och på landsbygden vars produktion bidrar till en vitalisering av landsbygden och dess resurser i termer av ekonomisk, ekologisk och social utveckling.

3.3 Ex ante utvärderingen

Ex ante utvärderingen har genomförts av Livsmedelsekonomiska institutet (SLI). En preliminär utvärdering bifogas förslaget till landsbygdsprogram som separat bilaga.

3.4 Effekter från den tidigare programperioden m.m.

Sverige har under programperioden 2000-2006 genomfört tre olika program och gemenskapsinitiativ med finansiering från den Europeiska utvecklings- och garantifonden för jordbruket (EUGFJ). De tre programmen är Miljö- och landsbygdsprogram för Sverige, mål 1 program för Norra Norrland samt mål 1 program för Södra skogslänsregionen. Gemenskapsinitiativet är Leader+. Resultat och erfarenheter av dessa program och initiativ beskrivs i följande avsnitt. En redovisning görs även av andra program och stöd som haft betydelse för utvecklingen inom området. Beskrivningarna av hittills uppnådda resultat och förväntade effekter grundas främst på halvtidsutvärderingar, uppföljningar av dessa samt årliga uppföljningsrapporter.

3.4.1 Miljö och landsbygdsprogrammet

Miljö- och landsbygdsprogrammet är det största av de tre tillämpade programmen vad gäller resurstilldelningen från EUGFJ. Totalt uppgår det s.k. Berlinkuvertet till 1 129,9 miljoner euro under programperioden. Till nämnda summa skall emellertid läggas dels ett moduleringsbelopp (13,3 meuro) och dels en särskild tilldelning 2006 (10,8 meuro). Totalt innebär detta att EU-andelen av programmets finansiering uppgår till 1 154 meuro vilket motsvarar cirka 10,4 miljarder svenska kronor.

Programmet³⁷ följer de mål som Sveriges Riksdag har fastslagit för den gemensamma jordbrukspolitikerna. Innebörden av dessa mål är bl. a. att åstadkomma en hållbar jordbruks- och livsmedelsproduktion och tillhandahålla ett brett och varierat utbud av säkra livsmedel. Tyngdpunkten ligger på miljöersättningar för kollektiva nyttigheter och andra miljöersättningar för att uppnå de uppsatta målen. Stor vikt läggs också på regionala insatser. För att underlätta en omställning i samband med reformer av marknadsordningarna görs också speciella satsningar på diversifiering och specialisering. I fråga om landsbygdsutveckling inom programmet är denna del i hög grad inriktad på att främja utvecklingen inom lantbruket och i mindre grad på att allmänt främja utvecklingen på landsbygden som inkluderar andra näringar än lantbruk. Programmet är indelat i två insatsområden, Insatsområde I med åtgärder för att främja ett ekologiskt hållbart jordbruk och Insatsområde II med åtgärder för att stärka en ekonomiskt och socialt hållbar utveckling på landsbygden. Insatsområde I motsvarar nära 95 procent av tilldelade medel för programmet.

Halvtidsutvärderingen bedömer att miljöersättning och projektstöd till *bevarande av betesmarker och slåtterängar* påtagligt har bidragit till uppfyllelsen av det övergripande miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap* men efterfrågar ytterligare information i vilken utsträckning särskilt värdefulla marker fortfarande saknar ersättning. Utvärderingen

³⁷ Texten i det följande bygger till stor del på skrivningar i betänkandet *Levande kulturlandskap – en halvtidsutvärdering av Miljö- och landsbygdsprogrammet* (SOU 2003:105).

vill särskilt framhålla vikten av att ersättningen är tillräckligt stor och kommer till slutsatsen att den är väl avvägd med undantag för slåtterängar. Det operativa målet att betesmarker och slåtterängar skall bevaras på en areal av 450 000 hektar bedömer utredningen kommer att uppnås. Senare uppgifter om utfall bekräftar detta. En justering av stödnivåerna för hela betesmarkstödet inkl. slåtterängarna genomfördes 2005. Stödet till slåtterängarna höjdes då särskilt kraftigt som ett resultat av utredningens bedömning att måluppfyllelsen för dessa arealer var låg.

Miljöersättningen för *bevarande av värdefulla natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet* skall också bidra till det övergripande miljökvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*. Utredningen för halvtidsutvärderingen bedömer att ersättningsformen inte fullt ut kommer att bidra till uppfyllelsen av miljökvalitetsmålet. Man pekar på en relativt låg anslutning av stödet i Norrland samt att det framkommit i enkät till länsstyrelserna att någon form av åtgärdsplan borde tas fram till de anslutna jordbrukarna där de kan få råd och anvisningar om skötseln. Skötselfelen är nämligen relativt frekventa för denna stödform.

Bevarandet av värdefulla natur- och kulturmiljöer i renskötselområdet bidrar till miljökvalitetsmålet *En storslagen fjällmiljö*. Utredningens slutsats är att ersättningen bara i ringa grad har bidragit till målen för den och efterfrågar bl.a. förenklingar och tidigareläggning av utbetalningarna. En uppjustering av ersättningen genomfördes 2005 som till del har ökat intresset för stödformen.

Ersättningen för *bevarande av utrotningshotade husdjursraser* bidrar till det övergripande miljökvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*. Utredningen bedömer att det operativa målet att 5 000 utrotningshotade djurenheter skall bevaras inte fullt ut kommer att uppnås. Man ifrågasätter om listan över husdjursraser, för vilka någon form av stöd utgår, är tillräckligt omfattande för att bevara *alla* traditionella raser.

Ersättningen till *ett öppet och varierat odlingslandskap* främjar vallodlingen Sveriges skogs- och mellanbygder och i norra Sverige. Efter halvtidsutvärderingens publicering har stödet till vallodling utsträckts till att omfatta hela landet men utgör formellt ett separat stöd med något avvikande villkor från det förstnämnda stödet. Ersättningarna bidrar till de övergripande miljökvalitetsmålen *Ett rikt odlingslandskap*, *Giftfri miljö* och *Ingen övergödning*. Det specifika målet för ersättningarna till skogs- och mellanbygderna samt norra Sverige är att förbättra eller upprätthålla odlingslandskapet och förhindra omfattande nedläggning av jordbruksmark. Enligt utredningens bedömning är det specifika målet allmänt formulerat och avser förhållanden som gradvis förändras. Man har därför svårt att bedöma i vilken grad målet uppfyllts. Slutsatsen är dock att ersättningen tillsammans med kompensationsbidraget och nationellt stöd i norra Sverige har bidragit till att slå vakt om jordbruket – och därmed till det specifika målet att förhindra nedläggning av jordbruksmark i Sveriges skogs- och mellanbygder och i norra Sverige. Bromsad nedläggning av jordbruksmark har också bidragit till ett viktigt steg mot miljökvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*. Sannolikt har ersättningen även bidragit till uppfyllelsen av övriga mål eftersom kemiska växtskyddsmedel inte är tillåtna i samband med detta åtagande och vallodling minskar kväveläckaget. Införandet av det generella vallstödet 2005 kan således också bedömas få goda effekter på miljökvalitetsmålen *Giftfri miljö* och *Ingen övergödning*.

Ersättningen för *ekologiska produktionsformer* bidrar till de övergripande miljö kvalitetsmålen *Ett rikt odlingslandskap*, *Giftfri miljö*, *Bara naturlig försurning* och *Ingen övergödning*. Indirekt skall ersättningsformen även bidra till *Grundvatten av god kvalitet*, *Levande sjöar och vattendrag* och *Hav i balans samt levande kust och skärgård*. Det specifika målet är att miljövänliga produktionsformer skall öka. De operativa målen är att den ekologiskt odlade arealen skall fördubblas till 20 procent år 2005 samt att den ekologiska animalieproduktionen skall öka så att 10 procent av antalet mjölkkor och slaktdjur av nöt och lamm finns i ekologisk produktion år 2005. Utredningen bedömer att de operativa målen inte kommer att uppnås för landet totalt sett. När det gäller arealer redovisas mycket höga andelar för de nordliga länen och även generellt för stödområdena. Genom den relativt låga anslutningen inom södra Sveriges slättbygdsområden hamnar genomsnittet klart under 20 procent. En senare siffra avseende 2005 redovisar 19 procent. För slaktdjuren är målet om ekologisk djurproduktion uppnått. Utvärderingen bedömer att målet för mjölkproduktionen inte kommer att uppnås fullt ut. Utredningen genomför även en diskussion om uppfyllelsen av det specifika målet liksom de övergripande miljö kvalitetsmålen om bl.a. *Ett rikt odlingslandskap* och i vilken utsträckning ekologisk produktion är mer miljövänlig än konventionell sådan. En tillräckligt omfattande vetenskaplig slutsats saknas enligt utvärderingen. Slutsatsen som görs i utvärderingen är att ekologisk odling på ett märkbart sätt bidragit till att uppfylla det specifika målet liksom de övergripande miljö kvalitetsmålen *Ett rikt odlingslandskap*, *Giftfri miljö* och *Ingen övergödning*. Utredningen bedömer att ytterligare insatser krävs för att förbättra måluppfyllelsen i fråga om anslutningsgraden, särskilt i slättbygderna och för jordbruk utan djurhållning. För att öka måluppfyllelsen för flera av de övergripande miljö kvalitetsmålen kan det enligt utredningen finnas skäl att bl.a. titta närmare på möjligheten att föra ekologisk och konventionell odling närmare varandra, bl.a. genom att främja inslag av ekologisk odling i den konventionella.

Ersättningsformen för *minskat kväveläckage* skall bidra till att uppfylla miljö kvalitetsmålet *Ingen övergödning*. Det specifika målet är att minska kväveläckaget från åkermark genom t.ex. odling av fånggröda och vårbearbetning. Det operativa målet är att 50 000 hektar skall odlas med fånggröda eller vårbearbetas. Det operativa målet har uppfyllts flerfaldigt. Utredningen anser dock att det är angeläget att denna större omfattning accepteras och fortsätter att finansieras inom programmet. Utredningen anser vidare att det specifika målet att minska kväveläckaget är uppfyllt liksom bidraget till det övergripande miljö kvalitetsmålet *Ingen övergödning*. Ersättningen har också medfört insatser för miljö kvalitetsmålen *Grundvatten av god kvalitet*, *Levande sjöar och vattendrag* och *Hav i balans samt levande kust och skärgård*.

Miljöersättning och projektstöd för *våtmarker och småvatten* skall bidra till miljö kvalitetsmålen *Ett rikt odlingslandskap* och *Ingen övergödning*. Även målet om *Myllrande våtmarker* anser utredningen bör gälla för ersättningarna. De specifika målen är en reduktion av utlakning av växtnäringssämnen till sjöar, vattendrag och hav och en ökad biologisk mångfald. Utredningen bedömer att det operativa målet - att 6 000 hektar våtmarker skall ha anlagts eller skötas – inte kommer att uppnås. En viktig orsak är att ersättningen inte står i proportion till arbetsinsatsen. De specifika målen kan endast till viss del anses vara uppfyllda med hänsyn till arealanslutningen. Rådgivning om anläggning och skötsel av våtmarker framstår enligt utredningen som särskilt angeläget.

De övergripande miljö kvalitetsmålen för *ersättningen för skydds zoner* är *Ingen övergödning* och *Ett rikt odlings landskap* men även *Giftfri miljö*. Det operativa målet är en anslutning av cirka 5 500 hektar. Det operativa målet är uppfyllt men utredningen konstaterar att det inte finns tillräckligt med vetenskapliga studier och underlag för en närmare bedömning av graden av bidrag till de övergripande miljö kvalitetsmålen.

Övergripande miljö kvalitetsmålen för *miljö vänlig odling av bruna bönor på Öland* är *Ingen övergödning*, *Ett rikt odlings landskap* och *Giftfri miljö*. Det specifika målet är att bevara lokal sorter och bibehålla traditionell odling av bruna bönor, minska riskerna med användning av växtskyddsmedel och minska växt näringsläckaget. Operativt mål är att ansluta 1 000 hektar. Utredningen anser att det operativa målet inte kommer att uppnås. Det specifika målet och det övergripande målet *Ett rikt odlings landskap* anses delvis vara uppnådda. Detsamma gäller målet *Giftfri miljö*. Generellt anser utredningen att det är svårt att närmare bedöma graden av miljö nytta hos odlingsformen då det saknas vetenskapliga data underlag om effekter på miljön.

Miljö vänlig odling av *sockerbetor på Gotland* bidrar till de övergripande miljö kvalitetsmålen *Ingen övergödning*, *Bara naturlig försurning* och *Giftfri miljö*. Även *Ett rikt odlings landskap* anser utredningen bör höra till målen. Utredningen konstaterar att det operativa målet har uppnåtts med bred marginal. Även de specifika målen – bevara ett varierat odlings landskap, minska riskerna med användningen av växtskyddsmedel och minska växt näringsläckaget – är sett till arealanslutningen uppfyllda. Detsamma gäller för de övergripande miljö kvalitetsmålen. Utredningen anser dock att arealanslutningen säger lite om miljö nyttan, som anses vara begränsad. Transporter till fastlandets sockerbruk utgör härvid ett problem för miljön.

Utredningen har funnit att *kompensationsbidraget* tillsammans med andra ersättningsformer har bidragit till att förhindra nedläggning av jordbruk och jordbruksmark. Utan stöden hade sannolikt antalet företag varit färre och den brukade arealen varit mindre än i dag. Bidraget är emellertid inte en tillräcklig åtgärd för att förhindra att nedläggning ändå sker. Detta förhållande märks särskilt i stödområde 1 och de fjällnära kommunerna. Spannmålsarealen har i flertalet stödområden minskat medan vallarealerna har ökat. Efter publiceringen av halvtidsutvärderingen har ersättningsnivåerna justerats uppåt i samtliga stödområden och särskilt mycket i fjällkommunerna.

När det gäller åtgärden *kompetensutveckling* finner utredningen att insatserna fungerar väl. Man påpekar dock att för den jordbruksinriktade åtgärden med miljö inriktning (KULM) har ett minskat intresse märkts. Slutsatsen är att aktiviteterna ständigt behöver utvecklas och anpassas efter deltagarnas behov och intressen samt inriktas på att nå nya deltagare inom målgruppen. För inriktningen på ekonomisk och social hållbarhet anser utredningen att resultat informationen behöver förbättras för att en fullständig utvärdering skall vara möjlig. För den skogs inriktade åtgärden konstaterar utredningen att antalet deltagare inte har uppnåtts.

Det övergripande målet för *investeringsstödet, insatsområde 1*, är att underlätta anpassningen till ett ekologiskt hållbart jordbruk för att bidra till uppfyllelsen av miljö kvalitetsmålen *Ett rikt odlings landskap* och *Ingen övergödning*. Det specifika målet är att till viss del kompensera jordbrukarna förknippade med höga miljö- och

djurskyddskrav, reducera kväveinnehållet i vattendrag i jordbruksområden, fortlöpande förbättra djurskyddet samt fortlöpande förbättra arbetsmiljön i jordbruket. För *insatsområde II* är det övergripande målet att höja landsbygdsföretagens konkurrensförmåga samt att bibehålla sysselsättningen på landsbygden. Det specifika målet är att påskynda företagets omställning till nya marknadsmässiga och institutionella förutsättningar samt att stimulera diversifiering av jordbruksverksamheten. För båda insatsområdena tillsammans gäller det operativa målet att 10 000 företag skall få del av stödet och att varje stöd i genomsnitt skall ge ett halvt till ett arbetstillfälle. Enligt utredningen bedöms målet om 10 000 företag inte att uppnås medan sysselsättningsmålet kommer att uppnås. Det är enligt utredningen tydligt att tillgängliga medel inte står i proportion till målet. För målet för insatsområde I när det gäller reduktion av kväveinnehåll är det svårt att verifiera kopplingen till stödet. Utredningen bedömer dock att den ekologiska produktionen har prioriterats vid ansökningarna om stöd. För djurskyddsförbättringar är måluppfyllelsen god till följd av nya djurstallar. Förbättrad arbetsmiljö antas vara en effekt av förbättrad djurmiljö. När det gäller insatsområde II har bara en liten andel avsett kompletterande verksamhet och regelverket anses därför inte stimulera till diversifiering. Det övergripande målet att höja konkurrensförmågan och bibehålla sysselsättningen bedöms stödet ha bidragit till. Måluppfyllelsen bedöms därför vara god.

När det gäller *startstödet* har utredningen inte funnit någon koppling mellan stödet och ökad generationsväxling. Man gör det dock sannolikt att stödet underlättat att få banklån för en nystartad jordbrukare. Utredningen bedömer att de mål som satts för stödet på ett bättre sätt kan tillgodoses genom investeringsstödet.

De övergripande målen för *projektstöden inom insatsområde II* är att främja sysselsättningen, tillväxt och bosättning på landsbygden. De skall betraktas som ett komplement till övriga åtgärder och i högsta möjliga grad samverka med dessa. Det operativa målet är att fördubbla andelen landsbygdsföretag med kompletterande verksamhet. De specifika målen skiljer sig mellan de olika åtgärderna. Utredningen bedömer att projektstöden inte i nämnvärd omfattning bidragit till att öka antalet lantbruksföretag med kombinationsverksamhet. Man pekar på att ansökningsprocessen är komplicerad och att den stödsökande måste ligga ute med större belopp. För de specifika målen anser utredningen att projekten har bidragit till dessa utom för åtgärden diversifiering där måluppfyllelsen är låg. Utredningen bedömer att stöden genom sin flexibilitet har förutsättningar att framöver i högre grad bidra till uppfyllelsen av de olika specifika målen. Utredningen bedömer också att projektstöden dittills inte i nämnvärd utsträckning har bidragit till en hållbar utveckling på landsbygden. Detta beror framförallt på det ringa antalet projekt och den ofta begränsade ekonomiska omfattningen. Projektstöden varken kompletterar eller samverkar med övriga mer lantbruksanknutna åtgärder i avsedd utsträckning. Samverkan förekommer sällan.

Förädlingsstödet har enligt utredningen av allt att döma bidragit till att flertalet uppsatta mål för åtgärden har uppnåtts. Det är dock svårt att fastställa om stödet har medverkat till att varaktigt främja en konkurrenskraftig förädlingsindustri. Efter halvtidsutvärderingens publicering har dock stödets mål justerats genom att det i än högre grad skall inriktas mot den småskaliga förädlingen, vilket också har skett. En hård selektion av stödansökningarna har fått göras genom att medlen inom programmet har varit för begränsade i förhållande till efterfrågan.

Stöd till *ekologiska produktionsformer i skogsbruket* började utbetalas först 2005 och några effekter av detta stöd kan ännu inte utläsas. Av de från början budgeterade medlen för åtgärden har en stor del överförts till kompetensutveckling för skogsbrukare i samband med att behoven steg kraftigt för denna åtgärd efter den svåra stormen i södra Sverige i början på år 2005.

3.4.2 Mål 1 Norra Norrland

Jordbruksfondens utvecklingssektion finansierar inom programmet följande åtgärder anknutna till jordbruket, rennäringen och skogsbruket:

- Investeringsstöd
- Startstöd
- Förädlingsstöd
- Kompetensutveckling
- Miljöinsatser inom skogsbruket

Dessutom finansieras genom fonden projektstöd (artikel 33 enligt Rådets Förordning (EG) nr 1257/1999 av den 17 maj 1999 om stöd från Europeiska utvecklings- och garantifonden för jordbruket (EUGFJ) till utveckling av landsbygden och om ändring och upphävande av vissa förordningar (EGT L160, 26.6.1999 s. 80-102, Celex 31999R1257) för utveckling av landsbygden. I programkomplementet finns angivet att stöd till Leaderliknande verksamhet kan lämnas som projekt. I programmet är ett projekt beviljat som Leaderliknande verksamhet. Dessutom har stöd getts till ett flertal lokala program för landsbygdsutveckling, vilka administrativt är enklare, har ett ”bottom up”-synsätt och innehållsmässigt liknar Leaderliknande verksamhet. Det småskaliga utvecklingsarbetet som stöds genom dessa program skall etablera, vidareutveckla och stimulera landsbygdsutvecklingsarbetet i kommunerna.

De följande omdömena om stöden baseras på de texter som finns i uppdateringen av halvtidsutvärderingen.

Efterfrågan på *stöd till investeringar* har minskat successivt de senaste åren. Förklaringen till detta står förmodligen att finna i den beslutade förändringen i EU:s jordbrukspolitik. Många lantbrukare avvaktar hur den svenska modellen för det nya frikopplade gårdsstödet kommer att utformas innan de beslutar om satsningar i det egna företaget. Under 2005 har dock företagen fått ett säkrare underlag för sina investeringsbeslut. Därtill har taket på stödbeloppet ändrats och kommer med största sannolikhet att ge ytterligare effekt på investeringsviljan under sista delen av programperioden.

Efterfrågan på *förädlingsstöd* bland företag som är verksamma med förädling av renkött har ökat kontinuerligt under programperioden. Detta beror troligen på att renstammen i regionen är på tillväxt efter några års tillbakagång. Även mejerierna i regionen har genomfört omfattande investeringar. Inom denna åtgärd har liksom inom övriga åtgärder projekt som haft starkt nyskapande profil samt processtimulerande eller miljöskyddande insatser prioriterats, istället för projekt med inriktning på traditionell agrar verksamhet.

Insatserna för landsbygdens utveckling har inte skapat de arbetstillfällen som det har förväntats vid ansökningstillfället. Inte heller nya företag eller manliga och kvinnliga nätverk har skapats i den utsträckning man trodde. Däremot har fler individer fått kompetensutveckling och ett flertal mixade nätverk har bildats som ett resultat av programmet. Betydligt fler män än kvinnor har förväntats få, och sedan fått, kompetensutveckling. Fler kvinnor än män har startat företag som ett resultat av insatserna.

Målet för insatsområdet där ovan nämnda åtgärder ingår, är en levande landsbygd med god tillväxt och sysselsättning. Enligt uppdateringen av halvtidsutvärderingen är målet för brett och allmänt för att göra en rättvis bedömning. Förvaltningsmyndigheten konstaterar att medlen för landsbygdens utveckling har skapat möjligheter för genomförande av investeringar och idéer som troligtvis inte hade kommit till stånd stöden förutan. Det finns dock mycket kvar att göra innan man kan tala om en levande och livskraftig landsbygd i hela regionen. När det gäller måluppfyllelse kan för insatsområdet konstateras att både vad gäller nya arbetstillfällen, bevarade arbetstillfällen, nya företag och deltagande i kompetensutveckling har utfallen klart överstigit de målsatta. Dock vad gäller antal nya arbetstillfällen och bevarade understiger utfallen de målsatta när det gäller kvinnor. Det görs bedömningen att de målsatta nivåerna kommer att uppnås när programmet avslutas.

När det gäller de jordbruksanknutna åtgärderna har halvtidsutvärderingen bilagt uppgifter med kommentarer till kommissionens utvärderingsindikatorer. Det kan bl.a. konstateras att investeringsstödet endast i liten grad har bidragit till omorientering av jordbruksverksamheten. Nivån ligger på 4 procent och är lägre än inom området för miljö- och landsbygdsprogrammet. När det gäller investeringarnas bidrag till att förbättra djurmiljön är andel hög. För dessa redovisas att 64 procent av totala antalet medfinansierade djurplatser avser miljöförbättringar. Startstödet har uppgått i genomsnitt till 20 procent av etableringskostnaderna, vilket bör vara högre än i området för miljö- och landsbygdsprogrammet. Andelen kvinnor som har fått startstöd är 26 procent och överensstämmer med området för miljö- och landsbygdsprogrammet. Förädlingsstödet har i området bidragit till att öka jordbruksprodukternas mervärde och konkurrenskraft.

3.4.3 Mål 1 Södra skogslänsregionen

Stöd inom ramen för jordbruksfondens utvecklingssektion lämnas till samma åtgärder som inom mål 1 Norra Norrland. De följande omdömena om stöden baseras på uppdateringen av halvtidsutvärderingen.

Huvuddelen av *investeringsstödet* har hittills använts för traditionell jordbruksverksamhet med mjölkproduktionen med kringutrustning. Endast 5 procent av antalet stödärenden och förmodligen en än mindre andel av stödvolymerna har fördelats ny verksamhet. Ett mindre antal stöd har också lämnats till företag inom trädgårdsnäringen samt till renkötsföretag.

Vissa farhågor har funnits om att åtgärdens medel inte skulle hinna förbrukas under programperioden. Medel har också förts från denna åtgärd till bl.a. åtgärden kompetensutveckling för att finansiera genomföranden inom ramen för hållbar ekonomisk och social utveckling. I dag anser de handläggare som hanterar investeringsstödet att kvarvarande belopp kommer att förbrukas, åtminstone vad avser inlandsbudgeten. Skälet till detta är främst höjningen av stödbeloppet under 2005.

Efterfrågan på *startstödet* har varit relativt stabilt under programperioden. Den stora frågan är om startstödet har någon betydelse för beslutet att börja en yrkesbana inom lantbruket, trädgårds- eller rennärigen. Utvärderingen av det nationella miljö- och landsbygdsprogrammet lyfter också denna fråga. Förmodligen är det så att möjligheten att erhålla startstöd endast har en marginell påverkan på beslutet. Däremot kan stödet i varierande grad verka stimulerande för de personer som faktiskt tar steget att starta företag. Här utgör startstödet kanske en större stimulans inom rennärigen än inom mjölkproduktionen bland annat p.g.a. olika nivåer på etableringskostnad.

Förädlingsstödet har haft svårt att komma igång. Under 2002 genomfördes en informationsinsats från Förvaltningsmyndighetens sida. Länsstyrelserna inom mål 1-området har också informerat om förädlingsstödet på det lokala planet. En faktor som har påverkat antalet ansökningar är att företag med egen primärproduktion har möjlighet att söka stöd för satsningar inom förädling inom investeringsstödet. Stödantal och stödbelopp har dock successivt ökat från 2003. Särskilt i Jämtlands län verkar det finnas en gryende efterfrågan på medel. Handläggare från andra län menar att Jämtland ligger långt framme och har en annan tradition vad gäller förädling. Betydelsen av den satsning som länsstyrelsen i Jämtland gjort under ett antal år och som under 2005 har lett till etablerandet av ett nationellt centrum för småskalig livsmedelsförädling kan förmodligen ha spelat en viss roll. En ambition inom åtgärden har varit att i första hand bevilja stöd till småskaliga företag. Efterfrågan från dessa var dock i alla fall inledningsvis närmast obefintlig. En orsak, förutom informationen, var att blanketten i många fall ansågs som svår att hantera p.g.a. många uppgifter som var svåra att ta fram skall uppges. Antalet ansökningar har dock ökat avsevärt över tiden. Sammantaget har hittills 38 ärenden beviljats, 13 av dessa och cirka 55 procent av stödbeloppet har beviljats ett stort mejeriföretag i regionen, resterande stöd har fördelats till 25 företag av varierande storlek. Stödet till mejeriet kan tyckas stort. Företaget har dock anläggningar på ett flertal orter inom mål 1 regionen och har också stor betydelse för lantbrukets infrastruktur. Att stödja dess utvecklingspotential kan därför vara strategiskt riktigt.

Kvarvarande medel bedöms komma att förbrukas. Det finns ett ökande intresse för småskalig vidareförädling av livsmedel och en större aktör planerar att starta upp ny slakteriverksamhet i området.

Den *kompetensutveckling* som genomförs har både skog- och jordbruksinriktning. Den skogligen delen genomförs av Skogsvårdsstyrelserna i regionen genom satsningen Grönare skog. Ett mål för denna verksamhet kan sägas vara att genom utbildning och information om t ex ståndortsanpassad avverkning öka möjligheterna för biologisk mångfald i skogsbruket.

Jordbruksdelen genomförs av länsstyrelsernas lantbruksavdelningar. Inledningsvis var denna verksamhet inriktad mot de utbildningsbehov och krav som är kopplade mot miljöersättningar inom miljö- och landsbygdsprogrammet. I samband med halvtidsutvärderingen av programmet infördes även vad som kallas K2, d.v.s. kompetensutveckling med inriktning mot hållbar ekonomisk och social utveckling. Det är omfattande utbildningsinsatser som genomförs inom åtgärden. Både de verksamheter som genomförs av länsstyrelserna och skogsvårdsstyrelserna har varit populära och haft många

deltagare. Handläggare inom området tycker sig dock se en viss utbildningströtthet i vissa fall.

Det utökade verksamhetsområdet bör kunna råda bot på detta. En brist som utbildarna inom åtgärden har känt är att verksamheten inte kan riktas mot konsumentledet. Detta är styrt via gällande förordningar. En tänkbar möjlighet att utbilda konsumenter skulle i förlängningen kunna ge en större och stabilare efterfrågan på livsmedel och produkter som är framställda på ett miljömässigt acceptabelt sätt. Efterfrågan på lokalt producerade livsmedel skulle förmodligen också öka.

Miljöåtgärder inom skogsbruket är en liten åtgärd och dess avgränsning gör att den är mest intressant för skogsvårdsstyrelserna. Inom åtgärden har medfinansierats ersättningar för biotopskyddsområden och projekt för inventering och framtagande av plan för ett miljömässigt skogsbruk längs Ammerån i östra Jämtland.

Projektstöd enligt artikel 33 ("Landsbygdsutveckling") är en populär åtgärd. Samtliga tillgängliga medel var beslutade redan 2005. Ett problem för denna åtgärd inom mål 1 är att den nationella medfinansieringen inte är given på förhand. Varje stödsökande måste därför själv söka nationell offentlig medfinansiering. I realiteten finns inga sådana medel som kan nyttjas för ett enskilt lantbruksföretag. Detta medför till skillnad mot miljö- och landstingsprogrammet, att enskilda lantbrukare i praktiken är utestängda från att söka stöd inom åtgärden. Det gör att de projekt som vänder sig mot lantbruket genomförs av andra organisationer som på olika sätt står lantbruket nära, t.ex. Lantbrukarnas Riksförbund. Den typ av verksamhet dessa projekt kan bedriva blir dock inte av den gårdsnära karaktär som en enskild lantbrukare skulle kunna genomföra och som det finns exempel på inom miljö- och landstingsprogrammet. De "företrädarledda" projekten blir mer av en kollektivt initierande, informerande, pådrivande karaktär och den enskilde lantbrukaren får nytta av projektet på ett mer indirekt sätt genom att marknader har bearbetats, nätverk har skapats, myndigheter har påverkats osv. Detta är också viktiga områden och många bra resultat har uppnåtts. Men möjligheten till en kombination där även enskilda lantbrukare skulle kunna ta direkt del av stödet vore i vissa fall kanske både mer effektivt och önskvärt.

3.4.4 Leader+

Glesbygdsverket genomförde under 2005 en uppdatering av halvtidsutvärderingen av Leader+. I utvärderingen redovisas uppgifter enligt indikatorer angivna i stödblanketter samt enligt en enkät utsänd till 200 st. projekt. I det följande lämnas en översiktlig redovisning av de effekter som kommenteras i utvärderingen.

Indikatoruppgifterna bygger på LAG-gruppernas egna registreringar i IT-systemet STINS. I utvärderingen redovisas mål och utfall för antal nya arbetsuppgifter, antal nya samarbetskonstellationer samt antal utbildningsinsatser. Varje ämnesområde är i sin tur uppdelat på kön respektive ungdomar. Redovisningarna omfattar både förväntat resultat för projektbeslut per den 30.0 2005 i förhållande till programmet som för avslutade projekt i förhållande till dessa projekts resultat. Förhållandet mellan förväntade resultat vid projektbeslut och programmets förväntade resultat är för samtliga indikatorer klart positivt med undantag för antal nya arbetsuppgifter för kvinnor (90 procent). Utfallen för avslutade projekt i förhållande till förväntade resultat avviker något från den förra bilden. Antal nya

arbetstillfällena understiger för alla kategorier förväntningarna. Möjligen är således förväntningarna för högt ställda (230 nya mot förväntade 354). Antal nya arbetstillfällen kan också vara resultatet av en mer långsiktig process sedan den nya arbetsformen genom samverkan inom Leaderprojekt har mognat. En ny mätning kunde därför övervägas om något år. När det gäller nya samarbetskonstellationer överstiger utfallet med 42 procent förväntningarna. Antal deltagare i utbildningsinsatser ligger 33 procent över förväntningarna, varav kvinnor 17 procent och män 18 procent.

Enligt den utsända enkäten till projekten är bedömningen att kvinnor dominerar över männen i deltagande i utbildningsinsatser inom ramen för projekten. Ungefär 20 procent av projekten hade målet ökad integration i samhället. Ett problem är härvidlag att LAG-grupperna oftast inte omfattar invandrartäta stadsdelar. Bedömningen att projektet i hög eller ganska hög grad bidrar till integrationen stannar vid 11 procent. Ungdomsinriktningen i Leaderprogrammet är tydligare. Varje LAG har en särskild ungdomsrepresentant. Av 85 lämnade kommentarer har lite mer än 60 procent svarat att ungdomar deltar i projektet. När det gäller miljö svarar cirka 50 procent att deras projekt syftar till en bättre miljö men att utfallet stannar vid 27 procent (bidrar i hög eller ganska hög utsträckning). Ökad sysselsättning har 76 procent av projekten som mål. Utfallet bedöms bli 43 procent (bidrar i hög eller ganska hög utsträckning). Utveckling av natur- och kulturarvet hade 76 procent av enkätens projekt som mål. Utfallet bedöms bli 60 procent.

3.4.5 Övriga stödåtgärder

Landsbygden och dess näringar påverkas självfallet också av rad åtgärder som genomförs inom andra program och stödåtgärder än de som ovan redovisats. Några av dessa redovisas översiktligt i det följande.

Nationellt stöd till jordbruket i norra Sverige (stödområde 1-3) ges för att säkerställa att jordbruksverksamhet kan behållas i regionen. Stödet är differentierat mellan stödområdena och omfattar cirka 318 mkr totalt per år. Genom samverkan med kompensationsbidraget till mindre gynnade områden och miljöersättningen för att hålla odlingslandskapet öppet bidrar stödformen till att behålla jordbruket och det öppna landskapet i norra Sverige. Stödet ingår som en del i Sveriges fördrag med Europeiska gemenskapen (artikel 142). Stödet omfattar främst pristillägg för mjölk men även ett transportstöd till mejeri för mjölk, stöd till slaktsvin, smågrisar, hongetter, ägg samt bär och grönsaksodling. Stöd till potatisodling lämnas inom ramen för en särskild notifiering. Stödet är helt finansierat av svenska staten.

Under de senaste åren har flera insatser varit aktuella för målet i den regionala utvecklingspolitiken (Prop. 2001/02:4) om ”En god servicenivå i alla delar av landet”. *Stöd till kommersiell service* enligt förordning 2000:284 kan lämnas för att upprätthålla en försörjning med dagligvaror och drivmedel i gles- och landsbygder. Förordningen 2003:596 om *bidrag för projektverksamhet inom den regionala utvecklingspolitiken* möjliggör också bidrag till central och regional projektverksamhet. Som ett led i att stärka och komplettera ovanstående insatser fick länsstyrelserna³⁸ år 2002 i uppdrag att bilda

---

³⁸ Uppdraget gällde alla länsstyrelser utom i Kalmar, Gotland, Skåne och Västra Götalands län, där de regionala självstyrelseorganen har uppdraget.

partnerskap och tillsammans med dessa utarbeta och genomföra *lokala utvecklingsprogram för kommersiell service* (LUP). I detta arbete betonas utvecklingen av samordnade servicelösningar, ökad helhet, lokala lösningar och lokal förankring, ökad kunskap etc. Dessutom tillsattes *extra medel* (20 Mkr) år 2002- 2004 för att på kort sikt motverka ytterligare försämringar av servicetillgången i särskilt utsatta områden. Konsumentverket fick också 20 Mkr under perioden 2002 till 2006 för *Utveckling och test av nya lösningar* inom det kommersiella serviceområdet. Utöver dessa särskilda insatser har medel från EU: s strukturfonder, gemenskapsinitiativen Leader+ och Interreg-programmen för entreprenörskap och lokal utveckling samt kommunala stöd funnits med som medfinansiering vid genomförande av olika åtgärder.

Under 2006 redovisade Konsumentverket en uppföljning av arbetsformerna och de mest omfattande insatserna³⁹. De konstaterar bl.a. att insatserna har lett till att strategiskt viktiga landsbygdsbutiker har överlevt samt att partnerskapen och programarbetet har gett ett avsevärt bättre beslutsunderlag. Det är dock ännu osäkert om hur pass långvariga effekterna är. Nuvarande insatser bör dessutom breddas för att öka samordningen mellan kommersiell och offentlig service där det är ändamålsenligt.

Målsättningen med *regionalt bidrag till företagsutveckling* är att det skall vara ett verktyg för att stimulera förnyelse och dynamik i företag. Vid bedömningen av regionalt bidrag till företagsutveckling skall hänsyn tas till genusperspektivet, konkurrensaspekten och hållbar utveckling skall beaktas. Bidrag lämnas för investeringar i exempelvis byggnader, maskiner, produktutveckling och företagssamverkan.

Regeringen gav hösten 2002 länsstyrelserna i uppdraget att utarbeta *lokala program för entreprenörskap och lokalt utvecklingsarbete*. De specifika målsättningarna kan variera mellan länen men programmen skall allmänt bidra till att lokalt utvecklingsarbete kommer igång på landsbygden genom att uppmuntra och underlätta lokalt engagemang. Stödformen blir ett komplement till de stödformer som redan finns med syfte att stimulera utveckling på landsbygden. Stöden kan t.ex. ges i form av bygdepeng till lokala utvecklingsgrupper.

Stödet anses i flera län i hög grad ha bidragit till att ett lokalt ideellt engagemang har börjat utvecklas i länets landsbygd. Bygdepengen har haft positiv betydelse på flera sätt. Den har ett viktigt symbolvärde som erkännande från myndigheternas sida, och den höjer statusen på lokalt engagemang och utvecklingsarbete. Den fungerar som katalysator för utvecklingsprocesser. Den fungerar vidare som kontaktskapare mellan människor i bygden, och mellan invånare och kommun. Den har en tydlig hävstångseffekt, d.v.s. utfallet blir betydligt större än insatsen. Den leder till demokratiutveckling eftersom människor får lättare att göra sig hörda, och genom att kanaler skapas in till kommunkontoret och även ut till bygderna. Värt att notera är att det krävs uthållighet och långsiktighet vid arbete med den här typen av ”tröga” strukturer som lokala utvecklingsgrupper utgör.

Stöd till *kulturmiljövård* kan länsstyrelserna söka från Riksantikvarieämbetet varje år på ett konkret underlag. Härvid kan även byggnadsvården på landsbygden ingå och bli ett konkret bidrag till bygdens attraktivitet. Medlen avser bland annat vård av byggnadsminnen, fornvård (inklusive ruiner), kulturlandskapsvård (bl.a till kulturresevat), informationsinsatser och till vissa arkeologiska undersökningar. Allt detta rör något som

---

³⁹ Stödet till kommersiell service och kompetens- och utvecklingsprogrammet “Affär på landet”.

staten har ett mer eller mindre uttalat ansvar för. Bidragsmedlen till byggnadsvården m.m. har generellt sett stor effekt på de samhälleliga mål som byggnadsvårdensmedlen inriktas på att uppfylla. Satsningen på kulturresevat möjliggör en aktiv markvård i värdefulla kulturpräglade landskap. På så sätt bevaras miljön för framtiden och i förlängningen kan de medel som utbetalas t ex innebära att en jordbrukare har ekonomisk möjlighet att fortsätta driva ett annars olönsamt jordbruk.

Stöd för *vård och förvaltning av statliga naturreservat* används för att sköta och tillgängliggöra statligt förvaltade naturreservat. Många av arbetsuppgifterna handlas upp på den lokala arbetsmarknaden. Exempel på arbetsuppgifter är röjning, avverkning, stängsling, betesdrift, slåtter, anläggning och skötsel av vägar och p-platser, byggande av fågeltorn, produktion av informationsmaterial mm. Anslaget (länsstyrelserna) är mycket viktigt för att bevara den biologiska mångfalden i naturreservaten, och för att kunna göra områdena tillgängliga för det rörliga friluftslivet. Risk finns att kostnaderna för att sköta det småskaliga odlingslandskapets höga naturvärden kommer att öka betydligt.

Inom *strukturfundsprogrammen* för mål 1, mål 2 och mål 3 kan stöd lämnas till landsbygden även över regionalfonden och socialfonden. Flera kommuner arbetar med lokala utvecklingsprogram för landsbygden som ofta har strukturfundsmedel som finansierare. I exempelvis Jämtland har kommunerna s.k. ramprogram för landsbygdsutveckling finansierade inom mål 1 SSR genom regionalfonden. Ramprogram innebär att kommunerna har fått ett strukturfundsstöd beviljat och där sedan kommunerna beslutar om projekt som är i linje med programmet. Inom Interreg III har genomförts ett projekt omfattande fäbodverksamhet i Jämtlands län och i Trondheims län.

4 Programmets prioriteringar och förväntade effekter

4.1 Motivering av programmets prioriteringar och åtgärder med hänsyn till EU-strategi och nationell strategi

Följande utvecklingsområden och prioriteringar skall vara vägledande för hela programmets genomförande:

- Hållbar utveckling och hållbart naturresursutnyttjande med beaktande av uppställda miljömål är en generell utgångspunkt för programmet. De areella näringarna har en stor potential för en resurseffektiv produktion med minimal miljöpåverkan och har också en nyckelroll i omställningen till ett hållbar samhällsutveckling inkl. energiförsörjning. De har också en central roll som förvaltare av ett värdefullt natur- och kulturlandskap, där hävd av betesmarker utgör en viktig prioritering.
- Produktionen av livsmedel med olika mervärden bör utvecklas. Redan i dag finns det en ökad efterfrågan hos konsumenterna för ekologiskt producerade livsmedel. Den lokala, regionala och/eller småskaliga produktionen och förädlingen av livsmedel bidrar också till att öka företagandet på landsbygden.
- Ny varu- och tjänsteproduktion med anknytning till jord- och skogsbruk, övriga areella näringar och landsbygden bör utvecklas för att stärka den ekonomiska basen och för att öka tillväxt- och sysselsättningsmöjligheterna i landsbygdsområdena. Förnybar energi, turism och rekreation, servicetjänster och entreprenadverksamhet är områden som har utvecklingsmöjligheter.
- Kunskaper, innovationer och entreprenörskap skall stödjas. Det är även viktigt att stärka kunskapsförsörjningen från universitet, högskola och forskning. Det behövs insatser som underlättar för rådgivare och lantbrukare att ta del av relevanta forskningsresultat.
- I dag är flera grupper i samhället som unga, kvinnor och personer med utländsk bakgrund, underrepresenterade inom jord- och skogsbrukssektorn. Dessa grupper behövs i areella näringarna. Både för att stärka jämställdheten och för att utveckla landsbygdsområdenas ekonomiska och sociala liv.

4.1.1 Axel 1

Åtgärder inom axel 1 syftar till att stärka konkurrens- och utvecklingskraften hos företagen inom jord- och skogsbruk, rennärning, livsmedelsproduktion och förädling på grundval av ett hållbart naturresursutnyttjande.

Landsbygdens ekonomiska bas behöver stärkas genom ett utvecklat och diversifierat företagande inom de areella näringarna och genom utveckling av nya företag och sysselsättningsmöjligheter på landsbygden. De areella näringarnas betydelse för

produktion och sysselsättning på landsbygden är fortsatt av stor vikt. De har också en central roll som förvaltare av landets naturresurser och ett attraktivt landskap. Den produktion som bedrivs och de resurser som förvaltas av dessa företag är därför en utgångspunkt för programmets inriktning. Företagen skall stödjas i den pågående omställningen till en ekonomiskt bärkraftig produktion som ligger i linje med konsumenternas efterfrågan och samhällets krav på ett hållbart utnyttjande av naturresurserna och djurvälstånd. För jordbrukets del innebär detta att stödja en omställning till de nya förutsättningar som reformen av den gemensamma jordbrukspolitikerna innebär. Ny grön produktion och teknik, t.ex. inom området förnybar energi, är ett viktigt utvecklingsområde för jord- och skogsbruket.

Av programmets totala budget avses cirka 15 procent att fördelas till åtgärder inom axeln. Åtgärderna kommer att grovt sett fördelas lika mellan förutsättningsskapande åtgärder i kombination och direkta utvecklingsstöd. Investeringsstöd kommer också att vara viktiga för att stödja utvecklingen av moderna och effektiva produktionsenheter som tillgodoser de krav på ekonomisk bärkraft, hållbart naturresursutnyttjande, en god arbetsmiljö, etik och djurvälstånd som samhället och konsumenterna ställer. För modernisering och utveckling av företagets produktion kommer också förädlingsstöd samt stöd till samarbete om utveckling av nya produkter att vara viktiga åtgärder. Startstöd skall ytterligare stimulera företagande. Kompetensutveckling och stöd till innovationer och entreprenörskap är viktiga komponenter i denna politik. En hög kunskapsnivå hos företagna är en betydelsefull konkurrensfaktor och därför kommer stöd till kompetensutveckling att finnas inom axel 1. Insatser behövs också för att främja kunskapsöverföringen från forskning och utveckling för utveckling av ny produktion och innovationer.

Inriktningen av åtgärderna bedöms ligga väl i linje med riktlinjer och prioriteringar i den europeiska strategin. Prioriteringarna i programmet följer vidare den strategiska inriktning som angavs i den nationella strategin.

4.1.2 Axel 2

Åtgärder inom axel 2 syftar till att bevara och utveckla ett attraktivt landskap och en levande landsbygd och stimulera omställningen till en resurseffektiv och hållbar produktion med minskad miljöpåverkan för att bidra till att gemensamma och nationella miljömål på ett effektivt sätt kan uppnås. En helhetssyn skall utvecklas på landskapet som resurs för rekreation, utveckling och tillväxt, boende och som bärare av ett natur- och kulturarv.

Mot bakgrund av den betydelse som programmets miljöinsatser har för de miljö kvalitetsmål som rör de naturresurser som jord- och skogsbruket förvaltar, kommer miljöinsatserna att dominera budgetmässigt i det kommande programmet. Minst 73 procent av programmets resurser fördelas till åtgärder inom axel 2. Åtgärderna som syftar till att stimulera till hållbara produktionsmetoder och bibehålla det öppna odlingslandskapet och som ger förutsättningar för en rik biologisk mångfald och värdefull kulturmiljö med anknytning till detta landskap kommer att vara centrala. Inriktningen i programmet kommer att vara på insatser för att främja de areella näringarnas produktion av kollektiva nyttigheter och att minska produktionens negativa effekter på miljön. Även andra markförvaltare, om det är motiverat för att uppnå miljö kvalitetsmålen, skall kunna beviljas ersättning. Åtgärden, Stöd för miljövänligt jordbruk, kommer att vara den budgetmässigt

största åtgärden inom axeln. Andra centrala åtgärder inom axel 2 är kompensationsbidrag till jordbruk i mindre gynnade områden för att bibehålla ett öppet och aktivt odlingslandskap med bibehållen beteshävd samt motverka en nedläggning av jordbruk i dessa områden. Ersättningar kommer också att utgå till skogsbruket för selektiva åtgärder baserad på aktiva hävdinsatser för att förstärka den biologiska mångfalden och skydd av skogens kulturmiljöer. Ersättning kommer även att utgå för etablering av fleråriga energigrödor på jordbruksmark. Ett ytterligare prioriterat område är insatser för att minska växtnäring förlusterna och riskerna vid användning av växtskyddsmedel i syfte att nå en god vattenkvalitet. I åtgärden, Stöd för miljövänligt jordbruk, ingår också ersättningar för ekologiska produktionsformer. Kompetensutveckling som är viktigt för att stödja miljöarbetet inom de areella näringarna kommer att ingå inom ramen för denna åtgärd i axel 1.

Inriktningen av åtgärderna och insatserna bedöms ligga väl i linje med riktlinjer och prioriteringar i den europeiska strategin, bl.a. vad gäller biologisk mångfald i enlighet med mål för Natura 2000 och i fråga om bevarande av jordbruk med höga natur- och kulturvärden. Genom den höga miljöambitionen som utgör en viktig prioritering för åtgärder och insatser inom ramen för kommande landsbygdsprogram skapas möjligheter för att nå de målsättningar som anges i Göteborgsslutsatserna. Satsningar för att bidra till god vattenkvalitet och minskat beroende av fossila bränslen och därmed minskade utsläpp av koldioxid ligger också väl i linje med målsättningarna för denna axel. Prioriteringarna i programmet följer vidare den strategiska inriktning som angavs i den nationella strategin.

4.1.3 Axel 3

Åtgärder inom axel 3 har som mål att främja en ökad diversifiering av landsbygdens näringsliv, i syfte att främja sysselsättning, högre livskvalitet för dem som bor på landsbygden samt ett hållbart nyttjande av landsbygdens samlade resurser. Åtgärder inom axel 3 kommer att vara centrala för att programmet skall kunna främja en god utveckling av landsbygden som helhet. Detta förutsätter ett diversifierat näringsliv, ett ökat fokus på landsbygdens resurser i form av attraktiva miljöer för boende och för rekreation samt ett ökat fokus på lokal samarbete kring t.ex. service och infrastruktur.

Av programmets totala budget avses cirka 12 procent fördelas till åtgärderna inom axel 3. Åtgärderna kommer att inriktas på framförallt förutsättningsskapande insatser för att utveckla företagande och ett breddat och diversifierat näringsliv med anknytning till landsbygdens samlade resurser. Därigenom bidrar åtgärderna till inkomstbringande sysselsättning och ett hållbart nyttjande av landsbygdens natur- och kulturresurser. Lokalt entreprenörskap, företagande, miljöintegrerade produktionsmetoder och utvecklingsarbete skall stimuleras. Insatser kommer också att finnas för utveckling av lokala lösningar för en god livsmiljö och hög livskvalitet på landsbygden vad avser t.ex. tillgången på service och infrastruktur för att ge gynnsamma förutsättningar för medborgare och företag. Åtgärderna kommer att tillämpas utifrån en helhetssyn på landsbygdens utveckling och integreras med annat regionalt och lokalt utvecklingsarbete. En relativt stor andel av axel 3-åtgärderna avses genomföras genom Leader-metoden.

4.1.4 Axel 4

Axel 4 inriktas på att främja ett effektivt genomförande av landsbygdsprogrammet genom lokal förankring, inflytande och samarbete. Ambitionen är att Leader-metoden skall vara möjlig att tillämpa i hela landet. Arbetet skall bygga på en aktiv medverkan från näringslivet, de ideella organisationer och den offentliga sektorn.

Av programmets totala budget avses cirka 7 procent att genomföras inom ramen för Leader. Leader-metoden kommer främst att tillämpas för åtgärder och insatser i axel 3, men metoden avses också kunna tillämpas inom axel 1 och 2.

Både ambitionen om breddning och lokalt utvecklingsarbete bedöms ligga väl i linje med den gemensamma strategins och den nationella strategins riktlinjer i fråga om axel 3 och 4.

4.2 Förväntade effekter av programmet enligt ex ante-utvärderingen

4.2.1 Inledning

En oberoende förhandsbedömning – ex ante-utvärdering – skall enligt rådsförordningen ingå i utarbetandet av det nationella programarbetet. Förhandsbedömningen skall analysera och bedöma behov, föreslagen strategi och mål, överensstämmelse med gemenskapens prioriteringar, hur erfarenheter från tidigare program tagits tillvara samt system för uppföljning, utvärdering och förvaltning.

Förhandsutvärderingen av det svenska förslaget till landsbygdsprogram har utförts av Livsmedelsekonomiska institutet (SLI). Rapporten redovisas i sin helhet i bilaga till programförslaget. I det följande ges en sammanfattning av de bedömningar som redovisas i rapporten.

4.2.1.1 Sammanfattning av ex-anteutvärdering Kan Landsbygdsprogrammets åtgärder motiveras av marknadsmisslyckanden?

Åtgärderna under axel 1 och 3

Eftersom förekomsten av marknadsmisslyckanden enligt utvärderaren spelar en central roll för vilka effekter som kan förväntas av offentliga ingrepp i marknadsekonomin, diskuteras först i vilken utsträckning de föreslagna åtgärderna under respektive axel kan motiveras med förekomsten av sådana problem. Därefter diskuteras i vilken utsträckning det har tagits hänsyn till lärdomar från det tidigare Miljö- och Landsbygdsprogrammet vid utformningen av åtgärder och medelstilleddning, om målen är realistiska i förhållande till allokeringen av finansiella resurser samt i vilken utsträckning Landsbygdsprogrammet kan förväntas bidra till att uppfylla EU's övergripande mål och målen i den svenska nationella strategin. Kapitlet avslutas med en diskussion om programmets förväntade miljöeffekter.

Åtgärderna under axel 1 och 3 består i huvudsak av subventioner till privata företag för att stärka deras konkurrenskraft. Enligt utvärderaren framgår det dock inte explicit att detta skulle bero på något marknadsmisslyckande. Det finns t ex faktorer (bl. a. klimatet) som talar för att en lägre konkurrenskraft hos jordbruksföretag beror på att Sverige saknar komparativa fördelar för jordbruksproduktion annat än i vissa delar av landet. Att företaget i allmänhet är mindre väl utvecklat på landsbygden kan bero på att det finns komparativa fördelar med att lokalisera verksamheten till urbana centra. Åtgärderna 111 (stöd till kompetensutveckling för jordbruksföretagare) och 125 (stöd till investeringar i lokal infrastruktur) samt 321 (stöd till grundläggande service på landsbygden), 322 (stöd till byautveckling), 323 (stöd till bevarande av natur- och kulturarv) och 331 (stöd till kompetensutveckling för andra än jordbruksföretagare) kan enligt utvärderaren motiveras med förekomsten av marknadsmisslyckande. Vad gäller kompetensutveckling kan det hävdas att humankapital har positiva externa effekter eftersom andra individer kan få del av avkastningen på det humankapital en viss individ har genom att observera dennes beteende. Lokal infrastruktur, liksom en bys attraktionskraft samt natur- och kulturarv kan, i sin tur, sägas vara kollektiva varor.

Mot bakgrund av teorierna inom forskningsinriktningen ”ny ekonomisk geografi”,⁴⁰ kan enligt utvärderaren subventioner till enskilda landsbygdsföretag möjligen vara motiverade för att undvika negativa externa effekter av företagsnedläggningar på landsbygden. Argumentet är att om arbetskraft och kapital lämnar landsbygden pga. högre löner och bättre avkastning på kapital i urbana centra kan situationen för dem som blir kvar komma att försämrats. Detta kan dels bero på att företagen får svårare att hitta kompetent arbetskraft och arbetskraften svårare att hitta välbetalda arbeten, och dels på att en mindre andel av de varor och tjänster som konsumeras på landsbygden produceras lokalt. Det senare kan leda till höjda varupriser pga. kostnaderna för att transportera varorna från urbana centra. Dessa försämringar kan betraktas som negativa externa effekter av utflyttningen av kapital och arbetskraft om utflyttarna inte tar hänsyn till dem när de fattar sina beslut. Möjligen kan det också hävdas att en ”levande landsbygd” (med jordbruks- och annan småskalig företagsverksamhet) är en kollektiv vara. I så fall skulle subventioner kunna vara motiverade för att undvika en nedläggning av gårdar och andra landsbygdsföretag.

Åtgärderna under axel 2

Eftersom utvärderaren fastställer att ”miljön” är en kollektiv vara finns det i princip argument för åtgärderna under axel 2. Undantagen är möjligen åtgärderna 211 och 212 (kompensationsbidrag för naturbetingade svårigheter), insats nr 6 (stöd till ekologisk produktion) under åtgärd 214, där det rör sig om subventioner till produktion av privata varor (animaliska och vegetabiliska livsmedel samt energigrödor). Emellertid bidrar vallodlingar och betesmarker till att hålla landskapet öppet och öka den biologiska mångfalden. Ett ekologiskt produktionssätt har också positiva effekter på den biologiska mångfalden samt bidrar till att minska utsläpp av växtskydds- och växtnäringssmedel. Det konstateras dock i en studie av SLI att miljövinster i stor utsträckning beror på var den ekologiska produktionen bedrivs.⁴¹ Effekterna är således betydligt större i södra Sveriges

---

⁴⁰ Se t ex Baldwin m.fl. (2003).

⁴¹ Carlsen (2003).

slättbygdsområden än i norra delen av landet. Användning av bioenergi istället för fossila bränslen, slutligen, bidrar till att minska utsläppen av växthusgaser och försurande ämnen. Stöd till vallodlingar och betesmarker skulle således kunna motiveras med att de har positiva externa effekter på den kollektiva varan miljö medan stöd till ekologisk produktion och odling av energigrödor skulle kunna motiveras med att det bidrar till att minska jordbrukets och energianvändningens negativa externa effekter på miljön.

Åtgärderna under axel 4

Åtgärderna under axel 4 syftar till att underlätta genomförandet av den s.k. *Leadermetoden*. Huruvida Leadermetoden kan förväntas bidra till att skapa förutsättningar för en ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbar utveckling på landsbygden är svårt att uttala sig om *à priori*. Ytterst avgörs detta av vilken typ av projekt som konstrueras med hjälp av metoden. Här gäller samma generella förutsättningar som för åtgärderna under de andra axlarna – dvs. är projekten designade för att angripa problem som orsakas av marknadsmisslyckanden eller inte. Eftersom det antyds att Leadermetoden framför allt kommer att användas vid projekt inom axel 3 förefaller detta tveksamt. I så fall är det också av begränsat intresse om metoden i sig genomförs kostnadseffektivt eller inte.

4.2.1.2 Har erfarenheter från tidigare programperioder och utvärderingar beaktats?

Axel 1 och 3

Vad gäller åtgärderna under axel 1 påpekas att effekten av *startstödet* bedömdes som tveksam i halvtidsutvärderingen av det tidigare Miljö- och landsbygdsprogrammet.⁴² Startstödet bedömdes huvudsakligen ha lett till inkomstöverföringar till stödmottagarna istället för till ett ökat nyföretagande. Beträffande drogs slutsatsen att det bidragit till såväl de uppsatta miljö- som sysselsättningsmålen. Bedömningen bygger emellertid på uppskattningar utifrån stödets inriktning, lantbrukarnas egna bedömningar och jordbruksverkets allmänna värdering.⁴³ Angående *förädlingsstödet* konstaterade halvtidsutvärderingen att det endast varit möjligt att utläsa tendenser mot bakgrund av ett bristfälligt underlag. Man bedömde dock att drygt 900 heltidsarbetstillfällen (av önskade 1500) skulle komma att bevaras eller skapas samt att förädlingsgraden hos stödföretagen skulle komma att öka. Motsvarigheter till åtgärderna *stöd till samarbete* och *infrastruktur* fanns ej i det tidigare landsbygdsprogrammet.

Beträffande motsvarigheterna till åtgärderna under axel 3 bedömde halvtidsutredningen att dessa ”inte i nämnvärd grad bidragit till att främja sysselsättning och tillväxt på landsbygden” pga. att mycket få projekt hade kommit till stånd vid den tid då utvärderingen gjordes.⁴⁴ Delvis ansågs det bero på att ansökningsprocessen var för komplicerad för att locka enskilda lantbruksföretag och delvis på att stöden betalades ut i efterhand så att mottagarna tvingades ligga ute med större belopp under en längre tid.

---

⁴² SOU 2003:105.

⁴³ Jordbruksverket (2001).

⁴⁴ Resultaten i en annan SLI-studie av effekterna av stöd till projekt syftande till att öka sysselsättningen på landsbygden (Gustavsson, Johansson och Persson, 2004), tyder också på att undanträngningseffekterna av den sortens stöd är betydande och sysselsättningseffekterna därför små.

Majoriteten av stöden söktes därför av organisationer och avsåg någon form av förstudie eller projektering. Någon motsvarighet till åtgärderna 312 och 331 i Landsbygdsprogrammet fanns inte.

Axel 2

Enligt halvtidsutvärderingen hade *kompensationsbidraget för naturbetingade svårigheter* och åtgärden *ersättning för miljövänligt jordbruk* haft betydelse för möjligheterna att hålla landskapet öppet och bevara djurhållningen inom de mindre gynnade områdena. Det gick inte att särskilja effekterna av respektive åtgärd/insats och sammantaget hade de inte kunnat hindra en fortgående nedläggning av jordbruk. Den sammantagna effekten av åtgärderna 211 och 212 samt insats 1 under åtgärd 214 i programmet skulle därmed, genom sin koppling till djurinnehav, fortsatt bli att motverka en fortsatt nedgång i djurhållningen bedömer utvärderaren.

Vad gäller övriga insatser under åtgärden *ersättning för miljövänligt jordbruk*, bedömde halvtidsutvärderingen att stöden till bevarande av slätterängar samt till anläggning och skötsel av våtmarker skulle leda till att endast 43, respektive 55 procent av den önskade arealen slätterängar (10 000 ha) och anlagda/skötta våtmarker (6 000 ha) skulle komma att uppnås. Enligt utredningen berodde det på att ersättningen inte var tillräcklig för att kompensera för kostnaderna för hävd och skötsel.⁴⁵ Stöden för bevarande av natur- och kulturmiljöer i odlings- och renskötselområdet bedömdes få en god måluppfyllelse vad gäller odlingslandskapet (ca 76 procent av antalet anslutna jordbruksföretag och 100 procent av den förväntade arealen), men mycket begränsad vad gäller renskötselområdet (ca 19 procent av de 1 700 ha mark i fjällområdet som ansågs särskilt värdefulla) beroende på för låg ersättning.⁴⁶ Beträffande stöden för bevarande av utrotningshotade husdjursraser, respektive miljövänlig odling av bruna bönor på Öland beräknades 70 procent av den önskade arealen (1 000 ha) av traditionellt odlade bruna bönor på Öland och ca 77 procent av målsättningen (5 000 djurenheter) avseende husdjursraserna uppnås. Bedömningen av stöden för odling av fånggröda, respektive anläggning av skydds-zoner utmynnade i att såväl målen för arealen fånggröda som för arealen skydds-zoner skulle komma att överträffas. Stöd motsvarande insats 6 i Landsbygdsprogrammet fanns inte under det förra programmet, medan stödet till ekologiska produktionsformer (motsvarande insats 7 i Landsbygdsprogrammet) bedömdes leda till en 80-procentig måluppfyllnad för åkerarealen, mer än 100-procentig för slaktdjur och en ca 70-procent måluppfyllnad för mjölkkor.

Åtgärd 227 (*stöd till icke-produktiva investeringar i skog*) saknade motsvarighet, och har således inte bedömts, i halvtidsutvärderingen. Sedan år 2003 har det emellertid skett en ökning vad gäller odling av grödor för energiändamål på jordbruksmark. Även detta tolkas som ett resultat av EU:s ändring av jordbrukspolitiken 2003, som bl. a. innebar speciella

---

⁴⁵ Ersättningen för slätterängar var 1000 SEK per ha och år i grundersättning + 1400 SEK per ha och år i tilläggsersättning (halvtidsutvärderingen föreslog att tilläggsersättningen höjdes till 2400 SEK per ha och år, respektive till 6600 SEK per ha och år för lieslätter). Ersättningen för våtmarker var 3000 SEK per ha och år i grundersättning + 800 SEK per ha och år i tilläggsersättning (halvtidsutvärderingen gav inga förslag till höjningar utan föreslog att frågan skulle utredas av jordbruksverket).

⁴⁶ Ersättningsnivåerna var 6300 SEK per år och ha för renvallar (maximerat till 26 475 SEK per år och vall), 20 SEK per år och löpmeter underhållet renhågn samt 1275 SEK per renvall eller hågn i reseersättning. Halvtidsutvärderingen gav inga förslag till nya belopp utan föreslog att frågan utredas av jordbruksverket.

stöd för produktion av jordbruksråvaror för energiändamål (således uppgick arealen energigrödor med EU-stöd till 32 000 ha år 2005).⁴⁷

Förändringar i Landsbygdsprogrammet

Vad gäller axel 1 föreslås *startstödet* höjas från 200 000 till 250 000 kr. Stödet till *modernisering av jordbruksföretag* föreslås få en oförändrad högsta nivå (30 % av kostnaden) men inte begränsas till enbart fasta anläggningar (byggnader eller markanläggningar med tillbehör). Detta innebär i enligt utvärderarna att investeringsstödet blir generösare då jordbruksföretagens möjligheter att finansiera investeringar generellt sett ökar. Stödet till *högre värden i jord- och skogsprodukter* föreslås få en högsta nivå på 30 % av kostnaden. Detta innebär i princip också en ökad generositet. Vad gäller ersättningsnivåer för åtgärder inom axel 2 noterar utvärderaren följande förslag till förändringar i Landsbygdsprogrammet. *Kompensationen för naturgivna nackdelar* vid extensiv vallodling och betesmarker har höjts (från mellan 1750 och 250 kr/ha beroende på område och areal) medan kompensationen för odling av spannmål och potatis är oförändrad för de första 60 ha men halveras därefter. Ersättningen för skötsel av *betesmarker och slåtterängar* har höjts i enlighet med halvtidsutvärderingens förslag. Ersättningen för skötsel av *våtmarker* har höjts (från mellan 3000 och 3800 kr/ha till mellan 1500 och 11 500 kr/ha) då våtmarker som sköts som betesmark eller slåtteräng kan beviljas skötselersättningen för dessa marktyper förutom grundersättningen. Vad gäller ersättningar för bevarande av *natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet och renskötselområdena* föreslås endast höjning av ersättningen för bevarande av traditionella torkanordningar (från 1000 till 2000 kr/ha). Ersättningen för *ekologisk produktion* är oförändrad vad gäller certifierad produktion. Däremot finns numera möjlighet att ersätta icke-certifierad produktion. Det görs dock inget försök att rikta stödet till producenter i södra Sveriges slättbygder för att maximera dess miljöeffekt. Dessa förslag till höjda ersättningsnivåer torde göra åtgärderna mer attraktiva och öka anslutningsgraden. Å andra sidan föreslås en sänkning av ersättningsnivån för traditionell *odling av bruna bönor* på Öland (från 2700 kr/ha till 1400 kr/ha) medan det är oklart hur det förhåller sig med ersättningen för bevarande av traditionella husdjursraser. Stödet för *odling av fånggröda och skyddszoner* föreslås sänkas från 900 till 800 kr/ha, respektive från 3000 till 1000 kr/ha. I det sista fallet spelar sänkningen möjligen mindre roll för måluppfyllelsen eftersom det kvantitativa målet ansågs komma att överträffas i halvtidutvärderingen av det förra landsbygdsutvecklingsprogrammet.

För axel 3 föreslås stöden till *diversifiering av jordbruksföretag*, till *främjande av turismverksamhet*, till *grundläggande tjänster för ekonomin och befolkningen på landsbygden*, till *förnyelse och utveckling i byarna* samt till *bevarande och uppgradering av kulturarvet* få en högsta nivå på 30 % av kostnaden om det gäller investeringar i ett enskilt företag men upp till 100 % av kostnaden om det gäller projekt av mer övergripande karaktär. Det är svårt att göra direkta jämförelser med motsvarande stöd i det nuvarande programmet då liknande riktlinjer avseende maximala stödbelopp inte tycks ha funnits. Emellertid beviljades enligt halvtidsutvärderingen finansiering motsvarande ungefär hälften av den totala projektkostnaden för samtliga igångsatta projekt inom motsvarande områden fram till 2003.

---

⁴⁷ Jordbruksdepartementet (2006).

Utvärderaren bedömer i sin rapport inga andra förändringar i programmets utformning än ersättningsnivåer.

4.2.1.3 Är målen realistiska i förhållande till de finansiella resurser som tilldelas respektive åtgärd?

Axel 1 och 3

Många målsättningar är enligt utvärderaren uttryckta i termer som att ”öka”, ”stärka”, ”förbättra” eller ”jämna ut” någonting. Detta är kvalitativa, snarare än kvantitativa mål, och kan därför förefalla lättare att uppfylla. Detta är dock inte självklart utan beror på om åtgärderna är inriktade mot att korrigera för marknadsmisslyckanden eller ej. Enligt utvärderaren är det således tveksamt om höjningarna av stöden kommer att få någon effekt på antalet nystartade jordbruksföretag (där risken är stor att stödet istället kapitaliseras i högre företagspriser), befintliga jordbruks- eller andra landsbygdsföretags investeringar, förädlingsgraden hos jordbruks-, skogsbruks- eller andra landsbygdsföretags produkter. Vad gäller stöden för kompetensutveckling och det nyinförda stödet till samverkan om lokal infrastruktur under axel 1, framgår inte hur stora beloppen kommer att bli. Målen för åtgärderna 323, 331 och 341 under axel 3 är enligt utvärderaren oklart formulerade.

Axel 2

Målen är i de flesta fall kvantifierade t ex i antal hektar mark av olika slag som skall bevaras/odlas med viss gröda eller på ett visst sätt med hjälp av stöden. De höjda ersättningsnivåerna i *kompensationen för naturgivna nackdelar* vid extensiv vallodling och betesmarker, för skötsel av *betesmarker och slätterängar*, för bevarande av *natur- och kulturmiljöer i renskötselområdena* och möjligheten att ersätta icke-certifierad ekologisk produktion torde göra åtgärderna mer attraktiva och öka anslutningsgraden. Det är däremot svårt att uttala sig om hur stor den kvantitativa måluppfyllelsen blir. Beträffande åtgärderna 211, 212 och insats 1 under åtgärd 214, bedöms att deras huvudsakliga effekt blir att motverka en fortgående minskning av djurhållningen. Beräkningsgrunderna för stödbeloppens storlek är emellertid mycket knapphändigt beskrivna och det finns inget uttalat mål för effekterna på djurhållningen. Enligt utvärderarna finns det således en risk att även dessa stöd främst kommer att kapitaliseras i högre markpriser. Kommentaren om knapphändigt beräkningsunderlag gäller även vissa andra åtgärder och insatser.

Utvärderaren bedömer att ersättningar konstruerade mot bakgrund av beräkningar av genomsnittskostnader dvs. schablonberäkningar riskerar att leda till för liten effekt till för hög kostnad. Detta skall dock vägas mot den ökade kostnad för administration av ersättningssystemet som skulle bli resultatet om ersättningsnivåerna skulle baseras på beräkningar av varje enskilt företags marginalkostnad för miljöåtgärderna. Ett sätt att kringgå sådana ökning av administrationskostnaderna skulle kunna vara att låta ersättningsnivåerna avgöras av ett auktionsförfarande. Detta är dock inte utan problem eftersom upprepade auktioner kan leda till strategisk beteende hos företagen.⁴⁸

---

⁴⁸ Se t ex Wicksteed (2002) eller Elofsson (2004).

Axel 4

För åtgärd 431 sägs att målen är att bidra till en hög uppfyllelse av de lokala utvecklingsstrategiernas mål samt att åtgärden skall genomföras kostnadseffektivt. De lokala utvecklingsstrategiernas mål är i nuläget ännu okända. För att avgöra om någonting sker på ett kostnadseffektivt sätt krävs att det finns ett jämförelsealternativ t ex genom att jämföra resultaten för olika LAG-grupper med varandra. Det naturliga vore att jämföra drifts- och administrationskostnad per målenhet. I så fall krävs att målen dels är definierade i kvantitativa termer och dels kvantifierade i *samma* enheter. Om målen definieras utifrån de lokala utvecklingsstrategierna, är det långt ifrån säkert att dessa krav kommer att uppfyllas.

4.2.1.4 Bidrar programmet till att uppfylla EU:s övergripande mål och målen i den svenska nationella strategin?

Den övergripande strategiska inriktningen på Landsbygdsprogrammet bedöms av utvärderaren överensstämma med den Nationella strategin för landsbygdsutveckling. Formuleringarna är desamma och strategin/prioriteringen är utvecklad ur EU:s strategiska riktlinjer för landsbygdsutveckling.

De prioriteringar som framgår av den nationella strategin utvecklas därefter i Landsbygdsprogrammet i enlighet med förordning 1698/2006 till svenska prioriteringar per axel och korresponderande åtgärder. Målstrukturen bryts således stegvis ned till åtgärder som korresponderar mot de övergripande målen; från EU:s strategiska mål till åtgärder per axel i Landsbygdsprogrammet. Detta är i enlighet med den gemensamma strukturen för programplaneringen. Måluppfyllelse förväntas uppstå den omvända vägen, det vill säga ur de vidtagna åtgärderna. Om inte åtgärderna är effektiva och omfattningen rätt avvägd i förhållande till de problem som skall åtgärdas, kommer de inte att kunna bidra till att målen på olika nivåer uppfylls.

Det är därmed enligt ex ante- utvärderaren tveksamt om åtgärderna inom axel 1, 3 och 4 kommer att kunna bidra till att uppfylla EU:s övergripande mål och målen i den Nationella strategin för landsbygdsutveckling. Riskerna för undanträngningseffekter och snedvridningar för åtgärder inom axlarna 1, 3 och 4 bedöms vara betydande. Detta framgår också av tidigare studier. För axel 2 är dessa risker mindre, eftersom de flesta åtgärderna riktas mot ett marknadsmisslyckande i någon form. Enligt utvärderaren är EU:s restriktioner för allokering av medel mellan axlarna kanske inte optimala för att maximera effekterna av Landsbygdsprogrammet. Således kan man argumentera för att effekterna i Sveriges fall hade blivit större om minimigränserna för axel 1, 3 och 4 inte hade varit bindande då det är tveksamt i vilken utsträckning det förekommer marknadsmisslyckanden som kan motivera ingreppen. I andra länder kan förhållandena vara annorlunda. Enligt ex ante- utvärderarens mening talar detta för att ge de enskilda medlemsstaterna större frihet att bestämma fördelningen av medel i enlighet med respektive lands behov. Detta torde också vara i överensstämmelse med EU:s subsidiaritetsprincip.

4.2.1.5 Programmets effekter på miljön

Det ingår i ex ante-utvärderarens uppdrag att göra en bedömning av miljöeffekten av Landsbygdsprogrammet redovisad i bilaga till förhandsbedömningen.⁴⁹

Den samlade bilden av miljö tillståndet i Sverige är enligt utvärderaren att det blivit bättre och i vissa fall avsevärt bättre. Det gäller såväl miljöbelastningen i form av växtnäring och växtskyddsmedel som kollektiva nyttigheter såsom betes- och ängsmarker och kulturbärande landskapselement. Det återstår dock i flera fall en del för att nå miljö kvalitetsmålen och deras delmål. Sju av de 16 svenska miljö kvalitetsmålen bedöms idag som mycket svåra att nå inom utsatt tid.⁵⁰

Miljöåtgärdernas effekt på miljön beror bland annat på vilken typ av åtgärder som väljs och på hur åtgärderna riktas geografiskt/regionalt, då förhållandena skiljer sig i olika delar av landet. De regionala skillnaderna i landet har stor betydelse för en effektiv utformning av olika miljöåtgärder riktade till jordbruket.

De regionala skillnaderna avseende jordbrukets belastning på miljön är stora. I södra Sverige bedrivs ett intensivt jordbruk med ibland negativa effekter på miljön. Jordbruket i norra Sverige och i skogsbygderna förknippas i huvudsak med positiva miljöeffekter genom att det bidrar till att hålla landskapet öppet och också anses öka den biologiska mångfalden.

Vissa åtgärder och insatser inom axel 2 är regionalt riktade (se nedan) mot områden med uttalade problem, något som är avgörande för en optimal miljöeffekt. De åtgärder som avser södra Sverige handlar i stor utsträckning om att motverka de negativa miljöeffekterna av det intensiva jordbruk som bedrivs där. I norra Sverige handlar det om att bevara det som finns kvar av odlingslandskapet. Åtgärderna riktas till områden med behov.

Sammantaget bedöms insatserna inom axel 2 ha positiva effekter både genom att miljöbelastningen i form av växtnäring och växtskyddsmedel minskar och genom att kollektiva nyttigheter såsom betes- och ängsmarker och kulturbärande landskapselement bevaras. Negativa miljöeffekter av axel 2- åtgärderna är huvudsakligen indirekta och bedöms sammantaget som obetydliga. (Se vidare Miljöbedömning av Landsbygdsprogrammet, bilaga 3). Inom axel 1 (som upptar 15 procent av programmets budget) går huvuddelen till information, rådgivning och investeringsstöd. Eventuell påverkan på miljön som en följd av stimulerad produktion bedöms som obetydlig. Axel 3 och 4 med 10 procent av budgeten syftar till att få igång aktivitet på landsbygden. Detta för med sig både positiva och negativa miljöeffekter beroende på vilka verksamheter som startas upp. Några generella uttalanden om miljöeffekterna kan därför inte göras.

---

⁴⁹ I enlighet med Europaparlamentets och Rådets direktiv (EG)2001/42 om bedömning av vissa planers och programs miljöpåverkan

⁵⁰ Miljömålen de Facto 2006 – miljömålen på löpet, Naturvårdsverket 2006

4.2.2 Avslutande kommentar

Förhandsutvärderingen har haft i uppgift att självständigt bedöma det svenska förslaget till landsbygdsprogram vad gäller analysen av behov (SWOT), föreslagen strategi, de mål som förväntas uppnås, överensstämmelse med gemensamma riktlinjer och prioriteringar samt system för övervakning, utvärdering och förvaltning. Syftet med förhandsbedömningen är att den skall utgöra ett konstruktivt bidrag till programplanering och främja ett optimalt utnyttjande av de samlade ekonomiska resurserna.

Utvärderarens bedömning av programförslaget är i korthet att programförslaget är logiskt i förhållande till de identifierade behoven och i överensstämmelse med den tidigare redovisade nationella strategin. Bedömningen är vidare att programarbetet skett i enlighet med de gemensamma riktlinjerna. Däremot menar utvärderaren att det föreligger brister i analysen av de behov och de s.k. marknadsmisslyckanden som i fråga om axel 1, 3 samt 4 kan anses motivera offentliga ingrepp i form av ekonomiska stöd av den art som rådsförordningen för stöd till landsbygdsutvecklingen erbjuder. Risken för undanträngningseffekter och snedvridningar är därför stor. Denna brist, menar utvärderaren, försvårar bedömning av det förväntade resultatet av de planerade åtgärderna. Åtgärderna inom axel 2 bedöms dock kunna motiveras med utgångspunkt i förekomsten av marknadsmisslyckanden, och bedöms även i den särskilda miljöbedömningen av programmet att få positiva effekter på miljön.

Ex ante-utvärderingen behandlar flera angelägna frågor som rör programmets genomförande. För det första är det angeläget att kunna styra programmets åtgärder och ekonomiska resurser till de områden de behövs bäst och kan utnyttjas effektivast, givet de mål som formulerats. Detta kräver att beslut fattas på den nivå där informationen om företagen och dess marknadsförutsättningar är bäst. I genomförandet av det svenska landsbygdsprogrammet kommer därför det regionala inflytandet över planering och genomförande att öka, framför allt för axel 1, 3 och 4. Regionala genomförandestrategier skall utgöra instrument för en regional planering och differentiering som också tillgodoser behovet av samverkan med – och avgränsningar mot – andra politikområden.

Ett effektivt genomförande av programmet kräver vidare att stor vikt läggs vid att noggrant följa den verksamhet och de resultat och effekter som blir resultatet av programmet. Utvärderingen lägger också stor vikt vid att det fastlagda gemensamma systemet med indikatorer för uppföljning och utvärdering följs. Programförslaget har därför utvecklats ytterligare vad gäller angivande av kvantifierade mål och indikatorer. Härtill kommer vid behov nationella indikatorer att användas i uppföljning och utvärdering. I genomförandet kommer den centrala förvaltningsmyndigheten i samarbete med berörda stödmyndigheter på central och regional nivå att ansvara för den löpande övervakningen av programmet i enlighet med det ramverk som fastställts. I detta ansvar ingår att redan från programstart tillse att nödvändiga data för utvärderingen insamlas.

5 Beskrivning av åtgärdsförslagen

5.1 Redogörelse för löpande avtal

Tabell 6 Utbetalningar för löpande avtal från föregående programperiod som kommer att belasta EJFLU+

Åtgärd	Restutbetalning efter 061015, mkr	EU:s finansieringsandel, %	Total belastning på EJFLU, mkr
Stöd till investeringar i jordbruksföretag	82,10	50	41,05
Startstöd till unga jordbrukare	4,70	50	2,35
Kompetensutveckling (insatsområde I)	104,00	50	52,00
Kompetensutveckling (insatsområde II)	10,50	50	5,25
Kompensationsbidrag i mindre gynnade områden	639,00	46	294,00
Stöd för miljövänligt jordbruk	1 122,40	46	516,30
Stöd för bearbetning och saluföring av jordbruksprodukter	12,00	50	6,00
Stöd för skogsbruk	0	46	0
Främja anpassning och utveckling av landbygden (insatsområde I)	20,00	40	8,00
Främja anpassning och utveckling av landbygden (insatsområde II)	10,00	40	4,00
Totalt	2 004,70		928,95

Utbetalningar för löpande avtal från programperioden 2000-2006 kommer att belasta EJFLU med sammanlagt ca 928,95 miljoner kronor. Redogörelse för löpande avtal och återstående utbetalningar efter den 15 oktober 2006 per åtgärd finns i bilaga 1.

5.1.1 Övergångsregler

5.1.1.1 Stöd till investeringar i jordbruksföretag

Utbetalningarna beräknas ske senast vid utgången av år 2007. Villkoren i det tidigare regelverket kommer därmed att gälla.

Förvaltningsmyndigheterna för de båda mål 1-programmen har beslutat om ett s.k. ”cut-off”-datum för när beslut om stöd upphör i mål 1-programmen och EUGFJ: s utvecklingssektion. Detta datum är preliminärt satt till den 30 april 2007. Därefter kan även det tidigare mål 1-området börja besluta om stöd från EJFLU. Samtliga stödutbetalningar avseende mål 1-programmen beräknas kunna betalas ut senast år 2008 och därmed belasta endast utvecklingssektionen avseende budgetperioden 2000–2006.

5.1.1.2 Startstöd till unga jordbrukare

Utbetalningarna beräknas ske senast vid utgången av år 2006. Villkoren i det tidigare regelverket kommer därmed att gälla.

Förvaltningsmyndigheterna för de båda mål 1-programmen har beslutat om ett s.k. ”cut-off”-datum för när beslut om stöd upphör i mål 1-programmen och EUGFJ: s utvecklingssektion. Detta datum är preliminärt satt till den 30 april 2007. Därefter kan även det tidigare mål 1-området börja besluta om stöd från EJFLU. Samtliga stödutbetalningar avseende mål 1-programmen beräknas kunna betalas ut senast år 2008 och därmed belasta endast utvecklingssektionen avseende budgetperioden 2000–2006.

5.1.1.3 Kompetensutveckling inom insatsområde I (KULM)

Utbetalningarna beräknas ske efter den 16 oktober 2006 samt i början av 2007. Villkoren i det tidigare regelverket kommer därmed att gälla.

5.1.1.4 Kompetensutveckling inom insatsområde II (K2)

Utbetalningarna beräknas ske under 2007. Villkoren i det tidigare regelverket kommer därmed att gälla.

5.1.1.5 Kompensationsbidrag i mindre gynnade områden

Utbetalningarna beräknas huvudsakligen ske i december 2006. Vissa restutbetalningar kommer att ske senast under 2007. Inga övergångsregler kommer att tillämpas för kompensationsbidrag. Stödmottagare som har pågående åtagande är förpliktade att efterleva de villkor som kommer att gälla från och med 2007.

5.1.1.6 Stöd för miljövänligt jordbruk

Artikel 21.2 i kommissionens förordning (EG) nr 817/2004 av den 29 april 2004 om tillämpningsföreskrifter för rådets förordning (EG) nr 1257/1999 om stöd från Europeiska utvecklings- och garantifonden för jordbruket (EUGFJ) till utveckling av landsbygden (EUT L153, 30.4. 2004, s. 30-83 Celex 32004R0817) kan tillämpas i de fall där fältkontroll eller annan kontroll fastställt att ett åtagandes omfattning skiljer sig från den omfattning som stödmottagaren angivit i sin ansökan om stöd. I ett sådant fall kan åtagandets omfattning anpassas till de vid kontrollen fastställda uppgifterna.

Huvuddelen av utbetalningarna beräknas ske senast under 2010, varefter ett mycket begränsat belopp kommer att fortsätta belasta EJFLU. Villkoren i det tidigare regelverket kommer att fortsätta gälla för de åtaganden som beslutades under 2000–2006. Ett undantag finns emellertid och det rör reglerna för god jordbrukarsed respektive tvärvillkor. För åtaganden som påbörjades före 2005 skall god jordbrukarsed respekteras. För åtaganden som påbörjades 2005 och 2006 skall emellertid tvärvillkoren respekteras, då en klausul om detta har skrivits in i ansökningarna om åtaganden för dessa år.

Sverige kommer att använda möjligheten att avsluta pågående åtaganden i förtid och överföra dessa till nya åtaganden på minst fem år i enlighet med kommissionens

övergångsförordning⁵¹ för att kunna utnyttja de miljö- och administrativa fördelar som det nya programmet erbjuder.

5.1.1.7 Stöd för bearbetning och saluföring av jordbruksprodukter

Utbetalningarna beräknas ske senast vid utgången av 2007. Villkoren i det tidigare regelverket kommer därmed att gälla.

Förvaltningsmyndigheterna för de båda mål 1-programmen har beslutat om ett s.k. ”cut-off”-datum för när beslut om stöd upphör i mål 1-programmen och EUGFJ: s utvecklingssektion. Detta datum är preliminärt satt till den 30 april 2007. Därefter kan även det tidigare mål 1-området börja besluta om stöd från EJFLU. Samtliga stödutbetalningar avseende mål 1-programmen beräknas kunna betalas ut senast år 2008 och därmed belasta endast utvecklingssektionen avseende budgetperioden 2000–2006.

5.1.1.8 Stöd för skogsbruk

Utbetalningarna till stöd för skogsbruk under programperioden 2000–2006, kommer att vara utbetalda senast den 15 oktober 2006.

5.1.1.9 Främja anpassning och utveckling av landsbygden

Insatsområde I

Utbetalningarna beräknas ske under åren 2007 och 2008. Villkoren i det tidigare regelverket kommer att fortsätta gälla för de projekt som beslutades under 2000–2006.

Insatsområde II

Utbetalningarna beräknas ske under år 2007. Villkoren i det tidigare regelverket kommer att fortsätta gälla för de projekt som beslutades under 2000–2006.

5.2 Villkor för alla eller flera åtgärder

5.2.1 Tvärvillkor

Enligt artikel 51 i rådets förordning (EG) nr 1698/2005⁵² skall en mottagare som får något av följande ersättningar:

- Ersättning för naturbetingade svårigheter i bergsområden och för andra områden med svårigheter,
- Ersättning för miljövänligt jordbruk
- Ersättning för första beskogning av jordbruksmark

---

⁵¹ Kommissionens förordning om regler för övergången till stöd för landsbygdsutveckling enligt Rådets förordning 1698/2005. Kommissionens förordning är ännu inte beslutad.

⁵² Rådets förordning (EG) nr 1698/2005 av den 20 september 2005 om stöd till landsbygdsutveckling från Europeiska jordbruksfonden för landsbygdsutveckling (EJFLU) (EUT L277, 21.10.2005, s. 1-40, Celex 32005R1698)

på hela sitt jordbruksföretag uppfylla de krav som framgår av artiklarna 4 och 5 i rådets förordning (EG) nr 1782/2003⁵³ samt i bilagorna III och IV till den förordningen.

5.2.1.1 Verksamhetskraven

I artikel 4 i rådets förordning 1782/2003 står det om de föreskrivna verksamhetskraven. Bilaga III innehåller gemenskapslagstiftning inom områdena: folkhälsa, djurhälsa, växtskydd, miljö och djurskydd. Vidare framgår att bestämmelserna, i denna förordning, skall tillämpas på det sätt som de genomförts i respektive medlemsstat. Det senare är även uttryckt i den svenska förordningen om direktstöd.⁵⁴

Aktuella bestämmelser där för verksamhetskraven aktuella artiklar ingår är:

1. Rådets direktiv 79/409/EEG av den 2 april 1979 om bevarande av vilda fåglar. (fågeldirektivet)
2. Rådets direktiv 80/68/EEG av den 17 december 1979 om skydd för grundvatten mot förorening genom vissa farliga ämnen (EGT L120, 26.1.1980, område 15 volym 2, s. 0211 Celex 31980L0068).
3. Rådets direktiv 86/278/EEG av den 12 juni 1986 om skyddet för miljön, särskilt marken, när avloppsslam används i jordbruket. (slamdirektivet)
4. Rådets direktiv 91/676/EEG av den 12 december 1991 om skydd mot att vatten förorenas av nitrater från jordbruket. (nitratdirektivet)
5. Rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter. (habitatdirektivet)
6. Rådets direktiv 92/102/EEG av den 27 november 1992 om identifikation och registrering av djur, (EGT L355, 5.12.1992 område 3 volym 46, s. 0090 Celex 31992L0102).
7. Kommissionens förordning (EG) nr 2629/97 av den 29 december 1997 om närmare föreskrifter för tillämpningen av rådets förordning (EG) nr 820/97 avseende öronmärken, register på anläggningarna samt pass, inom ramen för systemet för identifiering och registrering av nötkreatur, numera ersatt av kommissionens förordning (EG) nr 911/2004 om genomförande av Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1760/2000 om upprättande av ett system för identifiering och registrering av nötkreatur samt märkning av nötkött och nötköttsprodukter (EGT L204, 11.8.2000 s. 1-10 Celex 32000R1760).
8. Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1760/2000 av den 17 juli 2000 om upprättande av ett system för identifiering och registrering av nötkreatur samt märkning av nötkött och nötköttsprodukter och om upphävande av rådets förordning (EG) nr 829/97.
9. Rådets förordning (EG) nr 21/2004 om upprättande av ett system för identifiering och registrering av får och getter (EUT L5, 9.1. 2004, s. 8-17, Celex 32004R0021)

---

⁵³ Rådets förordning (EG) nr 1782/2003 av den 29 september 2003 om upprättande av gemensamma bestämmelser för system för direktstöd inom den gemensamma jordbrukspolitiken och om upprättande av vissa stödsystem för jordbrukare och om ändring av förordningarna (EEG) nr 2019/93, (EG) nr 1452/2001, (EG) nr 4153/2001, (EG) nr 1454/2001, (EG) nr 1868/94, (EG) nr 1251/1999, (EG) nr 1254/1999, (EG) nr 1673/2000, (EEG) nr 2358/71 och (EG) nr 2529/2001.

⁵⁴ Förordning (2004:760) om EG:s direktstöd för jordbrukare, mm.

- och om ändring av förordning (EG) nr 1782/2003 (EUT L270, 21.10.2003, s. 1-69 Celex 32003R1782) samt direktiven 92/102/EEG och 64/432/EEG.
10. Rådets direktiv 91/414/EEG av den 15 juli 1991 om utsläppande av växtskyddsmedel på marknaden. (växtskyddsdirektivet)
  11. Rådets direktiv 96/22/EG av den 29 april 1996 om förbud mot användning av vissa ämnen med hormonell och tyreostatisk verkan samt beta-agonister vid animalieproduktion (EGT L125, 23.5.1996, s. 3-9, Celex 31996L0022). (hormondirektivet)
  12. Europaparlamentet och rådets förordning (EG) nr 178/2002 av den 28 januari 2002 om allmänna principer och krav för livsmedelslagstiftning, om inrättande av Europeiska myndigheten för livsmedelssäkerhet och om förfaranden i frågor som rör livsmedelssäkerhet (EGT L31, 1.2.2002, s. 1-24, Celex 32002R0178). (livsmedelslagstiftningen)
  13. Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 999/2001 av den 22 maj 2001 om fastställande av bestämmelser för förebyggande, kontroll och utrotning av vissa typer av transmissibel spongiform encefalopati (EGT L147, 31.5. 2001, s. 1-40, Celex 32001R0991).
  14. Rådets direktiv 85/511/EEG av den 18 november 1985 om införande av gemenskapsåtgärder för bekämpning av mul- och klövsjuka (EGT L315, 26.11.1985, område 3 volym 19 s. 0209 Celex 31985L0511).
  15. Rådets direktiv 92/119/EEG (av den 17 december 1992 om införande av allmänna gemenskapsåtgärder för bekämpning av vissa djursjukdomar och särskilda åtgärder mot vesikulär svinsjuka EGT L62, 15.3.1993, område 3 volym 48, s. 0213 Celex 31992L0119).
  16. Rådets direktiv 2000/75/EG av den 20 november 2000 om fastställande av särskilda bestämmelser om åtgärder för bekämpning och utrotning av bluetongue (EGT L 327, 22.12.2000, s. 74-83 Celex 32000L0075).
  17. Rådets direktiv 91/629/EEG av den 19 november 1991 om fastställande av lägsta djurskyddskrav för kalvar (kalvdirektivet).
  18. Rådets direktiv 91/630/EEG av den 19 november 1991 om fastställande av lägsta djurskyddskrav vid svinhållning (svindirektivet).
  19. Rådets direktiv 98/58/EG av den 20 juli 1998 om skydd av animalieproduktionens djur.

För varje bestämmelse har ett antal krav satts upp som motsvarar de aktuella artiklarnas svenska nivå. Det är endast de delar i bestämmelserna som berör jordbruksverksamhet som blir ett verksamhetskrav. Mottagaren måste följa alla krav i sin jordbruksverksamhet för att vara berättigad till full ersättning. Vad som är jordbruksverksamhet definieras i artikel 2 c i rådets förordning 1782/2003 som ”produktion, uppfödning eller odling av jordbruksprodukter inbegripet skörd, mjölkning, uppfödning och hållande av djur för animalieproduktion, eller verksamhet för att hålla marken i god jordbrukshävd och bevara miljön i enlighet med artikel 5”.

5.2.1.2 God jordbrukshävd och goda miljöförhållanden

I rådets förordning (EG) nr 1782/2003 artikel 5 anges att medlemsstaterna skall sörja för att all jordbruksmark, i synnerhet mark som inte längre används för produktion, hålls i god jordbrukshävd och att miljön bevaras. Medlemsstaterna skall på nationell och regional nivå definiera minimikrav för god jordbrukshävd och goda miljöförhållanden på grundval av

den ram som anges i bilaga IV, med hänsyn till särskilda förhållanden i de områden som berörs, däribland jordmån, klimatförhållanden, befintliga jordbrukssystem, markanvändning, växelbruk, jordbruksmetoder och gårdsstrukturer.

God jordbrukshävd och goda miljöförhållanden i bilaga IV som avses i förordningens artikel 5:

Problem	Normer
<p><i>Markerosion</i></p> <p>Skydda mark genom lämpliga åtgärder</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Minimikrav för marktäckning – Minimikrav för markanvändning som avspeglar lokala förhållanden – Bibehållande av terrasser
<p><i>Organiskt material i mark</i></p> <p>Upprätthålla markens innehåll av organiskt material genom lämpliga metoder</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Normer för växtföljder, i tillämpliga fall – Skötsel av stubbåkrar
<p><i>Markstruktur</i></p> <p>Bibehålla markstrukturen genom lämpliga åtgärder</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Lämplig maskinanvändning
<p><i>Lägsta hävdnivå</i></p> <p>Säkerställa en lägsta hävdnivå och undvika försämring av livsmiljöer</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Minsta täthet för betesdjur och/eller lämpliga betessystem – Skydd av permanent betesmark – Bibehållande av landskapselement – Motverka igenväxning av oönskad vegetation på odlingsmark

De definierade minimikraven för god jordbrukshävd och goda miljöförhållanden, de s.k. skötselkraven är olika för betesmark och slåtteräng respektive åkermark. För betesmark och slåtteräng gäller att marken skall skötas med bete eller slåtter och skörd. Det finns också krav på att marken skall skötas så att igenväxning hålls tillbaka. För åkermark finns det två grundläggande skötselkrav, åkern skall hållas fri från fleråriga skott av sly, buskar och träd samt befintlig dränering skall underhållas så att marken inte försumpas. För åkermark i träda finns en del skötselkrav som skiljer sig mellan olika delar av landet. Grundprincipen är att det skall finnas en gröda på all åkermark senast den 15 juli för att förhindra växtnärläckage och onödig tillväxt av ogräs. Det kravet gäller inte om marken redan har skördats och årets gröda har brukats ner tidigt eller om förberedelser för höstsådd börjat efter den 1 juli.

5.2.2 Investeringsstöd

Såsom ansökningsförfarandet, vilket beskrivs i avsnitt 5.3.3 Modernisering av jordbruksföretag är utformat följer det automatiskt att investeringsstödet bara kan ges för lätt identifierbara konkreta målsättningar. Både i fråga om investeringsstöd för primärproducenter och för förädlingsföretag utgörs dessa målsättningar i stort av ökad lönsamhet respektive ökad konkurrenskraft samt att åtgärden skall bidra till de nationella mål och prioriteringar som gäller för programmet. När det gäller målen på en mer detaljerad nivå gäller de målkriterier som uppställts under respektive investeringsstöd. Avgörande är utvecklingen under en treårsperiod för de berörda företagen.

Att på detta sätt gynna de berörda företagen får anses tillgodose de strukturella och territoriella behov som inryms under begreppen konkurrenskraft och marknadsanpassning. Även en hållbar utveckling inom jordbruket kan nämnas i detta sammanhang.

Ingivandet av affärsplaner, liksom ansökningarnas utformning i stort, får anses säkerställa att de gynnade satsningarna omfattas av syftena med landsbygdsprogrammets regelverk. Prioritering av insatser sker med ledning av lokala och regionala strategier för landsbygdsutveckling och efter projektplaners och affärsplaners kvalitet.

I genomförandeplanerna specificerar länen hur man tänker uppnå målen med respektive stöd. Man måste där också beskriva vilka områden som är i störst behov av stöd. Länen skall sedan prioritera projekten utifrån genomförandeplanerna.

5.2.3 Kriterier och administrativa regler för att undvika dubbel finansiering enligt artikel 5.6 i rådets förordning (EG) nr 1698/2005

Nedan behandlas kriterier och administrativa regler för de undantag som avses i artikel 5.6 i rådets förordning (EG) nr 1698/2005 och som omnämns i Kommissionens förordning (EG) nr xxxx/2006, artikel 2.2.

Huvudregeln enligt EU: s förordningar är att stöd skall utgå inom ramen för de gemensamma marknadsordningarna. Inom marknadsordningen för frukt, bär och grönt kan stöd beviljas erkända producentorganisationer. Stöd för investeringar, kompetensutveckling och andra åtgärder som kan sökas inom ramen för de gemensamma marknadsordningarna berättigar därmed enligt huvudregeln inte till stöd inom ramen för landsbygdsprogrammet.

De geografiska och ekonomiska förutsättningarna i Sverige är sådana att det inte alltid är praktiskt möjligt för odlare/företag att gå samman och bedriva verksamhet i producentorganisationer. Bedömningen är därför att undantag behövs, främst vad gäller tillämpningen av investeringsstöd jordbruksföretag, förädlingsstöd och stöd till kompetensutveckling, men även andra stöd inom landsbygdsprogrammet skulle kunna komma ifråga. Sådana undantag behövs för att stöd till företag inom sektorn inte skall snedvrیدا konkurrensen genom att missgynna de företag som inte ingår i producentorganisationer.

Fristående företag skall kunna få ta del av stöd inom ramen för landsbygdsprogrammet, även för investeringar av det slag som kan stödjas av producentorganisationer. Företag som är medlem i en producentorganisation kan bara beviljas stöd till en satsning som inte stöds av producentorganisationen.

För att säkerhetsställa att det inte kommer att ske någon dubbel gemenskapsfinansiering med avseende på åtgärderna inom sektorn för frukt, bär och grönsaker i landsbygdsprogrammet kommer Jordbruksverket att använda nedanstående kontrollmetod.

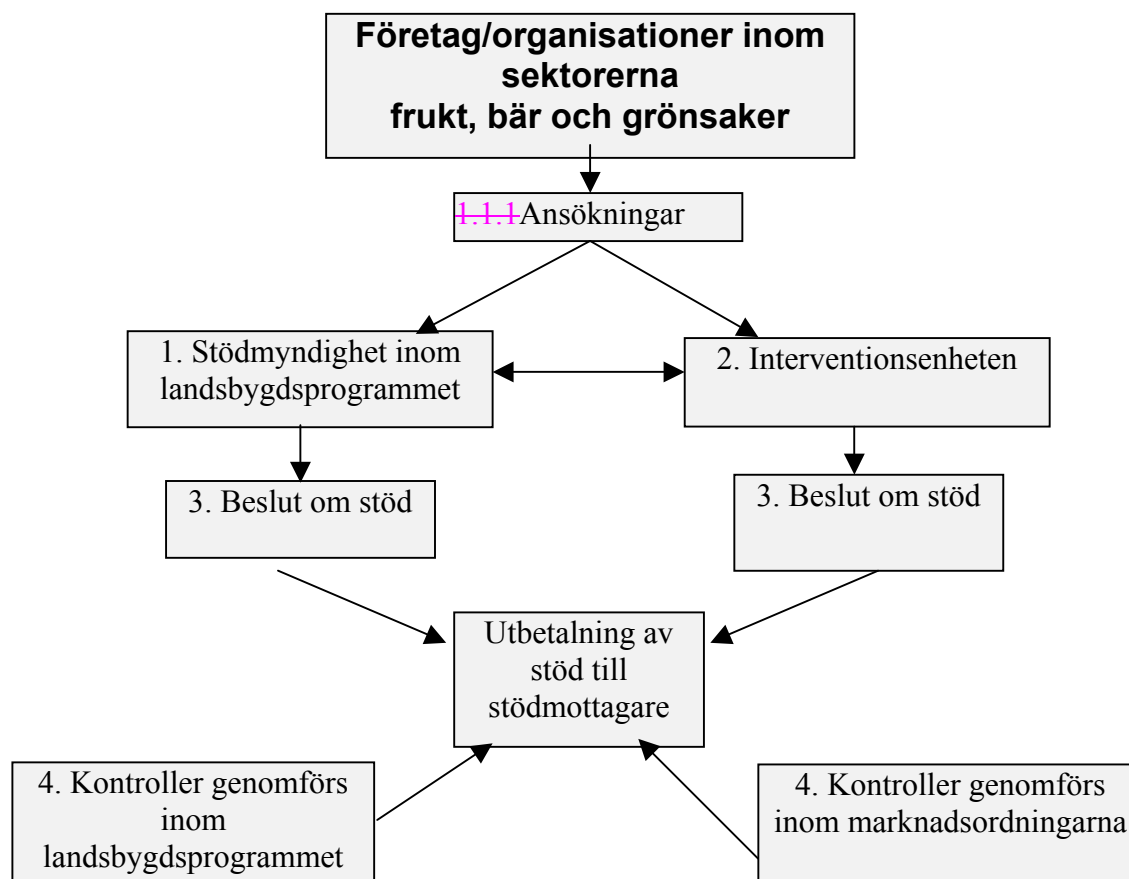
Interventionsenheten är ansvarig för frågor rörande stöd till producentorganisationer inom ramen för rådets förordning (EG) nr 2200/96 av den 28 oktober 1996 om den gemensamma

organisationen av marknaden för frukt och grönsaker (EGT L 297, 21.11.1996, s. 1-28 Celex 31996R2200).

1. Stödmyndigheten får in alla ansökningar om stöd. Av ansökningsunderlaget skall det framgå om ansökan innehåller aktiviteter som omfattar primärproducenter inom sektorn frukt, bär och grönsaker som är medlemmar i en PO. Stödmyndigheten sorterar ut de ansökningar där det finns risk för dubbelfinansiering.
2. Innan ärendet föredras och beslutas, vad gäller de ansökningar som har sorterats ut, kommer ett utkast till beslut i varje enskilt fall att sändas till interventionsenheten. För att kontrollera att investeringen i fråga inte har beviljats stöd genom en producentorganisation kommer en kontroll att genomföras av interventionsenheten.
3. Efter det att stödmyndigheten och interventionsenheten har gjort sina kontroller för att utesluta risken för dubbel gemenskapsfinansiering kommer stödmyndigheten att fatta beslut om stöd.
4. När projektet är genomfört och investeringen är betald kommer stödmyndigheten att genomföra både administrativa kontroller och fältkontroller i enlighet med EU:s förordningar. Dessa kontroller inkluderar kontroller för att säkerställa att det inte sker någon dubbel gemenskapsfinansiering. Liknande kontroller genomförs även för projekt som har erhållit stöd enligt marknadsordningarna.

Figur 11 Nätverket för kontrollåtgärder inom Jordbruksverket för att eliminera riskerna för en dubbel gemenskapsfinansiering

5.2.4 Kontroll enligt artikel 48.2 i tillämpningsförordningen XX/2006

Det följer av artikel 48.2 i tillämpningsförordningen att kommissionen skall ges möjlighet att kontrollera de beräkningar som ligger bakom beviljade åtgärder. Kontrollen av att åtgärderna uppfyller erforderliga krav åligger i den nationella lagstiftningen utpekade myndigheter. Beslutsunderlag, beräkningar med mera bör likaså finnas tillgängliga på berörda myndigheter.

Livsmedelsekonomiska institutet (SLI) har som en del i uppdraget som oberoende ex ante utvärderare ställt sig som garant för att aktuella beräkningar utförs i behörig ordning. Utlåtande avseende granskningen av kalkylunderlaget till landsbygdsprogrammet redovisas i bilaga 4 till ex ante utvärderingen.

5.3 Axel 1 Förbättra konkurrenskraften i jord- och skogsbrukssektorn

Åtgärder i axel 1 syftar till att stimulera konkurrenskraft hos företag inom jord- och skogsbruk, rennäring samt inom livsmedelsproduktion och förädling på grundval av ett hållbart naturresursutnyttjande. Företagens utvecklings- och konkurrenskraft skall stödjas genom utveckling av kompetens och lärande, ny teknik och resurseffektiva metoder, IT och utveckling av nya produkter. Affärsplaner samt nationella och regionala prioriteringar skall utgöra grundval för stöd. Koordinering med företagsfrämjande åtgärder inom axel 3 skall eftersträvas. Regler och villkor för åtgärderna skall vara transparenta och enkla användarvänliga ansökningsförfaranden skall utvecklas. Inom ramen för omstrukturering och anpassning till ökad konkurrens skall stöd ges till insatser som stimulerar till moderna och effektiva produktionsenheter som tillgodoser de krav på en hög produktionskvalitet, god arbetsmiljö, hållbart naturresursutnyttjande, inklusive minskad miljöpåverkan, etik och djurvälstånd som samhället och konsumenterna ställer. Parallellt är det angeläget att företag kan öka förädlingsgraden i produktionen. Inriktningen kan här dels vara på mer traditionell förädling av livsmedel, t.ex. med lokalt eller regionalt ursprung eller med särskilda kvalitetsegenskaper eller med inriktning på utveckling av ny produktion, ny teknik, infrastruktur, innovation och entreprenörskap i enskilda företag eller genom samverkan. Kompetens- och kunskapsutveckling kan ses som en viktig faktor för att stärka sektorernas konkurrenskraft. Sammantaget skall detta stärka konkurrenskraften i landsbygdens företag och skapa förutsättningar för ett aktivt jordbruk även i mindre gynnade områden och på så sätt bidra till landsbygdens livskraft. Synergieffekter med programmets övriga axlar är viktiga att utveckla i genomförandet.

5.3.1 Kompetensutveckling, information och kunskapsspridning

Åtgärden grundar sig på artikel 21 och artikel 24 i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005 samt artikel 15 i Kommissionens förordning (EG) nr xx/2006.

Åtgärds kod: 111 och 114

Motiv för åtgärden

Den pågående utvecklingen inom jord- och skogsbrukssektorn, rennäringen och livsmedelssektorn, såväl nationellt och inom EU som globalt, innebär ökade krav på företagens anpassning och flexibilitet samt ett strategiskt förhållande till konkurrens, innovationer och nya sätt att arbeta bl.a. mot bakgrund av kraven på ett hållbart naturresursutnyttjande. Det krävs större fokus på framåtsyftande investeringar i människor, kunskap och kapital i jord- och skogsbrukssektorerna och på nya sätt att leverera synergieffekter för miljön.

Stöd till kunskapsöverföring behövs för att underlätta företagens anpassning till nya förutsättningar för en ökad kvalitet i produktionen av varor och tjänster, och för att stärka företagens utvecklingsförmåga och konkurrenskraft. Det är nödvändigt för en hållbar landsbygdsutveckling. Kompetensutveckling av företagarna och kunskapsuppbyggnad hos företagen har en viktig funktion för att uppnå målen för axel 1 och 2. I det tidigare nationella programmet för landsbygdsutveckling har tyngdpunkten i åtgärden för kompetensutveckling varit miljöfrågor. Verksamheten bör även fortsättningsvis ha en koppling till miljöarbetet och vara en del i arbetet med att nå miljökvalitetsmålen. Tonvikten bör vara på olika målgruppers utvecklingsbehov samt med målet att nå nya deltagare. En förbättrad miljö och en miljödriven tillväxt innebär även nya utvecklingsmöjligheter och en förbättrad konkurrensförmåga avseende både produkter och landskapet som resurs.

Forskning- och utvecklingsarbete skall utgöra en viktig bas för åtgärder för landsbygdsutveckling. Forskningsarbete- och forskningsresultat behöver kontinuerligt överföras till kompetensutvecklingen och rådgivning till företagare och andra aktörer. För detta ändamål behöver samordnade strukturer byggas. Nya former av samverkan och nya idéer kan även skapa projekt för forskning, innovation och andra aktiviteter som kan underlätta tillträde till EU:s 7:e ramforskningsprogram. Innovation och entreprenörskap skall främjas i syfte att öka nyföretagandet och vitalisera landsbygdens näringsliv.

Mål

Ökade kunskaper och kompetens hos företag inom områden som rör produktionskvalitet, tillämpning av ny kunskap om teknik, hållbart resursutnyttjande och utveckling av lönsamt företagande.

Beskrivning av åtgärden

Åtgärden omfattar utbildning, rådgivning och informationsinsatser som inte ingår i kurser och praktik inom den normala jord- och skogsbruksutbildningen på sekundärnivå eller högre. I åtgärderna ingår även spridning av vetenskaplig kunskap och innovativa metoder. Aktiviteter skall kunna utföras både nationellt och regionalt med utgångspunkt i nationella, regionala och lokala strategier för landsbygdsutveckling.

Som utgångspunkt för åtgärden skall följande gälla:

- Kompetensutvecklingen skall i så hög grad som möjligt vara kundorienterad, efterfrågestyrd och målstyrd. Insatserna skall anpassas efter olika målgruppers behov, såväl nationellt som regionalt, och med ambitionen att nå nya deltagare.
- Företagaren skall själv kunna söka upp lämplig kompetensutveckling och erhålla stöd för kostnader som är förenade med deltagande i kurser eller motsvarande aktiviteter.

- Regler och finansiella ramar skall möjliggöra en flexibilitet i genomförandet på nationell och regional nivå.
- Kompetensutveckling kopplad till de olika axlarna i programmet skall samordnas i genomförandet i syfte att förenkla för målgruppen med en kontaktpunkt för kompetensutveckling, öka möjligheterna till samordning av olika aktiviteter samt att ge en enhetlig och kostnadseffektiv administration. Samordningen med kompetensutveckling inom axel 3 sker genom länsstyrelsernas genomförandeplanering (se avsn. 11.1)
- Valet av utförare av utbildningar skall i ökad utsträckning ske i konkurrens och ge förutsättningar för ett bredare utbud och valfrihet hos målgruppen.

Insatser inom åtgärden

Åtgärden skall inrymma kurser, individuell rådgivning, seminarier, informationsaktiviteter m m inom framför allt följande områden:

Förbättring av miljön och landskapet: kompetensutveckling med koppling till axel 2. Åtgärdernas utgångspunkt vad avser miljön är EU-gemensamma miljömål, nationella miljö kvalitetsmål med delmål samt regionala och lokala miljömål, djurvälstånd och andra produktionskvaliteter. Exempel på sakområden:

- Utbildning av jordbrukare vad avser bevarande av ett öppet och aktivt odlingslandskap, landskapets natur- och kulturmiljöer, främjande av miljöskydd och ekologiska produktionsformer, bevarande av utrotningshotade husdjursraser samt djurskydd och djurhälsa.
- Öka kunskaper om ny miljöteknik.
- Utbildning av renskötare och övriga inom rennäringen för att leva upp till de krav som ställs för en hållbar rennäring, samiska natur och kulturmiljöer samt djurskydd och djurhälsa.
- Utbildning av skogsbrukare och övriga verksamma i skogsbruket för ett hållbart skogsbruk.
- Utbildning om förebyggande av olycksfall och förbättring av arbetsmiljön.

Företagsutveckling för att stimulera till att utveckla befintliga och nya produkter och verksamheter. Exempel på aktiviteter:

- Vägledning och utvecklingsinsatser för att förstärka producenterna i sin roll som företagare och öka kunskaperna inom t.ex. företagsekonomi, marknadsföring, produktutveckling och produktionsmetoder, omvärldsbevakning, arbetsmiljö, hygien samt miljö m m.
- Öka användningen av ICT för företagsadministration, marknadsföring, kunskapsöverföring, ansökningsförfaranden, Internet m.m.

Jordbruksrådgivning till jordbruksföretag i enlighet med krav i rådets förordning (EG) nr 1782/2003. Syftet med jordbruksrådgivningen är att hjälpa jordbrukare att bli mer medvetna om sådana materialflöden och processer på gården som berör normer för miljö, livsmedelssäkerhet, arbetsmiljö samt djurhälsa och djurskydd utan att påverka deras skyldighet och ansvar att följa dessa normer.

Forskning och utveckling:

Exempel på aktiviteter:

- Arenor för att främja kunskapsöverföring från forsknings- och utvecklingsarbete och som mötesplats för informationsutbyte mellan forskare, rådgivare och producenter. Bör kunna vara en del av eller ett led i det nationella nätverk som skall finnas inom programmet.
- Kunskapsbank eller webb-portal för att säkra tillgången till information om forsknings- och utvecklingsarbete för rådgivare och enskilda aktörer inom jord- och skogsbruket, rennäring och livsmedelsproduktion. Skall bygga på ett samarbete mellan universitet, högskola, rådgivare och andra aktörer.
- Vidareutbildning av rådgivare på basis av ny forskning och kunskap skall kunna finansieras inom programmet.

Målgrupp

Personer som är verksamma inom jordbrukssektorn, inklusive trädgård och renskötsel samt livsmedels- eller skogsbrukssektorerna.

Stödbelopp och finansiering

Stödprocenten för olika typer av insatser skall tillåtas variera. Gemenskapens medfinansiering av åtgärden uppgår till 50 procent av de stödberättigade offentliga utgifterna.

Indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal deltagare i olika aktiviteter	54 000
	Antal utbildningsdagar	43 000
Resultat	Antal deltagare som med uppnådda mål avslutat en utbildande aktivitet	54 000
Effekt	Ökning av arbetsproduktivitet, kr/helårsarbetskraft	2030
	Årlig ökning av nettoförädlingsvärdet, Mkr	290
	Antal årsverket per år	640

5.3.2 Startstöd för unga jordbrukare

Åtgärden grundar sig på artikel 22 i Rådets förordning (EG) 1698/2005 samt artikel 13 i Kommissionens förordning (EG) nr. xx/2006.

Åtgärdskod: 112

Motiv för åtgärden

För att uppnå en hållbar utveckling på landsbygden är ett livskraftigt jordbruk viktigt. Det övergripande syftet med startstödet är att främja en långsiktigt lönsam och konkurrenskraftig jordbruksnäring med goda utvecklingsmöjligheter. Även rennäringens utvecklingsmöjligheter på sikt är viktiga att beakta. Åtgärden kan bidra till denna målsättning genom att stödja unga personer som för första gången vill etablera sig som ägare till ett jordbruksföretag. Att underlätta etableringen kan exempelvis medföra en tidigareläggning av etableringstidpunkten och nödvändiga investeringar. Det kan även medföra att personer som annars inte skulle ha startat företag nu fullföljer en etablering.

Bristande tillgång till lån och kapital är generellt sett ett större hinder för nystartade företag än för etablerade företag. Mot bakgrund av detta kan startstödet vara värdefullt genom att underlätta beviljande av banklån. Stödet kan också främja generationsskiften inom jordbruk inkl. rennäring.

Mål

Öka andelen yngre företagare inom jordbrukssektorn. Andelen företag som har fått startstöd och som finns kvar tre år efter etableringen skall överstiga x procent.

Beskrivning av åtgärden

Stöd skall beviljas i form av en startpremie för unga personer som för första gången vill etablera sig som ägare till ett jordbruksföretag. Stödet skall verka för att trygga inkomstförsörjningen under företagets etableringsfas. Startstödet liknar således etableringsstöd för andra sektorer i samhället. För att nå så positiva effekter som möjligt med åtgärden skall stödet beviljas i ett så tidigt skede som möjligt.

Prioriteringar

Prioritering skall ske av de potentiella företagare som utifrån affärsplanen bedöms ha störst möjligheter att få sina företag att bli långsiktigt lönsamma och som kan bidra till en ökad hållbar konkurrenskraft i jordbrukssektorn. Prioriteringar skall också kunna ske med ledning av övergripande nationella prioriteringar (se avsnitt 3.2) vad gäller utvecklingen av en livsmedelsproduktion med de mervärden som konsumenterna efterfrågar samt att integrera unga personer, kvinnor samt personer med utländsk bakgrund. Regionala och lokala (Leader) strategier för landsbygdsutveckling kan också vara vägledande för prioriteringar.

Målgrupp

Målgruppen utgörs av personer som för första gången etablerar sig som ägare till ett jordbruksföretag, inklusive trädgårds- eller renskötsel-företag.

Stödbelopp och finansiering

Stöd skall beviljas med högst 250 000 kr i form av en startpremie. Startpremien skall betalas ut först då företagaren kan betraktas som etablerad. I de fall sökanden beviljas en tidsfrist för att uppfylla rådsförordningens villkor om tillräcklig yrkeskunskap och yrkesskicklighet betalas första halvan av premien ut i samband med beslut om stöd och den andra halvan först då villkoret har uppfyllts.

Gemenskapens medfinansiering av åtgärden uppgår till 50 procent av de stödberättigade offentliga utgifterna.

Villkor

Stödberättigande är endast personer under 40 år. Härutöver måste följande kriterier minst vara uppfyllda för att erhålla startstöd:

- Personen skall äga företaget
- Personen skall ansvara för driften av företaget
- Personen skall vara aktiv i företaget
- Relevant yrkeskunskap som motsvarar grundutbildning vid lantbruksskola, naturbruksgymnasium eller på annat sätt förvärvat yrkeskunskap om företagande inom jordbruk respektive renskötsel.

I enlighet med kommissionens förordning får en tidsfrist tillåtas för att uppfylla rådsförordningens krav på yrkeskunskap och yrkesskicklighet. Denna tidsfrist skall uppgå till maximalt 3 år

Till varje ansökan om stöd skall en affärsplan bifogas. Affärsplanen skall verka för en långsiktigt hållbar utveckling av det nystartade företaget och den skall kunna påvisa ekonomisk bärkraft. Affärsplanen skall innehålla en beskrivning och analys av företagets nuvarande situation samt affärsidé, mål och strategi för dess planerade utveckling, en marknadsanalys, inklusive finansieringsförutsättningar. Affärsplanen skall följas upp senast 3 år efter beslut om stöd.

Indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal personer som har fått stöd	160
	Totala investeringsvolymen (i samband med etableringen)	320
Resultat	Ökning i bruttoförelägningsvärde i företaget, Mkr per år	15
	Antal företag som startats	160
Effekt	Ökning av arbetsproduktivitet, kr/helårsarbetskraft	405
	Årlig ökning av nettoförelägningsvärdet, Mkr	60
	Antal årsverket per år	130

5.3.3 Modernisering av jordbruksföretag

Åtgärden grundar sig på artikel 26 i Rådets förordning (EG) 1698/2005 samt artikel 17 i Kommissionens förordning (EG) nr. xx/2006.

Åtgärdskod: 121

Motiv för åtgärden

Ökad konkurrens och förändrade förutsättningarna för jordbruket till följd av den reformerade jordbrukspolitiken medför ett ökat behov av investeringar i jordbruksföretagen. Genom ett investeringsstöd kan företagens omställning till en hållbar och konkurrenskraftig produktion i enlighet med målen för livsmedels- och landsbygdspolitiken underlättas.

Investeringsstödet skall stödja ”offensiva” satsningar inom företaget, dvs. utveckling av ny eller befintlig produktion i linje med konsumenternas efterfrågan och samhällets krav. Jordbruket inklusive renskötsel och trädgårdsnäring har, jämte övriga areella näringar, en betydelsefull roll i omställningen till ett hållbart samhälle. För att möjliggöra en ökad produktion av förnybar energi inom jordbruket kan stöd till sådana investeringar vara motiverade. Investeringsstöd för att förbättra djurmiljön utöver de lagstadgade kraven skall fortsatt kunna ges. Ytterligare motiv för insatser under åtgärden är behovet av investeringar som underlättar den djurhållning som är en förutsättning för fortsatt hävd av värdefulla naturbetesmarker.

Mål

Den relativa lönsamheten i företag som fått stöd skall ha förbättrats, mätt som ökning i företagets förädlingsvärde. Målet avseende fleråriga energigrödor är att en areal motsvarande 30 000 hektar skall planteras under programperioden.

Beskrivning av åtgärden

Investeringsstödet skall inriktas på att påskynda omställningen till ett lönsamt, hållbart och naturanpassat jordbruk och en ekologisk hållbar produktion samt underlätta förbättringar av de generella prestationerna i företaget. Detta kan exempelvis innebära stöd till företagets effektivisering eller utveckling av sina produkters kvalitet eller andra egenskaper för att det ekonomiska resultatet skall bli bättre. Det kan även innebära stöd till investeringar i förbättrad miljöhänsyn och miljöteknik, arbetsmiljö, hygien samt djurhälsa och djurvälstånd för att därigenom uppnå en förbättrad konkurrenssituation och lönsamhet. Stöd skall således kunna utgå till bland annat följande typer av investeringar:

- ny teknik, både i form av produktionsteknik och miljöteknik,
- produktionslokaler och utrustning som möjliggör nya produktionsinriktningar eller investering som gör det möjligt för brukaren att producera energi för egen produktion, ta fram avsaluprodukter för energiändamål eller producera energi för avsalu,
- rationellare produktionslokaler/utrustning,
- produktionslokaler/utrustning som bidrar till en långsiktigt hållbar och konkurrenskraftig produktion med förbättringar av djurvälstånd, miljö, hygien eller arbetsmiljö,
- såsom en särskild insats avseende bioenergi innefattar åtgärden investeringar i form av kostnaderna för plantor och plantering av fleråriga energigrödor för energiändamål på åkermark inklusive uttagen areal. För att vara berättigad till stöd skall den ersättningsberättigade planteringen av salix minst motsvara en sammanhållen areal av 1,0 hektar. För poppel och hybridasp gäller en sammanhållen areal av minst 0,1 ha för att vara ersättningsberättigad. Innan plantering får ske skall denna anmälas till stödmyndigheten. Utgångspunkten skall vara att etableringen inte påverkar landskapsbilden, kulturmiljövärdena och den biologiska mångfalden på ett negativt sätt samt att den bidrar till att minska växtnäringsförlusterna.

Prioriteringar

Prioritering skall ske av de företag som utifrån sin affärsplan bedöms ha bäst möjligheter att efter investeringsinsatsen kunna bli långsiktigt lönsamma och bidra till en ökad konkurrenskraft i sektorn. Vägledande för prioriteringarna skall också vara de övergripande nationella prioriteringar (avsn. 3.2) vad gäller utvecklingen av en differentierad produktion med tydliga mervärden i livsmedlens kvalitet, ett hållbart naturresursutnyttjande, djurvälstånd samt arbetsmiljö. Jämställdhet och integration av underrepresenterade grupper skall beaktas vid prövning av stöd. Prioritering av företag kan också ske med ledning av regionala och lokala (Leader) strategier för landsbygdsutveckling.

Det är företagets utveckling som skall stå i centrum och satsningar inom åtgärden skall därför fokuseras på hela investeringsprojekt istället för på vissa typer av enskilda investeringar. Detta förutsätts skapa en helhetssyn på företagaren och företagets utveckling.

Målgrupp

Målgruppen utgörs av jordbruks-, trädgårds- och renskötsselföretag som genomför investeringar inom primärproduktionen. För investeringar i kompletterande verksamhet och för utveckling av övriga landsbygdsföretag ges stöd inom ramen för axel 3.

Stödbelopp och finansiering

Gemenskapens medfinansiering av åtgärden uppgår till 50 procent av de stödberättigade offentliga utgifterna.

Stöd skall beviljas med högst 30 procent av stödberättigande investeringar. Efter särskild prövning kan ytterligare högst 20 procentenheter beviljas till jordbruksföretag inom glest befolkade områden i norra Sverige. Nationellt får beslutas eventuella ytterligare begränsningar.

Ersättning avseende plantor och plantering av fleråriga energigrödor beviljas med högst 40 % samt ytterligare 10 % såsom nationellt top-up av stödberättigade investeringar dock högst 5 000 kr/ha.

Ersättning för plantor och plantering av fleråriga energigrödor betalas ut mot rekvisition och uppvisande av fakturor och betalningsbevis. Ersättningen avser att kompensera stödmottagaren för de merkostnader som uppstår. Som grund för beräkningen används faktiska kostnader inklusive eget arbete enligt artikel 55 i kommissionens förordning (EG) nr xxxx/2006 som uppstår vid genomförandet.

Stödberättigande kostnader

Stöd kan ges för investeringar i a) fasta och mobila anläggningar, b) nya maskiner och ny utrustning, c) allmänna omkostnader som är kopplade till a och/eller b (ex. konsult-, arkitekt- och ingenjörsarvoden, genomförandestudier, patent, licenser, etc), d) plantor och plantering av fleråriga energigrödor av arterna salix, hybridasp och poppel. Ersättningsinvesteringar berättigar inte till stöd.

Stöd beviljas inte för investeringar vars syfte är att uppfylla gällande gemenskapsnormer (lagkrav).

Villkor

Till varje ansökan om stöd skall en affärsplan bifogas. Affärsplanen skall visa att företaget skall kunna visa ekonomisk bärkraft och bidra bidrar till ett hållbart nyttjande av naturresurser. Affärsplanen skall innehålla en beskrivning och analys av företagets nuvarande situation samt affärsidé, mål och strategi för dess planerade utveckling, en marknadsanalys, inklusive finansieringsförutsättningar samt i relevanta fall investeringens beräknade påverkan på miljö, djurvälstånd etc. Vid en ansökan om stöd som enbart avser plantor och plantering av fleråriga energigrödor krävs dock inte att en affärsplan bifogas ansökan.

Investeringarna som genomförs kan beröra alla typer av råvarusektorer, dvs. inga råvarusektorer kommer att vara undantagna från stöd.

Indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
------------------	-----------	-----

Omfattning	Antal företag som har fått investeringsstöd Totala investeringsvolymen, Mkr	870 1 940
Resultat	Ökning av bruttoförelädlingsvärdet hos stödmottagare, Mkr per år. Andel av företagen med stöd som introducerar nya produkter och/eller ny teknik (%) Åtgärdens bidrag till att förhindra klimatförändring, ha över programperioden	110 30 30 000
Effekt	Ökning av arbetsproduktivitet, kr/helårsarbetskraft Årlig ökning av nettoförelädlingsvärdet, Mkr Antal årsverket per år Åtgärdens bidrag till att förhindra en klimatförändring, Kton oljeekvivalent	3540 500 1100 152 000

5.3.4 Högre värde i jord- och skogsbruksprodukter

Åtgärden grundar sig på artikel 28 i Rådets förordning (EG) nr. 1698/2005 samt artikel 19 i Kommissionens förordning (EG) nr xx/2006.

Åtgärds kod: 123

Motiv för åtgärden

Det övergripande syftet med åtgärden är att verka för en lönsam vidareförädling och utveckling av jord- och skogsbruksprodukter och därigenom bidra till ökad konkurrenskraft, ekonomiskt bärkraft och entreprenörskap i företagen. Vertikal integration, dvs. förädling inom samma företag som hanterar primärproduktionen, är ett sätt för företag inom jord- och skogsbruk inklusive renskötsel och trädgårdsnäring att uppnå ökad lönsamhet genom att ta del av den värdeskapande förädlingen. Vidareförädlingen kan också ha en innovativ inriktning på grundval av ny kunskap och teknik. Åtgärden skall också stödja lokal eller regional, småskalig eller hantverksmässig vidareförädling av livsmedel och jord- och skogsbruksprodukter med inriktning på särskilda egenskaper eller kvaliteter.

Mål

Den relativa lönsamheten i företag som fått stöd skall ha förbättrats.

Beskrivning av åtgärden

Stödet utgår i form av ett investeringsstöd till förädling av produkter från jord- och skogsbruk inklusive rennäring- och trädgårdsnäring. Stöd skall kunna utgå till följande aktiviteter:

- Förädling av jord- och skogsbruksprodukter
- Försäljning av förädlade jord- och skogsbruksprodukter (ej marknadsföring)
- Utveckling av nya produkter, processer och tekniker

Prioriteringar

Prioritering skall ske av de företag som utifrån sin affärsplan bedöms ha bäst möjligheter att efter investeringsinsatsen kunna bli långsiktigt lönsamma och som kan bidra till en ökad

konkurrenskraft, och entreprenörsskap i sektorn. Vägledande för prioriteringarna skall också vara de övergripande nationella prioriteringar (avsn. 3.2) vad gäller att utveckla nya produkter på grundval av ny kunskap, teknik eller innovation och att främja utvecklingen av mervärden i produktionen, t.ex. miljövänlig, lokal, regional eller småskalig produktion och förädling, som bidrar till att stärka företagandet på landsbygden. Prioritering av företag och företagsinriktning skall också kunna ske med regionala och lokala (Leader) strategier för landsbygdsutveckling.

Målgrupp

Målgruppen utgörs av företag som förädlar produkter från jord- eller skogsbruk inkl. renkötsel och trädgård. Stöd beviljas endast mikroföretag samt små och medelstora företag. Inom skogssektorn ges stöd enbart till mikroföretag.

Stödbelopp och finansiering

Gemenskapens medfinansiering av åtgärden kommer att uppgå till 50 procent av de stödberättigande offentliga utgifterna.

Stöd skall beviljas med högst 30 procent av stödberättigande investeringskostnader. Efter särskild prövning kan ytterligare högst 20 procentenheter beviljas till företag inom glest befolkade områden i norra Sverige. Nationellt får beslutas eventuella ytterligare begränsningar.

Stödberättigande kostnader

Stöd kan ges för investeringar i a) fasta och mobila anläggningar t.ex. mobila slakterier, b) nya maskiner och ny utrustning, c) allmänna omkostnader som är kopplade till a och/eller b (ex. konsult-, arkitekt- och ingenjörsvoden, genomförandestudier, patent, licenser, etc).

Stöd beviljas inte för investeringar vars syfte är att uppfylla gällande gemenskapsnormer (lagkrav).

Villkor

Till varje ansökan om stöd skall en affärsplan bifogas. Affärsplanen skall verka för en långsiktigt hållbar utveckling av företaget och den skall kunna påvisa ekonomisk bärkraft. Affärsplanen skall innehålla en beskrivning och analys av företagets nuvarande situation samt affärsidé, mål och strategi för dess planerade utveckling, en marknadsanalys, inklusive finansieringsförutsättningar.

Investeringarna som genomförs kan beröra alla typer av råvarusektorer, dvs. inga råvarusektorer kommer att vara undantagna från stöd. Stöd skall i första hand ges till råvaror som kommer från EU området. I enlighet med rådets förordning måste de ingående råvarorna omfattas av bilaga I till Amsterdamfördraget (utom fiskeriprodukter) eller utgöra skogsbruksprodukter.

Indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal företag som har fått stöd	100
	Total investeringsvolym, Mkr	560
Resultat	Andel av företagen med stöd som introducerar nya produkter och/eller nya tekniker (%).	30
	Ökning av bruttoförelingsvärdet hos stödmottagare, Mkr per år.	25
Effekt	Ökning av arbetsproduktivitet, kr/helårsarbetskraft	710
	Årlig ökning av nettoförelingsvärdet, Mkr	80
	Antal årsverket per år	220

5.3.5 Stöd till samarbete för att initiera nya produkter, processer och tekniker inom jordbruks- och livsmedelssektorn samt inom skogsbrukssektorn

Åtgärden grundar sig på artikel 29 i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005 samt artikel 20 i Kommissionens förordning (EG) nr xx/2006.

Åtgärds kod: 124

Motiv för åtgärden

Målet är att öka antalet konkurrenskraftiga företag inom de areella näringarna genom att företag inom jordbruks- och livsmedelssektorn inklusive rennärning och trädgårdsnärning samt inom skogsbrukssektorn samarbetar kring innovativ utveckling av nya produkter (varor och tjänster), processer och tekniker som samtidigt ökar produktionens långsiktiga hållbarhet och dess ekonomiska bärkraft. Samverkan kan generellt sett vara särskilt viktigt för företag på landsbygden då dessa kan vara mer isolerade. Mindre företag kan ha stort behov av en bättre fungerande/utökad samverkan med andra företag då det i slutändan kan bidra till att företag ökar produkternas förelingsgrad. Genom samverkan med externa aktörer, t.ex. forskningsinstitutioner, kan innovation och entreprenörskap kring produktutveckling inom sektorn öka.

Mål

Målet är att företag inom de areella näringarna förbättrar sin konkurrenskraft som ett resultat av att de samarbetar för att utveckla nya produkter (varor och tjänster), processer och tekniker, alternativt omstrukturerar sin befintliga verksamhet.

Beskrivning av åtgärden

Åtgärden fokuserar på nytta som uppkommer till följd av ett samarbete mellan aktörer, t.ex. företag, forskningsinstitutioner och näringslivsfrämjande organisationer, i värdekedjan. Ansatsen bör vara kunddriven, dvs. efterfrågan på producenternas produkter skall öka på kort och framförallt längre sikt. Detta skapar förutsättningar för både fler och växande företag längs hela förelingskedjan.

Exempel på samarbetsprojekt:

- Projekt där en eller flera producenter tillsammans med förädlingsföretag, näringslivsfrämjande aktörer eller forskningsinstitutioner går samman för att utveckla en ny produkt, process eller metod.
- Företagsnätverk för ökad information, kunskapsöverföring, kompetensutveckling eller exploatering av nya utvecklingsmöjligheter. Ett ökat samarbete mellan primärproducenter, förädlingsföretag, handelsledet/storkök/restaurang, forskningsvärlden, etc. kan fungera som en nod där företag kan finna lämpliga kunder/samverkanspartners. Samarbetet kan också gälla att utveckla samverkanskanaler för försäljning och distribution t.ex. med restaurang-, och storkökspersonal, konsumenter, konsumentföreträdare eller marknadsutvecklingsinsatser som riktas mot olika led av förädlingskedjan, t.ex. lokalt/regionalt producerade livsmedel.
- Samarbete mellan företag och universitet/högskolor för utveckling av nya produkter, tekniker eller innovationer. Samarbetet kan även utgöra en bas för vidare ansökan om forskningsstöd från EU:s sjunde ramprogram för forskning och utveckling.
- Stöd till nätverk för medverkan vid nationella och/eller internationella mässor, som syftar till att marknadsföra produkter till potentiella kunder.

Prioriteringar

Prioritering skall ske med utgångspunkt i redovisad projektplan för samarbetet och en bedömning av hur samarbetet kan bidra till en ökad konkurrenskraft och utveckling i sektorn. I linje med de övergripande nationella prioriteringar (avsn. 3.2) skall prioritet ges samarbete med tydlig innovativ inriktning vad gäller utveckling av produkter, teknik, metod, samverkans- eller samarbetsformer. Samarbete som inkluderar nya aktörer/intressenter bör premieras, t.ex. samarbete med universitet, högskola eller forskning. Prioritering av projekt kan också ske med regionala och lokala (Leader) strategier för landsbygdsutveckling.

Målgrupp:

Samarbete mellan exempelvis jord- och skogsbruksföretag, samt renkötsföretag, företag som förädlar jord- och skogsbruksprodukter, industriforskningsinstitut, universitet, högskolor, näringslivsfrämjande aktörer, etc.

Stödbelopp och finansiering

Det ekonomiska stödet skall bidra till att täcka kostnaderna för samarbetet. Stöd utgår för att täcka högst 60 procent av kostnaderna. Gemenskapens medfinansiering av åtgärden uppgår till 50 procent av de stödberättigade offentliga utgifterna.

Stödberättigande kostnader:

Pengarna skall gå till externa tjänster för att utveckla en produkt, process eller teknik så att den skapar affärsnytta. Det kan till exempel handla om konsulttjänster, utbildningsinsatser och projektanställningar. Stöd kan också utgå till utvecklingskostnader, t.ex. av prototyper, patent, patentansökningar eller marknadsföring.

Inget stöd utgår till eget nedlagt arbete (och eget material), dvs. eget arbete hos företagets personal, samt indirekta kostnader, t.ex. overhead. I de fall en aktör anlitas för att ansvara för det administrativa genomförandet av ett samarbete pga. att inget av företagen i ett

nätverk har tillräcklig kapacitet att göra motsvarande arbete, kan ekonomiskt stöd utgå. Dock medges inte ersättning för att en extern aktör skall upprätta en ansökan/rekvisitioner.

Villkor:

Minst två företag skall ingå i samarbetet, dock skall alltid en primärproducent ingå.

Endast ett företag kan stå som sökande. Stödmottagaren står som ekonomiskt ansvarigt för projektet och handhar all kontakt med stödmyndigheten.

Det skall finnas ett samarbetsavtal mellan företagen som bekräftar samarbetet och deras ekonomiska mellanhavanden. Till varje ansökan skall en projektplan bifogas. Denna skall beskriva bakgrunden till samarbetet, målet med samarbetet, vilka företag och andra aktörer som ingår i nätverket samt projektorganisationen, vilka aktiviteter som planeras, tidsplan för projektet och budget.

Indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal samarbetsinitiativ	40
	Total investeringsvolym, Mkr	90
Resultat	Andel av företagen med stöd som introducerar nya produkter och/eller nya tekniker (%).	50
	Ökning av bruttoförelägningsvärdet hos stödmottagare, Mkr per år.	15
Effekt	Ökning av arbetsproduktivitet, kr/helårsarbetskraft	305
	Årlig ökning av nettoförelägningsvärdet, Mkr	40
	Antal årsverket per år	95

5.3.6 Infrastruktur som är av betydelse för utveckling och anpassning av jord- och skogsbruket

Åtgärden grundar sig på artikel 30 i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005.

Åtgärds kod: 125

Motiv för åtgärden

En väl fungerande infrastruktur är en grundförutsättning för ett konkurrenskraftigt jord- och skogsbruk. Sådan infrastruktur kan t.ex. vara vägar, energiförsörjning, vattenförvaltning, telekommunikationer och rationell ägostruktur för en effektivare produktion men också andra åtgärder av övergripande karaktär som är ägnade att främja de strukturella förutsättningarna för en hållbar utveckling inom jord- och skogsbruket.

En god förvaltning av lokal infrastruktur är av stor betydelse för konkurrenskraften inom jord- och skogsbruket men också för möjligheten att t.ex. bruka och hävda avsides belägna marker som ofta kan ha ett högt biologiskt bevarandevärde. Den för jord- och skogsbruket nödvändiga lokala infrastrukturen är också av stort värde för andra grupper som bor på landsbygden och för annan näringsverksamhet som t.ex. turism- och besöksnäring. All utveckling av lokal infrastruktur för jord- och skogsbrukets behov måste ske med hänsyn till samhällets mål och prioriteringar.

Bildandet av andelsförening eller samfällighet kan vara en åtgärd för att tillgodose angelägna behov av samverkan, när det gäller viktig infrastruktur på landsbygden. Små enskilda vägar är ett exempel på lokal infrastruktur som ofta förvaltas av samfälligheter. För att uppnå en god förvaltning behövs kunniga och aktiva styrelser i föreningarna. Inför större ombyggnad och omfattande underhåll kan nya förrättningar behövas och en mera omfattande planering genomföras, vilket leder till kostnader som kan vara svåra att finansiera för små samfälligheter eller markägare där samfällighet saknas. En ökad samverkan i planeringsskedet mellan markägare bör därför främjas.

Ett trygg och säker energiförsörjning är viktig för jordbruksföretagen inte minst för de gårdar som har djurhållning. Ökad lokal energiproduktion är en viktig del i en tryggare energiförsörjning.

I delar av landet kan en förbättrad arrondering av jord- och skogsmark bidra till effektivare produktion och därmed ökad konkurrenskraft inom jord- och skogsbruket.

Mål för åtgärden

En väl fungerande lokal infrastruktur som stärker jord- och skogsbruket och landsbygdens konkurrenskraft.

Beskrivning av åtgärden

Stöd skall kunna ges för att finansiera samverkanslösningar mellan jordbruks- och skogsägare, andra markägare och boende på landsbygden. Projektstöd lämnas till projekt med tydligt syfte att stärka lokal infrastruktur som är av betydelse för konkurrenskraft och hållbar utveckling inom jord- och skogsbruket. Ett villkor för stöd är att det finns en projektplan som innehåller mål, beskrivning av projektet, tidsplan och finansieringsplan samt att den planerade åtgärden inte strider mot gällande miljö kvalitetsmål. En ytterligare förutsättning för stöd till småskalig lokal infrastruktur för att främja en hållbar utveckling inom jord- och skogsbruket är att det saknas förutsättningar för en utveckling genom renodlade kommersiella initiativ eller genom andra nationella eller kommunala åtaganden från samhällets sida.

Exempel på insatser:

- Kostnader för anläggningsförrättningar, bildande av ny vägsamfällighet, utbildning av styrelser i vägsamfälligheter, planering och projektering för större ombyggnation eller upprustning av väg.
- Kostnader för planering och projektering av lokal produktion av energi
- Kostnader för upprättande av planer för markarrondering

Målgrupp

Markägare, jordbruksföretag och skogsbruksföretag (mikroföretag) samt organisationer och sammanslutningar av sådana, andels- och samfällighetsföreningar.

Stödbelopp och finansiering

Stöd skall kunna ges med upp till 50 procent av de stödberättigade kostnaderna. Gemenskapens medfinansiering av åtgärden uppgår till 50 procent av de stödberättigade offentliga utgifterna.

Stödberättigande kostnader

Stöd utgår endast till inköp av tjänster för planering, projektering och utbildningsinsatser.

Indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal verksamheter som erhållit stöd	300
	Total investeringsvolym, Mkr	60
Resultat	Ökning av bruttoförelingsvärde i företag som erhållit stöd, Mkr per år.	7
Effekt	Ökning av arbetsproduktivitet, kr/helårsarbetskraft	304
	Årlig ökning av nettoförelingsvärdet, Mkr	35
	Antal årsverket per år	50

5.4 Axel 2 Förbättra miljön och landskapet

5.4.1 Kompensationsbidrag för naturbetingade svårigheter i bergsområden och för andra områden med svårigheter

Åtgärden grundar sig på artikel 37 i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005.

Åtgärdskod: 211 och 212

Motiv för åtgärden

Motivet för åtgärden är dels att stärka den regionala ekonomin, dels att främjar ett öppet och varierat odlingslandskap.

Jord- och skogsbruket har en regionalekonomisk betydelse i landets mindre gynnade områden där vanligen alternativa sysselsättningar saknas. Landskapsbilden i de nordliga delarna domineras av skog och fjällområden och jordbruksmarken utgör endast några procent av landarealen. I mellersta delen av landet är det framför allt skogen som dominerar. Marker med höga biologiska värden finns i det odlade landskapet. En nedläggning eller beskogning av jordbruksmarken innebär således ett hot mot kulturmiljön och till en minskad biologisk mångfald. Ett öppet och varierat landskap är en viktig förutsättning för att landsbygden i dessa områden skall betraktas som attraktiv för boende, friluftsliv och turism.

De områden som identifierats som bergsområden och mindre gynnade områden är indelade i stödområden (LFA-områden) med beteckningen 1-5b eller F. De naturliga förutsättningarna för jordbruksproduktion i områdena är sämre jämfört med övriga landet. Det stränga klimatet och den korta vegetationsperioden i norra Sverige medför för jordbrukets del lägre intäkter och ökade kostnader. Låg befolkningstäthet och långa avstånd till centralorter med utbud av olika servicefunktioner är andra försvårande omständigheter för utvecklingen på landsbygden i de nordliga delarna av landet. I södra och mellersta delarna av Sverige finns områden, i huvudsak s.k. skogsbygder, med ett mer utpräglat inlandsklimat än i kustområdena. Klimatet medför kortare vegetationsperiod och lägre skördeavkastning. Även dessa områden präglas av gles befolkning. Avstånden till

närmaste tätort är dock oftast betydligt kortare än i norra Sverige vilket ökar möjligheterna till sysselsättning och utkomster utanför jord- och skogsbruket. Jordbruket bidrar således till att en livskraftig landsbygd bibehålls och att ett öppet och aktivt odlingslandskap främjas. Det senare är av stor vikt i dessa områden där risken för att odlingslandskapet växer igen är mycket stor om jordbruket försvinner.

Mål för åtgärden

Målet för åtgärden är att jordbruksmark motsvarande 480 000 hektar vall och betesmarker skall anslutas i område 1-5b och F. Den förväntade fördelningen mellan stödområdena framgår i tabellen nedan.

Stödområde	Vall och betesmark	Potatis och/eller stråsäd
1-3 och F	135 000 hektar	58 000 hektar
4:	45 000 hektar	30 000 hektar
Stödområde 5 a och 5b:	300 000 hektar	
Summa	480 000 hektar	88 000 hektar

Sammanlagt förväntas cirka 20 200 företag att ansöka om kompensationsbidrag.

Beskrivning av åtgärden

Kompensationen för naturgivna nackdelar lokaliseras framför allt till areal med extensiv vallodling och bete som används i mjölk- och köttproduktion. Bevarandet av djurhållning är en viktig åtgärd för att nå målen med kompensationsbidraget. Kompensationsbidraget kommer att lämnas per hektar för odling av vall och för betesmark i stödområde 1-5b och F. I stödområde 1-3, 4a och F lämnas kompensationsbidraget också för odling av spannmål. Kompensationsbidraget lämnas även för odling av potatis i område 1-3 och F.

Den minsta djurtätheten (uttryckt som antal djurenheter som krävs för att hålla ett hektar öppet) anpassad till den regionala situationen är:

Norra Sverige	område 1-3 och F:	1,0
	område 4:	1,1
Skogsbygder	område 5:	1,3

Bestämmelser om maximal tillförd mängd stallgödsel finns beskrivna under avsnitt om nationella minimikrav och andra relevanta nationella bestämmelser. Dessa bestämmelser innebär en begränsning av hur många djur per hektar som är möjliga att hålla på ett företag.

Villkor som inte ersätts är tvärvillkor enligt rådets förordning (EG) nr 1782/2003.

Område där ersättning kan beviljas

Stödområde 1-3 och F är detsamma som hela Norrland samt delar av norra Svealand. Stödområde 4-5 är detsamma som Götalands och Svealands skogsbygder.

Av avsnitt 17.3 kartbilagor till detta program framgår det geografiska området för kompensationsbidrag. Nuvarande områdesavgränsning för kompensationsbidraget behålls.

Målgrupp

Berättigade till ersättning är jordbrukare som brukar minst 3 hektar jordbruksmark inom stödområdena.

De brukare som ansöker om ersättning för betesmark och vallodling måste ha ett motsvarande djurinnehav uttryckt som djurenheter. De djurslag som godtas är nötkreatur, tacka och get.

Ersättning

Ersättning för spannmål lämnas i stödområde 1-3, 4a och F samt för potatis i område 1-3 och F. Ersättning för vall och betesmark lämnas i stödområde 1-5b och F. Ersättningsnivåerna för vall och betesmark varierar mellan områdena utifrån ekonomiska nackdelar orsakade av de naturgivna förutsättningarna.

1. Odling av spannmål

Ersättningsnivån uppgår till 1 000 kr/hektar för areal till och med 90 hektar i område F, 1-3 samt i område 4 a med 500 kr/hektar. För areal som överstiger 90 hektar är ersättningsnivån halverad och uppgår till 500 kr/hektar respektive 250 kr/hektar.

2. Odling av potatis

Ersättningsnivån uppgår till 1750 kr/hektar för areal till och med 90 hektar. För areal som överstiger 90 hektar är ersättningsnivån halverad och uppgår till 875 kr/hektar.

3. Betesmark och odling av vall

Ersättningsnivån uppgår i de olika områdena till (kr/hektar):

Stödområde	0–90 hektar	>90 hektar
F och 1	2 550	1275
2 och 3	1 950	975
4:a	1 950	975
4:b	950	475
5:a	1 350	675
5:b	760	380

Beskrivning av beräkningsmetoden och gjorda antaganden i samband med denna

Ersättningen är baserad på ekonomiska skillnader beroende på naturgivna handikapp. Dessa skillnader är beräknade utifrån ett viktat genomsnitt för olika produktionsgrenar i ett referensområde i mellersta Sverige och motsvarande genomsnitt för vart och ett av de mindre gynnade områdena. En differentiering har gjorts utifrån handikappets svårighetsgrad. Det nationella stödet inom stödområdena 1–3 och F i norra Sverige och ersättningen vallodling för miljön och det öppna landskapet och är inkluderade som en del av intäkten i beräkningarna.

Ersättningen för spannmål och potatis baseras på de beräknade högre kostnaderna för att producera dessa grödor i stödområde 1-3, 4a och F jämfört med områdena med lägre produktionskostnader i slättbygderna i Sverige.

Finansiering

- Nationell offentlig finansiering: 53,3 procent
- EU finansiering: 46,7 procent

Löpande avtal

Se avsnitt 5.1.1.5 Kompensationsbidrag i mindre gynnade områden och bilaga 0.

Indikatorer

Kvantifierade mål för EU gemensamma indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal jordbruksföretag i bergsområden med naturbetingade svårigheter som får kompensationsbidrag	6 500
	Antal jordbruksföretag i andra områden med svårigheter som får kompensationsbidrag	13 700
	Antal hektar jordbruksmark i bergsområden med naturbetingade svårigheter som får kompensationsbidrag	190 000
	Antal hektar jordbruksmark i andra områden med svårigheter som får kompensationsbidrag	340 000
Resultat	Antal hektar som framgångsrikt sätt brukas så att marker inte växer igen eller överges	530 000
	Antal hektar som framgångsrikt brukas så att natur- och kulturvärden bevaras	80 000
	Antal hektar som bidrar till en förbättrad vattenkvalitet	påverkar läckaget, ej balansen
	Antal hektar som bidrar till att markkvaliteten förbättras	0
	Åtgärdens bidrag till att förhindra klimatförändring	0
Effekt	Åtgärdens bidrag till att förhindra en minskning av biologisk mångfald, procentuell förändring av FBI (farmland bird index)	5
	Åtgärdens bidrag i procent, till att bevara jordbruksmark med höga naturvärden (procentuell förändring av High Nature Value Farmland i LFA-området)	60

Programspecifika indikatorer och kvantifierade mål

Inga

5.4.2 Natura 2000-ersättningar och ersättningar som är kopplade till direktiv 2000/60/EC

Insatser som bidrar till bevarandet av Natura 2000 områden och genomförande av direktiv 2000/60/EC finns under avsnitt 5.4.3 Ersättningar för miljövänligt jordbruk. Det innebär att de möjligheter till ersättningar som beskrivs under avsnitt 5.4.3 Ersättningar för miljövänligt jordbruk också är möjliga att söka i Natura 2000 områden.

5.4.3 Ersättningar för miljövänligt jordbruk

5.4.3.1 Svensk miljölagstiftning - beskrivning av nationella bestämmelser på vissa områden som berörs av miljöersättningar inom jordbruket

Huvuddelarna av den svenska miljölagstiftningen är samordnade i miljöbalken (SFS 1998:808). Miljöbalken kompletteras av förordningar och föreskrifter, vilka beslutas av regeringen och myndigheter. Jordbrukets miljökrav är en integrerad del i den samordnade lagstiftningen. En generell princip är att undantag kan göras om det finns särskilda skäl för detta.

Bestämmelser som berör betesmarker, slätterängar och natur- och kulturvärden i odlingslandskapet.

Det finns framför allt tre regelverk som hänför sig till betesmarker, slätterängar och natur och kulturvärden i odlingslandskapet. Dessa är bestämmelserna i miljöbalken om biotopskyddsområden och miljöhänsyn i jordbruket och bestämmelserna om fornminnen i lagen (1988:950) om kulturminnen.

Biotopskyddsområde

Enligt miljöbalkens 7 kap 11 § kan små mark- och vattenområden som utgör livsmiljöer för hotad flora och fauna eller som på annat sätt är speciellt värdefulla att skydda förklaras som biotopskyddsområden av regeringen eller länsstyrelsen. Sådana beslut kan relatera till enskilda områden eller till alla områden av ett särskilt slag inom landet eller del av landet. Exempel på sådana områden är alléer, källor, stenrösen, pilevallar, åkerholmar, småvatten, våtmarker och stenmurar. Länsstyrelserna kan även enligt förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken förklara en enskild betesmark, slätteräng samt rik- och kalkkärr i jordbruksmark som biotopskyddat område. Typiska åtgärder som är förbjudna inom ett biotopskyddsområde är att ta bort värdefulla landskapselement eller att förstöra biologiska värden genom spridning av mineralgödsel, större mängder stallgödsel eller kemiska ogräsmedel.

Hänsyn till natur- och kulturvärden i jordbruket

Enligt bestämmelserna i förordning (1998:915) framgår att anmälan måste ske till länsstyrelsen minst åtta månader innan jordbruksmark tas ur produktion. I Jordbruksverkets föreskrifter (1999:119) om hänsyn till natur- och kulturvärden i jordbruket framgår att jordbruksåtgärder som kan skada biologiska eller kulturhistoriska värden är förbjudna. Exempel på sådana åtgärder är borttagande av landskapselement, borttagande av äldre träd som använts för lövtäkt, att förstöra biologiska - och kulturhistoriska värden genom spridning av handels- och stallgödsel eller genom att avstjälpning av stenmassor, grus eller skräp.

Förbud att slå av växtligheten på trädan

För att skydda fågellivet i odlingslandskapet finns det i föreskrifterna om hänsyn till natur- och kulturvärden i jordbruket bestämmelser som förbjuder att vegetationen på träda slå av under tiden 1 mars – 30 juni. I vissa fall är det dock tillåtet t.ex. i vissa län från den 15 juni vid sådd av höstoljeväxter samt under hela året i närheten av utsädesodlingar och vid ekologisk produktion.

Fornlämningar

Vissa landskapselement kan vara fornlämning eller del av fornlämning. I sådana fall är Lag (1988:950) om kulturminnen, m.m. tillämpliga i det enskilda fallet. Lagen anger att det är förbjudet att utan tillstånd på något sätt ändra eller skada ett fornminne.

Anmälan när jordbruksmark tas ur produktion

Enligt 3 § förordning (1998:915) om miljöhänsyn i jordbruket får jordbruksmark tas ur jordbruksproduktion tidigast åtta månader efter det att anmälan om åtgärden har gjorts till länsstyrelsen, om inte länsstyrelsen medger något annat. Anmälan behövs dock inte om åtgärden är av ringa betydelse för jordbruket på brukningsenheten eller för natur- och kulturmiljön och inte heller när marken tas i anspråk för verksamhet vars tillåtlighet prövats i särskild ordning.

Anmälan och tillståndsprövning av vissa verksamheter

Anmälan och tillståndsprövning av större verksamheter med djur

Av förordningen (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd framgår att företag med djurhållning över en viss omfattning skall söka tillstånd hos länsstyrelsen.

Tillståndsplikten gäller om företagets anläggning har mer än 40 000 platser för fjäderfä, 2 000 platser för slaktsvin tyngre än 30 kg, 750 platser för suggor eller om företaget har annan djurhållande verksamhet motsvarande mer än 200 djurenheter (renar undantagna).

Av samma förordning framgår att motsvarande verksamhet med mellan 100 och 200 djurenheter skall anmäla sin verksamhet till kommunen.

Begreppet djurenheter definieras i bilaga till ovan nämnda förordning men som exempel kan nämnas att en mjölkko motsvarar en djurenhet. Saknas definition motsvarar en djurenhet det antal djur som behövs för att producera antingen 100 kg kväve eller 13 kg fosfor per år i färsk träck och urin. Den beräkning som ger minst antal djur per djurenhet skall gälla.

Växthusföretag

Enligt förordningen (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd skall företag med växthusodling anmälas sin verksamhet till kommunen om växthusens odlade ytan uppgår till mer än 5000 kvm.

Bestämmelser för vattenverksamhet

Reglerna om vattenverksamhet och vattenläggningar finns dels i 11 kap. miljöbalken (SFS 1998:808) och förordningen (SFS 1998:1388) om vattenverksamhet och dels i lagen (SFS 1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet.

Med vattenverksamhet avses bl.a. uppförande, ändring, lagning och utrivning av dammar eller andra anläggningar i vattenområden, bortledning av vatten från eller grävning, sprängning och rensning i vattenområden samt andra åtgärder i vattenområden om åtgärden syftar till att förändra vattnets djup eller läge. Detta innebär att anläggning av våtmark, damm eller täckdikning av åkermark räknas som vattenverksamhet.

Det krävs enligt huvudregeln alltid tillstånd enligt miljöbalken för vattenverksamhet (11 kap. 9 § SFS 1998:808). Ansökan prövas av miljödomstolen utom när det gäller markavvattning då länsstyrelsen är prövningsmyndighet. Inom stora delar av södra Sverige gäller ett generellt förbud mot markavvattning. Vill man ändå genomföra ett sådant företag krävs tillstånd och vid generellt förbud även länsstyrelsens dispens från detta förbud.

Om det är uppenbart att varken allmänna eller enskilda intressen kan skadas genom vattenföretagets inverkan på vattenförhållandena krävs inte tillstånd med undantag för markavvattning. Med inverkan på vattenförhållandena avses inte enbart vattnets djup och läge utan också inverkan på vattenkvaliteten t.ex. grumling i samband med grävningsarbeten. Även sänkning av grundvattennivån genom vattenuttag innefattas. Det är verksamhetsutövaren som skall visa att undantagsregel gäller, och beviskravet är mycket högt. Det skall vara uppenbart att ingen skada kan uppkomma. Det krävs inte tillstånd för att utföra rensningar för att bibehålla vattnets djup eller läge och inte heller för täckdikning.

Anmälan om vattenverksamhet skall, enligt bestämmelser som är under utarbetande, göras till länsstyrelsen. En anmälningspliktig vattenverksamhet får påbörjas tidigast åtta veckor efter det att anmälan har gjorts, om inte tillsynsmyndigheten bestämmer något annat.

5.4.3.2 Nationella minimikrav och andra relevanta nationella bestämmelser vad det gäller användning av gödselmedel och växtskyddsmedel

Bestämmelser om gödsel

Begränsningar av den mängd stallgödsel och andra organiska gödselmedel som får tillföras

Riksdagen och regeringen har delegerat till Statens jordbruksverk att ta fram föreskrifter om försiktighetsmått när det gäller spridning av gödsel. Detta omfattar även bestämmelser om högsta tillåtna mängd stallgödsel och andra organiska gödselmedel som får tillföras i ett jordbruk. Detta regleras i 8-21 §§ Statens jordbruksverks föreskrifter (SJVFS 2004:62) om miljöhänsyn i jordbruket vad avser växtnäring genom att det anges hur stor mängd stallgödsel som får tillföras. I de nya föreskrifterna begränsas även tillförseln av andra organiska gödselmedel. För vidare information se bilaga Statens jordbruksverks föreskrifter (2004:62) om miljöhänsyn i jordbruket vad avser växtnäring.

Försiktighetsmått för gödselhantering, inklusive krav på lagringskapacitet

I de känsliga områdena enligt rådets direktiv 91/676/EEG av den 12 december 1991 om skydd mot att vatten förorenas av nitrater från jordbruket måste särskilda krav vara uppfyllda. Känsliga områden enligt förordningen (1998:915) om miljöhänsyn i jordbruket är:

1. Blekinge, Skåne, Hallands och Gotlands län, kustområdena i Stockholms, Södermanlands, Östergötlands, Kalmar och Västra Götalands län samt Öland, och
2. övriga delar av Stockholms län samt delar av Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Västra Götalands, Örebro och Västmanlands län.

Inom områden enligt punkt 1 föreskrivs det att jordbruk med fler än tio djurenheter skall ha utrymme för lagring av stallgödsel som minst motsvarar en gödselproduktion under åtta månader för en djurproduktion som omfattar nötkreatur, hästar, får eller getter och minst tio månader för en djurproduktion som omfattar övriga djurslag. Dessa bestämmelser gäller också för jordbruksföretag med mer än 100 djurenheter i övriga delar av landet. För jordbruk i områden enligt punkt 1 med färre än tio men fler än två djurenheter skall utrymme för lagring finnas för motsvarande sex månaders gödselproduktion. Inom områden som anges i punkt 2 samt övriga landet föreskrivs att jordbruksföretag med fler än tio djurenheter men mindre än 100 skall ha utrymme för lagring av stallgödsel som minst motsvarar en gödselproduktion under sex månader. Från och med den 1 juli 2007 skall de av dessa företag som finns i områdena enligt punkt 2 ha utrymme motsvarande tio månader när det gäller djurhållning som inte är nöt, häst, får eller get och motsvarande krav kommer att gälla för de av dessa företag som finns i övriga landet från och med den 1 juli 2013. I de känsliga områdena som anges i punkt 2 föreskrivs fr.o.m. den 1 juli 2007 att jordbruk med färre än tio men fler än två djurenheter skall ha utrymme för lagring av stallgödsel som minst motsvarar en gödselproduktion under sex månader. I förordningen finns särskilda bestämmelser som reglerar utformningen av de avsedda lagringsutrymmena. De skall vara utformade så att avrinning eller läckage till omgivningen inte sker. För jordbruksföretag med mer än tio djurenheter i Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Gotlands, Blekinge, Skåne, Hallands och Västra Götalands län samt i slättbygder inom Värmlands, Örebro och Västmanlands län skall dessutom flytgödselbehållare och urinbehållare ha ett stabilt svämtäcke eller annan

täckning som effektivt minskar ammoniakförlusterna och påfyllning skall ske under täckning.

Försiktighetsmått vid spridning av gödsel

Bestämmelser om spridning av stallgödsel och andra gödselmedel finns angivna i 22-28 §§ Statens jordbruksverks föreskrifter (SJVFS 2004:62) om miljöhänsyn i jordbruket vad avser växtnäring. För vidare information se bilaga Statens jordbruksverks föreskrifter (SJVFS 2004:62) om miljöhänsyn i jordbruket vad avser växtnäring.

Föreskrifter om andelen höst- eller vinterbevuxen mark

På jordbruksföretag med mer än 5 hektar åkermark i Blekinge, Skåne och Hallands län skall minst 60 procent av marken vara höst- eller vinterbevuxen. I Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Gotlands och Västra Götalands län skall motsvarande andel vara minst 50 procent. För vidare information se bilaga Statens jordbruksverks föreskrifter (SJVFS 2004:62) om miljöhänsyn i jordbruket vad avser växtnäring.

Hänsyn till natur- och kulturvärden vid spridning av gödsel

I Statens jordbruksverks föreskrifter (1999:119) om hänsyn till natur- och kulturvärden i jordbruket framgår att mineralgödsel, stallgödsel samt slam eller annat organiskt avfall får inte spridas på åkermark så att det hamnar utanför åkern. Mineralgödsel, stallgödsel samt slam eller annat organiskt avfall får heller inte spridas på ängs- eller betesmark om natur- eller kulturvärden kan skadas av spridningen.

Bestämmelser om växtskyddsmedel

Försiktighetsåtgärder vid spridning av bekämpningsmedel

Bestämmelser om försiktighetsåtgärder vid spridning av bekämpningsmedel finns i Statens naturvårdsverks föreskrifter (1997:2) om spridning av kemiska bekämpningsmedel.

Yrkesmässig användning av kemiska produkter eller produkter som står bekämpningsmedel nära får bara ske om produkten är godkänd för ändamålet eller är undantagen från kravet på godkännande enligt 3 § i förordning (1998:947) om bekämpningsmedel. (Förordningen om bekämpningsmedel är under omarbetande och kommer förmodligen att få namnet förordningen om växtskyddsmedel.) Var och en som använder bekämpningsmedel skall före spridning försäkra sig om att spridningen kan genomföras utan risk för grundvattenförorening. Vid spridning eller annan hantering av bekämpningsmedel skall skydds zoner definieras och användas. Skyddsavståndet skall definieras i enlighet med nödvändiga förhållanden för att skydda vattentäkter, sjöar, vattendrag och det omgivande landskapet och egendom. Utrustning för spridning av bekämpningsmedel skall vara anpassad för ändamålet, underhållas väl och kalibreras. Den som sprider bekämpningsmedel med bogserad eller maskinburen spruta skall ha lämplig utrustning för att, i samband med att lämpligt vindanpassat skyddsavstånd till omgivningen fastställs, bestämma temperatur, vindriktning och vindhastighet. Den som sprider bekämpningsmedel i klass 1 eller klass 2 enligt 11 § förordningen om bekämpningsmedel skall dokumentera varje sådan åtgärd. Förbud mot spridning av bekämpningsmedel utan tillstånd gäller i bl.a. vattenskyddsområden. Om en olycka inträffar i samband med spridning och större mängder bekämpningsmedel läckt ut eller kan befaras läcka ut skall räddningstjänsten omedelbart underrättas. Ägaren eller nyttjanderättshavaren skall underrättas om område oavsiktligt blivit besprutad t.ex. genom vindavdrift. I fall då en sjö

eller ett vattendrag blivit förorenat skall kommunen underrättas. Bekämpningsmedel får inte spridas på naturbetesmarker eller ängar.

Utbildningskrav för att få använda bekämpningsmedel

Den som använder bekämpningsmedel i klass 1L och 2L måste vara minst 18 år och uppfylla vissa kunskapskrav. Den som genomgått föreskriven utbildning med godkänt resultat anses uppfylla kunskapskraven. För att få använda produkter i klass 1L krävs vissa praktiska kunskaper. Den behörighet som fås efter godkänd utbildning anses bibehållen i 5 år. Därefter måste ny utbildning genomföras med godkänt resultat för att förlänga behörigheten ytterligare 5 år. Bestämmelserna framgår av Statens jordbruksverks föreskrifter (2005:51) om tillstånd och kunskapskrav för användning av vissa bekämpningsmedel.

Förvaring av bekämpningsmedel

Hur kemiska bekämpningsmedel skall förvaras framgår av §§ 6 och 7 i kemikalieinspektionens föreskrift (1999:8) om kemiska produkter och biotekniska organismer. Hälssofarliga kemiska produkter skall förvaras så att de är svåråtkomliga för små barn och väl avskilda från produkter som är avsedda att förtäras. Medan kemiska produkter som omfattas av tillståndskrav enligt bestämmelserna i 14–21 §§ förordningen (1998:941) om kemiska produkter och biotekniska organismer skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan komma åt dem.

5.4.3.3 Vallodling för miljön och det öppna landskapet

Insatsen grundar sig på artikel 39 i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005 samt artikel 29 i Kommissionens förordning (EG) nr xx/2006.

Åtgärdskod: 214

Motiv för insatsen

Ett öppet och varierat odlingslandskap är en viktig förutsättning främst för att uppfylla miljökvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*. I vissa delar av landet är en odling av vall positiv utifrån växtnäringssynpunkt och bidrar därmed till miljökvalitetsmålet *Ingen övergödning*.

Vallodling på åkermark har en positiv inverkan på miljön ur flera aspekter. Odlingslandskapet med dess variation av habitattyper är en förutsättning för en rik biologisk mångfald och värdefull kulturmiljö. Delar av insatsen samverkar med åtgärden Kompensationsbidrag för naturbetingade svårigheter i bergsområden och för andra områden med svårigheter avsnitt 5.4.1 som riktas till jordbruket i skogsbygderna och i norra Sverige för att bibehålla jordbruksproduktionen och därigenom tillgodose de regionalpolitiska målen på miljömässiga grunder.

I skogsbygderna och i norra Sverige är jordbruksfastigheterna relativt små och jordbrukslandskapet variationsrikt, vilket har stor betydelse för flora, fauna och kulturmiljö. En fortsatt hävd av jordbruksmarken är av central betydelse för kulturmiljöernas bevarande. Ett öppet och varierat landskap med en rik förekomst av olika biotoper ger goda förutsättningar för biologisk mångfald.

Odling av vall på åker bidrar till en variation i vissa jordbruksområden där spannmålsodling utgör den dominerande produktionsinriktningen. Vallodling bidrar till att öka mullhalten och minskar risken för strukturproblem vilket är viktigt för markens långsiktiga produktionsförmåga. Genom sin utformning bidrar insatsen också till att reducera växtnäringsläckaget, minska erosionen från åkermarken, begränsa användningen av växtskyddsmedel och främja den biologiska mångfalden i jordbrukslandskapet.

Insatsen medverkar till ett öppet och variationsrikt landskap i hela landet. Detta är viktigt för landsbygdens attraktionskraft som boendemiljö och för utveckling av företag som kan bidra till sysselsättning och tillväxt på landsbygden. Vallen utgör också organiskt material som kan användas för framställning av biogas och därmed kan insatsen bidra till en ökad produktion av förnybar energi, vilket kan skapa nya marknadsmöjligheter för företagen på landsbygden.

Mål

Målet är att 900 000 hektar skall anslutas till insatsen.

Beskrivning

Mark som kan berättiga till ersättning skall vara lämplig att plöja och användas till slätter, bete eller utsädesproduktion av vallgröda (vallgräs eller vallbaljväxter).

Brukaren skall årligen under femårsperioden uppfylla reglerna för ersättningen på arealen slätter- och betesvall samt den del av arealen frövall som uppfyller kravet på liggetid som han eller hon odlar inom det ersättningsberättigade området. Varje år i perioden skall brukaren anmäla den areal som faktiskt brukats som vall och som denne yrkar ersättning för. Det behöver inte vara samma mark som ingår i åtagandet varje år. Brukaren får ersättning för att hålla landskapet öppet och varierat genom en miljöanpassad produktion samt för att minska läckaget av växtnäringsämnen.

Villkor som inte ersätts är tvärvillkor enligt rådets förordning (EG) nr 1782/2003 samt villkor som framgår av avsnitt 5.4.3.1 Svensk miljölagstiftning - beskrivning av nationella bestämmelser på vissa områden som berörs av miljöersättningar inom jordbruket eller som framgår av avsnitt 5.4.3.2. Nationella minimikrav och andra relevanta nationella bestämmelser vad det gäller användning av gödselmedel och växtskyddsmedel

Insatsen består av en grundersättning för odling av vall och en tilläggsersättning med krav på att brukaren har ett visst djurinnehav, uttryckt som djurenheter. För grundersättning skall vallen under hela åtagandeperioden, skötas enligt följande regler:

- Vallen skall brukas aktivt genom att den årligen betas eller skördas och skörden skall föras bort.
- På vallen är det inte tillåtet att sprida kemiska växtskyddsmedel, vallen får dock brytas kemiskt.
- Vallen skall ligga obruten minst tre vintrar i följd.

De djurslag som godtas för tilläggsersättning är nötkreatur, tacka eller get. Motsvarande restriktioner avseende minsta och maximala djurtätheten som beskrivits under avsnitt 5.4.1

Kompensationsbidrag för naturbetingade svårigheter i bergsområden och för andra områden med svårigheter gäller också för denna ersättningsform. Avgränsningen motiveras av att ersättningen är en långsiktig investering för att upprätthålla miljövänliga driftsformer i ett aktivt och varierat odlingslandskap. Mot bakgrund av att det finns överskottsareal i vissa områden i Sverige, som inte brukas aktivt, är det mer kostnadseffektivt att styra tillgängliga medel till areal som har goda förutsättningar att brukas på lång sikt. Aktiva lantbrukare med animalieproduktion uppfyller dessa förutsättningar bäst. Areal med tilläggsersättning kan endast kombineras med arealer som får grundersättning.

Målgrupp

Ersättningsberättigade är brukare eller annan markförvaltare som odlar vall och som uppfyller villkoren för ersättningen.

Ersättning

Den föreslagna grundersättningen för vallodling är 300 kr/hektar i hela landet.

Dessutom föreslås en tilläggsersättning för odling av vall till brukare med ett visst djurinnehav enligt tabellen nedan:

1-3	1 800 kr/hektar
4	700 kr/hektar
5a, 5b	250 kr/hektar
5c, 5m	400 kr/hektar

Område där ersättning kan beviljas

Ersättning för vallodling lämnas i hela Sverige. Tilläggsersättningen lämnas i område 1-5.

Beskrivning av beräkningsmetoden och gjorda antaganden i samband med denna

Nivån på grundersättningen i de södra delarna av landet är beräknad utifrån det intäktsbortfall som uppstår genom att de skötselvillkor som angivits ovan efterföljs. Ersättningen till de områden där även tilläggsersättning kan erhållas, baseras på de beräknade högre kostnaderna för att producera ensilage/hö och bete inom områdena jämfört med områden med lägre produktionskostnader i slättbygderna i Sverige.

Indikatorer

Programspecifika indikatorer och kvantifierade mål

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal brukare eller annan markförvaltare som får grundersättning	44 000
	Antal hektar som får grundersättning	14 000 stycken
	Antal hektar som får tilläggsersättning	900 000 hektar
		340 000 hektar

Resultat	Antal hektar som framgångsrikt sätt brukas så att marker inte växer igen eller överges	900 000
	Antal hektar som framgångsrikt brukas så att natur- och kulturvärden bevaras	600 000
	Antal hektar som bidrar till en förbättrad vattenkvalitet	300 000
	Antal hektar som bidrar till att markkvaliteten förbättras	300 000
	Åtgärdens bidrag till att förhindra klimatförändring	marginellt

5.4.3.4 Biologisk mångfald och kulturmiljövärden i betesmarker, slätterängar och våtmarker

Insatserna grundar sig på artikel 39 i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005 samt artikel 27 i Kommissionens förordning (EG) nr xx/2006. Delar av insatserna beskrivs under avsnittet om regionalt prioriterade ersättningar.

Åtgärdskod: 214

Motiv för insatserna

Insatserna skall bidra till att uppfylla det delmål under miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap* som innebär att senast 2010 skall samtliga ängs- och betesmarker bevaras och skötas på ett sätt som bevarar deras värden. Våtmarkernas funktion som ekosystem och dess betydelse för landskapsbilden bidrar till uppfyllande av miljö kvalitetsmålen *Ett rikt odlingslandskap*, *Myllrande våtmarker* och *Ett rikt växt och djurliv*. Våtmarker bidrar till att minska utsläppen av växtnäringssämnen till havet. Anläggning, restaurering samt skötsel av våtmarker är därför viktig för att kunna nå miljö kvalitetsmålet *Ingen övergödning*, och i förlängningen de andra vattenanknutna miljö kvalitetsmålen *Levande sjöar och vattendrag*, *Hav i balans och levande kust och skärgård* och *Grundvatten av god kvalitet*.

Genom rationaliseringen och utvecklingen inom jordbruket, nedläggning av mark och ändrad markanvändning har jordbrukslandskapet successivt förändrats. Betesmark, som inte gödslats och plöjts, har minskat kraftigt i omfattning och de kvarvarande slätterängarna utgör endast en rest av den ursprungliga arealen. Sådana traditionellt skötta marker har i stor utsträckning övergetts till förmån för mer rationell och högavkastande vallproduktion på åkermark eller i övrigt gödslad jordbruksmark. Dessa extensivt skötta markslag är mycket artrika och utgör värdefulla kulturmiljöer. Tidigare kultiverade betesmarker är betydelsefulla för bl.a. landskapsbilden, men kan också hysa stora biologiska värden, särskilt i områden med små och krympande arealer naturbetesmark eller där de förekommer som insprängda ytor i naturbetesmark. Att säkerställa ett fortsatt öppethållande och ändamålsenlig skötsel av de återstående betesmarkerna och slätterängarna är därför av central betydelse för bevarandet av biologisk mångfald och kulturhistoriska värden i odlingslandskapet.

Villkor för alla insatserna

Villkor som inte ersätts är tvärvillkor enligt rådets förordning (EG) nr 1782/2003 samt villkor som framgår av avsnitt 5.4.3.1 Svensk miljölagstiftning - beskrivning av nationella bestämmelser på vissa områden som berörs av miljöersättningar inom jordbruket eller som framgår av avsnitt 5.4.3.2. Nationella minimikrav och andra relevanta nationella bestämmelser vad det gäller användning av gödselmedel och växtskyddsmedel.

Mål

Målet med insatsen är en hävd av minst 500 000 hektar. Målet är även att insatsen skall omfatta 230 fäbodar. Åtgärden skall bidra till att nå delmålet om skötsel av ängs- och betesmarker för miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*

Betesmarker och slätterängar

Beskrivning av insatsen

Ersättning för bevarande av betesmarker och slätterängar lämnas för skötselåtgärder som bevarar och förstärker betesmarkernas och slätterängarnas natur- och kulturmiljövärden. Brukare, som ansökt om denna ersättning, måste sköta marken enligt angivna villkor. Åtagandet utformas som femårsbeslut och skötseln skall utföras på samma mark under hela åtagandeperioden.

En ersättning lämnas för all skötsel av betesmark och slätteräng enligt angivna generella skötselvillkor. Ersättning lämnas endast för skötselåtgärder som går utöver det som krävs inom tvärvillkoren. Som generella skötselvillkor för samtliga ersättningar till betesmarker och slätterängar gäller att:

- Marken skall skötas så att ingen skadlig ansamling av förna kan ske.
- Utöver gårdsstödet krav på skötsel så att igenväxning som påtagligt skadar natur- eller kulturvärden inte förekommer skall alla träd och buskar av igenväxningskaraktär tas bort i början av åtagandeperioden och därefter hållas borta till åtagandeperiodens slut. Undantag från detta kan göras i specifika fall om marken direkt berörs av åtgärdsprogram för hotade arter och undantaget gynnar en sådan arts förekomst eller stärker dess artbestånd.
- Betesmarken skall regelbundet vara avbetad, i normalfallet varje år.
- För slätterängar gäller att dessa årligen skall städas, höet skall slås av på eftersommaren och bärgas. Endast klippande eller skärande redskap får användas vid slåttern.
- I vissa fall kan bete förbjudas vintertid
- I vissa fall kan hästbete förbjudas.

Marker med särskilda värden

En högre ersättning lämnas till betesmarker eller slätterängar med särskilt höga biologiska eller kulturhistoriska värden. Mark som kan komma att omfattas av denna ersättning måste innehålla höga kulturhistoriska värden eller vegetationstyper, djur- eller växtarter som visar att den använts för bete eller slätter under en längre tid. Betesmark och slätteräng som kan komma att omfattas av högre ersättning får endast till en liten del vara påverkad av gödsling eller andra produktionshöjande skötselåtgärder. Dock får betesmark med höga kulturhistoriska eller biologiska värden som inte är kopplade till fältskiktet vara måttligt påverkad av gödsling eller andra produktionshöjande skötselåtgärder.

För denna ersättning skall vissa särskilda skötselvillkor gälla som går utöver eller är mer långtgående än de generella skötselvillkoren. Ersättningen för skötsel av marker med särskilda värden skall prövas individuellt efter ansökan från jordbrukaren. Åtagandet utformas som femårsbeslut och skötseln skall utföras på samma mark under hela åtagandeperioden. Den ersättningsberättigade arealen samt villkoren för skötseln skall fastställas av stödmyndigheten. Exempel på särskilda skötselvillkor är:

- reglering av tillskottsutfodring av betesdjur,
- när på året bete eller slätter bör ske,
- vilka djurslag som kan användas för bete,
- reglering av vegetationens utseende vid vegetationsperiodens slut samt,
- skötsel och underhåll av vissa kulturhistoriskt värdefulla landskapselement.

På samma mark kan antingen ersättning lämnas för skötsel av betesmarker och slåtterängar eller den högre ersättningen för skötsel av marker med särskilda värden.

Utöver ersättningen för särskilda värden kan ersättning lämnas för kompletterande skötselåtgärder för att bevara natur- och kulturvärden som är beroende av särskild skötsel. Dessa är:

- lövtäkt av lövtäktsträd i betesmarker och slåtterängar,
- skötsel av slåtterängar med lieslätter och,
- efterbete av slåtterängar.

Skogsbete, alvarbete och fåbodbeten

Ersättning till skogsbete, alvarbete och fåbodbete lämnas till de marker som uppfyller särskilda kriterier för sådana marker. För bete vid godkänd fåbod kan som tillägg lämnas kompletterande ersättningen för nattfålla med eller utan vallning av betande djur. Fåbodsdriften är, ur kulturmiljösynpunkt, särskilt intressant.

De skötselvillkor som gäller för dessa marker är vanligen samma som gäller för betesmarker som omfattas av generella skötselvillkor. Särskilda skötselvillkor kan dock gälla som är mer specifika än de generella skötselvillkoren. För fåbodbete utgår ersättning dels i form av en fast ersättning ”fåbod i bruk”, dels som en ersättning per hektar. Åtaganden för skogsbete, alvarbete och fåbodbeten utformas som femårsbeslut samt utförs på samma mark under hela åtagandeperioden.

Ersättningsberättigade arealen samt villkoren för skötseln för fåbodbete, skogsbete och alvarbete, skall fastställas av stödmyndigheten. För att en fåbod skall vara berättigad till ersättning måste fåboden vara godkänd av stödmyndigheten.

För att inte skada markens natur- och kulturmiljövärden gäller förbud mot spridning av kemiska växtskyddsmedel, gödsling, kalkning, konstbevattning, täkt av sten eller jord eller annan negativ påverkan för all mark som omfattas av ersättningen för bevarande av betesmarker och slåtterängar.

Se även Regionalt prioriterade ersättningar

Våtmarker

Beskrivning av insatsen

Ersättning för skötsel av våtmarker lämnas till de marker som uppfyller särskilda kriterier för sådana marker. Våtmarken skall bevaras minst 20 år. På delar av våtmarken som sköts som betesmarker kan även ersättning för denna skötsel erhållas. Utgångspunkten bör vara att åtaganden för våtmarker utformas som femårsbeslut med möjlighet till förlängning. Skötseln skall utföras på samma mark under hela åtagandeperioden.

Som generella skötselvillkor gäller;

- Marken skall skötas så att ingen skadlig ansamling av förna kan ske. Dock kan i vissa fall avsteg från detta krav ges.
- Utöver gårdsstödet krav på skötsel så att igenväxning som påtagligt skadar natur- eller kulturvärden inte förekommer skall alla träd och buskar av

igenväxningskaraktär tas bort i början av åtagandeperioden och därefter hållas borta till åtagandeperiodens slut. Dock kan i vissa fall avsteg från detta krav ges.

- För våtmarker gäller att dammvallar, brunnar m.m., som behövs för att bevara våtmarken, skall underhållas.
- I vissa fall kan odling av fisk och kräftor förbjudas i våtmarken
- I vissa fall kan krav på våtmarkens utformning ställas bl.a. vad avser slänlutning och dammvallar.
- Det är inte tillåtet att sprida gödselmedel, bekämpningsmedel eller kalk. I vissa fall kan undantag från förbudet mot kalkning ges.

I anlagda och restaurerade våtmarker kan kravet på bortförsl av avslaget hö utgå om det är förenat med stora svårigheter eller om en ökad tillgång på organiskt material kan öka denitrifikationen. Utöver detta skall vissa särskilda villkor för skötsel och utformning gälla som går utöver eller är mer långtgående än de generella skötselvillkoren. Ersättningen för skötsel av våtmarker skall prövas individuellt efter ansökan från jordbrukaren. Den ersättningsberättigade arealen samt villkoren för skötseln skall fastställas av stödmyndigheten.

Ersättningen för skötsel av våtmarker kan variera i landet beroende på markens värde. Extra ersättning kan endast lämnas i fall där det genom en oberoende värdering fastlagts att priset för den jordbruksmark som berörs, ligger väsentligt över det genomsnittliga priset för jordbruksmark i Götalands södra slättbygder enligt offentlig statistik. Under programperioden 2007-2013 kommer möjlighet att ges till en förlängning av de 10-åriga våtmarksåtaganden som beslutades under tidigare programperiod, med ytterligare 10 år.

Gemensamt för insatserna under biologisk mångfald och kulturmiljövärden i betesmarker, slätterängar och våtmarker

Område där ersättning kan beviljas

Ersättning för bevarande av biologisk mångfald och kulturhistoriska värden i betesmarker och slätterängar lämnas i hela Sverige.

Ersättning för skötsel av våtmarker kan ges i hela landet till våtmarker som har anlagts eller restaurerats 2007 eller senare. Den kompletterande ersättningen för skötsel av våtmarker anlagda på jordbruksmark med höga markvärden lämnas kan endast lämnas i stödområden 9 i Skåne, Hallands och Blekinge län.

Målgrupp

Berättigade till ersättning är brukare eller annan markförvaltare med betesmark, slätteräng eller våtmark som uppfyller uppställda villkor.

Ersättning

	Ersättning för skötsel av betesmarker och slätterängar	Ersättning för marker med särskilda värden	Kompletterande skötselåtgärder
Betesmark	1 100 kr/hektar	2 500 kr/hektar	Lövtäkt 100 kr/st dock max 2 000 kr/hektar. Gäller endast marker med särskilda värden.
Slättermark	1 100 kr/hektar	3 500 kr/hektar	Lövtäkt 100 kr/st dock max 2 000 kr/hektar. Efterbete 700 kr/hektar Lieslätter 7 000 kr/hektar Gäller endast marker med särskilda värden.
Skogsbete	1800 kr/hektar	----	----
Alvarbete	850 kr/hektar	----	----
Fäbodbete	Fäbod i bruk 20 000 kr/år Fäbodbete 600 kr/hektar	----	Nattfälla 12 000 kr/år Nattfälla med 1 mån vallning 36 000 kr/år
Våtmark	Betesmark 1500 kr/hektar* Åkermark 3000 kr/hektar* Extra ersättning vid höga markvärden 1000 kr/hektar	----	

*På delar av våtmarken som sköts som betesmark eller slätteräng kan även ersättning för denna skötsel erhållas.

Beskrivning av beräkningsmetoden och gjorda antaganden i samband med denna

Kostnaderna för att uppfylla skötselvillkoren för betesmarker och slätterängar är beräknade för skötselåtgärder som går utöver det krav för betesmarker och slätterängar som finns inom tvärvillkoren. Betets förädlingsvärde, det vill säga inkomsterna från djur som hålls på betesmark (exkl. stöd och ersättning från betesdriften) minus kostnaderna för djurhållningen (exkl. betesdriften), har räknats in i kalkylerna för de djur som inte behövs för att uppfylla skötselkraven för gårdsstöd. Även kostnad för stängselunderhåll och djurtillsyn har antagits vara dubbelt så stora om ersättningens villkor skall uppfyllas jämfört med tvärvillkorens krav.

När det gäller slätterängar har merkostnader för att slättern skall ske med klippande eller skärande redskap eller att ängen skall fagas vid behov räknats in i kalkylen. Högre ersättning innebär dessutom mer omfattande villkor, vilka alla kräver mer noggrann och arbetsintensiv skötsel. Villkoret ingen tillskottsutfodring ger dessutom ett ökat inkomstbortfall. För marker med särskilda värden finns möjlighet att ge betes- eller slätterfria år om det är motiverad av betesmarkens/ängens naturvärden. För dess marker sparas kostnaden för betet eller slättern in detta år med det kompenseras delvis av ökade kostnader nästföljande år. Det finns risk att det kommer att finnas behov av extra krävande städning av ängen och extra krävande slätter nästa år. Betes- eller slätterfria år minskar fodervärdet för höet det efterföljande året. Ett slätterfritt år ger också ökat arbete nästkommande år.

För att uppfylla kraven på fåbod i bruk krävs att fåboddjuren transporteras upp till fåboden i början av säsongen och hem igen i slutet av säsongen. Vidare tillkommer kostnader för dagliga resor till och från fåboden. Vallning av djur på fåbod innebär kostnader för arbetsinsatsen under en månad vilka har beräknats i kalkylen.

Kostnader för ersättning till våtmarker inkluderar skötsel och underhåll av våtmarken, ersättning för markens alternativvärde, förlorat markvärde samt för vissa restriktioner.

Kostnader för den kompletterande skötselåtgärden lieslätter har beräknats som skillnaden mellan kostnaden för maskinellt och manuellt arbete vid slätter och skörd. Avseende skötselåtgärden lövtäkt ersätts kostnaden för en lövtäkt av lövtäktsträd minst en gång under perioden och för skötselåtgärden efterbete ersätts kostnaden för att beta av återväxten efter att slätterängen är slagen och skörden bortförd. Arbetskostnaden och materialkostnaden stängsel och djurtillsyn är inkluderad.

Indikatorer

Programspecifika indikatorer och kvantifierade mål

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal brukare eller annan markförvaltare som får ersättning för bevarande av betesmarker och slätterängar samt skötsel av våtmarker	38 000
	Antal hektar mark som får ersättning för bevarande av betesmarker och slätterängar samt skötsel av våtmarker	500 000
	Antal fåbodar i bruk som får ersättning	230 stycken
Resultat	Antal hektar som framgångsrikt sätt brukas så att marker inte växer igen eller överges	500 000
	Antal hektar som framgångsrikt brukas så att natur- och kulturvärden bevaras	500 000
	Antal hektar som bidrar till en förbättrad vattenkvalitet	0
	Antal hektar som bidrar till att markkvaliteten förbättras	0
	Åtgärdens bidrag till att förhindra klimatförändring	0

5.4.3.5 Värdefulla natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet och renskötselområdena

Insatserna grundar sig på artikel 39 Rådets förordning (EG) nr 1698/2005 samt artikel 27 Kommissionens förordning (EG) nr. xx/2006. Delar av insatserna beskrivs under avsnittet om regionalt prioriterade ersättningar.

Åtgärdskod: 214

Motiv för insatserna

Insatserna för bevarande av värdefulla natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet och renskötselområdena skall bidra till att uppnå i första hand miljö kvalitetsmålen *Ett rikt odlingslandskap* och *En storslagen fjällmiljö*. När det gäller målet om ett rikt odlingslandskap innebär detta att mängden kulturbärande landskapselement som vårdas

skall öka med 70 procent till år 2010.

Syftet är således att:

- Bevara kulturhistoriskt värdefulla agrara miljöer med spår av äldre markanvändning samt biologiskt rika småbiotoper och livsmiljöer i eller i anslutning till åkermark.
- Bidra till att odlingslandskapets lokala och regionala särdrag bevaras i alla delar av landet.
- Bevara områden med representativa höga natur- och kulturvärden i områden präglade av renskötsel.
-

Med odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden avses i detta sammanhang de historiska spår från äldre tiders jordbruk som kan hittas i landskapet, såsom olika ägoslag, landskapselement och bebyggelse. Dessa utgör en förutsättning för ett varierat landskap med en kulturell mångfald och särart. Utvecklingen inom jordbruket under de senaste 50 åren har inneburit stora förändringar av åkerbruket. Mekaniseringen har ställt krav på arrondering och framkomlighet på åkern. Särskilt i slättbygder har åkerskiften blivit större och färre och odlingshindren i form av landskapselement och småbiotoper har i stor utsträckning tagits bort. Det finns numera endast ett marginellt behov av att utnyttja landskapselementen för fodertäkt inom ramen för en rationell jordbruksdrift. Att trygga en fortsatt skötsel och vård av landskapselement i odlingslandskapet är därför av stor betydelse för att bevara kulturmiljövärdena och för att säkerställa odlingslandskapets kulturhistoriska dimension och särprägel. Landskapselementen tillhandahåller också viktiga livsmiljöer för djur och växter som i annat fall skulle ha ett begränsat livsrum i dagens moderna jordbruk.

Rennäringen har mycket långa traditioner och har påverkat sin omgivning genom bl.a. uppkomsten av en hävdgynnad flora och fauna. En mängd värdefulla lämningar finns också efter bl.a. boende i väglöst land som är mycket intressanta utifrån ett kulturhistoriskt perspektiv. De höga natur- och kulturmiljövärdena knutna till denna form av näring är ur ett nationellt och ett europeiskt perspektiv unika och riskerar utan ersättningen att gå förlorade. Syftet är därför att de renvallar och renstängsel som är förknippade med den äldre renskötseln skall skötas på ett sätt som både tydliggör och bevarar spåren av samisk tradition, arbete och liv. Vidare innebär insatsen att kunskapen om de samiska natur- och kulturvärdena stärks på såväl europeisk som nationell, regional och lokal nivå.

Natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet

Mål

Målet är att omkring 30 procent av landets åkerareal skall anslutas och att ersättningen sprids jämnt över landet. De natur- och kulturhistoriska värdena kommer därigenom att bevaras och synliggöras.

Beskrivning

Ersättning lämnas för skötsel av biologiskt och/eller kulturhistoriskt värdefulla landskapselement med anknytning i eller i anslutning till åkermark. Med åkermark avses i detta sammanhang mark som används eller kan användas till växtodling eller bete och som

är lämplig att plöja. Tabell visar en lista på typgrupper av ersättningsberättigande landskapselement.

Ersättning lämnas för skötsel som krävs för att förhindra nedbrytning och igenväxning av landskapselementen. På så sätt säkras ett långsiktigt bevarande av kulturhistoriska lämningar och biologiskt rika miljöer på eller i anslutning till åkermark. I skötseln ingår därmed även skötselåtgärder för att underhålla landskapselementen. Vidare skall skötseln medverka till att bevara hävdgynnade djur och växter samt bibehålla traditionella skötselmetoder. Därför skall ersättningsberättigande landskapselement skötas enligt följande villkor:

- Träd och buskar av igenväxningskaraktär skall tas bort alternativt betas.
- Anlagda landskapselement skall underhållas.
- Landskapselement bestående av träd skall skötas enligt angivna villkor.
- Upplag och avfall skall forslas bort.

Villkor om formerna för skötsel av landskapselement bestående av träd, samt tider och former för bete får fastställas individuellt av stödmyndigheten.

Åtagandet utformas som femårsbeslut och skötseln skall utföras på samma mark under hela åtagandeperioden.

En ansökan om ersättning för bevarande av värdefulla natur- och kulturmiljöer skall omfatta samtliga ersättningsberättigande landskapselement på den till företagets brukningscentrum naturligt tillhörande åkermarken. Kvalificering för ersättningen grundas på förekomst av ersättningsberättigande landskapselement inom detta område.

Tabell 7 Ersättningsberättigande typgrupper av värdefulla landskapselement

Typ	Enhet
<i>Grupp 1</i>	
Linjeformade landskapselement som utgör odlingshinder eller som ursprungligen konstruerades i syfte att dränera jordbruksmark, hägna in och leda husdjur eller markera fastighets- och skiftesgränser m.m., t.ex. öppna diken.	meter
<i>Grupp 2</i>	
Punktformade landskapselement som utgör odlingshinder eller består av fornminnen, lämningar, konstruktioner och monument med anknytning till jordbruket m.m., t.ex. åkerholmar och odlingsrösen.	antal
<i>Grupp 3</i>	
Traditionella torkanordningar för jordbruksgröda	areal gröda som torkas

Villkor som inte ersätts är tvärvillkor enligt rådets förordning (EG) nr 1782/2003 samt villkor som framgår av avsnitt 5.4.3.1 Svensk miljölagstiftning - beskrivning av nationella bestämmelser på vissa områden som berörs av miljöersättningar inom jordbruket eller som framgår av avsnitt 5.4.3.2 Nationella minimikrav och andra relevanta nationella bestämmelser vad det gäller användning av gödselmedel och växtskyddsmedel.

Område där ersättning kan beviljas

Ersättning för bevarande av värdefulla natur- och kulturmiljöer lämnas i hela landet.

Målgrupp

Brukare eller annan markförvaltare av värdefulla natur- och kulturmiljöer i hela landet, förutsatt att skötselvillkoren uppfylls.

Ersättning

Landskapselement	Ersättning
Grundersättning	100 kr/elementtyp
Grupp 1	6–60 kr/10m
Grupp 2	60–180 kr/st
Grupp 3	2 000 kr/hektar

Beskrivning av beräkningsmetoden och gjorda antaganden i samband med denna

Kostnaderna för skötsel av landskapselementen i enlighet med villkoren består i huvudsak av arbetskostnader och användning av specialredskap för att ta bort igenväxningsvegetation.

Natur- och kulturmiljöer i renskötselområden

Mål

Målet är att bevara natur- och kulturmiljövärdena i renskötselområdet motsvarande 2 500 hektar.

Beskrivning

Ersättning lämnas för skötsel av värdefulla natur- och kulturhistoriska miljöer i renskötselområdet. Objekten för ersättning är uppdelade i två typer, renvallar (äldre rengården) och traditionella stängsel av trä och sten.

Ersättning lämnas för skötsel som krävs för att förhindra förstörelse och igenväxning av dessa landskapselement. I renvall ingår vallar med och utan äldre visten. I stängsel ingår hägnader av sten och trä. Till stängsel räknas även anslutande fångstarmar. Nedanstående kriterier skall vara uppfyllda för att ersättning skall kunna erhållas. En bedömning görs i varje enskilt fall om förutsättningarna för ersättning är uppfyllda. Som skötselvillkor gäller:

- Träd och buskar av igenväxningskaraktär skall tas bort.
- Ingen skadlig ansamling av föna får ske på marken.
- Landskapselement och träd som bär påtagliga spår av att ha använts för renskötsel, får inte skadas eller tas bort.
- Stängsel skall underhållas.

Åtagandet som utformas som femårsbeslut och skötseln skall utföras på samma mark under hela åtagandeperioden.

Villkor som inte ersätts är tvärvillkor enligt rådets förordning (EG) nr 1782/2003 samt villkor som framgår av avsnitt 5.4.3.1 Svensk miljölagstiftning - beskrivning av nationella bestämmelser på vissa områden som berörs av miljöersättningar inom jordbruket eller som

framgår av avsnitt 5.4.3.2 Nationella minimikrav och andra relevanta nationella bestämmelser vad det gäller användning av gödselmedel och växtskyddsmedel.

Område där ersättning kan beviljas

Ersättning lämnas i första hand i de delar av renskötseområdet där renskötsel får bedrivas hela året enligt 3 § 1 rennäringslagen (1971:437). I andra hand får ersättning även lämnas till miljöer inom renskötseområdet i övrigt.

Målgrupp

Samebyar, samisk organisation alternativt enskild förvaltare som är godkänd av stödmyndigheten och som brukar värdefulla natur- och kulturmiljöer, företrädesvis på renskötseområdets året-runt-marker i enlighet med 3 § 1 renskötsellagen (1971:437). Berörd sameby/berörda samebyar skall ha yttranderätt vid beslut.

Ersättning

Den förslagna ersättningen är:

- För skötsel av renstängsel 20 kr/löpmeter.
- För skötsel av renvallar 6 300 kr/hektar.
- För resor 1 275 kr per element. Resersättning utgår per element dock lämnas reseersättning för maximalt 5 element per åtagande.

Beskrivning av beräkningsmetoden och gjorda antaganden i samband med denna

Kostnaderna för skötsel av marken i enlighet med villkoren består i huvudsak av kostnader för arbete, resor och för användning av speciella redskap för avslagning av igenväxningsvegetation. Kostnader för resor är begränsat till 5 stycken per åtagande.

Indikatorer

Programspecifika indikatorer och kvantifierade mål

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal brukare eller annan markförvaltare som får ersättning för att bevara natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet	15 000
	Antal samebyar, samiska organisationer eller förvaltare som får ersättning för att bevara natur- och kulturmiljöer i områden präglade av renskötsel	200
	Andelen areal som får ersättning uttryckt i procent av landets åkerareal	30 procent
	Antal hektar mark som får ersättning för att bevara natur- och kulturmiljöer i områden präglade av renskötsel	2 500
	Totalt antal brukare eller annan markförvaltare som får ersättning för att bevara natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet och i områden präglade av renskötsel	15 200
Resultat	Andel av åkermarken som framgångsrikt sätt brukas så att natur- och kulturmiljöer bevaras	30 procent
	Antal hektar natur- och kulturmiljöer som framgångsrikt bevaras i områden präglade av renskötsel	2 500

	Antal hektar som bidrar till en förbättrad vattenkvalitet	0
	Antal hektar som bidrar till att markkvaliteten förbättras	0
	Åtgärdens bidrag till att förhindra klimatförändring	0

5.4.3.6 Regionalt prioriterade ersättningar (RPE)

Insatserna grundar sig på artikel 39, 41 och 49 i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005 samt artikel 27 och 29 i Kommissionens förordning (EG) nr xx/2006.

Åtgärdskod: 214, 216 samt 227

Motiv för insatserna

De grundläggande motiven för insatserna beskrivs under avsnitten 5.4.3.4 Biologisk mångfald och kulturmiljövärden i betesmarker, slåtterängar och våtmarker och 5.4.3.5 Värdefulla natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet och renskötselområdena. Motiven för vissa delar av insatsen finns även under avsnitt 5.4.5.1 Bevara och utveckla skogens kollektiva värden.

RPE ger möjlighet att skräddarsy insatser efter de regionala förhållandena och efter respektive regions särskilda behov utifrån ett landskapsperspektiv såväl som en biologisk, som ur en kulturhistorisk synvinkel. Detta gör att regional kunskap och regionalt engagemang kan utnyttjas bättre. RPE lämpar sig för insatser som genomförs i mindre skala och är anpassade till lokala förutsättningar. Vidare ges möjlighet till insatser som är viktiga för att uppnå miljökvalitetsmålen och som går utöver övriga, mer generella ersättningar. De regionalt prioriterade ersättningarna ger även möjlighet att ta hänsyn till andra regionalt viktiga värdegrunder såsom rekreation, identitet och sociala värden.

Mål

Se under insatserna 5.4.3.4 Biologisk mångfald och kulturmiljövärden i betesmarker, slåtterängar och våtmarker respektive 5.4.3.5 Värdefulla natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet och renskötselområdena samt 5.4.5.1. Bevara och utveckla skogens kollektiva värden.

Beskrivning

Inom ramen för landsbygdsprogrammet kommer varje stödmyndighet att tilldelas ett anslag för prioriteringar som främjar landskapets natur- och kulturmiljövärden med kopplingar till de areella näringarna. De regionala genomförandestrategierna som varje stödmyndighet skall utarbeta skall innehålla en beskrivning av vilka insatser inom RPE som länet/området tänker genomföra, hur länet/området tänker prioritera och orsaken till detta. Det skall även framgå hur de regionalt prioriterade ersättningarna bidrar till att uppnå nationella miljökvalitetsmål och prioriteringar samt de regionala miljömålen. Strategierna skall vara förankrad hos olika intressenter i länet/området. Närmare beskrivning av fördelningen av resurser till stödmyndigheterna, se kap 11.1.

Mottagarna har möjlighet att själva söka ersättning om intresse finns men det bör även finnas möjlighet för stödmyndigheten att arbeta uppsökande utifrån den regionala genomförandestrategin. En prioritering sker både mellan olika insatser och mellan enskilda objekt utifrån strategin. Stödmyndigheten fastställer vad som skall genomföras av brukaren inom ramen för RPE, vilka villkoren är och vilken ersättning som skall utgå till brukaren.

Inom RPE finns två ersättningsmöjligheter;

A. Regionala skötselinsatser som utformas som femårsåtagande enligt artikel 39 i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005,

B. Miljöinvesteringar enligt artikel 41 och 49 i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005.

A. De regionala skötselinsatserna ger möjlighet till ersättning för särskilt prioriterade objekt ur ett regionalt perspektiv och skall komplettera övriga ersättningarna under avsnitten 5.4.3.4 Biologisk mångfald och kulturmiljövärden i betesmarker, slätterängar och våtmarker och 5.4.3.5 Värdefulla natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet och renskötselområdena. Utöver att komplettera de övriga ersättningarna finns insatser för att stärka den biologiska mångfalden på åkermark. I bilaga 3, avsnitt 17.3 beskrivs de regionala skötselinsatser som är möjliga i olika delar av landet. Det är stödmyndigheten som prioriterar vilka av de regionala skötselinsatserna som är tillämpbara i respektive län/område.

De regionala skötselinsatserna utformas som femårsbeslut och för att uppnå god måluppfyllelsen skall insatserna, med undantag av insatsen för bevarande av åkerogräs, utföras på samma mark under hela åtagandeperioden och ersättning utgår årligen per hektar enligt artikel 39 Rådets förordning (EG) nr 1698/2005.

B. Inom RPE finns även möjligheter att ge ersättning för investeringar utan ekonomisk avkastning och som är angelägna från miljösynpunkt enligt artikel 41 och 49 Rådets förordning (EG) nr 1698/2005. Ersättning för miljöinvesteringar ges antingen utifrån faktiska kostnader eller utifrån schabloner. Ersättning lämnas för investeringar som stärker, bevarar eller återskapar landskapets natur- och kulturvärden. Exempel på miljöinvesteringar är:

- Markförbättrande insatser för minskat markslitage i samband renskötselarbete inom renskötselområdet. Kostnaderna kan bestå av inköp av duk eller trall samt markering av körleder för terrängfordon.
- Anläggning och restaurering av våtmarker. Mark som omfattas av investeringsinsatsen skall efter färdigställandet, med undantag av vissa särskilda restaureringar, omfattas av ett åtagande om miljöersättning för våtmarker enligt avsnitt 5.4.3.4. Prioriteringar bland ansökningar kommer att ske bland annat utifrån Jordbruksverkets kvalitetskriterier för våtmarker i odlingslandskapet, åtgärdsprogram för hotade arter och regionala underlag. Ansökan innehåller en projekteringsplan som beskriver vad som skall utföras och vid vilken tidpunkt. Ansökan innehåller även uppgifter om kostnader och tidsåtgång. Ersättningsgrundande kostnad fastställs i beslut. Anläggning, restaurering samt skötsel av våtmarker är viktig för att kunna nå miljökvalitetsmålet *Myllrande våtmarker*, och i förlängningen de andra vattenanknutna miljökvalitetsmålen *Ingen övergödning*, *Levande sjöar och vattendrag*, *Hav i balans och levande kust och skärgård* och *Grundvatten av god kvalitet* (se även avsnitt 5.4.3.4). Målet är att minst 6 000 hektar våtmarker skall anläggas eller restaureras.
- Schablonersättning för restaurering av landskapselement. För miljöinvesteringar där variationen av kostnader mellan brukarna inte är så stor finns även möjlighet att ge schablonersättning som bygger på antaganden om standardkostnader enligt artikel 53 Kommissionens förordning (EG) nr xx/2006. Ersättning lämnas för

investeringsinsatser som syftar till att restaurera eller återskapa vissa typer av kulturhistoriskt värdefulla landskapselement i odlingslandskapet samt för specialinsatser i våtmarker och ersätts enligt följande:

Investering	Ersättning
Restaurering av överloppsbyggnader samt byggnader vid samevisten	14 300 kr/byggnad
Återuppbyggnad av trädgårdsgårdar i odlingslandskapet	270 kr/m
Restaurering och återskapande av alléer	2300 kr/träd
Restaurering och återskapande av stenmurar	320 kr/m
Restaurering av bevarandevärd och svårbrukad åkermark	13 500 kr/ha
Förstärkning av våtmarkers effekt	900 kr/ha.

Generellt för gäller att RPE inte omfattar sådana insatser som redan ersätts genom de generella ersättningarna inom landsbygdsprogrammet. Vidare gäller att tvärvillkor enligt Rådets förordning (EG) nr 1782/2003 samt villkor som framgår av avsnitt 5.4.3.1 Svensk miljölagstiftning - beskrivning av nationella bestämmelser på vissa områden som berörs av miljöersättningar inom jordbruket eller som framgår av avsnitt 5.4.3.2 Nationella minimikrav och andra relevanta nationella bestämmelser vad det gäller användning av gödselmedel och växtskyddsmedel inte ersätts.

Område där ersättningar kan beviljas

RPE kan sökas av brukare eller annan markförvaltare i hela landet. Vilka insatser inom RPE som kommer att vara aktuella inom varje enskilt län/område beror av vilka prioriteringar det aktuella länet/området har gjort.

Målgrupp

Berättigade till ersättning inom RPE är brukare inom de areella näringarna, andra markförvaltare, föreningar och organisationer. En prioritering mellan ansökningarna görs och de projekt som bedöms vara mest kostnadseffektiva väljs ut.

Ersättning

Ersättning för de regionala skötselinsatserna inom RPE lämnas utifrån fastställd ersättningsnivå, se bilaga 3, avsnitt 17.3.

Beskrivning av beräkningsmetoden och gjorda antaganden i samband med denna

Kostnader för att uppfylla de regionala skötselinsatserna i enlighet med villkoren består i huvudsak av kostnader för arbete, maskiner o.dyl. Ersättningen avser att kompensera mottagaren för de merkostnader som uppstår i samband med att skötselinsatsen.

Miljöinvesteringar kan ersättas utifrån faktiska kostnader, eget arbete samt eget material enligt artikel 54 Kommissionens förordning (EG) nr xx/2006. Faktiska kostnader och övriga resurser, som t.ex. eget arbete, kan ligga till grund för ersättningen. Dock kan utbetalningen aldrig vara större än de faktiska kostnaderna. Endast kostnader som anses bidra till miljönytta är ersättningsberättigande. Ersättningen betalas ut mot rekvisition och uppvisande av fakturor och betalningsbevis. Ersättningen avser att kompensera mottagaren för de merkostnader som uppstår i samband med att en investering genomförs.

Ersättningsens andel av stödberättigade kostnader kan variera mellan olika typer av miljöinvesteringar. Ersättning motsvarar högst 90 % av stödberättigade kostnaderna, i specifika fall kan undantag från detta göras.

Ersättning för miljöinvesteringar kan också baseras på en uppskattning av standardkostnader inklusive en uppskattning av inkomstbortfall, enligt artikel 53 Kommissionens förordning (EG) nr xx/2006. I huvudsak består dessa kostnader av eget arbete, material och specialredskap. Ersättningen uppgår till 90 % av stödberättigade kostnader.

Indikatorer

Programspecifika indikatorer och kvantifierade mål

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Totala volymen investeringar, Mkr	100
	Antalet hektar våtmarker som har anlagts eller restaurerats under programperioden	6 000 hektar
	Antalet hektar betesmarker och slätterängar som har restaurerats under programperioden i övrigt, se avsnitt 5.4.3.4, 5.4.3.5 samt 5.4.5.1	6 000 hektar
Resultat	se avsnitt 5.4.3.4, 5.4.3.5 samt 5.4.5.1	

5.4.3.7 Traditionella kulturväxter och husdjursraser

Insatserna grundar sig på artikel 39 Rådets förordning (EG) nr 1698/2005 samt artikel 27 och 28 Kommissionens förordning (EG) nr xx/2006.

Åtgärdskod: 214

Motiv för insatserna

Insatsen bidrar till att uppfylla miljökvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*. Detta innebär

- att odlingen av lokala bruna bönsorter bibehålls, samt
- långsiktigt säkerställa tillräckligt antal individer av inhemska husdjursraser i Sverige

Utan de föreslagna insatserna finns risk för att odlingen av lokala bruna bönsorter upphör och ersätts av spannmålsodling och för att flera husdjursraser helt dör ut.

Beträffande kulturväxter är syftet med insatsen att säkra en fortsatt traditionell odling av lokala sorter av bruna bönor på Öland. Odlingen av bruna bönor är en viktig del i öns kulturarv. Södra Ölands odlingslandskap, inom vilket den till största delen av odlingen sker, är ett av UNESCO utpekat världsarv och är ett utpekat Natura 2000-område. Odlingen av bruna bönor har bidragit till att området utpekats som en del av världsarvet. Den traditionella odlingen med relativt låg avkastande sorter ersätts allt mer av konventionell spannmålsodling på grund av vikande marknad och minskat kommersiellt intresse. En fortsatt odling av bruna bönor innebär att lokala sorter kan bevaras men också att en del av grunderna för utpekandet av området som världsarv upprätthålls. Ersättningen

främjar även en miljövänlig odlingsmetod som bidrar till att minska kväveläckaget och användningen av kemiska växtskyddsmedel

När det gäller traditionella husdjursraser är den genetiska variationen bland domesticerade djur viktig att bevara. Egenskaper som en gång funnits i äldre raser kan på grund av omvärldsförändringar åter komma till nytta. Många av våra äldre husdjursraser utgör också ett levande kulturarv. De raser som skall stödjas kan inte ekonomiskt konkurrera med raser som selekterats för hög avkastning av mjölk och kött. Flera raser hålls enbart för självhushåll eller för att visa vårt kulturarv av husdjursraser. Utan ersättning riskerar flera raser att helt dö ut.

Rasföreningarna har en nyckelroll i bevarandearbetet genom att ha överblick över statusen inom respektive ras. Föreningarna kan inte klara hela bevarandearbetet genom avgifter från djurägarna. Det behövs riktade insatser som är väsentliga för rasen, men som för den enskilde djurhållaren innebär för höga kostnader. Hotade raser av fjäderfå, hästar, bi och kaniner hålls i så små besättningar att det inte är effektivt att dessa skall ha ett enskilt åtagande. Det är då effektivare att direkt stödja delar av rasföreningarnas verksamhet som är väsentliga för att bevara rasen.

Traditionell odling av bruna bönor

Mål

Målet är att det på Öland årligen skall odlas bruna bönor på 700 hektar. Effekten vid denna anslutning är att en viktig del av öns kulturarv bevaras och lokala sorter bevaras och odlas på plats (in situ).

Beskrivning

Insatsen för traditionell odling av bruna bönor på Öland omfattar ersättning för odling av bruna bönsorter som finns på den svenska sortlistan och är av svenskt ursprung.

För att ersättning skall vara möjlig att erhålla får gödsel innehållande kväve enbart tillföras fältet som en startgiva i direkt anslutning till sådd. Odlingen av bruna bönor skall ske på ett sådant sätt att det är möjligt att utföra en mekanisk ogräsbekämpning. Under odlingssäsongen får inte kemiska växtskyddsmedel mot svamp eller insekter användas. Åtföljs inte odlingen av bruna bönor av en höstsådd gröda får marken inte bearbetas förrän i slutet av det ersättningsberättigade året (november/december) för att minska risken för kväveläckage.

Jordbrukaren är skyldig att under varje år i åtagandeperioden odla bruna bönor på en areal motsvarande minst 70 procent av den areal som odlas med bruna bönor det första året i åtagandeperioden. Jordbrukaren ansöker om utbetalning av ersättning för hela arealen som odlas med bruna bönor för respektive år under femårsperioden. Det behöver inte vara samma mark som ingår i åtagandet varje år.

Villkor som inte ersätts är tvärvillkor enligt rådets förordning (EG) nr 1782/2003 samt villkor som framgår av avsnitt 5.4.3.1 Svensk miljölagstiftning - beskrivning av nationella bestämmelser på vissa områden som berörs av miljöersättningar inom jordbruket eller som framgår av avsnitt 5.4.3.2 Nationella minimikrav och andra relevanta nationella bestämmelser vad det gäller användning av gödselmedel och växtskyddsmedel.

Område där ersättning kan beviljas

Ersättning för traditionell odling av bruna bönor lämnas endast för sådan odling som sker på Öland.

Målgrupp

Brukare eller annan markförvaltare av åkermark som odlar bruna bönor på Öland och som uppfyller angivna villkor.

Ersättning

Den föreslagna ersättningen är 1 400 kr/hektar

Beskrivning av beräkningsmetoden och gjorda antaganden i samband med denna

Beräkningen av de ökade kostnaderna för traditionell odling av bruna bönor har genomförts genom en beräkning av intäkter och kostnaderna för att odla bruna bönor jämfört med odling av spannmål inom samma geografiska område. Spannmålsodling väljs i stället för bruna bönor i de vanligt förekommande växtföljderna i området. Arbetskostnaderna för odling av bruna bönor är större än för odling av spannmål särskilt

beroende på mekanisk bekämpning, en besvärligare skörd och i många fall behov av bevattning.

Utrotningshotade husdjursraser

Mål

Målet är att 5 000 djurenheter skall anslutas och att ingen ras skall klassificeras som kritisk för utrotning definierat enligt FAO:s system DAD-IS (Domestic Animal Diversity Information System).

Beskrivning

Ersättning lämnas till djurhållare som varje år under ersättningsperioden håller djur av raser som finns upptagna på EU:s lista över utrotningshotade svenska husdjursraser. Det är raser som inom EU endast förekommer i Sverige och för vilka Sverige ansvarar för registrering och stamboksföring.

Ersättningsberättigande husdjursraser

Nötkreatur	Fjällko Rödkulla Allmogeko (väneko, ringamålako, bohuskulla)
Får	Ryafår Finullsfår Gutefår Allmogefår (dala pälsfår, roslagsfår, skogsfår)
Getter	Lantrasget Allmogeget (göingeget, jämtget)
Svin	Linderödssvin

Djurhållaren skall åta sig att under en femårsperiod hålla ett visst antal djurenheter och att antalet djurenheter under perioden inte understiger 50 procent av åtagandet. Antalet djurenheter tillåts variera eftersom antalet djur per besättning i regel är lågt och naturliga variationer inom besättningen skulle få drastiska konsekvenser i form av sanktioner. Det är ändå väsentligt att tillämpa femårsåtaganden eftersom bevarandearbetet skall vara långsiktigt.

Djurhållarna skall följa avelsplaner som Jordbruksverket fastställer för respektive ras. De djur som omfattas av ersättningen skall hållas rena från inblandning av andra raser, vilket innebär att hondjur endast får betäckas av handjur av samma ras. Besättningarna skall vara anslutna till godkänd härstamningskontroll för respektive ras och djurens renrasighet skall kunna styrkas med härstamningsbevis eller genbanksintyg. Programmet skall även bidra till att upprätthålla god hälsostatus varför det är ett krav att besättningar med får skall delta i program för bekämpning av viruset Maedi/Visna. Programmet syftar till ett aktivt bevarande och därför är kastrerade djur inte ersättningsberättigande.

Villkor som inte ersätts är tvärvillkor enligt rådets förordning (EG) nr 1782/2003 samt villkor som framgår av avsnitt 5.4.3.1 Svensk miljölagstiftning - beskrivning av nationella bestämmelser på vissa områden som berörs av miljöersättningar inom jordbruket eller som framgår av avsnitt 5.4.3.2 Nationella minimikrav och andra relevanta nationella bestämmelser vad det gäller användning av gödselmedel och växtskyddsmedel.

Område där ersättning kan beviljas

Hela Sverige.

Målgrupp

Målgruppen är alla djurhållare som bedriver bevarandearbete. I denna grupp ingår förutom lantbrukare även djurparker och gårdar där allmänheten kan se vårt agrara kulturarv.

Ersättning

Den föreslagna ersättningen är en fast ersättning på 800 kr per djurslag och besättning och 1 000 kr per djurenhet utom linderödssvin för vilka ersättningen föreslås vara 1 500 kr per djurenhet.

Effekten av en sådan anslutning kommer att bidra till att bevara tillräckligt antal av inhemska husdjursraser i Sverige.

Beskrivning av beräkningsmetoden och gjorda antaganden i samband med denna

Villkoren för ersättningen anger att besättningarna skall vara anslutna till officiell härstamningskontroll eller genbanksverksamhet och att fårbesättningar skall delta i program för bekämpning av Maedi/Visna. En fast ersättning med 800 kr per djurslag är avvägd för att bekosta större delen av besättningarnas fasta avgifter med motivet att även små besättningar skall ansluta sig till programmet.

Ekonomiska jämförelser har gjorts mellan att hålla konventionella produktionsraser och utrotningshotade husdjursraser. För kor som hålls för mjölkproduktion består skillnader med avseende på intäkter som utgår från lägre mjölkavkastning, lägre slaktvärde på utslagsko och lägre kalvvärde. Kostnaderna är högre för tjur eller semin, jämförbara för arbete och byggnader men totala kostnaden för foder är lägre beroende på skillnad i mjölkavkastning men det har räknats med samma intäkt per liter mjölk. Nötkreatur kan även hållas som dikor för köttproduktion. Beräkningar har gjorts genom jämförelse med kött-raser och består av lägre värde för avvand dikalv och lägre slaktvärde på utslagsko. Kostnader för foder, arbete och byggnader har bedömts likvärdiga medan kostnader för härstamningskontroll är högre. Ersättning för betesmarker har bedömts lika.

De olika fårraserna har jämförts med konventionell lammköttproduktion med larmning på våren och slakt under hösten. Skillnaden består av lägre slaktvikt på lammen och att de inte kommer upp till bäst betalda kvalitetsklasser. Hänsyn har tagits till de olika rasernas fruktsamhet och ullvärde. Kontrollkostnader är högre. Arbete, byggnader och foder har bedömts vara oberoende av ras och hänsyn har inte tagits till ersättningar för betesmarker.

Getter hålls för ostproduktion och i många besättningar och parker enbart för bevarandeintresse. De raser av getter som finns i Sverige är upptagna på listan över utrotningshotade husdjursraser och någon jämförelse med andra raser går inte att göra. Det är mycket stor skillnad mellan att hålla linderödssvin och bedriva konventionell svinproduktion. Besättningar med linderödssvin består ofta bara av en sugga och en galt. Ofta tas bara en kull om året. Arbetsåtgången blir betydligt högre i så små besättningar. Galthållningen blir också dyr med en eller få suggor.

Rasföreningar för bevarande av utrotningshotade husdjursraser

Mål

Målet är att alla behöriga föreningar skall delta.

Beskrivning

Rasföreningarna kan söka ersättning för insatser att skapa och upprätthålla härstamningsregister, hälsofrämjande insatser för rasen, avelsrådgivning, ersättning för transporter av genetiskt viktiga djur mellan besättningar, parningsstationer för nordiskt bi, ersättning till genbanksbesättningar, ersättning för kostnader kring betäckning av ston och för stamboksföring.

Rasföreningarna gör en ansökan med redovisning av insatser de önskar genomföra. Jordbruksverket gör en prioritering bland önskade insatser så att de bidrar till att uppfylla delmålet för husdjursgenetiska resurser inom miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*. Efter beslut från Jordbruksverket genomför rasföreningarna insatserna och får efter redovisning ersättning för kostnader upp till beslutat belopp.

Villkor som inte ersätts är tvärvillkor enligt rådets förordning (EG) nr 1782/2003 samt villkor som framgår av avsnitt 5.4.3.1 Svensk miljölagstiftning - beskrivning av nationella bestämmelser på vissa områden som berörs av miljöersättningar inom jordbruket eller som framgår av avsnitt 5.4.3.2 Nationella minimikrav och andra relevanta nationella bestämmelser vad det gäller användning av gödselmedel och växtskyddsmedel.

Område där ersättning kan beviljas

Hela Sverige.

Målgrupp

Berättigade till ersättning är rasföreningar som har ansvar för raser som finns upptagna på EU:s lista över svenska utrotningshotade husdjursraser och hotade svenska raser bland de livsmedelsproducerande djurslagen, vilka är upptagna på listan för nationellt bevarande.

Ersättning

Den totala kostnaden för ersättningsformen har beräknats utifrån antalet genbanker för fjäderfä, kaniner och hästar av utrotningshotade raser samt antalet biodlare med nordiskt bi. Det totala beloppet beräknas uppgå till 3 miljoner kr per år. Ersättningen till rasföreningarna betalas ut mot att kostnader för genomförd verksamhet redovisas. Ersättning lämnas högst till redovisade kostnader. Jordbruksverket fördelar medel under programperioden. Jordbruksverket gör en prioritering bland önskade insatser så att de bidrar till att uppfylla delmålet för husdjursgenetiska resurser inom miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*.

Insatsen skall bidra till att ingen ras skall klassificeras som kritisk för utrotning definierat enligt FAO:s system DAD-IS (Domestic Animal Diversity Information System).

Indikatorer

Programspecifika indikatorer och kvantifierade mål

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal brukare eller annan markförvaltare som får ersättning för odling av bruna bönor	70
	Antal brukare eller annan markförvaltare som får ersättning för bevarande traditionella husdjursraser	1000
	Antalet rasföreningar som får ersättning för bevarande av traditionella husdjursraser	15
	Antal hektar mark som får ersättning för odling av bruna bönor	700
	Antal djurenheter som får ersättning för bevarande av traditionella husdjursraser	5000
Resultat	Antal hektar som framgångsrikt sätt brukas så att marker inte växer igen eller överges	700
	Antal hektar/DE som framgångsrikt brukas så att natur- och kulturvärden bevaras	5000 DE+700 ha
	Antal hektar som bidrar till en förbättrad vattenkvalitet	0
	Antal hektar som bidrar till att markkvaliteten förbättras	0
	Åtgärdens bidrag till att förhindra klimatförändring	0

5.4.3.8 Minskade växtnäringsförluster från jordbruksmark

Insatserna grundar sig på artikel 39 i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005 samt artikel 27 i Kommissionens förordning (EG) nr xxx/2006.

Åtgärdskod: 214

Motiv för insatserna

Insatserna för minskat växtnäringsläckage från jordbruksmark skall bidra till att uppfylla miljö kvalitetsmålet *Ingen övergödning*. Viktigt i detta sammanhang är det delmål som innebär att de svenska vattenburna utsläppen av kväve från mänsklig verksamhet till haven söder om Ålands hav skall minska med 30 procent jämfört med 1995 års nivå. Insatserna har även en positiv effekt på miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*.

En odling av fånggröda efter skörd av en huvudgröda på hösten är en effektiv insats för att minska risken för kväveläckage under höstmånaderna och för att bevara växtnäringen i marken. Fånggrödans effekt på kväveläckaget beror både på dess förmåga att ta upp kväve under hösten men också på att marken inte bearbetas. Att inte bearbeta marken under höstmånaderna har därför i sig en positiv effekt för att minska läckagerisken genom att den förhindrar kvävefrigörelsen. Syftet med skyddzoner är att minska erosionen och växtnäringsläckaget från åkermarken. Genom att anlägga en gräsbevuxen zon längs vattendrag och sjöar minskar ytavrinningen från åkermarken särskilt under höst och vinter och därmed erhålls lägre förluster av främst fosfor bunden till jordpartiklar. Skyddszoner är även gynnsamma för flora och fauna.

Insatserna för att öka odling av fånggrödor och ökad areal som vårbearbetas är ett komplement till reglerna om höst- och vinterbevuxen mark i den svenska lagstiftningen. Reglerna är en av de ytterligare åtgärder som genomförs, enligt artikel 5.5, för att uppnå målen i nitratdirektivet. Reglerna innebär att på jordbruk med mer än 5 hektar åkermark i Blekinge, Skåne och Halland skall ha minst 60 procent av marken höst- eller

vinterbevuxen. För Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Gotlands och Västra Götalands län skall 50 procent av marken vara höst- eller vinterbevuxen. Godkända grödor för att åkermarken skall anses som höst- eller vinterbevuxen mark anges i Statens jordbruksverks föreskrifter (SJVFS 2004:62) om miljöhänsyn i jordbruket vad avser växtnäring. I dessa regler anges dock inte att den bevuxna marken måste bestå av en fånggröda. Det angivna området i den svenska lagstiftningen om höst- och vinterbevuxen mark är något större än området för miljöinsatserna.

Nitratdirektivet eller den svenska lagstiftningen innehåller inte heller några specifika regler med avseende på spridning av växtskyddsmedel eller gödselmedel som innebär krav på bevuxna skyddszoner mot vattendrag.

Under åren fram till 2009 skall åtgärdsprogram tas fram enligt ramdirektivet för vatten (Artikel 11 i Europaparlamentets och rådets direktiv 2000/60/EG om upprättande av en ram för gemenskapens åtgärder på vattenpolitikens område). Arbete kan komma att förbättra överblicken över övergödningssituationen och öka kunskaperna om var motåtgärder både avseende kväve och fosfor måste sättas in. Frågan om övergödning och hur man motverkar den kan därmed bli viktig i många åtgärdsprogram. Detta kan i sin tur medföra ett behov av att förändra insatserna t.ex. vad det gäller omfattning och områden där ersättning kan sökas men också att överväga nya insatser särskilt avseende fosfor.

Mål

- A. Målet är att 135 000 hektar skall odlas med fånggröda och att 65 000 hektar skall vårbehandlas. Effekten av en sådan anslutning kommer att leda till att det vattenburna kväveläckaget från åkermarken minskar med ungefär 2 000 ton kväve per år.
- B. Målet är en anslutning av cirka 7 000 hektar skyddszoner längs vattendrag. Skötselåtgärderna skall minska ytavrinningen, erosionen och läckaget av både fosfor och kväve från området. Även floran och faunan i området gynnas.

Beskrivning

A. Minskat kväveläckage

Ersättning lämnas för två delinsatser:

1. Odling av fånggröda

2. Vårbehandling (jordbearbetning efter den 1 januari)

Ersättningarna enligt villkor 1 och 2 (se nedan) är möjliga att kombinera på samma mark.

Villkor för delinsatserna;

1. Odling av fånggröda

Med fånggröda avses en gröda som etableras för att fånga upp växtnäring, särskilt kväve, efter skörd av en huvudgröda och därmed minska risken för kväveutlakning. Ersättning lämnas till jordbrukare som varje enskilt år under åtagandeperioden odlar fånggröda på en areal motsvarande minst 20 procent av vårsådesarealen på företaget vart och ett av åren under åtagandet.

2. Vårbearbetning

Med vårbearbetning avses i detta sammanhang att ingen jordbearbetning sker efter skörd av en huvudgröda eller av en bevuxen träda t.o.m. innevarande års slut. Ersättning lämnas till jordbrukare som varje år under ersättningsperioden avstår från att jordbearbeta en areal motsvarande minst 20 procent av vårsädesarealen på företaget vart och ett av åren under ersättningsperioden.

För att ansöka om någon del av delinsatserna måste brukaren förbinda sig att minst uppfylla villkor 1 eller 2. Därutöver ersätts ytterligare odling av fånggröda. Likaså är ytterligare fånggröde- och stubbareal samt träda och vall, som inte bearbetas under innevarande år, ersättningsberättigande för vårbearbetning. Åtagandet utformas som ett femårsbeslut men det behöver inte vara samma mark som ingår i åtagandet varje år.

För att erhålla ersättning enligt villkor 1 och/eller 2 ställs även krav på senaste såtidpunkt för fånggröda och tidigast godtagbar tidpunkt då fånggrödan får brytas samt tidigaste tidpunkten för vårbearbetning. Dessa tidpunkter kommer att regleras i särskild ordning.

B. Skydds-zoner mot vattendrag

Ersättning lämnas för skydds-zoner, dvs. vallbevuxna remsor av åkermark utmed t.ex. vattendrag, sjö eller hav. Med åkermark menas i detta sammanhang mark som är lämplig att plöja och användas till växtodling eller bete.

För att ersättning skall kunna lämnas skall t.ex. vattendraget eller den sjö som skydds-zonen gränsar till vara utmärkt på den topografiska kartan eller vara vattenförande hela året. För att uppfylla villkoren för ersättning måste jordbrukaren så skydds-zonen (6-20 meter bred) senast under våren det första året i åtagandet. Skydds-zonen får inte brytas förrän på hösten det sista året i ersättningsperioden. Användning av gödsel eller växtskyddsmedel är inte tillåten på skydds-zonen.

Åtagandet utformas som ett femårsbeslut. För att måluppfyllelsen inte skall försämrats utformas beslutet om åtagandet så att skötselåtgärderna utförs på samma mark under hela åtagandeperioden.

Både för insatserna under A och B gäller att villkor som inte ersätts är tvärvillkor enligt rådets förordning (EG) nr 1782/2003 samt villkor som framgår av avsnitt Svensk miljölagstiftning - beskrivning av nationella bestämmelser på vissa områden som berörs av miljöersättningar inom jordbruket eller som framgår av avsnitt Nationella minimikrav och andra relevanta nationella bestämmelser vad det gäller användning av gödselmedel och växtskyddsmedel.

Område där ersättning kan beviljas

- Åkermark inom stödområde 5:c, 5:m och 9 i Skåne, Blekinge, Kalmar, Gotlands, Västra Götalands och Hallands län samt stödområde 5a och 5b i Hallands län och Västra Götalands län vad avser minskat kväveläckage.
- Åkermark inom hela stödområde 5 och 9 vad avser skydds-zoner.

Det för delinsatserna angivna områdena är till stor del detsamma som de känsliga områden angivna i enlighet med nitratdirektivet. Skillnaderna mellan områdena beror i huvudsak på skillnader i jordarter, växtföljder, djurtäthet och intensiteten i jordbruket. Till exempel kan

vårbearbetning på tyngre lerjordar leda till svåra strukturskador. Fånggrödor på tyngre lerjordar har en lägre effekt på kväveläckaget jämfört med den effekt som uppnås vid odling på lättare jordar.

Målgrupp

A och B. Berättigade till ersättning är brukare eller annan markförvaltare av åkermark som uppfyller de villkor som anges.

Ersättning

Den förslagna ersättningen är:

För odling av fånggröda 800 kr/hektar.

För vårbearbetning 300 kr/hektar.

För kombinationen av fånggröda och vårbearbetning på samma areal 1 300 kr/hektar.

För skyddszoner 1 000 kr/hektar.

Beskrivning av beräkningsmetoden och gjorda antaganden i samband med denna

A 1. Odling av fånggröda

För att uppfylla åtagandet skall jordbrukaren så in en speciell gröda på våren på samma fält där brukaren tidigare har sått en huvudgröda till skörd. Fånggrödan kan i vissa fall även sås efter skörd av huvudgrödan på hösten. Jordbrukarens ökade kostnader för detta är utsäde, sådd samt arbetskostnader. Då en fånggröda såts in blir det besvärligare att skörda huvudgrödan än utan insädd av fånggröda och jordbrukaren måste använda mer tid för skördearbetet. Skördeförlusterna blir större och vatteninnehållet i skörden högre. En fånggröda ökar också i viss mån kostnaderna för ogräsbekämpning och reducerar den skördade mängden av huvudgrödan. Då fånggrödan inte får skördas, användas för bete eller för någon annan produktion har inte jordbrukaren någon inkomst av fånggrödan. Om en fånggröda odlas innebär det att jordbrukaren kan reducera kvävetillförseln till nästkommande huvudgröda på samma fält och en intäkt för detta anges i kalkylen. Detta är också i enlighet med vad som anges i nitratdirektivet Annex III 3 (ii).

A 2. Vårbearbetning

Jordbrukaren måste vänta med att bearbeta marken till efter den 1 januari nästa år. En jordbearbetning under våren innebär ökade maskin- och arbetskostnader samt en ökad risk för jordpackning och senarelagd såningstidpunkt för nästa gröda beroende på begränsad tid för vårsådd och försenad sådd. Jordbrukaren måste dock samtidigt reducera kvävetillförseln till nästkommande gröda på samma fält enligt nitratdirektivets Annex III 3 (ii).

B. Skyddszoner mot vattendrag

Anläggning av skyddszon innebär att jordbrukaren avstår från att odla annan gröda på den avsatta marken. Ersättningsnivå för skyddszoner har beräknats utifrån det intäktsbortfall som uppstår då det inte går att odla någon gröda på marken.

Indikatorer

Programspecifika indikatorer och kvantifierade mål

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal brukare eller annan markförvaltare som får ersättning för minskat kväveläckage	5500
	Antalet brukare eller annan markförvaltare som får ersättning för anlagda skyddszoner mot vattendrag	3500
	Antal hektar mark som får ersättning för minskat kväveläckage	140 000
	Antal hektar mark som får ersättning för anlagda skyddszoner mot vattendrag	7000
Resultat	Antal hektar som brukas framgångsrikt så att växtnäringsförlusterna från jordbruksmarken minskar	147 000
	Antal hektar som framgångsrikt sätt brukas så att marker inte växer igen eller överges	147 000
	Antal hektar som framgångsrikt brukas så att natur- och kulturvärden bevaras	0
	Antal hektar som bidrar till en förbättrad vattenkvalitet	147 000
	Antal hektar som bidrar till att markkvaliteten förbättras	0
	Åtgärdens bidrag till att förhindra klimatförändring	0

5.4.3.9 Miljöskyddsåtgärder

Insatsen grundar sig på artikel 39 i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005 samt artikel 27 i Kommissionens förordning (EG) nr xxx/2006.

Åtgärdskod: 214

Motiv för insatsen

Avsikten med insatsen miljöskyddsåtgärder är framförallt att bidra till att uppfylla miljökvalitetsmålen *Gifrfri miljö* och *Ingen övergödning*. Insatsen har även en positiv effekt på miljökvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*.

Syftet med insatsen är att minska riskerna med användningen av växtskyddsmedel genom att förbättra hanteringskedjan på gårdsnivå. Syftet är också att förbättra anpassningen av gödselgivorna på gårdarna och därmed minska riskerna för förluster av växtnäringsämnen. Detta sker genom att förbättra underlaget i form av jordanalys, genom utarbetande av en växtnäringsbalans och genom att fastställa kväveinnehållet i flytgödseln som används i växtodlingen.

Vid utvärderingar av det pågående miljömålsarbetet har det framgått att det nationella miljökvalitetsmålet *Gifrfri miljö* är ett av de mål som är svårast att nå. Merparten av svenskt jordbruk drivs fortfarande på ett sätt som i större eller mindre omfattning innebär insatser av växtskyddsmedel. Det är inte ovanligt med fynd av växtskyddsmedel i vattnet i jordbrukintensiva områden även om det ofta handlar om låga nivåer. Inom jordbruket finns därför ett behov av ytterligare insatser, vid sidan av satsningen på ekologisk produktion, som bidrar till att minska riskerna med växtskyddsmedel. Även det nationella

miljö kvalitetsmålet *Ingen övergödning* har visat sig vara ett mycket svårt mål att nå. Nyligen presenterade resultat visar på att de insatser som gjort har varit mycket framgångsrika men att det är en bra bit till att målet är uppfyllt. Det finns därför behov av ytterligare satsningar för att komplettera insatserna minskat kväveläckage, skydds zoner och våtmarker och småvatten.

De villkor som brukaren måste följa för att vara berättigad till ersättning går utöver de befintliga nationella reglerna för att minska växt näringsförlusterna och riskerna vid användning av växtskyddsmedel. The nationella reglerna finns angivna i förordningen (1998:947) om bekämpningsmedel, Naturvårdsverkets föreskrifter (1997:2) om spridning av bekämpningsmedel och Jordbruksverkets föreskrifter (2004:63) om miljöhänsyn i jordbruket. Villkoren att upprätta växt näringsbalans för företaget, att fastställa kväveinnehållet i den flytgödsel och genomföra markkartering inklusive jordartsanalys är även komplement till nitratdirektivets artikel 5 och bilagorna 2 och 3.

Mål

Målet med miljöskyddsinsatsen är en anslutning av cirka 600 000 hektar.

Insatsen skall bidra till att minska riskerna vid användning av växtskyddsmedel och minska riskerna för förlusterna av växt näringsämnen.

Beskrivning

För att vara berättigad till ersättning skall alla följande villkor vara uppfyllda:

- Upprätta växt näringsbalans för företaget.
- Fastställa kväveinnehållet i den flytgödsel som används i växtodlingen på företaget.
- Genomföra markkartering inklusive jordartsanalys av den åkermark som brukas av företaget.
- Använda biobädd eller annan godkänd påfyllningsplats/metod för lantbruksspruta.
- Använda en funktionstestad lantbruksspruta.
- Löpande för varje spridningstillfälle dokumentera bekämpningsbehovet vid användning av växtskyddsmedel och fastställa möjligheter till behovsanpassad bekämpning.
- Varje år anlägga s.k. kontrollrutor för uppföljning av bekämpningseffekten vid ogräsbekämpning i vår- respektive höstsäd samt i förekommande fall bekämpning av skadegörare.
- Sprutfria kant zoner skall anläggas på gården motsvarande 20 meter kantzon per hektar stråsäd.

Ersättningsberättigande areal är all åkermark med vissa undantag. Ersättning utgår inte för areal som sköts ekologiskt, uttagen areal, vall eller annan trädad mark. Jordbrukaren måste dock sköta all mark på företaget enligt villkoren för ersättningsformen med vissa undantag. Det behöver inte vara samma mark som ingår i åtagandet varje år. Åtagandet utformas som ett femårsbeslut.

För att ett företag skall kunna få ersättning måste företaget ha en aktuell växtodlingsplan. Ytterligare villkor som inte ersätts är tvärvillkor enligt rådets förordning (EG) nr 1782/2003 samt villkor som framgår av avsnitt 5.4.3.1 Svensk miljölagstiftning - beskrivning av nationella bestämmelser på vissa områden som berörs av miljöersättningar

inom jordbruket eller som framgår av avsnitt 5.4.3.2 Nationella minimikrav och andra relevanta nationella bestämmelser vad det gäller användning av gödselmedel och växtskyddsmedel.

Område där ersättning kan beviljas

Hela landet

Målgrupp

Berättigade till ersättning är brukare eller annan markförvaltare av åkermark som uppfyller de villkor som anges.

Ersättning

Den föreslagna ersättningen är 200 kr/hektar hektar 0-50 och 80 kr/hektar för hektar 50-300. Den totalt maximala ersättningen per företag är således 30 000 kronor.

Beskrivning av beräkningsmetoden och gjorda antaganden i samband med denna

Ersättningen till miljöskyddsinsatsen avser att kompensera mottagaren för de merkostnader som uppstår då de delar som är listade i avsnitt "Beskrivning" genomförs på företaget. I kalkylerna har kostnader för investeringar, nedlagt arbete och intäktsbortfall schablonberäknats för ett företag. Kostnaderna som inte är arealberoende har slagit ut på 5 år och 50 hektar. Kostnader som ökar med ju större areal som ansluts har slagits ut per hektar och år. Ersättning lämnas inte för mer än 300 hektar per brukare.

Indikatorer

Programspecifika indikatorer och kvantifierade mål

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal brukare eller annan markförvaltare som får ersättning för miljöskyddsåtgärder	10 000 företag
	Antal hektar mark som får ersättning för miljöskyddsåtgärder	600 000 hektar
Resultat	Antal hektar som framgångsrikt sätt brukas så att växtnäringsförlusterna och riskerna vid användning av växtskyddsmedel minskar	600 000 hektar
	Antal hektar som framgångsrikt sätt brukas så att marker inte växer igen eller överges	600 000
	Antal hektar som framgångsrikt brukas så att natur- och kulturvärden bevaras	0
	Antal hektar som bidrar till en förbättrad vattenkvalitet	600 000
	Antal hektar som bidrar till att markkvaliteten förbättras	600 000
	Åtgärdens bidrag till att förhindra klimatförändring	0

5.4.3.10 Ekologiska produktionsformer

Insatsen grundar sig på artikel 39 i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005 samt artikel 27 i Kommissionens förordning (EG) nr xx/2006.

Åtgärds kod: 214

Motiv för insatsen

Syftet med insatsen ekologiska produktionsformer är som nämns i Rådets förordning (EEG) nr 2092/91, ett hållbart utnyttjande av jordbruksmarken. Ekologisk produktion är en spjutspets i arbetet med att miljöanpassa jordbruket och i utvecklingen av driftsformer som tar stor hänsyn till djurvälstånd. Produktionsformen bygger på utnyttjande av lokala och förnyelsebara resurser. Växtnäringsförsörjning och växtskydd baseras på en varierad växtföljd. Kemiska växtskyddsmedel och mineralgödsel används inte. Den ekologiska djurhållningen är en viktig del i produktionssystemet och djurtätheten anpassas till gårdens foderproduktionsförmåga.

Ekologisk produktion ger positiva effekter för den biologiska mångfalden både genom en varierad växtföljd med vanligen stor andel vall och genom att kemiska växtskyddsmedel inte används i produktionen. Anpassningen av djurtätheten till foderproduktionsförmågan innebär en positiv miljöfördel genom att detta ger ett incitament för jordbrukaren att hushålla med den växtnäringsresurs som finns i stallgödseln. Vallodling och användning av organiska gödselmedel innebär även positiva effekter för markens långsiktiga produktionsförmåga, främst genom dess effekt på markstruktur och mullhalt. Ekologisk djurhållning främjar djurvälståndet genom att utfodring, djurmiljö och uppfödningssättet i möjligaste mån bör överensstämma med djurens naturliga behov.

En ökad andel certifierad produktion ger möjligheter till förädling av ekologiska produkter. Genom en ökad marknadsföring och saluföring av ekologiskt certifierade produkter på marknaden kan denna utvecklas både lokalt och regionalt. En ökad efterfrågan av ekologiska livsmedel och en positiv marknadsutveckling är förutsättningar för ekologisk produktion. Det är en viktig förutsättning för att kunna möta konsumenternas efterfrågan på sådana produkter.

Mål

Målet är att 20 procent av jordbruksmarken skall vara certifierad. Ökad ekologisk produktion skall direkt och indirekt medverka till att uppfylla flera av miljökvalitetsmålen.

Beskrivning

Ersättning för ekologisk odling lämnas endast för åkermark. För att måluppfyllelsen för insatsen inte skall försämrats utformas femårsbesluten så att den ekologiska odlingen utförs på samma mark under hela beslutsperioden. Ersättning för ekologisk djurhållning lämnas på grundval av antalet mjölkkor, am- och dikor, ungnöt, tackor, getter (hondjur), suggor, slaktsvin, värphöns och slaktkycklingar inom företaget. Ersättningen lämnas i form av ett extra stöd för åkermark samt betesmark och slätteräng med åtagande enligt insatsen för bevarande av betesmarker och slätterängar. En hektar åker motsvaras av en djurenhet och en hektar betesmark motsvaras av 0,5 djurenheter.

Skötselvillkoren hämtas från artiklarna 6 och 6 a samt bilaga 1 i rådets förordning (EEG) nr 2092/91 om ekologisk produktion av jordbruksprodukter och uppgifter därom på jordbruksprodukter och livsmedel. I det fall förordningen 2092/91 ändras eller om det sker ändringar i dokument som är kopplade till denna förordning skall de ändringar, som är relevanta för insatsen, gälla som villkor för ersättningen.

En jordbrukare som får ersättning för ekologiska produktionsformer, och som vill marknadsföra sina produkter som ekologiska, måste följa reglerna i förordningen och vara ansluten till ett i Sverige godkänt kontrollorgan.

Villkor som inte ersätts är tvärvillkor enligt rådets förordning (EG) nr 1782/2003 samt villkor som framgår av avsnitt 5.4.3.1 Svensk miljölagstiftning - beskrivning av nationella bestämmelser på vissa områden som berörs av miljöersättningar inom jordbruket eller som framgår av avsnitt 5.4.3.2 Nationella minimikrav och andra relevanta nationella bestämmelser vad det gäller användning av gödselmedel och växtskyddsmedel.

Område där ersättning kan beviljas

Ersättning för ekologiska produktionsformer lämnas i hela Sverige.

Målgrupp

Berättigande till ersättning är brukare eller annan markförvaltare av åkermark och betesmark i hela landet med ekologisk odling eller ekologisk djurhållning och som uppfyller villkoren för ersättningen.

Ersättning

För brukare och annan markförvaltare enligt den angivna målgruppen vars hela växtodling enligt ekologiska produktionsformer, är certifierad är den föreslagna ersättningen enligt nedanstående tabell.

Spannmål, proteingrödor, spånadslin, foderbetor, andra ettåriga grödor	1 300 kr/hektar
Oljeväxter, oljelin, bruna bönor, konservärtor, frövall	2 200 kr/hektar
Potatis, sockerbetor, grönsaker.	5 000 kr/hektar.
Frukt och bär. ⁵⁵	7 500 kr/hektar.

För brukare och annan markförvaltare enligt den angivna målgruppen vars hela växtodling enligt ekologiska produktionsformer, inte är certifierad är den föreslagna ersättningen 75 procent av den föreslagna ersättningen för certifierad ekologisk produktion under år 2007 och 2008. Därefter är ersättningen 50 procent den föreslagna ersättningen för certifierad ekologisk produktion.

För brukare och annan markförvaltare enligt den angivna målgruppen vars hela djurhållning enligt ekologiska produktionsformer, är certifierad är den föreslagna ersättningen 1 600 kr/hektar åkermark och 800 kr/hektar betesmark..

För brukare och annan markförvaltare enligt den angivna målgruppen vars hela djurhållning enligt ekologiska produktionsformer, inte är certifierad är den föreslagna ersättningen 75 procent av den föreslagna ersättningen för certifierad ekologisk djurhållning under 2007 och 2008. Därefter är ersättningen 50 procent den föreslagna ersättningen för certifierad ekologisk produktion.

⁵⁵ Jordgubbsodling räknas som en flerårig gröda. Första året avser etablering och grödan skördas därefter under minst två år. Jordgubbsodlingen kan jämföras med andra fleråriga bärkulturer beträffande problem med ogräs- och skadegörare samt specialisering av odlingsmetoder. Merkostnaden för ekologisk odling av jordgubbar motsvarar 7 500 kr/ha.

Med certifierad produktion avses sådan växtodling eller djurhållning, inklusive växtodling och djurhållning under karenstiden, som kontrolleras enligt rådets förordning (EG) nr 2092/91 om ekologisk produktion av jordbruksprodukter och uppgifter därom på jordbruksprodukter och livsmedel, av ett godkänt organ.

Beskrivning av beräkningsmetoden och gjorda antaganden i samband med denna

Beräkningen av ersättningsnivån för ekologiska produktionsformer har gjorts genom en jämförelse med kostnaderna för konventionell produktion och de tilläggskostnader som erhålls vid ekologiska produktionsformer.

Indikatorer

Programspecifika indikatorer och kvantifierade mål

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal brukare eller annan markförvaltare som får ersättning för ekologiska produktionsformer.	21 000 20 procentstycken
	Andel av jordbruksmarken som är ekologiskt certifierad Antalet djur i ekologiska certifierad produktionsformer .	150 000
Resultat	Andel av jordbruksmarken som framgångsrikt brukas ekologiskt	20 procent 20 procent
	Andel av jordbruksmarken som framgångsrikt sätt brukas så att marker inte växer igen eller överges	0
	Antal hektar som framgångsrikt brukas så att natur- och kulturvärden bevaras	20 procent
	Andel av jordbruksmarken som bidrar till en förbättrad vattenkvalitet	20 procent
	Andel av jordbruksmarken som bidrar till att markkvaliteten förbättras	0
	Åtgärdens bidrag till att förhindra klimatförändring	

5.4.3.11 Gemensamt för alla insatser under åtgärden miljövänligt jordbruk

I den händelse de minimikrav som anges i artikel 39.3 i rådets förordning (EG) nr 1698/2005 ändras, skall krav och villkor för att få ersättning för åtgärden miljövänligt jordbruk ändras i motsvarande grad.

Vad som sker om en ökning av kraven eller villkoren blir praktiskt svårhanterligt för den enskilde stödmottagaren framgår av artikel 46 andra stycket i kommissionens förordning (EG) nr xx/2006.

Finansiering

- Nationell offentlig finansiering: 53,3 procent
- EU finansiering: 46,7 procent

Löpande avtal

Se avsnitt 5.1.1.6 Stöd för miljövänligt jordbruk och bilaga 1 i avsnitt 17.1.

Indikatorer

Kvantifierade mål för EU gemensamma indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	se under respektive insats	
Resultat	se under respektive insats	
Effekt		

Programspecifika indikatorer och kvantifierade mål

Typ av indikator	Indikator	Mål
Effekt	Åtgärdens bidrag för att minska förlusten av biologisk mångfald, procentuell förändring av FBI (farmland bird index)	15-20 %
	Åtgärdens bidrag i procent, till att bevara jordbruksmark med höga naturvärden (procentuell förändring av High Nature Value Farmland)	30 % (40 % av betesmarkerna)
	Åtgärdens bidrag för att förbättra vattenkvaliteten	påverkar läckaget, ej balansen
	Åtgärdens bidrag för att bekämpa klimatförändring	marginellt

5.4.4 Icke produktiva investeringar – jordbruk

Åtgärden grundar sig på artikel 41 Rådets förordning (EG) nr 1698/2005 samt artikel 29 Kommissionens förordning (EG) nr. xx/2006.

Åtgärds kod: 216

De stöd som kan utgå till icke produktiva investeringar vad gäller jordbruket har för att ge en samlad bild av insatsen Regionalt prioriterade ersättningar (RPE) beskrivits under avsnitt 5.4.3.6.

5.4.5 Icke produktiva investeringar - skog

Insatserna grundar sig på artikel 49 i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005 och artikel 29 i Kommissionens förordning (EG) nr xx/2006.

Åtgärds kod: 227

5.4.5.1 Bevara och utveckla skogens kollektiva värden

Motiv för insatsen

Syftet är att bevara eller utveckla skogens olika kollektiva värden såsom kulturmiljövärden, biologisk mångfald och rekreativvärden. Insatsen kan aktivt bidra till att åtaganden avseende konventionen om biologisk mångfald och miljö kvalitetsmålet *Levande skogar* uppfylls inom utsatt tid.

Genom insatsen kommer mängden död ved att öka i samtliga områden som berörs. Likaså kan andelen gammal skog och äldre lövrik skog öka i de marker som berörs. Särskilda möjligheter kommer också att finnas när det gäller att genomföra skötselprogram för hotade arter. Fler bestånd av lövskogsmiljöer gynnar de biologiska värdena. Insatsen gynnar också möjligheterna till rekreation, friluftsliv samt bevarandet av kulturmiljövärden.

Mål för insatsen

Målet för insatsen är att 150 000 hektar skogsmark skall målklassas samt att 65 000 hektar skogsmark med höga natur-, kultur- och sociala värden skall omfattas av åtgärden.

Beskrivning av insatsen

För att bevara och utveckla kollektiva värden i skogen förslås ett fastighetsvis arbetssätt med möjligheter till aktiviteter som förstärker dessa värden utöver skogsägarens frivilliga åtagande.

För att få kännedom om var, när och vilka miljöåtgärder som skall göras behöver markägaren både kunskap och ett planeringsunderlag. Som ett första steg skall därför markägare erbjudas rådgivning om var lämpliga miljö-, kultur och sociala värden finns på fastigheten och som kan ingå i en fastighetsvis ersättningsform. Denna del ingår i åtgärden 5.3.1 Kompetensutveckling, information och kunskapspridning – axel 1. För att få del av ersättningsformen krävs att markägaren följer den skötselplan som upprättas gemensamt med och godkänns av stödmyndigheten.

Genom att styra resurser till fastigheter med stor andel höga kollektiva värden blir dels miljönyttan större, dels administrationen enklare genom att varje mottagare berörs av fler bestånd. Miljönyttan blir större därför att insatser koncentreras till bestånd med höga värden och till fastigheter med hög andel av dessa bestånd. Markägare som har enskilda objekt med höga natur- eller kulturvärden kan i särskilda fall komma att omfattas av insatsen. De fastighetsvisa insatserna skall ses som ett komplement till befintliga skyddsinstrument, till exempel naturreservat, biotopskyddsområden och naturvårdsavtal.

De skogsägare som har en godkänd målklassad⁵⁶ skogsbruksplan skall göra en detaljerad skötselplan. Brukare utan målklassad skogsbruksplan skall först göra en målklassning av bestånden på fastigheten innan en skötselplan upprättas. Skötselplanen skall godkännas av stödmyndigheten innan ett avtal kan upprättas. Skötselplanen talar om vad som skall göras och på vilket sätt, alternativt inte får göras, i de utvalda bestånden inom programperioden 2007-2013.

När skogsägaren utfört aktiviteterna skall resultatet inspekteras av stödmyndigheten. Efter godkännande kan ersättning betalas ut för ersättningsberättigade kostnader upp till angivet högsta belopp.

Område där ersättning kan beviljas

---

⁵⁶ Målklassning innebär att det i skogsbruksplanen anges en långsiktig inriktning på beståndets skötsel som speglar avvägningen mellan produktion och miljö. Målklasserna kan ha olika beteckningar beroende på utförare av målklassningen.

Ersättningen omfattar hela landet.

Målgrupp

Insatsen riktas till enskilda skogsägare med fastigheter som är rik på natur- och kulturmiljövärden eller sociala värden. Även enskilda skogsägare till skogsfastigheter med enskilda objekt med högt natur- eller kulturvärde kan delta i insatsen.

Prioritering

Stödet riktas i första hand till enskilda skogsägare i utpekade värdestrakter i de regionala strategierna för områdesskydd och till fastigheter med skogsmark som är rik på natur- och kulturmiljövärden eller sociala värden.

Ersättning

Ersättningen betalas ut mot rekvisition och uppvisande av fakturor och betalningsbevis. Ersättningen avser att kompensera stödmottagaren för de merkostnader som uppstår i samband med att en investering genomförs. Som grund för beräkningen används faktiska kostnader inklusive eget arbete enligt artikel 54 i Kommissionens förordning (EG) nr xxx/2006 som uppstår vid genomförandet.

Målklassning av bestånd ersätts med högst 75 kronor per hektar. Manuella insatser såsom arbete med röjsåg, motorsåg, hästkörning och naturvårdsbränning ersätts dock med högst 3 000 kr per hektar. Likaledes ersätts maskinella insatser såsom arbete med skördare, skotare och traktor ersätts med högst 4 000 kr per hektar.

Stödberättigade kostnader

Stöd kan ges till manuella och maskinella insatser som förstärker natur-, kultur- och sociala värden i skogen. Stöd kan också ges för materiella kostnader.

Villkor

Ett villkor för stöd är att det upprättas en skötselplan godkänt av stödmyndigheten och att ett avtal mellan skogsägaren och myndigheten upprättats.

Finansiering

- Nationell offentlig finansiering: 53,3 procent
- EU finansiering: 46,7 procent

Indikatorer

Kvantifierade mål för EU gemensamma indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal skogsägare som får ersättning	10 000
	Totalt volymen av investeringar, Mkr	87,5
Resultat	Antal hektar som på ett framgångsrikt sätt brukas för att bevara och utveckla höga natur- och kulturmiljövärden samt rekreativvärden i skogen	65 000

Programspecifika indikatorer och kvantifierade mål

Inga

5.4.5.2 Ädellövskogsbruk

Motiv för insatsen

Sydsveriges hotade arter utgörs främst av arter som är beroende av ädellövskog. Under de senaste 200 åren har 98 procent av den äldre (>130 år) ädellövskogen minskat drastiskt från Sverige. För att kunna bevara vissa hotade arter i skogslandskapet finns behov att återskapa ädellövskogen och dess naturvärden. Genom det skogspolitiska miljömålet och miljö kvalitetsmålet *Levande skogar*, delmål 2, och åtaganden inom konventionen om biologisk mångfald fastställs vikten av att öka arealen ädellövskog eftersom dessa hyser generellt en hög mångfald av arter, inte minst rödlistade arter.

Till följd av stormen Gudrun januari 2005 infördes en extra återbeskogningsersättning. Denna extra återbeskogningsersättning ges till stormdrabbade skogsägare som väljer att återbeskoga med löv- eller ädellövskog. Ersättningen till stormdrabbade skogsägare kan dock inte kombineras på samma mark med denna ersättningsform.

Mål för insatsen

Insatsen skall bidra till att 2 500 hektar ädellövskog planteras under programperioden.

Beskrivning av insatsen

Återbeskogning med ädellöv ställer högre krav på markens beskaffenhet och innebär fler insatser och större kostnader för markägaren än barrträdsplantering. Därför är det viktigt att insatsen kombineras med en möjlighet till kompetensutveckling för markägaren innan förnygringsinsatserna görs.

Insatsen avser nyanläggning av ädellövskog. Skogsägare som uppfyller uppställda villkor kan söka ersättningen. När nyanläggningen är genomförd kontrolleras att den har genomförts enligt godkänd projektplan.

Med ädla lövträd avses enligt den svenska skogsvårdslagen de inhemska trädslagen alm, ask, avenbok, bok, ek, fågelbär, lind och lönn.

Område där ersättning kan beviljas

Ersättning kan erhållas på lämpliga marker i Götaland och Svealand med undantag för Dalarnas län.

Målgrupp

Berättigade till ersättning är skogsbrukare som uppfyller de angivna villkoren.

Prioritering

Stödet ges i den ordning som ansökningar kommer in och där stöd beviljas.

Ersättning

Ersättningen betalas ut mot rekvisition och uppvisande av fakturor och betalningsbevis. Ersättningen avser att kompensera stödmottagaren för de merkostnader som uppstår i

samband med att en investering genomförs. Som grund för beräkningen används faktiska kostnader inklusive eget arbete enligt artikel 54 i kommissionens förordning (EG) nr xxx/2006 som uppstår vid genomförandet. Den maximala ersättningen är högst 20 300 kr per hektar.

Ersättningberättigande kostnader

Stöd kan ges för markberedning, plantor och plantering samt för stängsling.

Villkor

Markägare skall endast kunna få ersättning till att anlägga ädellövskog i områden där detta är lämpligt. Villkor om minsta areal för ersättning, minsta antalet plantor, markberedningskrav samt stängselutformning fastställs av stödmyndigheten.

Finansiering

- Nationell offentlig finansiering: 53,3 procent
- EU finansiering: 46,7 procent

Indikatorer

Kvantifierade mål för EU gemensamma indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal skogsägare som får ersättning	1 000
	Totalt volymen av investeringar, Mkr	22,5
Resultat	Antal hektar som på ett framgångsrikt sätt brukas för att bevara höga naturvärden i skogen.	2 500

Programspecifika indikatorer och kvantifierade mål
inga

5.4.5.3 Gemensamt för alla insatser under åtgärden icke-produktiva investeringar-skog

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	se under insats 5.4.5.1 samt avsnitt 5.4.5.2	
Resultat	se under insats 5.4.5.1 samt avsnitt 5.4.5.2	
Effekt	Åtgärdens bidrag, till att bevara och utveckla skogsmark med höga natur- och kulturmiljövärden (i procent av totala arealen med skötselbehov)	55
	Åtgärdens bidrag, i procent, till att skapa skogsmark med höga naturvärden (ädellöv)	1
	Åtgärdens bidrag för att förbättra vattenkvaliteten	0
	Åtgärdens bidrag för att bekämpa klimatförändring	0

5.5 Axel 3 Diversifiering och förbättrad livskvalitet på landsbygden

5.5.1 Åtgärder för att diversifiera ekonomin på landsbygden.

Det finns ekonomiska utvecklingsmöjligheter på landsbygden som bör kunna förstärkas med insatser inom ramen för axel 3 på lokal, regional och nationell nivå. Åtgärderna syftar till att förstärka företagets konkurrenskraft och främja en diversifiering av landsbygdens näringsliv och därigenom bidra till inkomstbringande sysselsättning och ett hållbart nyttjande av landsbygdens samlade resurser. Förutsättningar för utveckling av nyföretagande, nya affärsidéer och verksamheter och därmed också nya arbetstillfällen kan i första hand finnas med anknytning till, se även avsnitt 4.1.3:

- landskapet med dess attraktiva natur- och kulturmiljövärden som utgör en betydande resurs för utvecklingen av företag inom såväl besöksnäring med koppling till jakt, fiske, friluftsliv som inom friskvård, rehabilitering och som också har betydelse för boende och företagande,
- mångsidig kompetens, bred företagarerfarenhet, sociala nätverk och ett starkt socialt kapital hos landsbygdens befolkning,
- arbetskraft som är delvis eller helt utnyttjad,
- fysiska markresurser som kan nyttjas för annan hållbar markberoende produktion än den inom jord- och skogsbruk men med anknytning till jordbruk, skogsbruk eller rennäring
- byggnader med utvecklingspotential.

Dessa utvecklingsmöjligheter ger förutsättningar för nya eller utökade verksamheter som kan medverka till att det övergripande målet för landsbygdspolitiken uppnås. Det kan ske genom diversifiering av jordbruks-, skogs- och rennäringföretag eller genom utveckling av turism och andra mikroföretag inom t.ex. produktion och förädling av förnybar energi, hästanknuten produktion av tjänster och upplevelser, grön rehabilitering och friskvård samt småskalig verksamhet inom tillverkning och service. Strävan efter alternativa inkomstkällor kan på sikt, i områden med ett stabilt befolkningsunderlag, leda till en ökad ekonomisk dynamik.

5.5.1.1 Diversifiering till annan verksamhet än jordbruk

Rättslig grund Artikel 52 (a) i, i Rådets förordning (EG) nr. 1698/2005

Åtgärdskod: 311

Motiv för åtgärden

Genom reformer av jordbrukspolitiken (CAP) påverkas den framtida strukturen inom jordbruket. Frikopplade stöd och en tydligare anpassning till marknadens krav och villkor ökar konkurrensen och förändrar de ekonomiska förutsättningarna för lantbruksföretagen. Mycket talar för att den långsiktiga trenden med färre lantbruksföretag fortsätter och förstärks genom pågående reformering.

Pågående omstrukturering med ett minskat antal jordbruksföretag påverkar förutsättningarna för en långsiktigt hållbar ekonomisk utveckling på landsbygden. Om inga åtgärder vidtas leder en ytterligare minskning av aktiva heltidsföretag på sikt till vikande sysselsättning, lägre ekonomisk aktivitet samt dåligt utnyttjande av landsbygdens samlade resurser. Därmed försämras också möjligheterna till framtida bosättning och landsbygdens attraktionskraft minskar. Traditionell primärproduktion inom jordbruket och rennäringen behöver därför kompletteras med andra affärsidéer och verksamheter som kan ge inkomster och arbete. Utveckling av nya produkter och tjänster behöver främjas för att motverka en fortsatt avveckling av lantbruksföretag och minskad inkomstbringande sysselsättning i dessa företag. Företagarkompetens, byggnader, maskiner, naturresurser och finansiellt kapital som inte längre används inom primärproduktionen kan anpassas, vidareutvecklas och utnyttjas till nya verksamheter.

Diversifiering kan vara ett sätt att stärka lönsamheten i företagen och därmed ge ett bättre ekonomiska utfall för arbetade timmar. Ökad lönsamhet skapar också förutsättningar för ny sysselsättning på gården för företagaren, dennes familj och eventuella anställda. Behovet av utpendling till annat arbete och beroendet av annan inkomst än från företaget kan därmed minska. Nya verksamheter i lantbruksföretagen kan också ge ett större utbud av tjänster och produkter som är viktiga för landsbygdens samlade attraktionskraft – för boende, företagande och turism..

Det samiska området behöver utvecklas för att ta tillvara outnyttjade resurser för ett mer differentierat samiskt näringsliv och en breddad samisk arbetsmarknad. Att skapa varaktiga samiska arbetstillfällen, speciellt för kvinnor, ungdomar och samer som är undersysselsatta eller riskerar arbetslöshet, är den primära uppgiften. Genom att skapa goda förutsättningar för dessa grupper tas de nödvändiga krafterna för lokal och regional utveckling tillvara.

Mål

- Öka antal jordbruksföretag/rennäringföretag som utvecklar eller producerar produkter eller tjänster inom andra områden än traditionell jordbruksproduktion.
- Öka antal arbetade timmar i diversifierade jordbruks- och rennäringföretag.
- Öka omsättningen i diversifierade jordbruks- och rennäringföretag.
- Nya produkter, tjänster och samverkanslösningar skall utvecklas och kommersialiseras.

Beskrivning av åtgärden

För de enskilda lantbruksföretagen, inklusive de inom rennäringen, kan det vara svårt att på egen hand och med enbart egna kunskaper, erfarenheter och finansiella resurser utveckla nya verksamheter. Behov av insatser kan finnas både i en inledande fas och i senare skeden i utvecklingen av verksamheten. Av den anledningen bör åtgärden utformas flexibelt för att kunna anpassas till den aktuella situationen, lokalt, regionalt och i företagen.

Insatser till företag/medlem av jordbrukarshushåll kan vara investeringsstöd och stöd för inköp av externa tjänster. Investeringsstöd lämnas för kostnader förenade med uppförande, införskaffande av eller anpassning av byggnader eller lokaler samt för inköp av nya maskiner och annan utrustning samt för allmänna omkostnader förenade med fasta anläggningar eller nya maskiner och ny utrustning. Stödet för inköp av externa tjänster skall täcka del av kostnader för köp av kunskap och tjänster för utveckling av

verksamheten. Exempelvis kan det gälla förstudier, produktutveckling inklusive design, marknadsstrategier som marknadsundersökningar och marknadsföring samt deltagande i nätverk av olika slag.

Det finns också behov av mer generella insatser som förbättrar förutsättningarna för konkurrenskraftig diversifiering och som påskyndar en hållbar utveckling av nya affärs- och verksamhetsidéer i lantbrukets företag. Det kan vara utvecklingsinsatser av mer övergripande karaktär som innebär exempelvis samverkan med forsknings- och utvecklingscentra, omfattande kartläggning och spridning av erfarenheter, utvecklingsinsatser av pilotkaraktär som förbättrar möjligheterna för företagen att utveckla kommersiella och tekniska lösningar som kräver större resurser än vad som är rimligt på företagsnivå. Denna typ av insatser kan bestå av projektstöd på såväl nationell som regional och lokal nivå till aktörer med kapacitet att driva förutsättningsskapande utvecklingsarbete. I projekten kan ingå stöd för kostnader av investeringskaraktär som uppfyller kraven för stödberättigande för investeringar.

Målgrupp

Stöd för diversifiering till annan verksamhet än jordbruk och rennäring kan lämnas till:

- medlem av ett jordbrukarhushåll. Med jordbrukarhushåll menas att en eller flera medlemmar i hushållet är jordbrukare enligt definition i rådets förordning (EG) nr 1782/2003,
- regionala eller lokala och i begränsad omfattning nationella aktörer, t.ex. grupper av lantbruksföretag, rennäringföretag eller sameby, organisationer eller sammanslutningar av sådana.

Stödbelopp och finansiering

Gemenskapens medfinansiering av åtgärden kommer att uppgå till 45 procent av de stödberättigande offentliga utgifterna.

Av det belopp som berättigar till stöd till företag för investeringar och inköp av externa tjänster får lämnas bidrag med högst 30 procent. Efter särskild prövning kan ytterligare högst 20 procentenhet beviljas till företag inom glest befolkade områden i norra Sverige. För projektstöd får bidrag lämnas med 20 till 100 procent av stödberättigande kostnader. Nationellt får beslutas om eventuella ytterligare begränsningar.

Villkor

Stöd kan endast lämnas till start och utveckling av verksamheter som omfattar produkter eller tjänster som inte avser primärproduktion. Investeringsstöd till företag kan heller inte lämnas till insatser för förädling av jord- och skogsprodukter (Artikel 20 i rådets förordning (EG) nr 1698/2005).

Investeringsstöd och stöd för inköp av externa tjänster lämnas endast till företag för att främja hållbar utveckling eller produktion av varor eller tjänster som efterfrågas på marknaden och som har förutsättning att bli långsiktigt konkurrenskraftiga och lönsamma. Ett villkor för att stöd skall lämnas är att det finns en affärsplan för företaget som även omfattar den nya verksamheten förutom i de fall då stödet avser upprättande av en affärsplan. Affärsplanen skall innehålla en beskrivning och analys av företagets nuvarande situation samt affärsidé, mål och strategi för dess planerade utveckling, inklusive

marknadsanalys, finansieringsförutsättningar och dess påverkan på ett hållbart resursutnyttjande.

Projektstöd lämnas till projekt med tydligt syfte att leda till förbättrade förutsättningar för lantbruksföretag/rennäringföretag lokalt, i en region eller i hela landet att utveckla och genomföra affärs- och verksamhetsidéer bidrar till ett hållbart resursutnyttjande som innebär verksamheter, inkomster och sysselsättning i konkurrenskraftiga och växande näringsverksamheter. Projekten skall också ha som mål att medverka till att resultaten sprids till många företagare och andra aktörer på landsbygden. Projektstöd kan inte lämnas till ett enskilt företag med syfte att endast främja dess egen utveckling. Ett villkor för att stöd skall kunna lämnas är att det finns en projektplan för projektet. Projektplanen skall innehålla en projekttid samt konkreta mål och en strategi för hur projektet skall medverka till påtagligt förbättrade förutsättningar för företagen att utveckla konkurrenskraftig verksamhet. Av projektplanen skall det framgå hur man i planeringen och genomförandet av projektet tar tillvara kunskaper och erfarenheter som är upparbetade i liknande projekt som tidigare genomförts nationellt, regionalt eller lokalt. Projektplanen skall innehålla en finansieringsplan och en tidsplan för genomförandet.

Prioritering av insatser

Prioritering av insatser sker med ledning av nationella mål och prioriteringar samt regionala och lokala strategier för landsbygdsutveckling och efter projektplaners och affärsplaners kvalitet. Vägledande skall vara de övergripande nationella prioriteringar som redovisas i avsnitt 3.2. Insatser som har potential att ge tillväxt och sysselsättning samt att stärka företagens konkurrenskraft skall prioriteras. Horisontella krav avseende bl.a. miljö, jämställdhet och integration skall alltid beaktas.

Indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal personer som har fått stöd	700
	Totala investeringsvolymen, Mkr	420
Resultat	Ökning i bruttoföreläggingsvärde, i %	5
	Bruttoökning av arbetstillfällena till följd av stöd	600
Effekt	Årlig ökning av nettoföreläggingsvärdet, Mkr	250
	Antal årsverken per år	560

5.5.1.2 Affärsutveckling i mikroföretag

Rättslig grund Artikel 52 (a) ii, i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005

Åtgärdskod: 312

Motiv för åtgärden

Konkurrenskraftiga företag och ett diversifierat näringsliv är en av förutsättningarna för en hållbar landsbygdsutveckling. Liksom i landet som helhet är en stor andel av företagen på landsbygden småföretag, oftast soloföretag utan anställda eller mikroföretag med en eller ett fåtal anställda. Deltidsföretagande i kombination med någon form av förvärvsarbete är också vanligt förekommande. Undersökningar som har gjorts visar att medelåldern bland

småföretagarna är hög och att många företag under de närmaste åren står inför generationsskiftet. Landsbygdens företagare utgör i det här sammanhanget inget undantag.

Historiskt sett har de areella näringarna dominerat företagandet på landsbygden och svarat för merparten av sysselsättningen. I takt med den pågående strukturomvandlingen inom jord- och skogsbruk har övrigt näringsliv relativt sett fått en allt större betydelse för möjligheterna till affärsutveckling, utkomst och sysselsättning. I dag dominerar därför andra näringar än de areella för landsbygdsbefolkningens försörjning. För att upprätthålla ett livskraftigt näringsliv krävs nya företag och fortsatt utveckling av befintliga företag. Nya affärsområden och produkter behöver utvecklas, gärna med ett ökat kunskapsinnehåll.

Inom det samiska området finns flera olika typer av samiska tjänsteföretag inom ekonomi, utredning, tolkning, översättning, data, förmedling och presentation av samisk konst och konsthantverk, barnomsorg etc. Denna typ av företagande är relativt nytt, men då efterfrågan på just denna typ av tjänster ökar, finns det en stor utvecklingspotential inom tjänstesektorn.

Goda förhållanden för entreprenörskap är en av nyckelfaktorerna för att nå ett uthålligt och väl fungerande näringsliv. Viljan till entreprenörskap och företagande bland landsbygdens invånare är betydelsefull för den framtida utvecklingen. I områden med hög etableringsgrad av nya företag finns också den mest positiva inställningen till företagande. Insatser som påverkar attityder, som synen på och viljan att starta eget, kan vara en viktig del i satsningar för att stärka det lokala näringslivet. Skapandet av stödjande miljöer för entreprenörskap är ett annat område som har stor betydelse för utvecklingen. Särskild uppmärksamhet bör riktas mot insatser som undanröjer hinder för kvinnors och ungdomars samt invandrares möjligheter till eget företagande.

I områden utan starka företagarditioner eller väl etablerade nätverk finns behov av att stimulera skapandet av lokala utvecklingsmiljöer och klusterbildningar. Genom samverkan mellan etablerade företag, blivande entreprenörer, lokala utvecklingsgrupper, högskolor, kommuner och andra intressenter kan etableras en plattform för överföring av kunskap och erfarenheter. Stöd kan ges till uppbyggnaden av och deltagande i nätverk eller klusterbildningar.

För företag som satsar på nya och relativt oprövade affärsområden eller produkter, s.k. innovativa satsningar, eller investerar i kostnadskrävande teknik kan det vara svårt att klara en start eller expansion med generella insatser eller enbart genom traditionell finansiering. Det kan också vara aktuellt att stödja utvecklingen av ”nyckelföretag” som har stor betydelse för övrigt företagande i området. Stöd bör därför kunna ges till entreprenörer och mikroföretag på landsbygden i form av investeringsstöd och köp av externa tjänster.

Bristen på lokalt finansiellt kapital kan vara ett hinder för utvecklingen av det småskaliga företagandet på landsbygden. Exempel finns på att man genom lokal samverkan i form av lokala kreditgarantiföreningar eller motsvarande satsningar kan uppnå goda resultat. Inom ramen för insatsen bör det vara möjligt att stödja bildande av organisationer vars syfte är att förbättra tillgången på lokalt kapital för utveckling av landsbygdens näringar.

Mål

- Öka antalet mikroföretag som utvecklar eller producerar produkter eller tjänster på landsbygden.
- Öka antalet arbetade timmar i mikroföretagen.
- Öka omsättningen i mikroföretagen.
- Nya produkter, tjänster och samverkanslösningar skall utvecklas och kommersialiseras.

Beskrivning av åtgärden

För den enskilde företagaren kan det vara svårt att på egen hand och med enbart egna kunskaper, erfarenheter och finansiella resurser utveckla nya verksamheter. Behov av stöd för affärsutveckling kan finnas både i en inledande fas och i senare skeden i utvecklingen av verksamheten. Av den anledningen bör åtgärden utformas flexibelt för att kunna anpassas till den aktuella situationen, lokalt, regionalt och i företagen.

Insatser till mikroföretag kan vara investeringsstöd och stöd för inköp av externa tjänster. Investeringsstöd lämnas för kostnader förenade med uppförande, införskaffande av eller anpassning av byggnader eller lokaler samt för inköp av nya maskiner och annan utrustning samt för allmänna omkostnader förenade med fasta anläggningar eller nya maskiner och ny utrustning. Stödet för inköp av externa tjänster skall täcka del av kostnader för köp av kunskap och tjänster för utveckling av verksamheten. Exempelvis kan det gälla förstudier, produktutveckling inklusive design, marknadssatsningar som marknadsundersökningar och marknadsföring samt deltagande i nätverk av olika slag.

Det finns också behov av mer generella insatser som förbättrar förutsättningarna för konkurrenskraftigt företagande och som påskyndar utvecklingen av nya affärs- och verksamhetsidéer. Det kan vara utvecklingsinsatser av mer övergripande karaktär som innebär exempelvis samverkan med forsknings- och utvecklingscentra, kartläggning och spridning av erfarenheter, utvecklingsinsatser som förbättrar möjligheterna för företagen att utveckla kommersiella och tekniska lösningar som kräver större resurser än vad som är rimligt på företagsnivå, främjande av lokala utvecklingsmöjligheter och klusterbildningar. Denna typ av insatser kan bestå av projektstöd på såväl nationell som regional och lokal nivå till aktörer med kapacitet att driva förutsättningsskapande utvecklingsarbete. I projekten kan ingå stöd för kostnader av investeringskaraktär som uppfyller kraven för stödberättigande för investeringar.

Målgrupp

Stöd för affärsutveckling i mikroföretag kan lämnas till:

- entreprenörer/företag på landsbygden som sysselsätter färre än tio årsarbetskrafter och som har en omsättning eller balansomslutning som understiger 2 miljoner euro per år. (definition enligt Kommissionens rekommendation av den 6 maj 2003 om definitionen av mikroföretag samt små och medelstora företag (2003/361/EG)).
- regionala eller lokala och i begränsad omfattning nationella aktörer, t.ex. grupper av mikroföretag på landsbygden, organisationer eller sammanslutningar av sådana.

Stödbelopp och finansiering

Gemenskapens medfinansiering av åtgärden kommer att uppgå till 45 procent av de stödberättigande offentliga utgifterna. Av det belopp som berättigar till stöd till företag för investeringar och för inköp av externa tjänster får lämnas bidrag med högst 30 procent. Efter särskild prövning kan ytterligare högst 20 procentenheter beviljas till företag inom

glest befolkade områden i norra Sverige. För projektstöd får bidrag lämnas med 20 till 100 procent av stödberättigande kostnader. Nationellt får beslutas om eventuella ytterligare begränsningar.

Villkor

Mikroföretagets verksamhet skall ha anknytning till och betydelse för landsbygdens utveckling. I de fall en insats även omfattar främjande av turistnäringen kan stöd lämnas inom åtgärden affärsutveckling i mikroföretag om huvuddelen av insatsen avser annan verksamhet än främjande av turistnäringen.

Investeringsstöd och stöd för inköp av externa tjänster lämnas endast till företag för att främja en hållbar utveckling eller produktion av varor eller tjänster som efterfrågas på marknaden och som har förutsättning att bli långsiktigt konkurrenskraftiga och lönsamma. Ett villkor för att stöd skall kunna lämnas är att det finns en affärsplan för företaget som även omfattar den nya verksamheten förutom i de fall då stödet avser upprättande av affärsplan. Affärsplanen skall innehålla en beskrivning och analys av företagets nuvarande situation samt affärsidé, mål och strategi för dess planerade utveckling, inklusive marknadsanalys och finansieringsförutsättningar och dess påverkan på ett hållbart resursutnyttjande.

Projektstöd lämnas till projekt med tydligt syfte att leda till förbättrade förutsättningar för mikroföretag lokalt, i en region eller i hela landet att utveckla och genomföra affärs- och verksamhetsidéer som innebär verksamheter, inkomster och sysselsättning i konkurrenskraftiga och växande näringsverksamheter. Projekten skall också ha som mål att medverka till att resultaten sprids till många företagare och andra aktörer på landsbygden. Projektstöd kan inte lämnas till ett enskilt företag med syfte att endast främja dess egen utveckling. Ett villkor för att stöd skall kunna lämnas är att det finns en projektplan. Projektplanen skall innehålla en tydlig projekttid samt konkreta mål och en strategi för hur projektet skall medverka till påtagligt förbättrade förutsättningar för företagen att utveckla konkurrenskraftig verksamhet. Av projektplanen skall det framgå hur man i planeringen och genomförandet av projektet tar tillvara kunskaper och erfarenheter som är upparbetade i liknande projekt som tidigare genomförts nationellt, regional eller lokalt. Projektplanen skall innehålla en finansieringsplan och en tidsplan för genomförandet.

Prioritering av insatser

Prioritering av insatser sker med ledning av nationella mål och prioriteringar samt regionala och lokala strategier för landsbygdsutveckling och efter projektplaners och affärsplaners kvalitet. Vägledande skall vara de övergripande nationella prioriteringar som redovisas i avsnitt 3.2. Insatser som har potential att ge tillväxt och sysselsättning samt att stärka företagens konkurrenskraft skall prioriteras. Horisontella krav avseende bl.a. miljö, jämställdhet och integration skall alltid beaktas.

Indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal mikroföretag med stöd som startat eller utvecklat sin verksamhet	1000
	Totala investeringsvolymen, Mkr	600
Resultat	Ökning i bruttoförelingsvärde per år, i %	5
	Bruttoökning av arbetstillfällena	1000
Effekt	Årlig ökning av nettoförelingsvärdet, Mkr	360
	Antal årsverket per år	800

5.5.1.3 Främjande av turistnäringen

Rättslig grund Artikel 52 (a) iii, i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005

Åtgärds kod: 313

Motiv för åtgärden

Turism kan vara betydelsefull för ekonomisk utveckling och sysselsättning i alla delar av landet. Turismen har en stor tillväxtpotential och lyfts också fram som en tillväxtfaktor i de regionala tillväxtprogrammen. Riksdagen har under 2005 beslutat om ett nytt övergripande mål för turistpolitiken (prop. 2004/05:56, bet. 2004/05:NU13, rskr.2004/05:295). Målet är att Sverige skall ha en hög attraktionskraft som turistland och en långsiktig konkurrenskraftig turistnäring, som bidrar till hållbar tillväxt och ökad sysselsättning i alla delar av landet.

Turistnäringen kännetecknas av att den omfattar många olika delbranscher, samtidigt som den består av ett fåtal stora företag och många små. Särskilt på landsbygden bedrivs verksamheten ofta som familjeföretag eller som en mindre del av företagets totala verksamhet. Framförallt i glesbygds- och landsbygdskommuner har turismen stor effekt på den lokala ekonomin och sysselsättningen. Turistföretagen är som regel personalintensiva även om de bara är verksamma under delar av året. När turistvolymerna ökar leder det till ökad sysselsättning inte bara i turistföretagen utan också i andra branscher som är viktiga för bygden som t.ex. lokal varu- och tjänsteproduktion, handel och transporter.

Uppskattningsvis finns det 8 000 företag i svensk turistnäring fördelade på 20 000 arbetsställen spridda över hela landet. Cirka 2 500 lantbruksföretag bedriver någon form av uthyrning eller annan verksamhet som hör samman med besöksnäring eller fritidsverksamhet. Antalet lantbruksföretag med turistverksamhet har ökat kraftigt under senare år.

I begreppet turism ingår många olika former av resande och nyttjande av tjänster. Utöver den traditionella uppdelningen i affärs- och privatresande talar man också om andra etablerade former som t.ex. kultur-, eko- och landsbygdsturism. Att kunna erbjuda upplevelser och aktiviteter har blivit allt viktigare för att vara konkurrenskraftig på marknaden.

Besöken vid naturattraktioner, hantverk och tillverkning samt evenemang har utvecklats bättre än genomsnittet för turismen i landet. Dessa områden finns ofta företrädda i det som kallas landsbygdsturism. Bo på lantgård, hästturism, regional mat och smak, aktivitetspaket med fiske, jakt, sport eller naturupplevelser är exempel på marknadskoncept som utvecklas positivt och lockar allt fler besökare.

Paketlösningar eller annan samordning av de olika komponenterna resor, boende, mat, aktiviteter och upplevelser efterfrågas i allt större omfattning av kunden. För att uppnå framgång krävs goda branschkunskaper och bra kvalitet på produkterna. Tillgänglighet och logistiklösningar för resande och transporter är också betydelsefulla faktorer för en positiv utveckling av turistnäringen i landsbygdsområden.

Samspel mellan natur, kulturlandskap och samisk kulturutövning kan lägga grunden för erbjudande av enastående upplevelser och aktiviteter i det samiska samhället. Med ett samiskt inflytande och nyttjande av resurserna kan underlag skapas för satsningar inom bl. a. eko- och kulturturism. Produktutveckling, information och marknadsföring av samisk kultur och produkter inom turism bör ha ett innehåll som återspeglar samisk kultur, vilket bäst sker genom medverkan av person med samisk kulturell kompetens och lokal kunskap.

Till skillnad mot andra produkter kan inte turisttjänster visas fysiskt eller i någon omfattning inspekteras i förväg av potentiella köpare. De flesta turistprodukter köps före konsumtionstillfället och då ofta på en annan plats än där de slutligen konsumeras. På marknaden är därför produkterna beroende av beskrivningar för att locka köpare. Genom utveckling av IT-baserade tjänster förändras rollerna både för företagen, andra aktörer och kunderna. Nya möjligheter öppnas för marknadsföring, distribution, kontakt och bokningar. Ett utökat samarbete med andra aktörer inom turistnäringen, både inom landet och i omvärlden, behöver främjas och utvecklas.

Det kan vara svårt för mikro- och småföretag inom branschen att på egen hand genomföra större satsningar inom t.ex. produktutveckling, marknadsföring och logistiklösningar. En ökad samverkan mellan företag i samma bygd och mellan bygderna inom en region är oftast en förutsättning för att ett områdes utvecklingspotential skall kunna tas till vara. Utöver behovet av samordning mellan turistföretagen har Turistdelegationen även identifierat ett behov av ökad professionalism och kompetens inom näringen.

Mål

- Öka antalet företag som erbjuder tjänster eller produkter som vänder sig till turister och andra besökare på landsbygden.
- Öka antalet produkter och samverkanstjänster inom landsbygdsturismen som erbjuds på marknaden.
- Öka omsättningen och antalet arbetade timmar i turistföretagen.
- Öka samverkan mellan landsbygdens turistföretag och övrig turistnäring inom och utanför Sverige, särskilt inom EU.

Beskrivning av åtgärden

Insatser till företag kan vara investeringsstöd och stöd för inköp av externa tjänster. Investeringsstöd lämnas för infrastruktur som stärker landsbygdsturismens attraktivitet och konkurrenskraft. Investeringsstöd får lämnas för kostnader förenade med uppförande, införskaffande av eller anpassning av byggnader och lokaler, inköp av nya maskiner och

annan utrustning samt småskalig infrastruktur. Det kan exempelvis vara byggande av övernattningsstugor i mindre skala eller upprustning och ombyggnad av befintliga byggnader för uthyrning till turister. Det kan också avse anläggande av vandrings-, cykel-, kanot-, eller ridleder eller handikappanpassning för att öka tillgängligheten till besöksmål och aktiviteter. Investeringsstöd kan också lämnas för småskalig infrastruktur, som exempelvis skyltning.

Allmänna omkostnader är stödberättigande om de är förenade med fasta anläggningar eller ny utrustning. Stödet för inköp av externa tjänster skall täcka del av kostnader för köp av kunskap och tjänster för utveckling av verksamheten. Exempelvis kan det gälla förstudier, utveckling av turistprodukter (paket), marknadsåtgärder som marknadsundersökning och marknadsföring samt deltagande i nätverk med övrig rese- och turistnäring inom och utanför Sverige, särskilt inom EU.

Det finns också behov av mer generella insatser som förbättrar förutsättningarna för en konkurrenskraftig turistnäring och som påskyndar utvecklingen av nya affärs- och verksamhetsidéer. Det kan vara utvecklingsinsatser av mer övergripande karaktär som innebär exempelvis samverkan med forsknings- och utvecklingscentra, kartläggning och spridning av erfarenheter, utvecklingsinsatser som förbättrar möjligheterna för företagen att utveckla kommersiella och tekniska lösningar som kräver större resurser än vad som är rimligt på företagsnivå, främjande av lokala utvecklingsmöjligheter och klusterbildningar. Exempel på insatser som vara aktuella är tillskapandet av portaler eller samverkanstjänster för information, marknadsföring, bokning och annan logistik som är betydelsefull för utvecklingen och tillgängligheten inom turistnäringen på landsbygden.

Denna typ av insatser kan bestå av projektstöd på såväl nationell som regional och lokal nivå till aktörer med kapacitet att driva förutsättningsskapande utvecklingsarbete. I projekten kan ingå stöd för kostnader av investeringskaraktär som uppfyller kraven för stödberättigande investeringsstöd.

Målgrupp

- Företag med verksamhet inom turistnäringen på landsbygden.
- Nätverk av turistföretag och/eller andra berörda företag och organisationer.
- Regionala eller lokala och i begränsad omfattning nationella aktörer med anknytning till landsbygdsturismen.

Stödbelopp och finansiering

Gemenskapens medfinansiering av åtgärden kommer att uppgå till 45 procent av de stödberättigande offentliga utgifterna. Av det belopp som berättigar till stöd till företag och till investeringar och stöd för inköp av externa tjänster får lämnas bidrag med högst 30 procent. Efter särskild prövning kan ytterligare högst 20 procentenheter beviljas till företag inom glest befolkade områden i norra Sverige. För projektstöd får bidrag lämnas med 20 till 100 procent av stödberättigande kostnader. Nationellt får beslutas om eventuellt ytterligare begränsningar.

Villkor

Stöd lämnas till turistföretag eller andra aktörer med anknytning till landsbygdsturismen. Investeringsstöd och stöd för köp av externa tjänster lämnas främst till mikroföretag och till andra mindre aktörer inom småskalig landsbygdsturism. I de fall en insats även omfattar diversifiering till annan verksamhet än jordbruk eller affärsutveckling i

mikroföretag kan stöd lämnas inom åtgärden främjande av turistnäringen om huvuddelen av insatsen avser främjande av turistnäringen.

Investeringsstöd och stöd för inköp av externa tjänster lämnas endast till företag för att främja en hållbar utveckling eller framtagande av produkter eller tjänster med anknytning till turistnäringen, vilka efterfrågas på marknaden och har förutsättningar att bli långsiktigt konkurrenskraftiga och lönsamma. Ett villkor för att stöd skall kunna lämnas är att det finns en affärsplan för företaget som även omfattar den nya verksamheten förutom i de fall då stödet avser upprättande av en affärsplan. Affärsplanen skall exempelvis innehålla en beskrivning och analys av företagets nuvarande situation samt affärsidé, mål och strategi för dess planerade utveckling, inklusive marknadsanalys och finansieringsförutsättningar och dess påverkan på ett hållbart resursutnyttjande. Kraven på affärsplan anpassas efter företagets inriktning, storlek och planeringssituation.

Projektstöd lämnas till projekt med tydligt syfte att leda till förbättrade förutsättningar för turistföretag lokalt, i en region eller i hela landet att utveckla och genomföra affärsidéer och verksamhetsidéer som bidrar till hållbart resursutnyttjande och som innebär inkomster och sysselsättning i konkurrenskraftiga verksamheter på landsbygden. Projekten skall ha som målsättning att sprida resultatet till många företagare och andra aktörer, för att på så sätt bidra till kompetensutvecklingen inom turistnäringen på landsbygden. På sikt kan då även omsättningen och sysselsättningen i företagen samt landsbygdsturismens konkurrenskraft främjas. Projektstöd kan inte lämnas till ett enskilt företag med syfte att endast främja dess egen utveckling. Ett villkor för att stöd skall kunna lämnas är att det finns en projektplan. Projektplanen skall innehålla en tydlig projekttid samt konkreta mål och en strategi för hur projektet skall medverka till påtagligt förbättrade förutsättningar för företagen att utveckla konkurrenskraftig verksamhet. Av projektplanen skall det framgå hur man i planeringen och genomförandet av projektet tar tillvara kunskaper och erfarenheter som är utarbetade i liknande projekt som tidigare genomförts nationellt, regionalt eller lokalt. Projektplanen skall innehålla en finansieringsplan och en tidsplan för genomförandet. Projekten skall också ha som mål att medverka till att resultaten sprids till många företagare och andra aktörer på landsbygden.

Prioritering av insatser

Prioritering av insatser sker med ledning av nationella mål och prioriteringar samt regionala och lokala strategier för landsbygdsutveckling och efter projektplaners och affärsplaners kvalitet. Vägledande skall vara de övergripande nationella prioriteringar som redovisas i avsnitt 3.2. Insatser som har potential att ge tillväxt och sysselsättning samt att stärka företagens konkurrenskraft skall prioriteras. Horisontella krav avseende bl.a. miljö, jämställdhet och integration skall alltid beaktas.

Indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal tillskapade turistverksamheter	1000
	Totala investeringsvolymen, Mkr	600
Resultat	Ökning i bruttoföreläggsvärde per år, i %	5
	Bruttoökning av arbetstillfällena som tillkommit genom stödet	1000
	Ökad turisttillströmning, i %	5

Effekt	Årlig ökning av nettoförädlingsvärdet, Mkr	360
	Antal årsverket per år	800

5.5.2 Åtgärder för en bättre livskvalitet på landsbygden

5.5.2.1 Grundläggande tjänster för ekonomin och befolkningen på landsbygden

Rättslig grund Artikel 52 (b) i, i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005

Åtgärdskod: 321

Motiv för åtgärden

En god allmän servicenivå utgör en av de grundläggande förutsättningarna för en gynnsam utveckling av landsbygdsområdena. Utvecklingsinsatser inom landsbygdspolitiken utgör lokala komplement till sådana grundläggande samhällsfunktioner.

Landsbygdsprogrammets åtgärder kommer i första hand att utgå från landsbygdens resurser bl.a. de naturresurser som brukas och förvaltas av de areella näringarna och vidare de lokala utvecklingsförutsättningarna och mikroföretagande inom dessa ramar.

Tillgången till service av olika slag är ofta sämre på landsbygden än i städerna. Vad gäller offentlig service har förändringar bl.a. i Postens servicenät inneburit förändrad service för många i glesbygder. Servicen på landsbygden har även stärkts på många håll genom en god samverkan mellan olika aktörer samt genom kompetensutveckling riktad till servicegivare. Behov finns fortfarande att utveckla flexibla servicelösningar t.ex. i form av innovativa lösningar på lokal nivå. Glesbygdsverket och Konsumentverket följer serviceutvecklingen i gles- och landsbygdsområdena löpande och inom politikområdet finns också särskilda insatser för att underlätta sådana lösningar (se avsnitt 3.4.5).

Serviceutbudet och servicens tillgänglighet för människor och företag påverkas av en rad olika faktorer. Samhällets beslut och insatser har stor betydelse men minst lika viktigt är individers sätt att tänka och agera i vardagen. Omvärldsförändringar, marknadskrafter, förändrade beteenden hos konsumenter och förändrade strategier hos företag är faktorer som har stor inverkan på serviceutvecklingen. I en del fall får dessa faktorer större genomslag i gles- och landsbygdsområden. Servicen på landsbygden har dock även stärkts på många håll genom en god samverkan mellan olika aktörer samt kompetensutveckling riktad mot servicegivare.

Tillgången till dagligvarubutiker eller drivmedelstationer har stadigt minskat. Effekterna för en ort som mister sin butik eller andra serviceställen är många gånger stora. Dagligvarubutiken fungerar ofta som ombud för andra servicefunktioner som post, bank, apotek, drivmedelsförsäljning och systembolag. Med butiken försvinner därmed också annan viktig service från orten. Möjligheterna att hitta nya lokala samordningslösningar, där både kommersiell och offentlig service skulle kunna ingå, försvåras om inte butiken finns kvar som ett nav i bygden. Betydelsen av butiken som en naturlig samlingspunkt för befolkningen och annan företagsamhet skall heller inte underskattas.

Begränsad tillgång på ett allsidigt utbud av kultur- och fritidsaktiviteter är ofta ett motiv för inte minst ungdomar att flytta från landsbygden.

Mål

- Förbättrad tillgång till lokal service för konsumenter och företagare i området
- Ökat antal byar med bredbandsanslutning
- Bibehålla eller öka antalet boende i landsbygdsområden
- Jämnare åldersstruktur bland landsbygdsbefolkningen
- Bredare utbud av kultur- och fritidsverksamheter på landsbygden
- Landsbygdsstruktur som bidrar till en hållbar samhällsutveckling

Beskrivning av åtgärden

Insatser till företag kan vara investeringsstöd och stöd för inköp av externa tjänster. Investeringsstöd lämnas för kostnader förenade med uppförande, införskaffande av eller anpassning av byggnader eller lokaler samt för inköp av ny utrustning samt allmänna omkostnader förenade med fasta anläggningar eller ny utrustning. Investeringsstöd kan också lämnas för småskalig infrastruktur som t.ex. bredbandsanslutning som ger synergieffekter med andra åtgärder inom landsbygdsprogrammet. En förutsättning för stöd till småskalig lokal infrastruktur är att det för närvarande p.g.a. av långa avstånd och glesbefolkning saknas förutsättningar för en utveckling av den småskaliga infrastrukturen genom renodlade kommersiella initiativ. Stödet för inköp av externa tjänster kan gälla förstudier, framtagande och genomförande av utvecklingsplan för att förbättra lokalt serviceutbud och tillgänglighet till service, marknadsundersökning av servicebehovet för boende och företagare inom orten samt samverkanssatsningar. I projekten kan ingå stöd för kostnader av investeringskaraktär som uppfyller kraven för stödberättigande investeringsstöd.

Det finns också behov av mer generella insatser som förbättrar förutsättningarna för en god livskvalitet på landsbygden, i form av lokal kommersiell och offentlig service samt kultur- och fritidsaktiviteter. Denna typ av insatser kan bestå av projektstöd på regional och lokal nivå till aktörer med kapacitet att driva förutsättningsskapande utvecklingsarbete.

I projekten kan ingå stöd för kostnader av investeringskaraktär som uppfyller kraven för stödberättigande för investeringar.

Målgrupp

- Företag som enskilt eller i grupp samordnar lokal service.
- Lokala utvecklingsgrupper och organisationer.
- Kommuner och landsting som del av partnerskap i lokala projekt

Stödbelopp och finansiering

Gemenskapens medfinansiering av åtgärden kommer att uppgå till 45 procent av de stödberättigande offentliga utgifterna. Av det investeringsbelopp som berättigar till stöd till företag och för stöd för inköp av externa tjänster får lämnas bidrag med högst 30 procent. Efter särskild prövning kan ytterligare högst 20 procentenheter beviljas till företag inom glest befolkade områden i norra Sverige. För projektstöd får bidrag lämnas med 20 till 100 procent av stödberättigande kostnader. Nationellt får beslutas om eventuella ytterligare begränsningar.

Villkor för stöd

Stöd lämnas endast till insatser som medverkar till att stärka och utveckla grundläggande service på lokal nivå för en by eller för en grupp av byar. Insatserna skall vara väsentliga

för en hållbar social och ekonomisk utveckling på lokal nivå. De skall gå utöver det lagstadgade eller på annat sätt fastlagda offentliga ansvaret för tillgång till service och infrastruktur, där ansvar och kostnader vilar på kommuner, landsting eller staten.

Investeringsstöd och stöd för inköp av externa tjänster lämnas endast för samordningslösningar till sådan utveckling där stöd inte kan lämnas genom förordning (2000:284) om stöd för kommersiell service. Ett villkor för att stöd skall kunna lämnas är att det finns en affärsplan som även omfattar den nya verksamheten förutom i de fall då stödet avser upprättande av en affärsplan. Affärsplanen skall exempelvis innehålla en beskrivning och analys av företagets nuvarande situation samt affärsidé, mål och strategi för samverkanslösningens utveckling, inklusive marknadsanalys, finansieringsförutsättningar och dess påverkan på ett hållbart resursutnyttjande.

Projektstöd lämnas till projekt med tydligt syfte att stärka och utveckla grundläggande lokal service. Projektstöd kan inte lämnas till ett enskilt företag med syfte att endast främja dess egen utveckling. Ett villkor för att stöd skall kunna lämnas är att det finns en projektplan. Projektplanen skall innehålla projektidé, mål och strategi för hur projektet skall medverka till en bättre lokal service för boende och företag på landsbygden och hur åtgärden bidrar till ett hållbart resursutnyttjande. Projektplanen skall innehålla en finansieringsplan och en tidsplan för genomförandet. Projekten skall också ha som mål att medverka till att resultaten sprids till många företagare och andra aktörer på landsbygden.

Prioritering av insatser

Prioritering av insatser sker med ledning av nationella mål och prioriteringar, regionala och lokala strategier och planer för landsbygdsutveckling och efter projektplaners och affärsplaners kvalitet. Vägledande skall vara de övergripande nationella prioriteringar som redovisas i avsnitt 3.2. Insatser som leder till en hållbar samhällsutveckling och att antalet boende bibehålls eller ökar samt att åldersstrukturen förbättras prioriteras, liksom insatser som medverkar till stärkt konkurrenskraft för landsbygdens näringsliv och en ökad tillväxt och sysselsättning

Indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal aktiviteter som fått stöd	135
	Totala investeringsvolymen, Mkr	100
Resultat	Befolkning på landsbygden som gynnas av förbättrad service, i %	0,32
	Ökad tillgång till bredband på landsbygden, i %	0,5
Effekt	Årlig ökning av nettoförädlingsvärdet, Mkr	100
	Antal årsverket per år	220

5.5.2.2 Förnyelse och utveckling i byarna

Rättslig grund Artikel 52 (b) ii, i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005

Åtgärdskod: 322

Motiv för åtgärden

För att utvecklingen i byar och bygder som stagnerat och kommit in en negativ utvecklingspiral skall kunna vändas, behövs insatser som startar en hållbar utvecklingsprocess. Situationen varierar stort mellan byar i olika delar av landet. Förutsättningarna och därmed också möjligheterna till en positiv utveckling skiljer sig åt mellan glest befolkade områden och byar och bygder i närheten av större tätorter. Vad som är gemensamt är att det behövs ett lokalt engagemang och intresse bland de boende för att ta till vara och utveckla de lokala förutsättningarna. Det finns flera bra exempel på lokala grupper som efterhand mycket påtagligt medverkat till att en positiv ekonomisk och social utveckling kommit igång i byar eller orter där stagnation rått under lång tid. Det kan vara motiverat att med åtgärden initialt stötta sådana grupper och nätverk som arbetar med en strategi för hur de vill öka byns attraktionskraft och få igång en hållbar utveckling i bygden. Målet för en sådan lokal strategi skall vara att stimulera verksamhet för att förbättra levnadsvillkoren för medborgarna och förutsättningarna för företagande och bosättning på orten. Exempel på verksamheter som kan ingå i en hållbar lokal strategi är åtgärder som skapar förutsättningar för inflyttning, etablering av företag, servicelösningar samt insatser på kultur- och fritidsområdet.

Mål

- Bibehålla eller öka antal boende i bygden.
- Jämnare åldersstruktur.
- Ökat utbud av möjligheter till den lokala befolkningen
- Förbättrade förutsättningar att starta företag.
- Utveckling av en attraktiv social och kulturell miljö
- Landsbygdsstruktur som bidrar till en hållbar samhällsutveckling

Beskrivning av åtgärden

Stödet lämnas i form av projektstöd för insatser som ökar möjligheterna för boende och utkomstmöjligheter samt allmänt stärker bygdens attraktionskraft och som bidrar till ett hållbart nyttjande av dess samlade resurser. I projekten kan ingå stöd för kostnader av investeringskaraktär som uppfyller kraven för stödberättigande för investeringar.

Målgrupp

- Lokala nätverk/utvecklingsgrupper och organisationer, samebyar och samiska organisationer.
- Kommuner som del av partnerskap i lokala projekt.

Stödbelopp och finansiering

Gemenskapens medfinansiering av åtgärden kommer att uppgå till 45 procent av de stödberättigande offentliga utgifterna. För projektstöd får bidrag lämnas med 20 till 100 procent av stödberättigande kostnader. Nationellt får beslutas om eventuella ytterligare begränsningar.

Villkor

Syftet med insatserna skall vara att förbättra villkoren för företagande och bosättning på orten. Ett villkor för att stöd skall kunna lämnas är att det finns en projektplan. Projektplanen skall innehålla projektidé, mål och strategi för hur projektet skall medverka till långsiktig hållbar utveckling i byn/orten. Projektplanen skall innehålla en

finansieringsplan och en tidsplan för genomförandet. Projekten skall också ha som mål att medverka till att resultaten sprids till många företagare och andra aktörer på landsbygden.

Prioritering av insatser

Prioritering av insatser sker med ledning av nationella mål och prioriteringar samt regionala och lokala strategier för landsbygdsutveckling och efter projektplanens kvalitet. Vägledande skall vara de övergripande nationella prioriteringar som redovisas i avsnitt 3.2. Insatser som stärker förutsättningarna för en hållbar lokal utveckling skall prioriteras, liksom insatser som medverkar till stärkt konkurrenskraft för landsbygdens näringsliv och en ökad tillväxt och sysselsättning

Indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal byar/lokal grupper som genomfört åtgärden, per år	350
	Totala investeringsvolymen, Mkr	70
Resultat	Befolkning på landsbygden som gynnas av förbättrad service, i %	2
	Ökad tillgång till bredband på landsbygden, i %	0,5
Effekt	Årlig ökning av nettoförädlingsvärdet, Mkr	130
	Antal årsverket per år	280

5.5.2.3 Bevarande och uppgradering av natur- och kulturarvet på landsbygden

Rättslig grund Artikel 52 (b) iii, i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005

Åtgärdskod: 323

Motiv för åtgärden

Att bevara och uppgradera natur- och kulturlandskapets värden är ofta av stor vikt för att bevara områdets attraktivitet. Natur- och kulturlandskapet inom en by eller bygd kan genom att lyftas fram bli en del av den lokala identiteten och på så sätt också bli en del i en utveckling av ett attraktivt boende eller ge bättre förutsättningar för turism inom bygden. Lokalt initierade natur- och kulturvårdsprojekt innehåller också ofta ett tydligt lokalt utvecklingsperspektiv och de gjorda insatserna bidrar ofta till ökat socialt engagemang i bygden med etablering av nya företag och en stärkt befolkningsutveckling. Detta kan i sin tur gynna förutsättningarna för såväl nyföretagande som kommersiell och offentlig service i området.

Lokal naturvårdsprojekt ger också möjlighet för tydligt lokalt anpassade projekt som kan ha mycket stort värde då det gäller att uppnå vissa mål inom naturvården. Den lokala kompetensen och engagemanget kan här vara en avgörande faktor för att naturvårdsinsatser skall vara möjliga att genomföra.

På landsbygden finns många byggnader som i dag saknar användning och som är av kulturhistoriskt värde eller har betydelse för bygdens identitet. Exempel på sådana byggnader är äldre ekonomibyggnader av olika slag i lantbruket, gamla industrilokaler,

gemensamhetsbyggnader i byarna och utnyttjade bostadshus. De kan representera ett samlat byggnadskapital och kulturvärde som, om det kan utnyttjas för nya ändamål, kan bidra till en hållbar utveckling av landsbygden samtidigt som lokalt värdefulla byggnader och kulturmiljöer bevaras. Genom upprustning med respekt för bevarandevärdena finns vissa möjligheter att tillgodose lokal efterfrågan på byggnader för service, kultur eller kommersiella verksamheter. Goda exempel finns på byggnader som omvandlats till uthyrning för bl. a. restaurangverksamhet, handel och småskalig tillverkning och som därmed bidrar till inkomster och sysselsättning.

Mål

- Nya kommersiella, sociala eller kulturella användningsområden för gamla byggnader.
- Restaurering, underhåll och uppgradering av det lokala natur- och kulturlandskapet.

Beskrivning av åtgärden

Insatser kan vara projektstöd, investeringsstöd och stöd för inköp av externa tjänster. Investeringsstöd och stöd för inköp av externa tjänster lämnas för kostnader förenade med restaurering av byggnader som är av kulturhistoriskt värde för användning inom ett nytt område, samt för restaurering, underhåll och uppgradering av det lokala natur- och kulturlandskapet. Projektstöd lämnas till projekt med tydligt syfte att förbättra förutsättningarna för bevarande och uppgradering och för utredningar i samband med underhåll, restaurering och uppgradering av natur- och kulturarvet. I projekten kan ingå kostnader av investeringskaraktär, som uppfyller kraven för stödberättigande. Stöd lämnas inte för upprättande av skydds- och förvaltningsplaner för Natura 2000-områden och andra platser av högt naturvärde.

Målgrupp

- Lokala nätverk, utvecklingsgrupper och organisationer.
- Företag
- Kommuner som del av partnerskap i lokala projekt.
- Markägare som del av partnerskap i lokala projekt

Stödbelopp och finansiering

Gemenskapens medfinansiering av åtgärden kommer att uppgå till 45 procent av de stödberättigande offentliga utgifterna.

Av det investeringsbelopp som berättigar till stöd för produktiva investeringar till företag och för stöd till inköp av externa tjänster får lämnas bidrag med högst 30 procent. Efter särskild prövning kan ytterligare högst 20 procentenheter beviljas till företag i glest befolkade områden i norra Sverige. För projektstöd får bidrag lämnas med 20 till 100 procent av stödberättigande kostnader. Nationellt får beslutas om eventuella ytterligare begränsningar.

Villkor för stöd

Stöd får inte lämnas till åtgärder där ansvaret och finansieringen vilar på kommuner eller statlig myndighet. Ett villkor för att stöd skall kunna lämnas för investeringar och inköp av externa tjänster, är att det finns en plan för hur åtgärden kommer att bidra till bygdens utveckling och till mål då det gäller natur- och kulturvård samt en finansieringsplan. Ett villkor för att stöd skall kunna lämnas för projekt är att det finns en projektplan som

innehåller en tydlig projekttid och samt konkreta mål och en strategi för genomförandet samt en finansieringsplan. Upprustning av byggnader för bostadsändamål är inte stödberättigat.

Prioritering av insatser

Stöd lämnas till insatser som ökar möjligheterna till boende och utkomstmöjligheter, stärker bygdens attraktionskraft och som bidrar till uppfyllande av regionala och lokala mål för natur- och kulturvård. Vägledande skall vara de övergripande nationella prioriteringar som redovisas i avsnitt 3.2. Prioritering av insatser sker med ledning av nationella mål och prioriteringar, regionala och lokala strategier för landsbygdsutveckling och efter projektplanens kvalitet. Insatser som medverkar till stärkt konkurrenskraft för landsbygds näringsliv och en ökad tillväxt och sysselsättning prioriteras.

Indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal aktiviteter som fått stöd	175
	Totala investeringsvolymen, Mkr	45
Resultat	Befolkning på landsbygden som gynnas av förbättrad service, i %	4
Effekt	Årlig ökning av nettoförädlingsvärdet, Mkr	60
	Antal årsverket per år	140

5.5.2.4 Åtgärder i form av utbildning och information

Rättslig grund Artikel 52 (c) i, i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005

Åtgärdskod: 331

Motiv för åtgärden

En viktig åtgärd för att åstadkomma social och ekonomisk utveckling är att genom information och utbildning påverka människors förmåga och attityder. Landsbygdsens företag är oftast producenter av olika råvaror och insatsvaror som sedan förädlas av andra företag på samma ort. Kunskapsinnehållet är inte sällan lågt i de varor och tjänster som produceras. Den alltmer betydelsefulla tjänstesektorn utvecklas heller inte i lika snabbt takt på landsbygden som i landet som helhet. För att nå långsiktig hållbar utveckling för företagande på landsbygden och skapa förutsättningar för tillväxt behöver kunskapsinnehållet öka i produkter och tjänster.

Utvecklingspotentialen kan avsevärt förbättras hos många företagare och potentiella företagare genom erfarenhetsutbyte med andra företagare verksamma inom andra områden, sektorer och miljöer.

Långa avstånd och svaga traditioner när det gäller samarbete med forskning och annat utvecklingsarbete hämmar utvecklingen på landsbygden. Insatser som leder till utökade kontakter och överföring av kunskaper är viktiga för att uppnå målen för axel 3.

Mål

Öka kunskapsinnehållet, företagarförmågan och innovationsförmågan i landsbygdens näringsliv.

Förbättra förutsättningarna för diversifiering och livskvalitet på landsbygden.

Beskrivning av åtgärden

Stödet till utbildning och information kan lämnas för olika typer av kompetensutveckling t.ex. kurser, studiecirklar, studieresor, rådgivning, erfarenhetsutbyte, kunskapsförmedling och företagspraktik. Utbudet av olika typer av utbildning och information skall styras av lokalt identifierade behov av kompetensutveckling. Entreprenörer och företagare som diversifierar sina jordbruksföretag eller bedriver verksamhet inom mikro- eller turistföretag på landsbygden skall själva kunna söka upp lämplig kompetensutveckling och söka stöd för kostnaden för deltagandet. Genomförandet av insatserna samordnas med åtgärden för kompetensutveckling i axel 1 (Artikel 20 a i)). Kompetensutveckling som avser generell företagsledning, affärsidéutveckling mm kommer att organiseras gemensamt för målgrupperna inom axel 1 och axel 3. Enskilda insatser redovisas inom den axel från vars målgrupp flertalet deltagare kommer. Åtgärden omfattar utbildning, rådgivning och informationsinsatser som inte ingår i ordinarie utbildning på sekundär eller högre nivå.

Målgrupp

Entreprenörer/företagare, anställda och medborgare aktiva i byutvecklingsgrupper.

Stödbelopp och finansiering

Gemenskapens medfinansiering av åtgärden kommer att uppgå till 45 procent av de stödberättigande offentliga utgifterna. Bidrag får lämnas med 20 till 100 procent av stödberättigande kostnader. Nationellt får beslutas om eventuella ytterligare begränsningar.

Villkor för stöd

Stöd lämnas för kompetensutveckling som tillgodoser behov uttryckta i affärsplaner för företagsutveckling, i väl underbyggda lokala eller regionala utvecklingsstrategier med anknytning till målen för åtgärderna i axel 3 eller som på annat sätt efterfrågas av målgruppen.

Prioritering av insatser

Kompetensutvecklingsinsatser som stärker förutsättningar för en hållbar företagsutveckling, sysselsättning, service och lokal utveckling skall prioriteras. Prioritering av insatser sker med ledning av nationella mål och prioriteringar som de redovisas i avsnitt 3.2 samt regionala och lokala strategier för landsbygdsutveckling.

Indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal ekonomiska aktörer som deltagit i stödda aktiviteter	15 000
	Antal deltagardagar	30 000
Resultat	Antal deltagare som fullföljt utbildningen med bra resultat	15 000

5.5.2.5 Kompetens- och informationsinsatser för förberedelse och genomförande av lokala utvecklingsstrategier

Rättslig grund Artikel 52 (d) i, i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005

Åtgärdskod: 341

Motiv för åtgärden

En viktig del i Leadermetodiken är att mobilisera och etablera samverkan genom brett sammansatta partnerskap inom ett lokalt landsbygdsområde. Därefter skall en lokal utvecklingsstrategi utarbetas för det avgränsade området. Riktade kompetensutvecklings- och informationsinsatser är nödvändiga för en uppbyggnad av kapacitet för att genomföra olika typer av insatser i det lokala området och för att ett underifrånperspektiv i arbetet skall kunna säkerställas. I ett inledande skede behövs utbildning av de olika aktörer och resurspersoner som kan medverka till att representativa partnerskap bildas och att lokala utvecklingsstrategier utarbetas och genomförs. Under 2007–2008 behövs insatser för att påskynda bildandet av LAG och framtagandet av lokala utvecklingsstrategier.

Beskrivning av åtgärden

Informations- och animeringsinsatser för att stödja och underlätta införande och genomförande av landsbygdsåtgärder genom Leader-metoden bör utformas med ledning av de behov som uttrycks och härleds då Leader-metoden utvecklas och tillämpas.

Stöd får lämnas för kompetensutvecklings- och informationsinsatser som avser:

- a) studier kring de lokala områden, där det kan komma att bildas/eller redan finns en LAG-grupp.
- b) åtgärder för spridning av information om området och om den lokala utvecklingsstrategin,
- c) utbildning för personal som deltar i utarbetandet och genomförandet av en lokal utvecklingsstrategi,
- d) PR-arrangemang och informationsinsatser.

Målgrupp

Offentliga, privata och ideella intressenter och aktörer i som berörs av etablering och genomförande av Leader som en del av landsbygdsprogrammet.

Stödbelopp och finansiering

Gemenskapens medfinansiering av åtgärden kommer att uppgå till 45 procent av de stödberättigande offentliga utgifterna. För insatser inom åtgärden får bidrag lämnas med 20-100 procent av stödberättigande kostnader. Nationellt får beslutas om eventuella ytterligare begränsningar.

Mål

- Främja bildandet av LAG-grupper och avgränsningen av Leaderområden
- Säkerställa hög kvalitet och kostnadseffektivitet i etablering och genomförande av Leader som genomförandemetodik för landsbygdsprogrammet
- Ökat medvetande om vad Leader innebär hos landsbygdsbefolkningen och inom berörda kommuner, organisationer och företag

Indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal kompetens och animationsaktiviteter	200
	Antal deltagare i aktiviteter	10 000
	Antal offentlig-privata partnerskap som fått stöd	0
Resultat	Antal deltagare i fullföljda insatser	10 000
Effekt	Antal bildade LAG-grupper	60

5.6 Leader

Rättslig grund Artikel 61-65 i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005

Artikel 37-39 och punkt 5.3.4.1 i annex II i kommissionens förordning (EG) nr /2006

5.6.1 Motiv för Leader

Avsikten med Leader inom landsbygdsprogrammet är att med hjälp av den särskilda metod som Leader utgör mobilisera landsbygdsområdenas egen utvecklingspotential. Genom att genomföra lokala utvecklingsstrategier skall Leader leda till att landsbygdsprogrammets övergripande mål, en ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbar utveckling av landsbygden och målen för en eller flera av axlarna 1, 2 och 3 kan uppnås. Även axelövergripande mål och prioriteringar formulerade i lokala strategier kan ingå i genomförandet. En stor fördel med Leadermetoden är att den kopplar samman lokal kunskap och samhällets målsättningar – underifrånperspektivet möter uppifrånperspektivet. Kraven på att utvecklingsstrategin tas fram ur ett underifrånperspektiv, genom lokalt deltagande och med lokalt inflytande, leder till att lokal kunskap fångas upp och en helhetssyn på landsbygdsutvecklingen erhålls. En förankring som sträcker sig över sektorsgränserna förutspås också. Underifrånperspektivet bör ge bättre förutsättningar för att de åtgärder som genomförs blir varaktigare än åtgärder som genomförs utan ett engagemang underifrån. Att LAG-gruppen själv fattar beslut om åtgärderna inom Leader gör att ansvaret för projektbeslut stannar kvar i området och att avståndet mellan beslut och genomförande blir kortare.

Ytterligare en aspekt som bidrar till att Leader blir en värdefull metod för genomförande av landsbygdsåtgärder är lokal och privat medfinansiering. Den lokala medfinansieringen medverkar också till ett större engagemang för att genomförandet av lokala strategier verkligen resulterar i en positiv utveckling för området.

Metoden skall stödja innovativa arbetsformer för landsbygdsutveckling. Genom sin lokala förankring kan LAG-gruppen se behov av samverkan och samordning inom området och arbeta aktivt för att få till stånd projekt för att tillgodose dessa behov. De regionala myndigheterna har inte samma möjlighet att arbeta på motsvarande sätt. Strategierna för den framtida utvecklingen kan variera mellan olika Leaderområden. Det är därför viktigt att Leader ges möjlighet att arbeta med målen för samtliga axlar. Hur respektive LAG-grupp avser att arbeta skall framgå av den strategi som gruppen tar fram.

5.6.2 Bildande av lokala utvecklingsgrupper

Tidsplan

Samtliga landsbygdsområden i Sverige erbjuds möjligheten att genomföra landsbygdsprogrammet med hjälp av Leadermetoden. En förutsättning är att det finns ett

frivilligt engagemang för att arbeta med Leadermetoden i området. För att ett område skall kunna godkännas som Leaderområde inom landsbygdsprogrammet ställs det vissa krav på LAG-gruppens sammansättning, arbetssätt och strategi. Urvalet av grupper kommer att grunda sig på hur väl LAG-grupperna beskriver och uppfyller dessa krav.

Det kommer vara möjligt att ansöka om att bilda ett Leaderområde under 2007 och 2008. Detta innebär att grupper som inte blir godkända eller har hunnit formera sig under 2007 får ytterligare ansökningsmöjligheter under 2008.

Leaderområden och antal LAG-grupper

Målet är att Leader skall omfatta cirka 50 procent av landsbygdsbefolkningen vid utgången av 2007. Ett år senare, är målet att Leader skall omfatta upp till cirka 75 procent av landsbygdsbefolkningen. De tolv områden som nu finns inom LEADER+ omfattar drygt 485 000 personer eller 20 procent av landsbygdsbefolkningen (2004) enligt Glesbygdsvverkets definition av landsbygdsbefolkning. Dessutom ingår en tätortsbefolkning med cirka 213 000 personer.

Urval av LAG-grupper

Den lokala utvecklingsstrategin ska täcka hela Leaderdimensionen och dess genomförande under programperioden för ett i ansökan definierat Leaderområde. Strategin skall utarbetas och beslutas av det lokala partnerskapet och kommer inte att styras ovanifrån.

Utvecklingsstrategin ligger till grund för ansökan eller ”anbud” om att bli utsedd som LAG-grupp och Leaderområde. Utvecklingsgrupper inom alla landsbygdsområden i Sverige som uppfyller de formella kriterierna har rätt att ansöka om att utses inom Leader. Ett antal, av förvaltningsmyndigheten fastställda, kvalitativa kriterier kommer därutöver att utgöra bedömningsgrund vid urval av LAG-grupper. Förvaltningsmyndigheten kommer att fastställa en checklista för bedömning och urval av LAG-grupper, där de kvalitativa kriterierna får olika vikt. Jordbruksverket utlyser möjligheten för utvecklingsgrupper att bilda LAG-grupp. Slutligt urval av LAG-grupper sker av länsstyrelsen i samråd med de lokala och regionala partnerskapen. Förvaltningsmyndigheten kan vara överprövningsmyndighet om sökande LAG-grupp begär så.

Kriterier för att bilda LAG

För att en LAG-grupp skall uppfylla kraven för Leadermetoden som bas för sin verksamhet måste ett antal kriterier vara uppfyllda. Kriterierna är dels obligatoriska, dels kvalitativa och avser både utformningen av gruppen och dess strategi. De obligatoriska kriterierna måste uppfyllas för att en LAG-grupp skall få möjlighet att bilda ett Leaderområde och upprätta en lokal utvecklingsstrategi för området. De kvalitativa kriterierna gäller framtagande och utformning av strategin samt LAG-gruppens kompetens att genomföra strategin.

Obligatoriska kriterier

De obligatoriska kriterierna måste uppfyllas för att gruppen skall få rätt att bilda en LAG-grupp inom ett avgränsat landsbygdsområde. Följande kriterier är obligatoriska:

- Minst 50 procent av representanterna på beslutsfattande nivå i LAG (den beslutande styrelsen i aktuell förening) skall komma från privat och ideell sektor.
- Andelen kvinnor resp. män i LAG-gruppen skall vara minst 40 procent.
- Det får endast finnas en LAG-grupp inom varje Leaderområde dvs. det får inte finnas någon geografisk överlappning med annan LAG.

- Antalet invånare i Leaderområdet skall vara mellan 10 000 och 100 000. Tätorter med mindre än 20 000 invånare får ingå i området, men nationellt får beslutas om eventuellt ytterligare begränsningar.
- LAG skall bilda en ideell förening eller motsvarande senast två månader efter att gruppen godkänts.
- LAG skall tillsätta en verksamhetsledare senast fyra månader efter att gruppen har godkänts. Verksamhetsledaren skall i första hand ägna sig åt initiering och utveckling av verksamhet som leder till hög måluppfyllelse enligt antagna lokala strategier.

Leaderområdet kan omfatta ett antal kommuner inom mer än ett län.

I undantagsfall kan Leaderområden med ett lägre invånarantal än 10 000 godkännas. Detta kan bli fallet i norra Sverige, där befolkningstätheten är låg och avstånden stora.

LAG-gruppen måste inom ovanstående tidsgränser efter att utvecklingsstrategin har bifallits ha bildat en ideell förening eller motsvarande samt anställt en verksamhetsledare. I annat fall upphör beslutet om bifall till gruppen att gälla.

Kvalitativa kriterier på LAG-gruppen och dess strategi

De kvalitativa kriterierna avser den mer ingående beskrivningen av de olika grupperna och deras strategier. Dessa kriterier kommer att användas som underlag för att godkänna de inkomna strategierna. Strategin skall vara sektorsövergripande och grunda sig på de nationella mål och tematiska prioriteringar som anges i landsbygdsprogrammet i avsnitt 3.2 och för respektive axel, samt på en enklare SWOT-analys av Leaderområdet. I strategin skall LAG-gruppen även motivera avgränsningen av Leaderområdet, beskriva hur underifrånperspektivet har beaktats vid bildandet av gruppen samt partnerskapets kompetens att genomföra strategin. Det skall också framgå på vilket sätt strategin skall genomföras. Gruppen måste också ta fram en budget för verksamheten samt kunna visa hur medfinansieringen kommer att ske. Slutligen skall en avstämning göras mot regionala utvecklingsplaner och andra lokala planer.

Tydlighet kommer att krävas i beskrivning av att likartade förhållanden råder inom det föreslagna landsbygdsområdet. Därvid beaktas främst positiva men även negativa faktorer som har betydelse för valda strategiska inriktningar, såsom särskilda natur- och kulturvärden, servicenivå och livskvalitet, näringslivsstruktur, mikroföretagande, specifika traditioner eller andra resurser som beräknas ge ett mervärde vid genomförandet.

Stor vikt kommer att läggas vid hur väl underifrånperspektivet beaktats vid bildandet av det lokala partnerskapet och LAG. Medinflytandet måste säkerställas för både de privata och de offentliga parterna, liksom kompetens och kapacitet för ett kvalitativt och säkert genomförande under programperioden av den lokala utvecklingsstrategin. Kompetens måste också finnas inom de horisontella prioriteringarna i programmet, som jämställdhet, kvinnor, ungdomar, integration, kompetenshöjning, miljö och hållbar utveckling.

Tydlighet kommer att krävas i beskrivning, analys, motivering och avgränsning av den eller de inriktningar som LAG valt att prioritera i sin utvecklingsstrategi. Hur tydligt LAG fokuserat på de specifika inriktningar som man bedömt ska ge högst måluppfyllelse kommer att tillmätas stor vikt liksom hur de olika planerade insatserna svarar mot målen för respektive axlar i landsbygdsprogrammet. Vidare kommer hänsyn att tas till hur

sektorsövergripande strategin är, hur väl den spänner över områdets befolkning, branscher, organisationer och andra intressegrupper med koppling till landsbygdsprogrammet och dess mål samt hur väl framtagandet och planerat genomförande av strategin bygger på samverkan mellan aktörer från olika sektorer inom området. Graden av integrering av insatser som verkar för målen för flera av axlarna i programmet kommer att beaktas, liksom i vilken utsträckning strategin omfattar planer för transnationellt och interregionalt samarbete. Vid analysen av strategins kvalitet kommer även att beaktas i vad mån den kan medverka till hög uppfyllelse av mål på gemenskapsnivå och nationell nivå. Hur väl indikatorer och mål specificerats och är underbyggda tillmäts betydelse liksom hur väl strategin kan förväntas säkra en långsiktig och hållbar utveckling för området, såväl efter genomförandet av enskilda insatser som efter hela strategins genomförande. Stor vikt kommer att tillmätas innovativ inriktning som visar på nya möjligheter att vända eller förstärka utvecklingen i området och som lyfter fram nya arbetssätt och samverkansformer under genomförande. En bedömning kommer att göras av hur väl landsbygdsprogrammets horisontella prioriteringar beaktats med avseende på kvinnor, ungdomar, integration och hållbar utveckling. Hur väl kriterier för LAG-gruppens urval av projekt specificerats, med avseende på strategins fokus och inriktningar samt för måluppfyllelse kommer också att tillmätas vikt vid bedömningen av strategins kvalitet.

Stängning och övergång från LEADER+

Generellt för Sverige ska inga beslut om projekt eller projektmedel inom LEADER+ fattas efter den 31 december 2007 utan särskilt medgivande från beslutande myndighet. All projektverksamhet bör vara avslutad den 31 mars 2008, exklusive LAG-gruppens administration. Alla rekvisitioner, exklusive LAG-gruppens administration inom åtgärd 1:5 och åtgärd 1:6, ska vara utbetalande myndighet tillhanda senast den 30 juni 2008. Undantag kan medges främst för transnationell verksamhet.

LAG-grupperna har ett avtal med förvaltningsmyndigheten som bl.a. kräver en beredskap för att vid behov kunna betala ut projektmedel till och med den 31 december 2008. Utbetalande myndighet kommer att ha en beredskap för att betala ut medel åtminstone till och med detta datum.

Möjlig övergång till Leader inom Landsbygdsprogrammet inom ett geografiskt område som täcks av LEADER+ avgörs för respektive Leaderområde. En ny LAG-grupp får inte påbörja beslutsfattande om medel som berör ett geografiskt område inom LEADER+ innan LAG-gruppen inom LEADER+ avslutat sin beslutande verksamhet. Utbetalningar till projekt inom LEADER+ kan göras samtidigt som en ny LAG-grupp påbörjat sin verksamhet.

Administration av utbetalningar inom LEADER+ ska bekostas inom LEADER+.

5.6.3 Genomförande av lokala utvecklingsstrategier

Rättslig grund: Artikel 64 i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005

Åtgärdskod: 411, 412 och 413

Motiv för axelövergripande projekt

Syftet med stöden under Leaderaxeln är att genomföra lokala utvecklingsstrategier så att målen för en eller flera av de tre andra axlarna kan uppnås genom insatser under respektive axel eller axelövergripande.

Utvecklingsstrategierna omfattar utvecklingen inom avgränsade landsbygdsområden, vilket gör att metoden lämpar sig bäst inom axel 3, där åtgärdernas syfte är en utveckling som omfattar hela landsbygden. Strategierna för den framtida utvecklingen kan se olika ut inom olika Leaderområden och det är därför viktigt att Leader ges möjlighet att verka även inom axel 1 och 2. Det är troligt att samverkansprojekt inom området livskvalitet och diversifierad ekonomi även kommer att innehålla delar som tangerar eller omfattas av någon eller några av målsättningarna som i landsbygdsprogrammet tillhör axel 1 eller 2. Därmed kan Leadermetoden medverka till synergier mellan programmets olika delar. Det kan också finnas horisontella insatser som direkt utgår från någon av målsättningarna i axel 1 eller 3.

Motiv för Leaderprojekt inom axel 1

Det övergripande målet för axel 1 är att stimulera konkurrenskraft hos företag inom jord- och skogsbruk, rennäring samt inom livsmedelsproduktion och förädling på grundval av ett hållbart naturresursutnyttjande. Ett konkurrenskraftigt jord- och skogsbruk är i de flesta landsbygdsområden en grundförutsättning för en fortsatt levande landsbygd. Därför bör det vara möjligt att inom Leaderprojekt även arbeta med målsättningen för axel 1. Insatser, som bör omfatta flera företagare inom området, kan vara inriktade på att hitta möjligheter att genom samverkan ytterligare förstärka konkurrenskraften och/eller öka tillväxt och skapa fler arbetstillfällen. Leader kan möjliggöra sektorsövergripande, breda projekt där både jord- och skogsbruksföretag, rennäringensföretag samt andra företagare på landsbygden får möjlighet att samverka om gemensamma behov och förutsättningar för utveckling av området och dess lantbruksföretag.

Motiv för Leaderprojekt inom axel 2

Det övergripande målet för axel 2 är att bevara och utveckla ett attraktivt landskap och en levande landsbygd och stimulera omställningen till en resurseffektiv och hållbar produktion. Satsningar inom ett Leaderområde på projekt inom exempelvis livskvalitet eller turism kan innehålla delar som omfattas av målsättningar inom axel 2. Ett sådant exempel är att utgå från ett landskapsperspektiv i projekt med syfte att öka livskvalitet eller möjligheterna för landsbygdsturism. Landskapsperspektivet kan omfatta både natur- och kulturmiljöer. Insatser för diversifiering kan även innehålla ny entreprenörproduktion med anknytning till målsättningar inom axel 2.

Motiv för Leaderprojekt inom axel 3

Det övergripande målet för axel 3 är ökad diversifiering av landsbygdens näringsliv i syfte att främja sysselsättning, en högre livskvalitet för dem som bor på landsbygden samt ett hållbart nyttjande av landsbygdens samlade resurser. Enligt landsbygdsförordningen, (EG) nr 1698/2005 kan lokala utvecklingsstrategier stärka de regionala eller lokala banden och öka synergieffekterna mellan åtgärder som riktar sig till landsbygdsekonomin och till landsbygdsbefolkningen i vidare bemärkelse. Därför anses att sådana åtgärder företrädesvis bör genomföras med hjälp av lokala utvecklingsstrategier. Huvudområdet för Leadermetoden bör därför ligga inom axel 3. I de lokala utvecklingsstrategierna bör de övergripande målsättningarna för axeln prioriteras. Förutsättningarna för att uppnå målen för arbetstillfällen och tillväxt kan särskilt främjas genom insatser inom axel 3.

Mål

Samverkansprojekt eller horisontella projekt som bidrar till att uppfylla de mål som ställt upp för axel 1 – 3.

Beskrivning av åtgärden

Insatser kan vara projektstöd och omfatta en eller flera axlar inom programmet. I projekten kan ingå stöd till kostnader av investeringskaraktär som uppfyller kraven för stödberättigande för investeringar. Direkta stöd till enskilda företag omfattas inte av åtgärden.

Målgrupp

Offentlig, privat och ideell sektor inom ett Leaderområde.

Stödbelopp och finansiering

Gemenskapens medfinansiering av åtgärden kommer att uppgå till 40 procent av de stödberättigande offentliga utgifterna. Stöd för Leaderprojekt får lämnas med högst 20 -100 procent av stödberättigande kostnader. Den privata medfinansieringen kan bl. a. utgöras av ideellt arbete, andra naturabidrag eller kontanter.

Villkor

För att ett projekt skall godkännas skall det följa den strategi som gäller för Leaderområdet. Bedömningen av projektet skall göras utifrån en projektplan som innehåller en beskrivning av projektet, syfte och mål samt en ekonomisk kalkyl.

Prioritering av insatser

Prioritering av insatser sker med ledning av den lokala strategin och efter projektplanens kvalitet. Insatser som har betydelse för ungdomar, kvinnor och svenskar med utländsk bakgrund skall prioriteras. Insatser som medverkar till stärkt konkurrenskraft för landsbygdens näringsliv och en ökad tillväxt och sysselsättning prioriteras.

Indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal LAG-grupper	60
	Storlek på Leaderområden (km ²)	300 000
	Antal projekt finansierade av LAG	9 000
Resultat	Tillkommande arbetstillfällen, brutto	1 000
	Utbildningsresultat	5 000
Effekt	Årlig ökning av nettoförädlingsvärdet, Mkr	750
	Antal årsverket per år	970

5.6.4 Samarbete

Rättslig grund Artikel 63 b i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005.

Åtgärds kod: 421

Motiv för åtgärden

Samarbete mellan LAG-grupper eller mellan LAG-grupper och andra partnerskap både inom landet och från andra länder ger erfarenheter som kan leda till nya och eller effektivare metoder och idéer för utvecklingen inom det egna området.

Mål

- Samtliga LAG-grupper deltar i samarbetsprojekt.

Beskrivning av åtgärden

Stöd till interregionala eller transnationella samverkansprojekt lämnas i form av projektstöd.

Stöd lämnas till samarbetsprojekt där minst en av parterna är en LAG-grupp inom landsbygdsprogrammet. Samarbete kan ske inom landet eller mellan Sverige och ett eller fler EU-länder eller andra länder.

Målgrupp

Offentlig, privat och idéell sektor inom flera Leaderområden eller ett eller flera Leaderområden tillsammans med områden med andra typer av partnerskap. Den kan vara interregional eller transnationell. Samarbete med partnerskap i andra nordiska länder ges hög prioritet.

Stödbelopp och finansiering

Gemenskapens medfinansiering av åtgärden kommer att uppgå till 40 procent av de stödberättigade utgifterna. Stöd får lämnas med 20 till 100 procent av stödberättigade kostnader

Prioritering av projekt

Prioritering av insatser sker med ledning av den lokala strategin och efter projektplanens kvalitet. Inriktningen av samarbetet med andra grupper skall i första hand vara en integrerad del av den lokala strategin. Insatser som har betydelse för kvinnor och svenskar med utländsk bakgrund skall prioriteras.

Indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal stödda projekt	300
	Antal LAG-grupper som deltar i samarbete	60
Resultat	Antal nya arbetstillfällen, brutto (årsverken)	100
Effekt	Antal årsverket per år	60

5.6.5 Driftskostnader för LAG-grupperna samt informations och animationsinsatser

Rättslig grund Artikel 63 c i Rådets förordning (EG) nr 1698/2005

Åtgärdskod: 431

Motiv för åtgärden

För att arbetet i LAG-grupperna skall kunna fungera på avsett sätt behövs en verksamhetsledare som i första hand skall kunna ägna sig åt initiering och utveckling av verksamheten tillsammans med LAG-gruppen. Särskilt inledningsvis blir huvuduppgiften för verksamhetsledaren att medverka till att LAG-gruppens arbete kommer igång och att trepartnerskapet engageras på ett bra sätt i arbetet med att genomföra den framtagna lokala utvecklingsstrategin och samverkansprojekt inom de ramar som anges i det nationella landsbygdsprogrammet. För att verksamheten skall kunna bedrivas behövs dessutom vissa administrativa stödfunktioner samt medel för information, projektförberedande analyser och kompetensutveckling inom LAG-gruppens verksamhetsområde.

Mål

Hög målpåfyllelse för den lokala utvecklingsstrategin och samarbetsprojekt

Beskrivning av åtgärden

Insatser för att administrera genomförande av lokal utvecklingsstrategi och samverkansprojekt får finansieras under åtgärden. Vidare ingår stöd för informations-, kompetensutvecklings- och animeringsinsatser för att stödja och underlätta genomförandet inom LAG-gruppens verksamhetsområde.

Stödbelopp och finansiering

Gemenskapens medfinansiering av åtgärden kommer att uppgå till 40 procent. Högst 15 procent av LAG-gruppens totala budget får disponeras för driftskostnader. Högst 10 MSEK per år får användas för informations- och animeringskostnader. Ersättningar skall kunna lämnas till ledamöter i LAG-gruppen från den icke offentliga sektorn för kostnader och arvoden i samband med möten.

Villkor

Organisering och budgeterade kostnader för åtgärden skall redovisas i den lokala utvecklingsstrategin. Budgeterade kostnader för informations- och animationsinsatser, skall särredovisas

Indikatorer

Typ av indikator	Indikator	Mål
Omfattning	Antal informations- och animationsinsatser	600
	Antal deltagare i olika aktiviteter	30 000
Resultat	Antal insatser för vilka uppställda mål har nåtts	600

6 Finansiell plan

se bilagd tabell, bilaga 6

7 Indikativ fördelning per åtgärd

se bilagd tabell, bilaga 6

8 Nationell finansiering per axel

se bilagd tabell, bilaga 6

9 Förenlighet med fördragets artikel 87, 88 och 89

De åtgärder som valts inom ramen för rådets förordning (EG) nr 1698/2005 samt utformningen och genomförandet av programmet skall vara förenligt med annan gemenskapspolitik. Det innebär bland annat att genomförandet av åtgärderna skall vara förenligt med grundläggande gemenskapsrättsliga principer såsom exempelvis EG-fördragets statsstödsregler i artiklarna 87 – 89. Huvuddragen i dessa bestämmelser är att stöd som ges av en medlemsstat eller med hjälp av statliga medel som snedvrider eller hotar att snedvrیدا konkurrensen genom att gynna vissa företag eller viss produktion är oförenliga med den gemensamma marknaden i den utsträckning det påverkar handeln mellan medlemsstaterna.

Programmet innehåller inga stödåtgärder som gynnar en viss kategori av företag samtidigt som andra företag inom samma bransch/näringsgren missgynnas. I den mån villkoren för en viss stödåtgärd inte gäller inom hela programområdet finns motiveringar för detta. Det gäller för kompensationsbidrag, investeringsstöd samt vissa av insatser under åtgärden stöd för miljövänligt jordbruk. De högre stödnivåerna i norra Sverige motiveras av kortare växtodlingsperiod samt av högre kostnader för bland annat byggnadsinvesteringar. Vidare säkerställs att de åtgärder som valts inom programmet inte kan berättiga till stöd inom någon annan gemenskapsrättslig stödordning i den mån så skulle vara oförenligt med rådets förordning (EG) nr 1698/2005. Se vidare avsnitt 5.2 Villkor för alla eller flera åtgärder.

Angående förenligheten med gemenskapens konkurrenspolitik har ansträngningar gjorts alltsedan Sveriges inträde i unionen 1995 för att anpassa nationella åtgärder inom EU:s politikområden till den omfattande gemenskapliga konkurrensrätten. De åtgärder som nu föreslås i programmet ligger också i linje med gemenskapens regler angående statliga stöd, och de statliga stöd som Sverige ämnar tillämpa är godkända och notifierade.

För att säkerställa att de åtgärder som föreslås inom ramen för rådets förordning (EG) nr 1698/2005 inte snedvrider eller hotar att snedvrیدا konkurrensen genom att gynna vissa företag eller viss produktion har bedömningen gjorts utifrån objektiva kriterier att stöd enligt detta program också kan beviljas till företag i de gemensamma marknadsorganisationerna i vissa fall.

Avsikten är att stöd som beviljas för åtgärder enligt kapitel 5 så långt som möjligt skall finansieras i enlighet med den där angivna fördelningen mellan EG-finansiering och nationell medfinansiering.

Enligt huvudregeln i artikel 88.1 i rådets förordning (EG) nr 1698/2005 tillämpas reglerna om statliga stöd inte på medfinansiering till åtgärder inom tillämpningsområdet för artikel 36 i EG-fördraget, det vill säga produktion av och handel med jordbruksprodukter.

Åtgärder under artikel 52 rådets förordning (EG) nr 1698/2005 och insatser under artikel 28 och 29 kommer att nationellt medfinansieras genom stödordningar som är notifierade enligt på respektive område gällande regelverk för statligt stöd eller tillämpas inom ramen för reglerna om försumbart stöd. Se vidare avsnitt 17 Bilagor

10 Förhållandet till andra finansiella instrument

Ambitionen är att programmets åtgärder skall kunna utnyttjas så att de främjar utvecklingen av befintliga och nya företag på landsbygden vars produktion bidrar till en vitalisering av landsbygden och dess resurser i termer av ekonomisk, ekologisk och social hållbar utveckling. Programmets åtgärder har därmed samband också med åtgärder och insatser som genomförs med stöd av andra finansiella instrument.

10.1 Förhållandet till andra delar inom den gemensamma jordbrukspolitiken

Åtgärderna för landsbygdsutveckling skall stödja och komplettera den gemensamma jordbrukspolitiken. Sverige har valt att från och med år 2005 genomföra den beslutade jordbruksreformen 2003 genom att införa ett frikopplat stöd i form av en regionaliserad stödmodell med inslag av gårdsmodell. Modellen innebär att fördelningen av stödrättigheter bestämts utifrån vem som brukar marken vid tidpunkten för systemets ikraftträdande. Storleken på den enskilda stödrättigheten utgår från dels ett regionaliserat grundbelopp, dels tidigare erhållet stöd under referensperioden samt mjölkkvotens storlek. Delar av animaliestöden har frikopplats. Vidare måste brukaren för att erhålla fullt gårdsstöd hålla marken i god jordbrukshävd och följa uppställda tvärvillkor. Tvärvillkoren och reglerna om god jordbrukshävd kommer att utgöra grundläggande krav för landsbygdsprogrammets åtgärder och insatser och ersätts därför inte inom programmet.

10.2 Avgränsning i förhållande till axlarna 1 till 3

10.2.1 Avgränsning i förhållande till strategi och åtgärder inom den regionala utvecklingspolitiken

Den nationella strategin för regional konkurrenskraft och sysselsättning avser att vidareutveckla samordningen mellan den regionala utvecklingspolitiken och den europeiska sammanhållningspolitiken i Sverige. Den skall ligga till grund för genomförandet av EU:s strukturfonder i Sverige och vara vägledande för regionala tillväxtprogram och nationella myndigheter. Den syftar också till att utveckla dialogen och samspelet mellan aktörer på lokal, regional, nationell och EU-nivå. Utgångspunkten för dialogen är prioriteringarna i den nationella strategin samt regionala utvecklingsstrategier. Med regionala utvecklingsstrategier avses de regionala utvecklingsprogrammen, vilka i praktiken är strategier för länens utveckling. De regionala strukturfondsprogrammen kommer att utarbetas i partnerskap som bygger på befintliga partnerskap på länsnivå.

Den nationella strategin för regional konkurrenskraft och sysselsättning kommer att bidra till att skapa hållbar utveckling och konkurrenskraftiga regioner och individer i Sverige. Följande nationella prioriteringar identifieras för regional konkurrenskraft och sysselsättning för perioden 2007-2013: innovation och förnyelse, kompetensförsörjning och ökat arbetskraftsutbud, tillgänglighet samt strategiskt gränsöverskridande samarbete.

Områden som de glest befolkade områden i norra Sverige och storstäder bedöms kräva särskild uppmärksamhet.

Den nationella strategin för regional konkurrenskraft och sysselsättning kommer att vara den strategiska utgångspunkten för genomförandet av struktur- och socialfondsprogrammen för perioden 2007-2013. Den nationella strategin för regional konkurrenskraft och sysselsättning kommer även att utgöra en övergripande ram för arbetet med landsbygdens utveckling och är därför en av flera viktiga utgångspunkter för den nationella strategiska planen för landsbygdsprogrammet.

En gemensam utgångspunkt för politikområdena är den övergripande målsättningen om en regional utveckling och hållbar tillväxt inom ramen för en hållbar samhällsutveckling. Den strategiska inriktningen av strukturfondsprogrammen kommer att ligga hållbar tillväxt, stärkt konkurrenskraft och sysselsättning och de regionala tillväxtprogrammen skall även fortsättningsvis vara ett instrument för ett processorienterat tillväxtarbete på länsnivå. Landsbygdsprogrammets åtgärder kommer i första hand att utgå från landsbygdens samlade resurser, bl.a. de naturresurser som brukas och förvaltas av de areella näringarna och vidare de lokala utvecklingsförutsättningarna och mikroföretagande inom dessa ramar. Landsbygdsprogrammets insatser är i EU-regelverken också tydligare avgränsade vad gäller målgrupp.

Operativt kommer synergier mellan programmen att finnas i frågor som rör främjande av företagande, tillväxt och innovationer på landsbygden i syfte att stärka konkurrenskraft och sysselsättning. Beträffande landsbygdsprogrammet gäller det framför allt insatser i axel 3, vars målgrupp är bredare definierad, men även i övriga axlar. I dessa delar är det viktigt att insatserna från respektive politikområden och program är väl samordnade både i planering och i genomförande. För att säkerställa att insatser bidrar till att skapa mervärden och inte ersätter lämpligare finansieringsformer krävs tydliga avgränsningar i och mellan programmen. Lokala insatser för skärgårdar och öar, samer och rennäring samt service, där en tydlig koppling till landsbygdspolitikens mål och till landsbygdens naturresurser och näringar finns, kommer i första hand att genomföras inom ramen för landsbygdsprogrammet. Avgränsningar är därmed särskilt nödvändiga, kopplat till lokala förutsättningar för turism, samer, kompetensutveckling samt förnybar energi och bredbandsansatser. Avgränsningarna kommer att preciseras ytterligare i planeringen av genomförandet av landsbygdsprogrammet inom ramen för de genomförandestrategier som länsstyrelserna respektive Sametinget skall utarbeta (se avsn. 11.1). I framtagandet av dessa strategier föreskrivs att ett samråd skall ske med de regionala partnerskap som utarbetar förslag till regionala strukturfondsprogram. Avgränsningar kan härutöver behöva göras vid tillämpningen av landsbygdsprogrammet samt strukturfondsprogrammen för regional konkurrenskraft och sysselsättning. Genomförandet av landsbygdsprogrammet på länsnivå kommer att ske i dialog med de befintliga partnerskap som är knutna till utarbetande och genomförande av strukturfondsprogrammen.

Kompetensutveckling är ett åtgärdsområde som återfinns i båda politikområdena. Huvudprincipen är här att åtgärderna i landsbygdsprogrammet kommer att inriktas på utvecklingsbehov hos företagare m.fl. med anknytning till areella näringarna, landsbygd och lokal utveckling, medan åtgärder i socialfondsprogrammet kommer att vara mer generella och utgöra en del av den svenska arbetsmarknadspolitik och stödja gemensamma prioriteringar som t.ex. EU:s sysselsättningsstrategi. Avgränsningen kommer

att behandlas i de regionala genomförandestrategierna för landsbygdsprogrammet och i de senare regionala planerna för genomförande av det nationella strukturfondsprogrammet.

10.2.2 Avgränsning i förhållande till strategi och åtgärder inom Europeiska fiskerifonden

Tillämpningen av gemenskapsinstrument finansierade genom den Europeiska fiskerifonden för att främja en hållbar utveckling av fiskerinäringen och en ekonomiskt och socialt hållbar utveckling av fiskeberoende områden kommer att samordnas med tillämpningen av landsbygdsprogrammet. Samråd kommer att föreskrivas mellan de ansvariga myndigheterna, Fiskeriverket och Jordbruksverket. Uppgiften för de båda myndigheterna blir att verka för att synergierna mellan åtgärder inom de båda gemensamma politikområdena utnyttjas och riskerna för dubbel finansiering av insatser elimineras. Då arbetet med strategi och operativt program för åtgärder medfinansierade av den Europeiska fiskerifonden ligger senare i tiden än arbete med landsbygdsprogrammet kommer avstämningen mellan de båda programmen i första hand att ske då programmet för utvecklingen inom fiskerinäringen utarbetas.

De fiskeområden som blir utvalda för stöd medfinansierade från den Europeiska fiskerifonden skall vara storleksbegränsade och tillräckligt homogena geografiskt, ekonomiskt och socialt. Prioritet bör ges till glesbebyggda områden, områden med ett fiske på nedgång eller små fiskesamhällen.

Stöd till uthållig utveckling av fiskeområden kan ges till ett brett spann av åtgärder som syftar till att stärka konkurrenskraften hos fiskeområden, omstrukturering och omföring av ekono-miska aktiviteter, stödja ekoturism, diversifieringsaktiviteter, öka mervärdet hos fiskeripro-dukter, stödja infrastruktur och service som hör samman med småskaligt fiske och turism och som gynnar små fiskesamhällen. Det finns även möjlighet att utveckla aktiviteter inom sport-fiske och fisketurism. Möjligheten att utveckla dessa aktiviteter inom den europeiska fiskeri-fonden finns bara i dessa utvalda fiskeområden, I övriga områden är landsbygdsprogrammet den huvudsakliga källan till ekonomiskt bidrag till denna typ av aktiviteter.

10.2.3 Avgränsning till LIFE -fonder

Medel ur EU:s LIFE fonder kan sökas för att finansiera omfattande restaureringsprojekt för marker för att öka den biologiska mångfalden och bevarandet av livsmiljöer för vilda djur och växter. I Sverige finns för närvarande ansökningar om medel ur dessa fonder för restaurering av knappt 2 000 hektar betesmarker. Erhålls medel för restaurering från LIFE fonder medför det att en ersättning för restaurering av samma mark inte kan erhållas genom landsbygdsprogrammet.

10.3 Avgränsning i förhållande till axel 4

Inga särskilda avgränsningsproblem förutses utöver vad som beskrivits i avsnitt 10.2.

10.4 Förhållandet till andra finansiella instrument inom gemenskapen

10.4.1 EU:s 7:e ramprogram för forskning och utveckling

Generellt finns det i Sverige ett stort behov att stärka kunskapsbasen för landsbygdspolitiken och för en hållbar produktion inom de areella näringarna. EU:s 7:e ramprogram för forskning och utveckling omfattar perioden 2007–2013 och delas in i fyra block: samarbetsprojekt, idéer, mänskliga resurser samt forskningskapacitet. Inom de olika blocken finns flera temaområden som har samband med landsbygdsutveckling. Kopplingen till landsbygdsprogrammet är starkast är till temaområdet ”livsmedel, jordbruk och bioteknologi”, som omfattar frågor som rör utveckling av landsbygdens konkurrenskraft och förhållanden. Vidareförmedling och nyttiggörande av resultat från forskning som bedrivs inom EU:s forskningsprogram med koppling till landsbygdsutveckling kan underlätta genomförandet och förbättra måluppfyllelsen för landsbygdsprogrammet. De synergier som kan finnas bör utnyttjas men innebär inte några avgränsningsproblem i relation till utnyttjandet av finansiella medel inom 7:e ramprogrammet och landsbygdsprogrammet.

10.4.2 EU:s ramprogram för konkurrenskraft och innovation.

EU:s ramprogram för konkurrenskraft och innovation (CIP) 2007 - 2013 är uppdelat på tre delprogram:

1. Programmet för entreprenörskap och innovation,
2. IKT- stödprogrammet (informations- och kommunikationsteknologi)
3. Programmet intelligent energi - Europa.

Landsbygden kan på många sätt bidra till utvecklingen inom områden som entreprenörskap och innovation, IKT och energisektorn samtidigt som det inom vissa områden också finns behov av särskilda insatser på landsbygden. De synergier som kan finnas mellan landsbygdsprogrammet och ovan nämnda delprogram bör utnyttjas men innebär inte några avgränsningsproblem i relation till utnyttjandet av finansiella medel inom de respektive programmen.

11 Behöriga myndigheter och ansvariga organ

11.1 Behöriga myndigheter och ansvariga organ som utsetts

Förvaltningsmyndighet

Statens jordbruksverk skall vara förvaltningsmyndighet för programmet och har det övergripande ansvaret för genomförandeplanering, administration, genomförande och uppföljning av landsbygdsprogrammet. I förvaltningsmyndighetens uppdrag och roll ingår att fortlöpande arbeta med genomförandet i syfte att uppnå målen för landsbygdsprogrammet. Det ankommer på förvaltningsmyndigheten att under den period då programmet genomförs identifiera och genomföra de åtgärder och insatser som behövs för att programmets mål skall kunna uppnås. Det kan handla om riktade informationsinsatser till olika målgrupper, metodutveckling som stödjer olika aktörers medverkan i programmet och uppbyggnad av expertkunskap som kan bidra till kvaliteten i genomförandet. Vidare är det förvaltningsmyndighetens uppgift att vid behov lämna förslag till programändringar.

Samordning med regional och lokal nivå

Landsbygdsprogrammet skall genomföras på ett sådant sätt att stor hänsyn kan tas till de varierande förutsättningar som råder i olika landsbygdsområden och regioner i landet. Samordning med andra program och åtgärder för regional utveckling, miljö, fiske m.m. skall stärkas. Med utgångspunkt i övergripande nationella mål och prioriteringar för det nationella programmet (jfr avsnitt 3.2.2 och 4.1) skall därför ett ökat regionalt och lokalt inflytande väga tungt vid planering, beslutsfattande, genomförande och uppföljning av programmets åtgärder. Landsbygdsprogrammet skall också genomföras på ett sätt som är i samklang med den regionala utvecklingsplaneringen och arbetet med nationella, regionala och lokala miljökvalitetsmål samt med andra regionala och lokala initiativ, planer och program. Härigenom tillgodoses behov av en stark regional och lokal förankring av landsbygdspolitiken. En ökad regional differentiering bedöms sammantaget leda till en ökad effektivitet i genomförandet av landsbygdsprogrammet. En viktig utgångspunkt i nästa programperiod är vidare att den regionala nivån genom länsstyrelserna utgör basen för genomförandet av Leader.

Avsikten är att varje länsstyrelse och Sametinget får ansvaret att samordna och utarbeta en genomförandestrategi för tillämpningen av det nationella landsbygdsprogrammet inom berört geografiskt respektive tematiskt område. Riktlinjerna för detta arbete ges av förvaltningsmyndigheten. Utöver att identifiera regionala behov och prioriteringar blir en särskilt viktig fråga i strategiarbetet att behandla avgränsningen mellan genomförandet av landsbygdsprogrammet och strukturfonds- och socialfondsprogrammen för regional konkurrenskraft och sysselsättning. Utgångspunkt skall vara områdets utvecklingsbehov och möjligheter med beaktande av de övergripande program för en hållbar regional och miljömässig utveckling som fastlagts för respektive område. För att säkerställa att synergier uppnås i genomförandet av programmets åtgärder, kommer kriterier att behövas utvecklas för att tillgodose en välavvägd balans mellan ekonomisk social och ekologisk hållbarhet.

Genomförandestrategierna skall användas som underlag för planering, prioritering och beslut ifråga om stöd för tillämpliga åtgärder inom axel 1, 3 och för regionalt prioriterade ersättningar i axel 2 samt för tillämpningen av Leader. Strategierna samt ett antal objektiva kriterier som avspeglar målsättningarna för respektive axel skall också utgöra underlag för förvaltningsmyndighetens delegering av ekonomiska planeringsramar för länsstyrelserna respektive Sametinget. Strategiarbetet skall ske i ett brett partnerskap med regionala och lokala företrädare och vara väl förankrat hos berörda intressenter. Det är viktigt att genomförandestrategierna lämnar utrymme för den initiativkraft som ofta kännetecknar LAG-grupperna. Länen skall säkerställa en samordning med partnerskapen för strukturfondsprogrammen och de regionala tillväxtprogrammen. Strategierna skall utgöra ett underlag för förvaltningsmyndighetens beslut om medelsramar. Genomförande och resultat skall följas upp årligen och rapporteras till förvaltningsmyndigheten. Den regionala nivån genom länsstyrelserna blir därför en integrerad del av uppföljning och utvärdering av programmets genomförande.

Beslut i fråga om stöd samt godkännande och kontroll av betalningar

Genomförande av åtgärder, dvs. handläggning av ansökningar, kontroll och beslut om stöd och beslut om utbetalning kommer huvudsakligen att delegeras till länsstyrelserna och, i förekommande fall, till Sametinget eller Skogsstyrelsen. Länsstyrelsen ansvarar även för att fatta de formella myndighetsbesluten om stöd samt för att administrera och fatta beslut om utbetalningar inom ramen för LAG-gruppernas ansvarsområde. Hanteringen sker i enlighet med Jordbruksverkets föreskrifter om administrativa rutiner som skall uppfylla kraven i bilaga 1 i Ackrediteringsförordningen⁵⁷. Jordbruksverket ansvarar för verkställandet och redovisningar av utbetalningar.

För Sametinget omfattar det delegerade ansvaret tillämpliga delar av åtgärderna i axel 1 och 3 samt inom axel 2 relevanta delar av den regionalt prioriterade ersättningen och insatsen för värdefulla natur- och kulturmiljöer i renkötselområdena. För Skogsstyrelsen omfattar det delegerade ansvaret åtgärden för icke produktiva investeringar i skogen samt tillämpliga delar av åtgärden för kompetensutveckling. De myndigheter till vilka uppgifter delegerats skall tillse att de genomförs i överensstämmelse med beslutade genomförandestrategier och att en kostnadseffektiv administrativ samordning sker när så är möjligt.

För insatsen bevarande av utrotningshotade husdjursraser är det Jordbruksverket som tar emot och handlägger ansökningar samt beslutar om stöd medan länsstyrelserna utför de fysiska kontrollerna. Även för andra tillämpliga delar av åtgärder och insatser på nationell nivå inom axel 1, 2 och 3 får Jordbruksverket svara för att handlägga ansökningar, besluta om stöd samt utföra de fysiska kontrollerna.

När det gäller tvärvillkoren kommer fältkontrollerna att utföras av den myndighet som pekas ut i respektive nationell lagstiftning.

Utbetalande myndighet

---

⁵⁷ Kommissionens förordning (EG) nr xxxx/2006 av den xxx om tillämpningsföreskrifter för rådets förordning (EG) nr 1290/2005 när det gäller godkännandet av utbetalningsställen och andra organ och avslutande av räkenskaper för EGFJ och EJFLU.

Statens jordbruksverk kommer att vara godkänt utbetalande organ för stöd från EJFLU. Jordbruksverket har en administrativ organisation och ett system för intern kontroll som uppfyller kriterierna i bilaga 1 i Ackrediteringsförordningen när det gäller:

- a) interna förhållanden,
- b) kontroller,
- c) information och kommunikation, och
- d) övervakning.

Jordbruksverket betalar ut stöd och ersättningar direkt till stödmottagarna efter kontroll av att utbetalningarna uppfyller gemenskapsrätten. Om Jordbruksverket finner att en utbetalning strider mot gemenskapsrätten skall verket besluta att inte betala ut stödet.

Jordbruksverket har rätt att utfärda föreskrifter för den administrativa hanteringen av stöd och ersättningar vid de myndigheter till vilka sådana uppgifter delegerats samt för administrationen inom Leader. Jordbruksverket svarar också för samordningen av föreskrivna kontroller.

Jordbruksverket skall vidare främja en harmoniserad tillämpning av gemenskapsrätten och sprida gemenskapstexter till berörda myndigheter. Verket samordnar informationen till stödmottagare samt ansvarar för enhetliga ansökningsförfaranden.

Jordbruksverket har en särskild enhet för intern revision som skall granska genomförandet av de administrativa rutinerna och beslutsfattandet vid Jordbruksverket, länsstyrelserna och andra myndigheter till vilka uppgifter delegerats.

Attesterande organ

Attesterande organ för räkenskapsåret 2006 till 2007 för samtliga stöd och ersättningar är Öhrlings PricewaterhouseCooper. Regeringsbeslut kommer att fattas om attesterande organ för tiden därefter.

11.2 Administrations- och kontrollsystem

En generell ambition är att förenkla och effektivisera programmets genomförande och uppföljning. De administrativa förenklingar som genomförts på gemensam nivå vad gäller t.ex. regler och finansiering skall därför tillvaratas. Nationella regler och föreskrifter skall utformas så att en hög grad av flexibilitet uppnås på genomförande- och beslutsnivå.

Administrativa rutiner

Handläggning och administrationen av stöd och ersättningar utförs i enlighet med de rutiner och checklistor som tas fram i samarbete mellan Jordbruksverket och berörda myndigheter (jfr avsnitt 11.1). Rutinerna skall leda till ett resultatriktat, effektivt och säkert sätt att handlägga ansökningar samt att ansökningar behandlas på ett likvärdigt sätt oavsett vilken myndighet som hanterar ärendet. I de fall Jordbruksverket har uppgiften att godkänna utbetalningar utförs arbetet i enlighet med fastställda rutiner och checklistor.

Processen

Handläggningen av ett ärende innehåller följande moment: Ankomsthantering – utredning – kontroll – beslut (beslut om stöd och beslut om utbetalning) – och utbetalning.

Samtliga stödformer följer samma process men rutinerna inom varje moment skiljer sig åt. Parallellt med handläggningen sker en dokumenterad övervakning av att arbetet utförs enligt gällande rutiner.

Ankomsthantering

I samband med ankomsthanteringen kontrolleras att ansökan innehåller efterfrågade uppgifter och att begärda bilagor som t.ex. karta, affärsplan m.m. har bifogats

Utredning

Det som här går under benämningen utredning motsvaras av delar av det som i Kontrollförordningen⁵⁸ benämns administrativa kontroller. I samband med utredningen görs en kontroll av om ansökan om stöd respektive ansökan om utbetalning kan godkännas. Vilken typ av utredning som görs är beroende av vilken stödform som ansökan avser. Besök på plats av stöd inom axel 1 och 3 samt vissa åtgärder inom axel 2 och 4 utförs efter en riskanalys.

För dessa stöd görs även en preliminär prioritering av ansökan. Därefter tas ett förslag till beslut fram. Har ansökan tagits ut för någon form av kontroll inväntas registrering av kontrollresultat innan förslag till beslut tas fram.

I momentet sker även utredning av återkrav i förekommande fall.

Kontroller

Kontroller genomförs i enlighet med Kontrollförordningen.

Administrativa kontroller i form av bl.a. korskontroller av skiften och djur genomförs.

Fältkontroller inom axel 2 samt för vissa åtgärder inom axel 4 genomförs enligt artikel 11 – 14 i Kontrollförordningen. För de åtgärder som omfattar miljövänligt jordbruk kommer kontrollerna så långt det är möjligt att samordnas med de fältkontroller som genomförs avseende olika direktstöd.

För kontroller inom axel 1 och 3 samt för vissa åtgärder inom axel 2 och 4 kontrolleras minst 5 procent av utgifterna på plats. Urval och genomförande följer de krav som ställs i kontrollförordningens artikel 26 och 27. Kontroller i efterhand av investeringar kommer att genomföras i enlighet med artikel 29.

Inom axel 2 och stöd för miljövänligt jordbruk gäller att stödmottagaren skall uppfylla tvärvillkoren. Kontroll av tvärvillkoren genomförs av den operativa tillsynsmyndigheten som är utsedd för respektive direktiv enligt samma modell som gäller för direktstöden.

Resultatet av kontrollen ligger till grund för beslut om stöd och beslut om utbetalning.

Beslut

---

⁵⁸ Kommissionens förordning(EG) nr...av den...om tillämpningsföreskrifter för förordning (EG) nr 1698/2005 i fråga om kontroller och tvärvillkor i samband med stöd för landsbygdsutveckling.

Beslutsfattaren försäkrar sig om att samtliga moment har genomförts och att tillräckliga kontroller gjorts. Därefter beslutas om prioritering av berörda ansökningar och beslut om stöd alternativt utbetalning fattas.

Slutligen iordningsställs underlaget för utbetalning och skickas till Jordbruksverket. I underlaget ingår bl.a. en försäkran om att myndigheten fullgjort sitt åtagande.

Utbetalning

Ansvarig enhet på Jordbruksverket kontrollerar att underlaget från myndigheten uppfyller gemenskapsreglerna. Därefter kan utbetalningarna verkställas.

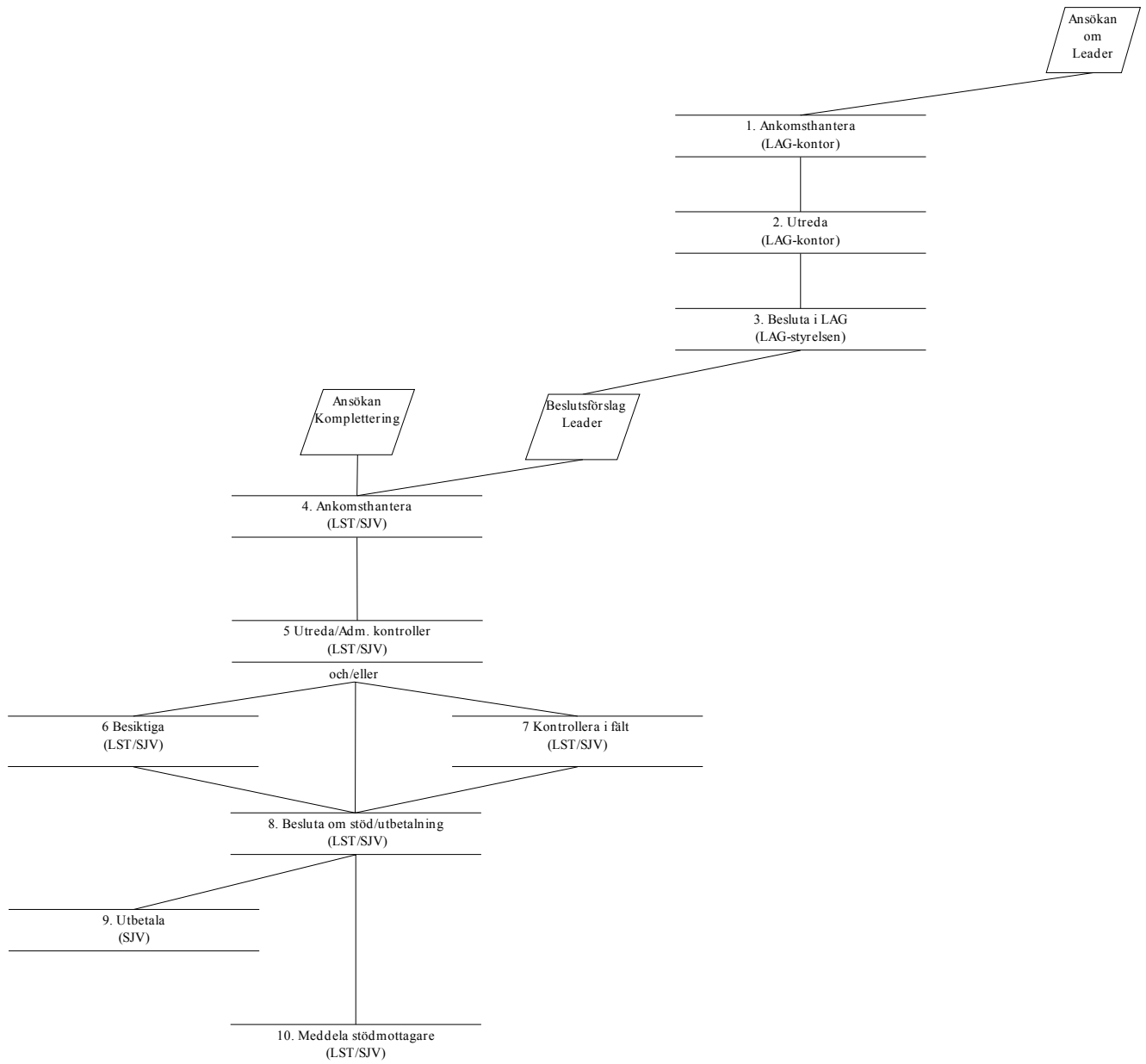
11.3 Leader

Den regionala nivån, genom länsstyrelserna, skall i nästa programperiod utgöra basen för stödadministration rörande Leader.

Förvaltningsmyndigheten har det övergripande ansvaret för att fastställa ramar och riktlinjer för genomförandet av Leader. I detta ansvar ingår att i samråd med den regionala nivån utarbeta förslag till kriterier för hur lokala aktionsgrupper (LAG) skall utses och kriterier för de lokala utvecklingsstrategierna. Förvaltningsmyndigheten skall också tillse att brett inriktade informationsinsatser om Leader genomförs i landet.

Formellt beslut om avgränsningen av Leaderområden och godkännande av den lokala utvecklingsstrategin efter kontroll av kriterier för avgränsning och godkännande är uppfyllda, fattas av respektive länsstyrelse efter samråd med partnerskapet och andra berörda myndigheter. Om områden är länsöverskridande skall samråd skall ske mellan berörda län och beslut fattas av den länsstyrelse som gemensamt utsetts att bli administrativt huvudansvarig för respektive Leaderområde.

LAG-kontoret tar emot ansökningar från sökanden som vill genomföra ett projekt inom det geografiska område som den aktuella LAG ansvarar för. Ansökan om stöd bereds av LAG-kontoret. När beslutet om stöd fattats, skickas beslutsförslag och uppgifter till länsstyrelsen som fattar det formella beslutet. Länsstyrelsen handlägger och beslutar sedan om utbetalningarna, vilka Jordbruksverket genomför. Jordbruksverket betalar ut pengarna direkt till stödmottagaren. I de fall Leaderområden är länsgränsöverskridande skall LAG-gruppen och berörda länsstyrelser i samförstånd lägga fast hur det länsgränsöverskridande samarbetet skall organiseras på ett resultat- och kostnadseffektivt sätt. Den administrativa organiseringen skall beskrivas i den lokala utvecklingsstrategin.

12 Övervaknings- och utvärderingssystem samt övervakningskommitténs sammansättning

12.1 Beskrivning av system för uppföljning och utvärdering

I linje med de gemensamma utgångspunkterna eftersträvas ett ökat fokus på mål- och resultatstyrning. Ett väl organiserat system för löpande uppföljning och återkommande utvärderingar är en grundförutsättning för att garantera programmets effektivitet och måluppfyllelse.

I det följande redovisas hur Sverige avser organisera framtagande av underlag för att säkerställa en tillfredsställande uppföljning och utvärdering av programmet.

Utgångspunkten är gemensamma krav enligt artiklarna 13, 16 (i) (ii) samt 79-87 i rådsförordningen 1698/05. Härutöver finns nationella, regionala och lokala krav på uppföljning och utvärdering för att följa och rapportera utvecklingen av programmet.

Löpande uppföljning

Enligt artikel 86 skall medlemsstaterna fastställa rutiner för löpande uppföljning av landsbygdsprogrammet. Uppföljningen ger underlag för att bedöma måluppfyllelse och åtgärdernas effektivitet och är nödvändig för att vid behov utarbeta förslag till förändringar i programmen.

I Sveriges fall kommer underlaget för uppföljningen att inkludera dels de indikatorer som anges i det gemensamma ramverket för uppföljning och utvärdering (CMEF), dels nationella tilläggsindikatorer. Utöver denna löpande uppföljning avser Sverige också att under programperioden genomföra vissa fördjupade uppföljningar och analyser.

Förvaltningsmyndigheten får tillsammans med övriga myndigheter som ansvarar för genomförandet av programmet (se avsnitt 11.1), det övergripande ansvaret för uppföljning av programmet och dess åtgärder.

Årsrapporter

I rådsförordningens artikel 82.1 preciseras leveransdag och innehåll för varje årsrapport. Uppföljningssystemet för det svenska landsbygdsprogrammet läggs upp på ett sådant sätt att årsrapporterna för ett visst år med början år 2007 kan utarbetas under det påföljande året för leverans till kommissionen senast den 30 juni 2008.

Vad gäller innehållet i årsrapporten kommer förvaltningsmyndigheten att ansvara för att samtliga uppgifter enligt annex VII i kommissionens tillämpningsförordning tas fram. Underlagen för flertalet för programmet relevanta uppföljningsindikatorer, d.v.s. inom kod 111-142, 211-227, 311-341 och 411-431 och de tolv resultatindikatorerna enligt CMEF, kommer att samlas in i sådan ordning att de kan redovisas för Övervakningskommittén (ÖK) våren efter det aktuella året. Insamlingen av dessa indikatorer görs i huvudsak i samband med stödansökningar och rekvisitioner. Indikatorerna kommer att målsättas i tillämpliga delar för att möjliggöra analys om programmets utveckling.

Förutom de i CMEF påbjudna indikatorerna kommer Sverige dessutom att ta fram vissa nationella indikatorer. Övrig information enligt annex VII som inte redan finns tillgänglig hos förvaltningsmyndigheten, inhämtas framförallt från utbetalningsmyndigheten samt från stödmyndigheterna. Förvaltningsmyndigheten kommer på ett tidigt stadium informera nämnda myndigheter och organ om kraven på leverans av nämnda uppgifter. Även dessa uppgifter kommer att redovisas till Övervakningskommittén som skall godkänna årsrapporten.

Utvärderingar av programmet

Ett system för fortlöpande uppföljning av programmet skall utvecklas för att säkerställa att det under programperioden sker en sammanhängande utvärdering. Vidare skall den löpande uppföljningen utgöra en grund för de utvärderingar av programmet som skall göras efter halva tiden och i efterhand. Utvärderingarna skall i enlighet med artikel 84 utföras av oberoende utvärderare. Utvärderaren kommer att vid relevanta tidpunkter beredas tillfälle att i årsrapporten redogöra för sina observationer och resultat. Förvaltningsmyndigheten ansvarar för att alla relevanta indikatorer för utvärderingen tas fram. Dessa består dels av nedan nämnda uppföljningsindikatorer, dels av övriga indikatorer enligt CMEF samt nationellt beslutade indikatorer. Indikatorerna kommer att följas genom ett system som förvaltningsmyndigheten bygger upp och vars huvuddrag redovisas nedan.

Allmänna grunder

Det svenska systemet för uppföljning och utvärdering grundar sig på EU:s indikatorer och består av flera huvudkomponenter. Den minsta byggstenen i systemet utgörs av befintlig statistik eller för uppföljningen och utvärderingen särskilt framtagen statistik. Med utgångspunkt från dessa *grundkällor* görs sedan *bearbetningar* på olika nivåer för att underlaget skall motsvara kraven enligt indikatorerna. I vissa fall byggs regelrätta *modeller* upp som komplement till grundkällorna och för analysändamål.

En utförlig dokumentation kommer att tas fram som beskriver vilka grundkällor som används för att besvara respektive indikator och vilka bearbetningar mm som görs. I det följande ges en kortfattad översikt.

Grundkällor

Grundkällorna klassificeras efter följande huvudrubriker.

- officiell svensk statistik för jordbruk (kat a)
- övrig svensk officiell statistik (kat b)
- officiell statistik från EU-organ (kat c)
- statistik från SJVs databaser (kat d)
- statistik från bokföringsundersökningar andra än JEU/FADN (kat e)
- statistik från specialundersökningar baserade på SJVs register (kat f)
- övriga specialundersökningar (kat g)

I den planerade dokumentationen skall klart framgå vilken grundkälla som används för respektive indikator.

Bearbetningar och modeller

Nivån på bearbetningar av data från grundkällorna varierar beroende på hur väl uppgiftsunderlaget stämmer med vad som krävs för att tillgodose indikatorn. Av dokumentationen kommer att framgå vilken form av bearbetning och kompletterande antaganden mm som gjorts uppdelat på enkel statistikbearbetning, kompletterande metadata, kompletterande antaganden/tekniska koefficienter, IT system som byggts upp föra att ta ut data ur befintliga register och modellkonstruktioner.

12.2 Förutsedd sammansättning av övervakningskommittén

Senast tre månader efter att programmet har godkänts kommer regeringen att inrätta en övervakningskommitté. Kommitténs ordförande skall representera regeringen, Jordbruksdepartementet. I kommittén skall ingå företrädare för berörda regionala och lokala myndigheter samt andra offentliga myndigheter, näringslivets och arbetsmarknadens organisationer samt andra lämpliga organisationer som företräder det civila samhället, icke statliga organisationer, däribland miljöorganisationer, samt organ som arbetar för integration och jämställdhet.

På eget initiativ kan företrädare för kommissionen delta i kommitténs arbete i en rådgivande funktion.

Övervakningskommittén skall utarbeta en arbetsordning som skall följa Sveriges institutionella, rättsliga och finansiella ramar sam skall antas efter samråd med förvaltningsmyndigheten.

Övervakningskommittén skall bistås av ett permanent sekretariat vid förvaltningsmyndigheten. Sekretariatet ansvarar för att förbereda dagordning och dokumentation inför övervakningskommitténs sammanträden. Sekretariatet skall i samråd med förvaltningsmyndigheten ansvara för framtagning av det material som rör övervakning och utvärdering av programmets genomförande.

Jordbruksverket skall i egenskap av sekretariat för övervakningskommittén och som förvaltningsmyndighet svara för goda samverkansformer mellan myndigheter och genomförandeorganisationer.

12.3 Övervakningskommitténs ansvar

Övervakningskommittén skall försäkra sig om att landsbygdsprogrammet genomförs på ett effektivt sätt. Kommittén skall därför:

- inom fyra månader efter att programmet har godkänts, höras om urvalskriterier för finansierade insatser. Dessa urvalskriterier skall ses över på grundval av programplaneringsbehov,
- regelbundet kontrollera hur långt man kommit i fråga om att uppnå de specifika målen i programmet på grundval av underlag från förvaltningsmyndigheten,
- granska resultaten, särskilt i vilken utsträckning som målen för varje axel har uppnåtts, samt de löpande uppföljningarna,
- granska och godkänna årsrapporterna och den sista årsrapporten innan den skickas till kommissionen,

- vid behov föreslå förvaltningsmyndigheten lämpliga justeringar eller revideringar i programmet, i syfte att förbättra programmet för att uppnå den Europeiska jordbruksfondens för landsbygdsutveckling (EJFLU) mål eller för att förbättra programmets genomförande och ekonomiska förvaltning,
- granska och godkänna eventuella förslag till att ändra kommissionens beslut om stöd från EJFLU.

Förvaltningsmyndigheten och övervakningskommittén skall övervaka kvaliteten i genomförandet av programmet. De skall vidare övervaka programmet på grundval av ekonomiska indikatorer och anvisade samt nationellt beslutade indikatorer.

13 Programmets offentlighöörande

13.1 Information till stödmottagare

Mål

Målet med informationsinsatserna är att de skall bidra till utveckling av landsbygden. Målsättningen bör vara att ge landsbygdsprogrammets målgrupper och övriga intressenter bra kunskap om landsbygdsprogrammet och få målgrupperna att gå från tanke till handling. Informationen skall även bidra till att höja allmänhetens kunskaper om landsbygdsprogrammet och om gemenskapens roll i dess finansiering. Informationsinsatserna skall medverka till en hög måluppfyllelse.

Målgrupper

Målgrupperna är flera och skiljer sig avsevärt åt, vilket innebär att de har olika förutsättningar och informationsbehov. Den primära målgruppen är potentiella stödmottagare. De största av dessa målgrupper är jordbrukare inkl. renskötselöretagare, skogsbrukare, andra landsbygdsöretagare och lokala utvecklingsgrupper.

En svårdefinierbar grupp, och därmed svår att nå med information, är öretag och personer som planerar, eller skulle kunna tänka sig, att starta nya öretag och verksamheter på landsbygden.

Utöver den primära målgruppen finns även andra intressenter som t.ex. länsstyrelser konsulter, organisationer och myndigheter. Dessa är inte stödmottagare men behöver ändå få tillgång till information främst, för att de är viktiga aktörer för spridning av information till potentiella stödmottagare, men även för att det är viktigt för deras egen verksamhet (t.ex. banker).

Inför bildandet av nya Leaderområden finns utöver länsstyrelserna ytterligare ett antal målgrupper för informationen. Hit hör främst nuvarande Leadergrupper, lokala utvecklingsgrupper, länsbygderåd, kommuner, Sveriges Kommuner och Landsting, regionala självstyrelseorgan och samverkansorgan, LRF:s länsförbund, Öretagarnas riksorganisation och småöretagaröretningar på länsnivå, där det finns sådana. Allmänheten är också en viktig målgrupp som främst nås via media.

Särskilt viktiga grupper att nå med information om programmet är kvinnor, ungdomar samt svenskar med utländsk bakgrund.. Hänsyn till dessa grupper måste tas i samband med planeringen och genomförandet av informationsinsatser.

Strategi

För att informationen skall bidra både till målet och syftet med informationsinsatserna behöver informationen

- målgruppsanpassas
- vara kontinuerlig och i rätt tid
- distribueras via kanaler som passar för respektive målgrupp

- ske i samverkan med andra myndigheter och organisationer, t.ex. länsstyrelser, Sametinget, Skogsstyrelsen, kommuner, branschföreningar och nationella landsbygdsnätverket
- utvärderas regelbundet så att lärdom kan dras av genomförda insatser och vid behov förändra strategier och aktiviteter under programperioden

Följande kanaltyper kan komma att användas i varierande utsträckning beroende av behov och förutsättningar.

- personlig information, t.ex. möten, seminarier, mässor och utbildningar
- elektronisk kommunikation, t.ex. information via Jordbruksdepartementets- och Jordbruksverkets webbplatser, elektroniska nyhetsbrev, e-post till organisationer och branschorgan, projektdatabas för att sprida information om beslutade projekt,
- direktinformation, t.ex. utskick av broschyrer
- masskommunikation, t.ex. pressmeddelanden, förmedling av nyheter till massmedierna, pressträffar och annonsering

För att nå ut med information till grupper och personer som inte bedriver jordbruksverksamhet och som tidigare inte kunnat söka stöd kommer Jordbruksverket i hög grad att samverka med andra myndigheter och organisationer, t.ex. NUTEK, Glesbygdsverket, länsstyrelser, kommuner, ideella organisationer, branschföreningar och nationella landsbygdnätverket.

Vägledande budget

För perioden 2007-2013 beräknas budgeten för informationsinsatser om landsbygdsprogrammet i Sverige uppgå till totalt cirka 105 miljoner SEK. I denna summa ingår inte kostnader för det nationella nätverket.

Organisation och ansvar

Jordbruksverket är förvaltningsmyndighet och har det övergripande ansvaret för att genomföra landsbygdsprogrammet. Informationsinsatserna skall följa riktlinjerna i Rådets förordning (EG) 1698/2005 och Kommissionens förordning (EG) XXXX/2006. För information till allmänheten har regeringskansliet ett övergripande ansvar. Länsstyrelserna har ansvar för information om regionala prioriteringar. Även andra myndigheter och organisationer bidrar med att sprida informationen till potentiella stödmottagare.

Utvärderingskriterier

Informationsinsatserna skall utvärderas i relation till uppsatta mål regelbundet. Syftet med utvärderingarna är att mäta effekten av genomförda insatser samt skapa underlag för förbättringar och för nya informationsinsatser. Både kvantitativa och kvalitativa metoder kan komma att användas.

Exempel på utvärderingskriterier

- Målgruppernas kännedom om landsbygdsprogrammet
- Målgruppernas användning av olika typer av informationsmaterial
- Målgruppernas värdering av hur stor betydelse olika informationsinsatser har haft för dem
- Målgruppernas betyg på informationen

13.2 Information om gemenskapens bidrag

I information om landsbygdsprogrammet, såväl i trycksaker som i information på webbsidor, kommer det att framgå att EU medfinansierar åtgärderna. Reglerna som framgår av bilaga VI i utkast till tillämpningsförfordning till Rådets förordning (EG) nr 1698/2005, kommer att följas.

13.3 Information till allmänheten

De övergripande strategiska målen för landsbygdsprogrammet berör en bred allmänhet och långt fler än de medborgare som ingår i målgrupperna för olika åtgärder i programmet. Därför är det en angelägen uppgift för regeringen och de myndigheter och partnerskap som ansvarar för och medverkar i genomförandet av programmet att tydliggöra för och informera en bred allmänhet om programmets syften och om uppnådda resultat. Nationella nätverket har även en roll som informationsspridare till en bred allmänhet.

Att det svenska programmet är en del av en sammanhängande europeisk strategi för en hållbar landsbygdsutveckling bör särskilt lyftas fram. Flera av de strategiska målen och de därtill knutna åtgärderna motiveras av problem och möjligheter som är gemensamma eller gränsöverskridande inom EU. Miljöinsatserna är exempel på åtgärder som berör problem som är gränsöverskridande. Internationellt samarbete inom ramen för Leader kan exemplifiera åtgärder med syfte att bredda samarbetet inom unionen och att skapa nya förutsättningar för både nya ekonomiska verksamheter och vidgade sociala, ekonomiska och kulturella nätverk.

Olika metoder för information till allmänheten kommer att tillämpas. Förutom de traditionella formerna genom trycksaker, webbplatser, radio, TV etc. bör resultaten från olika insatser synliggöras i fält för besökare och för boende på landsbygden. Genom exempelvis informationstavlor, informations- och diskussionsträffar, fältvandringar, naturstigar, demonstrationsgårdar, aktiviteter riktade till olika grupper och kulturarrangemang med landsbygdsanknytning kan förändringsarbete och resultat från insatser inom programmet lyftas fram, medvetandegöras och sättas in i sitt sammanhang.

14 Parter som utsetts och resultat av samråd

14.1 Parter som utsetts

Regeringen har under arbetet med kommande landsbygdsprogram haft ett flertal samråd med berörda organ. Dessa samråd har genomförts i form av referensgruppsmöten, konferenser, remissförfarande samt bilaterala möten. Nedan redogörs för de samrådiskontakter som Jordbruksdepartementet har haft under arbetet med kommande landsbygdsprogram.

Eurofutures

Förberedelserna för kommande landsbygdsprogram påbörjades i september 2004 då konsultföretaget Eurofutures fick i uppdrag att göra en framtidsanalys över landsbygdens utveckling med fokus på de areella näringarna. Syftet med deras studie var att ge ett oberoende underlag inför arbetet med att ta fram en nationell strategi för landsbygdsutvecklingen för period 2007-2013. En referensgrupp med 25 representanter för olika myndigheter, ideell sektor och näringsliv tillsattes av Eurofutures med uppgift att bistå med sina erfarenheter och kommentera projektet. Uppdraget resulterade i en rapport i januari 2005.

Parallellt med det arbete som Eurofutures ansvarade för tillsattes en arbetsgrupp inom Regeringskansliet med representanter från Finans-, Miljö-, Närings- och Utbildningsdepartementen, Glesbygdsverket, Jordbruksverket och Skogsstyrelsen har också deltagit i arbetsgruppen. Jordbruksdepartementet har varit ansvarig för arbetet. Arbetsgruppens uppgift var att dels att ta fram ett bakgrundsmaterial över den ekologiska, ekonomiska och sociala situationen på landsbygden, dels att följa det arbete som Eurofutures bedrev. Arbetsgruppen avslutade sitt arbete i januari 2005.

I mars 2005 anordnade Jordbruksdepartementet en konferens med syfte att diskutera framtida utmaningar för den svenska landsbygden. Rapporten från Eurofutures användes för att initiera och stimulera till diskussion och debatt om utvecklingen på den svenska landsbygden. Till konferensen inbjöds 140 deltagare från intresseorganisationer, myndigheter, politiska partier och från Regeringskansliet. Drygt 100 personer deltog på konferensen.

Landsbygdskommittén

I december 2004 tillsattes en parlamentarisk kommitté (Landsbygdskommittén) med uppgift att lämna förslag till en långsiktig strategi för den nationella politiken för landsbygdsutveckling. Strategin skall utgå från det långsiktiga målet om en ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbar utveckling av landsbygden och inbegriper frågor om de areella näringarnas roll och utvecklingsförutsättningar. Kommittén skall också överväga roll- och ansvarsfördelning lokalt, regionalt, nationellt och i ett internationellt perspektiv i frågor som rör denna strategi. Inom ramen för sitt uppdrag skall kommittén också lämna förslag till övergripande strategisk inriktning för landsbygdsprogrammet avseende perioden 2007–2013. Kommittén består av ordförande samt åtta ledamöter från de sju riksdagspartierna. Ett delbetänkande från Landsbygdskommittén redovisades i maj 2005

med förslag till en övergripande strategisk inriktning för landsbygdsprogrammet. Delbetänkandet remitterades under maj och juni och 102 yttranden inkom.

Uppdrag till Statens jordbruksverk

Jordbruksverket fick i augusti 2004 i uppdrag att ta fram ett tekniskt inriktad underlag inför arbetet med ett nytt landsbygdsprogram. Arbetet har bedrivits genom ett antal delprojekt med medverkan från länsstyrelser och några centrala myndigheter. Berörda myndigheter och organisationer utgjorde referensgrupp till Jordbruksverkets arbete. Uppdraget redovisades efter samråd med Livsmedelsekonomiska institutet, Sametinget, Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket, Glesbygdsverket, Institutet för tillväxtpolitiska studier, Skogsstyrelsen och Verket för näringslivsutveckling. Även länsstyrelserna har beretts möjlighet att medverka i genomförandet av uppdraget. Uppdraget slutredovisades i april 2005 och i juni 2005.

Referensgruppen

I maj 2005 tillsattes av Jordbruksdepartementet en referensgrupp med syfte att följa arbetet med framtagande av ett nytt landsbygdsprogram. Referensgruppen består av 30 representanter från berörda myndigheter, ideell sektor och näringslivet. Referensgruppen har haft 5 möten under året 2005-2006. Referensgruppen har löpande fått ta del av förslag till utformning av landsbygdsprogrammet både vad gäller den strategiska inriktningen och åtgärdsförslag och deltagarna i referensgruppen har kommenterat och diskuterat de förslag som presenterats vid referensgruppsmötena med utgångspunkt från sina respektive erfarenheter. Mötena med referensgruppen har varit mycket givande och deltagarna har engagerat delgivit departementet synpunkter på presenterade förslag vid mötena men också aktivt försett departementet med underlag löpande under hela programarbetet.

Tvåpartsmöten

Under året 2005 och 2006 har Jordbruksdepartementet löpande haft tvåpartsmöten med ett flertal företrädare för myndigheter, ideell sektor och näringslivet. Tvåpartsmöten har utgjort komplement till referensgruppsmötena för att ge möjlighet dels att mer i detalj diskutera förslag till programutformning, dels att ge organisationen i fråga möjlighet att framföra sina synpunkter och erfarenheter. Följande organisationer har medverkat i tvåpartsmöten med Jordbruksdepartementet:

- Centrum för biologisk mångfald
- Centrum för uthålligt lantbruk
- Ekologiska lantbrukarna
- Folkrörelserådet Hela Sverige skall leva
- Företagarna
- Gävleborgs fäbodförening
- Hushållningssällskapens förbund
- Kooperativa Institutet, KOOPI
- Lantmännen
- Lantmäteriverket
- LO
- LRF
- LRF Gotland
- Länsstyrelsen i Skåne län

- Sametinget
- Sveriges Betsodlares Centralförening
- Svenska Leadernätverket
- Svensk Mjök
- Svenska Naturskyddsföreningen
- Sveriges Nötköttsproducenter
- Svenska nätverket för Leader
- Sveriges Kommuner och Landsting
- Södra Skogsägarna
- WWF

Regionala möten

Under december 2005 till januari 2006 genomfördes möten i fyra län med respektive länsstyrelse som arrangör. Följande län besöktes av Jordbruksdepartementets tjänstemän: Norrbotten, Kalmar, Västra Götaland och Värmland. Syftet med mötena var att dels presentera Jordbruksdepartementets preliminära förslag till strategi och landsbygdsprogram för perioden 2007-2013, dels att ge regionala aktörer möjligheter att ge direkta synpunkter på förslaget samt att belysa läns- eller regionspecifika frågeställningar som är viktiga att beakta vid utformningen av kommande program

Mötena gav Jordbruksdepartementet värdefulla bidrag i arbetet med det nya landsbygdsprogrammet. Vid varje möte deltog mellan 25-40 representanter för regionala intresseorganisationer, kommuner och myndigheter. Vidare framfördes synpunkter på de förslag och tankar som Jordbruksdepartementet presenterade. Vid mötena framkom konkreta och praktiska synpunkter och aspekter från aktörer inom lantbruk och landsbygdsutveckling. Andra frågor som diskuterades var om de preliminärt redovisade strategierna och åtgärderna är ändamålsenliga och genomförbara och inriktade mot rätt problem/område.

Metodutveckling kring regionalt och lokalt inflytande i programgenomförandet

Parallellt med programarbetet har ett arbete pågått med att förbereda ändamålsenliga genomförandemetoder och strategier på länsnivå. Jordbruksverket och några länsstyrelser har tagit fram exempel på lämpliga landsbygdsstrategier på länsnivå som en del i ett övergripande arbete med regionala utvecklingsprogram och som förberedelse för en ändamålsenlig tillämpning av det nya nationella landsbygdsprogrammet utifrån de förutsättningar och prioriteringar för landsbygdens utveckling som finns i respektive län eller region. Vid ett antal seminarier och överläggningar, där berörda myndigheter på regional och central nivå deltagit, har metod- och genomförandefrågor diskuterats med utgångspunkt från bl.a. de erfarenheter som samlats i länen som arbetat med metodutveckling för tillämpningen av det nya programmet.

Under våren 2006 inbjöds samtliga länsstyrelser, regionala samverkansorgan och regionala självstyrelseorgan samt berörda centrala myndigheter och organisationer till en konferens anordnad av Jordbruksdepartementet och Jordbruksverket, där genomförande och samarbetsfrågor vid genomförandet av programmet på länsnivå diskuterades. Syftet med konferensen var att förankra metoden för koordinering av planering och genomförande. Närmare 100 personer deltog i konferensen, vars syfte blev väl uppfyllt.

14.2 Resultat av samråd

Flertalet remissinstanser ställer sig bakom Landsbygdskommitténs delbetänkande om den övergripande strategiska inriktningen av kommande landsbygdsprogram. Landsbygds-kommitténs delbetänkande och yttranden från remissinstanserna behandlas i den skrivelse som lämnades till Riksdagen i februari 2006. Denna skrivelse har behandlats av Riksdagens Miljö- och jordbruksutskott och Riksdagen avslutade ärendet utan några ytterligare tillägg.

De löpande samråden med trepartnerskapet och möten i referensgruppen har givit värdefulla underlag för utformningen av landsbygdsprogrammet. Vid enskilda bilaterala möten med berörda intresseorganisationerna från näringslivet, ideell sektor samt myndigheter har mer detaljerade diskussioner förts om strategiska inriktningar och prioriteringar, behov av insatser och utformningen av åtgärder. Referensgruppsmötena har varit särskilt betydelsefulla som ett forum där olika intressegrupper kommer till tals vilket har skapat givande diskussioner, både mellan Jordbruksdepartementet och intresseorganisationerna men också intresseorganisationerna sinsemellan, om avvägningar och prioriteringar inom landsbygdsprogrammet. De regionala mötena på fyra länsstyrelser gav konkreta exempel på den regionala variation som föreligger i landsbygdens behov och utmaningar och har på ett påtagligt sätt visat betydelsen av en regional anpassning av flera delar av programmet.

15 Jämställdhet mellan män och kvinnor och frågeställningar relaterade till diskriminering

15.1 Jämställdhet

Ökad jämställdhet mellan kvinnor och män är en viktig utvecklingsfråga för landsbygden och lantbruket och utgör en horisontell prioritering i den svenska strategin och programmet för landsbygdsutveckling. Målsättningen ligger också i linje med riktlinjerna enligt Rådets förordningen (EG) nr 1698/2005 om undvikande av diskriminering på grund av kön och främjande av jämställdhet mellan kvinnor och män. Målsättningen skall omfatta hela processen, dvs. utformnings-, genomförande-, övervaknings- och utvärderingsfaserna.

I programutformningen har flera möjligheter att väga in jämställdhet beaktats. I fråga om axel 1 är utgångsläget att jämställdheten inom traditionell primärproduktion är dåligt utvecklad, medan den är bättre i företag inom livsmedelsförädling, ekologisk produktion och kvalitetsproduktion. Axel 3 öppnar för flera möjligheter att främja jämställdhet och ökat kvinnligt företagande. Mycket av nyföretagande, diversifiering och nya verksamheter på landsbygden initieras idag av kvinnor med livs- och arbetserfarenhet. Därför är kvinnor en viktig målgrupp för åtgärder inom axel 3. Axel 4 och lokalt utvecklingsarbete utgår från ett brett deltagande från olika grupper i samhället. Åtgärderna inom axel 2 har marken och markanvändning som utgångspunkt.

I genomförandet av programmet kommer det nationella målet om ökad jämställdhet att jämte de övergripande målen för axlar och åtgärder utgöra en ledstjärna för regionernas strategier för genomförande av landsbygdsprogrammets åtgärder. På motsvarande sätt skall även de lokala utvecklingsstrategierna behandla detta perspektiv. Ambitionen skall vara att utifrån regionala/lokala perspektiv operativt verka för att jämställdheten ökar. Under genomförandet skall också övervägas att genomföra vissa generella informationsinsatser i fråga om jämställdhet.

I uppföljningen av åtgärder och insatser skall återrapportering och statistik så långt det är möjligt göras könsuppdelat. Denna information skall ligga till grund för överväganden om måluppfyllelse.

Slutligen bör det nationella nätverket samt övervakningskommittén ha en sådan sammansättning att jämställdhet främjas samtidigt som jämställdhetsperspektivet sätter sin prägel på genomförandet av programmet.

15.2 Integration

Inom jord- och skogsbrukssektorn men även i det regionala och lokala utvecklingsarbetet kring landsbygdens utvecklingsfrågor är svenskar med utländsk bakgrund kraftigt underrepresenterade. Integrationen av personer med utländsk bakgrund behöver därför förbättras. Målsättningen ligger också i linje med riktlinjerna enligt Rådets förordningen

(EG) nr 1698/2005 om undvikande av diskriminering på grund av ras, etniskt ursprung, religion eller övertygelse.

Integration utgör i likhet med jämställdhet en horisontell prioritering i den svenska strategin och programmet för landsbygdsutveckling och skall därför beaktas inom samtliga delar av programmet. Programmet ger flera instrument att verka för en ökad integration inom landsbygdens företagande och utveckling. Därför är det en rimlig ambition att under programperioden öka informationen, kunskapsspridningen, dialogen och nätverksaktiviteterna om de gröna näringarna, landsbygden och dess miljöer och livsmöjligheter. Informationsinsatser/kunskapsspridning inom ramen för kompetensutvecklingsåtgärder kan användas.

Ytterligare ett sätt att öka integrationen är att invandrarnas organisationer också knyts till landsbygdsnätverkets arbete. Därigenom skapas naturliga kanaler och kontaktytor som bidrar till ökad kunskap och integration mellan landsbygdens aktörer och svenskar med utländsk bakgrund.

I fråga om grupper eller andra lokala utvecklingsgrupper bör stöd ges för att inkludera även personer med utländsk bakgrund. Viktigt borde också vara att höja medvetenheten om integrationspolitiska mål i förvaltningen av programmet. Detta kan sedan bli en grundval för olika aktiviteter som sysselsättning/företagande och nätverksmedverkan. Programmets insatser skulle här kunna komplettera eller samverka med andra aktiviteter som genomförs nationellt, regionalt eller lokalt. I fråga om etablering av företagande är utvecklingshindren i stort de samma som för andra grupper av företagare. Omvärldens attityder och språksvårighet kan medföra vissa kommunikations- och kontaktproblem för personer med utländsk bakgrund.

Integrationsmålet skall i likhet med jämställdhetsmålet utgöra ett perspektiv i genomförandet av programmet och beaktas i den regionala och lokala nivåns strategier för genomförande av landsbygdsprogrammets åtgärder.

15.3 Särskilda förutsättningar för programgenomförandet som berör den samiska befolkningen

I målgruppen för åtgärder inom samtliga axlar ingår den samiska befolkningen. De särskilda förutsättningar som råder för rennäringen som en del av livsmedelsproduktionen och samernas ställning som urfolk och nationell minoritet måste beaktas vid genomförandet av det nationella landsbygdsprogrammet. Därför kommer Sametinget som myndighet att tilldelas ett särskilt genomförandeansvar och därmed inflytande över genomförandet.

För att säkra att samiska frågor inklusive rennäringen beaktas, skall Sametinget ansvara för att utarbeta en strategi för genomförande av åtgärder inom landsbygdsprogrammet. Det övergripande målet skall vara att stärka ett hållbart samiskt näringsliv och därmed den samiska kulturen. Förutsättningarna för en livskraftig rennäring och utvecklingen av samebyarna skall främjas. Att utveckla det samiska samhället med områdets resurser och näringar som bas innebär ett breddat näringsunderlag. En viktig uppgift blir att skapa varaktiga samiska arbetstillfällen, speciellt för kvinnor, ungdomar och sameer som är

undersysselsatta eller riskerar arbetslöshet. En annan viktig utgångspunkt är att medverka till att etablera kunskap genom kompetensutveckling som skapar förutsättningar för en hållbar utveckling av ett livskraftigt samiskt samhälle. Strategin skall utarbetas och genomföras med stöd av ett brett partnerskap i vilket även ingår andra parter än de som företräder samerna och rennäringen. Möjligheterna att utnyttja Leader-metoden vid genomförandet bör beaktas.

Utgångspunkten för strategiarbetet är en ekonomisk ram för genomförandet som möjliggör fortsatta insatser av motsvarande storleksordning som för nuvarande landsbygds- och (delar av) strukturfondsprogram och med en inriktning som ryms inom det nationella landsbygdsprogrammets målsättning och villkor.

16 Tekniskt stöd

16.1 Tekniskt stöd

Tekniskt stöd kan lämnas för att finansiera förberedelser, övervakning, administrativt stöd, utvärdering, information och kontroller. Det nationella nätverket kan också finansieras med tekniskt stöd. Syftet med tekniskt stöd är att medverka till att programmet skall kunna genomföras på ett effektiv, säkert och ansvarsfullt sätt och för att ge förutsättningar för en väl underbyggd fortlöpande utvärdering av programmet.

Tekniskt stöd kan i första hand lämnas för

- att administrera tillkommande kostnader direkt hänförliga till programmets genomförandeorganisation
- att genomföra studier i syfte att förbättra kvaliteten på enskilda insatser eller programmet i dess helhet och därmed det ekonomiska utbytet av insatta resurser
- att etablera och stödja uppföljnings-, utvärderings- och kontrollsystem, särskilt genom utveckling av mjukvara, nätverk, tillgång till data samt kvantifiering av indikatorer
- informationsinsatser
- specialkompetens för värdering av ansökningar
- framtagning av rapporter, förberedelser och uppföljning av åtgärder
- det nationella nätverket

16.2 Nationellt nätverk för landsbygdsutveckling

Syftet med det nationella nätverket för landsbygdsutveckling är att genom informationsarbete, erfarenhetsutbyte och metodutveckling samla parter som är berörda av genomförandet av Landsbygdsprogrammet, för att därigenom förbättra genomförandet och förstärka programmets insatser för landsbygdsens utveckling. Vidare skall nätverket utgöra ett nationellt och transnationellt forum för ett brett utbyte av information, erfarenheter och metodutveckling samt öka dialogen i genomförandet mellan lokal, regional, nationell och internationell nivå.

Nätverket är också viktigt för att skapa ett erfarenhetsutbyte mellan landsbygdspolitiken, den regionala utvecklingspolitiken och miljöpolitiken. Det är därför viktigt att myndigheter med anknytning till dessa politikområden får en roll i nätverket.

16.2.1 Organisationer och myndigheter som deltar i nätverket

Alla parter och aktörer som är involverade i genomförandet av landsbygdsprogrammet skall omfattas av nätverkets arbete. I nätverket skall det därför ingå en bred representation av organisationer och myndigheter inom programmets samtliga axlar som på olika sätt företräder stödmottagare, landsbygdsbefolkningen och dess näringsliv eller är intressenter i arbetet med att utveckla landsbygden. I nätverket bör det också ingå företrädare för

Sveriges kommuner, regionala självstyrelseorgan och kommunala samverkansorgan. Till nätverket bör också företrädare för invandrarorganisationer knytas. Vidare bör det i nätverket finnas en god representation från universitet och högskolor som aktivt arbetar med forskning inom relevanta områden.

16.2.2   Procedur och tidsplan för etablering av nätverket

Under våren 2006 har en förstudie om bildandet av det nationella nätverket för landsbygdsutveckling genomförts. Ett stort antal potentiella aktörer inom ett kommande nätverk har kontaktats och beretts möjlighet att ge synpunkter på nätverkets arbete och deras organisations framtida medverkan.

Målsättningen är att ett nationellt nätverk för landsbygdsutveckling skall bildas under hösten 2006. Jordbruksverket har som förvaltningsmyndighet för hela landsbygdsprogrammet ett ansvar även för det nationella landsbygdsnätverkets verksamhet. Genomförandet av nätverkets uppgifter bör till stor del utföras av de i nätverket ingående organisationerna.

Inledningsvis skall en handlingsplan för nätverkets arbete utarbetas. Handlingsplanen skall innehålla en redovisning och analys av framgångsrika överförbara metoder och information om dessa, nätverkets organisation och drift, organisation för erfarenhets- och kunskapsöverföring, plan för förberedelse av utbildningsprogram för lokala utvecklingsgrupper, blivande lokala aktivitetsgrupper samt former för stöd till transnationella och interregionala insatser. En viktig uppgift i samband med utarbetandet av handlingsplanen är att mer i detalj identifiera de parter som skall ingå i nätverket.

I utformningen av det nationella landsbygdsnätverket, kommer positiva erfarenheter från det nuvarande svenska nätverket för Leader+ och berörda myndigheter att tas tillvara. Andra befintliga nätverk skall också kunna utgöra en grund för nätverksbyggandet.

Nätverket får en viktig roll redan vid starten av den nya programperioden bl.a. genom att medverka vid spridning av information om programmet och i samband med introduktionen av Leadermetoden i nya områden. Nätverket bör därför påbörja sitt arbete redan under 2006.

16.2.3   Verksamhet

Nedan ges en översiktlig beskrivning av viktiga aktiviteter som skall genomföras av nätverket.

- Samla in, analysera och sprida information och öka medvetenheten om landsbygdsutveckling och landsbygdsprogrammets möjligheter.
- Samla in, analysera och sprida information om situationen på landsbygden inom områden som berörs av alla axlar.
- Ge ökade kunskaper genom erfarenhetsutbyte mellan intressenter, myndigheter och expertnätverk med bas i forsknings- och utvecklingsarbete.
- Främja metodutveckling och utvärdering av metoder, projekt och andra insatser.
- Arrangera utbildningar riktade till aktörer inom nätverket.

- Vara kontaktpunkt mot det europeiska nätverket och stimulera transnationellt utbyte
- Stödja genomförandet av programmet.
- Vara kontaktpunkt för de lokala grupperna, LAG.

I handlingsplanen kommer innehållet i nätverkets verksamhet att preciseras närmare och olika insatsers kopplingar till programmet i övrigt att anges.

16.2.4 Budget

Medel från tekniskt stöd skall användas för nätverket och genomförandet av handlingsplanen. Indikativ budget för detta ändamål har beräknats till ca 1 miljon euro per år.

17 Bilagor

17.1 Bilaga 1

Redogörelse för löpande avtal och återstående utbetalningar efter den 15 oktober 2006 per åtgärd

Stöd till investeringar i jordbruksföretag

Beslutade investeringsstöd totalt för perioden 2000–2006 bedöms i princip att omfatta hela den budgeterade ramen för beslut om stöd. Endast en mindre del, ca 4,5 miljoner kronor, bedöms återstå för utbetalning mellan den 15 oktober 2006 och den 31 december 2006.

Samtliga moduleringsmedel för år 2005 beräknas vara utbetalda till den 15 oktober 2006, medan moduleringsmedel för år 2006 om ca 70 miljoner kronor beräknas betalas ut under år 2007.

Totalt stödbelopp om ca 74,5 miljoner kronor (ca 1,8 miljoner kronor avser insatsområde II) beräknas således komma att belasta den nya budgetperioden 2007–2013. Vid en medfinansiering från EU på 50 procent innebär detta att EJFLU kommer att belastas med ca 37,25 miljoner kronor.

Nuvarande utvecklingssektionen inom EUGFJ kommer att fortsätta med utbetalningar från mål 1-programmen fram till år 2008. För investeringsstödet är det totalt ca 62,4 miljoner kronor som skall betalas ut åren 2007 och 2008 för mål 1-programmet Norra Norrland och totalt ca 85,2 miljoner kronor för mål 1-programmet Södra Skogslänsregionen. Dessa medel kommer alltså att belasta EUGFJ:s utvecklingssektion.

Startstöd till unga jordbrukare

Beslutade startstöd totalt för perioden 2000–2006 bedöms i princip att omfatta hela den budgeterade ramen för beslut om stöd. Endast en mindre del, ca 1,5 miljoner kronor, bedöms återstå för utbetalning mellan den 15 oktober 2006 och den 31 december 2006. Vid en medfinansiering från EU på 50 procent innebär detta att EJFLU kommer att belastas med ca 0,75 miljoner kronor.

Nuvarande utvecklingssektionen inom EUGFJ kommer att fortsätta med utbetalningar från mål 1-programmen fram till år 2008. För startstödet är det totalt ca 12,1 miljoner kronor som skall betalas ut åren 2007 och 2008 för mål 1-programmet Norra Norrland och totalt ca 6,2 miljoner kronor för mål 1-programmet Södra Skogslänsregionen. Dessa medel kommer alltså att belasta EUGFJ:s utvecklingssektion.

Kompetensutveckling inom insatsområde I (KULM)

Verksamheten för KULM pågår hela året 2006 med tyngdpunkten på hösten. Länsstyrelser och organisationer samt Skogsstyrelsen kan inte rekvirera KULM-medel förrän efter avslutad verksamhet, då regelverket säger att inga medel får rekquireras förrän verksamheten är utförd. Det innebär att restutbetalningar på ca 104 miljoner kronor kommer att göras efter den 16 oktober. Av beloppet beräknas 50 miljoner kronor kunna betalas ut före den 31 december 2006 samt den resterande delen så tidigt som möjligt under 2007. I höstens utbetalningar ingår även den centrala och regionala KULM-verksamheten. Vid en medfinansiering från EU på 50 procent innebär detta att EJFLU kommer att belastas med ca 52 miljoner kronor.

Kompetensutveckling inom insatsområde II (K2)

Länsstyrelserna skriver sitt länsprogram för kompetensutveckling för ett kalenderår i taget. Jordbruksverket har godkänt 2006 års länsprogram och har beslutat att största delen av kompetensutvecklingsmedel skall rekvireras innan den 15 oktober 2006 och att en mindre del av budgeten kan rekvireras efter den 15 oktober 2006. Den delen av utbetalning som sker efter den 15 oktober uppskattas till ca 2,5 miljoner kronor.

Samtliga moduleringsmedel för år 2005 beräknas vara utbetalda till den 15 oktober 2006, medan moduleringsmedel för år 2006 om ca 8 miljoner kronor beräknas betalas ut under 2007.

Vid en medfinansiering från EU på 50 procent innebär detta att EJFLU kommer att belastas med ca 5,25 miljoner kronor.

Kompensationsbidrag i mindre gynnade områden

Det sammanlagda stödbelopp som är beslutat men inte utbetalt per den 15 oktober 2006, beräknas uppgå till totalt ca 639 miljoner kronor. Vid en medfinansiering från EU på 46 procent innebär detta att EJFLU kommer att belastas med ca 294 miljoner kronor.

Stöd för miljövänligt jordbruk

Beslutade flerårsåtaganden om miljöersättning för perioden 2000–2006 uppgår sammantaget till 160 000 avtal varav cirka 75 000 har en löptid som sträcker sig in i programperioden 2007–2013. Den kostnad som är förenad med dessa 75 000 åtaganden fördelar sig enligt Tabell 8. Vid en medfinansiering från EU på 46 procent innebär detta att EJFLU kommer att belastas med ca 516,3 miljoner kronor. I de fall jordbrukarens utbetalning överskrider företagskuvertet står Sverige för 100 procent av kostnaderna för den del som rör tilläggsersättning i miljöersättningen för bevarande av betesmarker och slåtterängar.

Åtagandena löper och förfaller i den takt som anges i besluten, såvida inte stödmottagaren väljer att växla över till nya åtaganden (inom en ersättningsform med motsvarande innehåll) inom ramen för landsbygdsprogrammet 2007–2013.

Tabell 8 Utbetalningar för löpande avtal om miljövänligt jordbruk från föregående programperiod

År	Totalt mkr	EJFLU mkr
2007	599,2	275,6
2008	241,4	111,0
2009	147,1	67,7
2010	40,3	18,5
2011	8,2	3,8
2012-- ⁵⁹	86,2	39,7
Totalt	1 122,4	516,3

Stöd för bearbetning och saluföring av jordbruksprodukter

⁵⁹ Beloppen för 2012 och framåt är en uppskattning av det totala beloppet som kommer att betalas ut till miljöersättningen för skötsel av våtmarker och småvatten som är en 20-årig åtgärd.

För förädlingsstödet inom ramen för Miljö- och landsbygdsprogrammet 2000-2006, nuvarande garantisektionen inom EUGFJ, beräknas samtliga medel för budgetperioden 2000-2006 vara utbetalda till den 15 oktober 2006.

Samtliga moduleringsmedel för år 2005 beräknas vara utbetalda till den 15 oktober 2006, medan moduleringsmedel för år 2006 om ca 12 miljoner kronor beräknas betalas ut under år 2007. Vid en medfinansiering från EU på 50 procent innebär detta att EJFLU kommer att belastas med ca 6 miljoner kronor

Nuvarande utvecklingssektionen inom EUGFJ kommer att fortsätta med utbetalningar från mål 1-programmen fram till år 2008. För förädlingsstödet del är det totalt ca 21,3 miljoner kronor som skall betalas ut åren 2007 och 2008 för mål 1-programmet Norra Norrland och totalt ca 36,3 miljoner kronor för mål 1-programmet Södra Skogslänsregionen. Dessa medel kommer alltså att belasta EUGFJ: s utvecklingssektion.

Stöd för skogsbruk

Utbetalningarna till stöd för skogsbruk under programperioden 2000-2006, kommer att vara utbetalda senast den 15 oktober 2006.

Främja anpassning och utveckling av landsbygden

Insatsområde I

- 6a Restaurering av betesmarker och slåtterängar
- 6b Anläggning av våtmarker och småvatten
- 6c Övriga miljö- eller djuranknutna insatser

Det sammanlagda antalet beslut om projektstöd 6a och 6b under programperioden 2000-2006 är 1 493 st. Den sammanlagda beslutssumman för 6a och 6b uppgår till ca 190,9 miljoner kronor. Endast en mindre del, ca 20 miljoner kronor, bedöms återstå för utbetalning efter den 15 oktober 2006. Vid en medfinansiering från EU på 40 procent innebär detta att EJFLU kommer att belastas med ca 8 miljoner kronor.

Den sammanlagda beslutssumman, totalt ca 15 miljoner kronor, för projektstöd 6c under programperioden 2000-2006, bedöms vara utbetald senast den 15 oktober 2006.

De beslut om stöd vars projekttid sträcker sig in i programperioden 2007-2013 kommer att fortlöpa enligt beslutet om stöd och de villkor för stöd som där i specificerats. Besluten om stöd kommer sedan att förfalla i den takt som projekten avslutas.

Insatsområde II

1. Diversifiering av verksamhet inom och med anknytning till lantbruket
2. Marknadsföring av kvalitetsprodukter från lantbruket
3. Främjande av landsbygdsturism och småföretagande
4. Utveckling och förbättring av infrastruktur
5. Byutveckling och bevarande av kulturarvet

Den sammanlagda beslutssumman, totalt 408 miljoner kronor, för projektstöd inom insatsområde II (exklusive moduleringsmedlen) under programperioden 2000-2006, bedöms vara utbetald senast den 15 oktober 2006.

Samtliga moduleringsmedel för år 2005, 10 miljoner kronor, beräknas vara utbetalda senast den 15 oktober 2006, medan moduleringsmedel för år 2006, 10 miljoner kronor, beräknas betalas ut under år 2007. Vid en medfinansiering från EU på 40 procent innebär detta att EJFLU kommer att belastas med 4 miljoner kronor.

17.2 Bilaga 2

Bilaga till Kapitel 9

Statsstöd– lista A

Åtgärdskod	Åtgärd	Förenlighet med statsstödsreglerna	Varaktighet
214	Ersättningar för miljövänligt jordbruk	Särskild anmälan	2007 - 2013

Statsstöd– lista B

Åtgärdskod	Åtgärd	Förenlighet med statsstödsreglerna	Varaktighet
123	Högre värde i jord- och skogsbruksprodukter	<i>Stöd till insatser under denna åtgärd ges i enlighet med regelverket för stöd av mindre betydelse</i>	2007 - 2013
124	Stöd till samarbete för att initiera nya produkter, processer och tekniker inom jordbruks- och livsmedelssektorn samt inom skogsbruks-sektorn	<i>Stöd till insatser under denna åtgärd ges i enlighet med regelverket för stöd av mindre betydelse</i>	2007 – 2013
311	Åtgärder för att diversifiera ekonomin på landsbygden	<i>Stöd under denna åtgärd ges i enlighet med regelverket för stöd av mindre betydelse</i>	2007 - 2013
312	Stöd för affärsutveckling i mikroföretag	<i>Stöd under denna åtgärd ges i enlighet med regelverket för stöd av mindre betydelse</i>	2007 - 2013
313	Främjande av turismverksamhet	<i>Stöd under denna åtgärd ges i enlighet med regelverket för stöd av mindre betydelse</i>	2007 - 2013
321-323	Grundläggande tjänster för ekonomin och befolkningen på landsbygden,	<i>Stöd under dessa åtgärder ges i enlighet med regelverket för stöd av mindre betydelse</i>	2007 - 2013

	förnyelse och utveckling i byarna samt bevarande och uppgradering av natur- och kulturarvet		
--	---	--	--

Kommentarer

214. Den ytterligare nationella finansieringen avser s.k. ”top up-stöd” för insatser som var för sig är stödberättigade enligt programmet. I flertalet fall kommer stödet att ligga under gränsen för stöd av mindre betydelse inom jordbrukssektorn.

123. Den ytterligare nationella finansieringen av vissa insatser under åtgärden bedöms komma att ligga inom gränsen för stöd av mindre betydelse. Om det under genomförandeperioden skulle bli aktuellt med beslut om ytterligare nationell finansiering utöver nivån för stöd av mindre betydelse, kommer en särskild anmälan om detta att lämnas till kommissionen, vars godkännande kommer att inväntas före beslut om stöd.

124. Se 123

311. Den ytterligare nationella finansieringen av åtgärden bedöms komma att ligga inom gränsen för stöd av mindre betydelse. Om det under genomförandeperioden skulle bli aktuellt med beslut om ytterligare nationell finansiering utöver nivån för stöd av mindre betydelse, kommer en särskild anmälan om detta att lämnas till kommissionen, vars godkännande kommer att inväntas före beslut om stöd.

312. Se 311.

313. Se 311.

321-323. Se 311.

17.3 Bilaga 3 Regionala skötselinsatser

17.3.1 Bevarande av hotade åkerogräs

Motiv för insatsen

Insatsen skall bidra till att öka inslagen av mark som hävdas på ett sätt och med en intensitet som är särskilt avsedd för att bevara och förstärka den biologiska mångfalden. Därigenom bidrar insatsen till att vända den negativa trenden för arter knutna till odlingslandskapet, en trend som bl a är en konsekvens av att jordbruket har intensifierats och därmed bidra till att i första hand uppnå miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*.

Beskrivning

Ersättning för anläggning och skötsel av åker för bevarande av hotade åkerogräs. Åkermarken skall bruka extensivt, utan kemisk bekämpning och med minimerad mekanisk ogräsbekämpning, samt med inga eller små gödselgivor. För att få ersättning skall åkern plöjas, sås och skördas årligen. De missgynnade och hotade ogräsen ska vid behov skördas och sås in med huvudgrödan år från år. Ersättningen utgår inte för areal som sköts ekologiskt enligt 5.4.3.10.

Ersättning

4000 kr/ha och år.

17.3.2 Bioträda

Motiv för insatsen

Insatsen skall bidra till att i första hand uppnå miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*. Syftet med insatsen är att få fram en rik blomning med pollen och nektar till nytta för insekter som fjärilar och bin. Syftet är också att få fram en god häckningsmiljö för fåglar. Insatsen gynnar bl.a. Fältpiplärka, Kornknarr, Ortolansparv som är arter som finns omnämnda i fågeldirektivet.

Beskrivning

Ett helt fält eller del av ett fält lämnas med orörd stubb efter skörd i fyra år. Ingen insådd av vallgräs, vallbaljväxter, spannmål eller raps får förekomma. Dock kan det vara tillåtet att göra en gles insådd av fågel eller insektsbefrämjande blandningar första året. Jordbearbetning främst harvning gör att delar av bioträdorna hållas vegetationsfria och dämpar takten i successionen. Avslagning dämpar takten i successionen eller styr vegetationens sammansättning. Fleråriga skott av vedartade växter, sly, buskar eller träd får inte förekomma på bioträdan. Efter de fyra åren ska trädan det femte året följas av en vårsådd gröda. Brytningen av trädan det fjärde året får ske tidigast i juli månad. Kemisk bekämpning vid brytningen är tillåten. Insatsen är blockbunden och stödmyndigheten ska fastställa areal och skötselvillkor i en plan. Skötselvillkoren kan vara när eventuell harvning och avslagning skall ske samt vilken typ av gröda som får sås in första och femte året. Ersättningen ges endast till uttagen areal och kan inte kombineras med ersättningen för fånggröda enligt 5.4.3.8.

Ersättning

500 kr/ha och år.

17.3.3 Obärgad spannmålsskörd

Motiv för insatsen

Insatsen skall bidra till att i första hand uppnå miljö kvalitetsmålen *Ett rikt odlingslandskap* och *Ett rikt växt- och djurliv*. Om hela fält lämnas obärgade har det mycket positiv effekt på övervintrande flyttfåglar som exempelvis hämpling, vinterhämpling, grönfink och gulsparv.

Beskrivning

Ersättning lämnas för att skörden inte bärgas. Odlingen ska ske med sikte på god skörd och normal utsädesmängd. Insatsen är inte blockbunden och omfattningen kan variera under femårsperioden. Brukaren måste ha minst 1 ha obärgad spannmålsskörd under hela femårsperioden. Stödmyndigheten kan även begränsa omfattningen samt begränsa vilka områden som brukaren får söka ersättning inom. Insatsen kan inte kombineras med uttagen areal.

Ersättning

3900 kr/ha och år.

17.3.4 Skötsel av landskapselement med särskilda värden

Motiv för insatsen

Insatsen skall bidra till att i första hand uppnå miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*. Syftet med insatsen är att upprätthålla en kulturhistoriskt riktig skötsel, att synliggöra landskapselementen samt att gynna den biologiska mångfalden som är knutna till dessa miljöer.

Beskrivning

För att ytterligare synliggöra landskapselementen och stärka den biologiska mångfalden krävs för vissa landskapselement alternativt vissa växtlighetsbetingelser att ersättningen enligt xx kompletteras med skötsel av fältskiktet, dvs. gräs- och örtvegetation. Ersättningen lämnas för att slå och eventuellt avlägsna gräs- och örtvegetation på och kring landskapselement med särskilt skötselkrävande värden. Med skötselkrävande värden avses till exempel landskapselement av trä där en hög gräs- och örtvegetation binder fukt och därmed på sikt skadar elementet, eller att den vegetation som är knuten till landskapselement är hävdberoende för att bevaras. Ersättning lämnas enbart till brukare med åtagande enligt avsnitt 5.4.3.5.

Ersättning

Linjeformade element	10-120 kr/10 m
Punktformade element	120-360 kr/st

17.3.5 Särskild höhantering på slätteräng

Motiv för insatsen

Insatsen skall bidra till att i första hand uppnå miljö kvalitetsmålen *Ett rikt odlingslandskap* och *Ett rikt växt- och djurliv*. Ersättning ges för särskild höhantering på slätteräng vilket är

en förutsättning för de ovanligare ängsväxternas fröspridning. Brukandet av traditionella hässjor eller volmar har även kulturhistoriskt värde.

Beskrivning

Traditionell ängsskötsel innefattar förutom själva slåttern även en arbetsam höbärgning med torkning/vändning av hö på marken eller hässjning. De hässjor och volmar som används ska vara sådan som förekommit traditionellt. Stödmyndigheten får i en plan fastställa vilka metoder och vilka hässjor/volmar som ska användas. Ersättningen kan kombineras med lieslätter, efterbete och lövtäkt. Ersättning lämnas endast till slåtterängar med särskilda värden enligt avsnitt 5.4.3.4.

Ersättning

1700 kr/ha och år.

17.3.6 Bränning

Motiv för insatsen

Insatsen skall bidra till att i första hand uppnå miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap* där bränning är ett värdefullt komplement till bete och slätter.

Beskrivning

Bränning av betesmarker och slätterängar med natur- och kulturmiljövärden som förutom bete även kräver bränning t.ex. ljunghedar. Vilket år de olika delar av marken ska brännas och hur och när på året bränningen ska ske ska fastställas av stödmyndighet. Ljungbränning måste ske huvudsakligen i områden med ljunghed där bränning tidigare har varit tradition. Vid bestämmande av hur ofta bränning ska ske måste lokala traditioner väga tungt. Ersättning lämnas till den areal som ska brännas minst en gång under perioden. Ersättning lämnas endast till betes- och slättermarker med särskilda värden enligt 5.4.3.4.

Ersättning

800 kr/ha och år.

17.3.7 Särskild skötsel vid fåbodbete

Motiv för insatsen

Insatsen skall bidra till att i första hand uppnå miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*. Insatsen är ett komplement till övriga ersättningar för att öka antalet fåbodar i bruk och syftar till att förstärka fåbodarnas specifika natur- och kulturvärden.

Beskrivning

Särskild skötsel av fåbodbete ges till fåbodvall och fåbodskog som, förutom att den betas, även ska vara präglad av fåbodbruk och har vissa biologiska eller kulturhistoriska värden som kräver särskild skötsel utöver betet som ingår i ordinarie ersättning för fåbodbete t.ex borttagande av igenväxning, plockhuggning och krav på vegetationens utseende. Förutsättningen för ersättningen är att brukaren tillåts göra manuella insatser på marken. Arealen fastställs av stödmyndigheten och de särskilda skötselvillkoren ska beskrivas i fåbodplanen. Stödmyndigheten får fastställa arealen som får särskild skötsel av fåbodbete upp till 10 ha per fåbod i bruk, även om ytterligare mark uppfyller kriterierna. Ersättning lämnas endast till fåbodar med ersättning för fåbod i bruk enligt 5.4.3.4.

Ersättning

1200 kr/ha och år.

17.3.8 Mjolkning vid fåbodbete

Motiv för insatsen

Insatsen skall bidra till att i första hand uppnå miljökvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*. Det traditionella fåbodbruket är extra viktigt eftersom det främst är till denna typ av verksamhet som bevarande av den speciella kulturmiljön, småskalig livsmedelsförädling och turism är knutna. Mjolkning av djur på fåbod är arbetsmässigt kostsamt och har låg lönsamhet.

Beskrivning

De fåbodbrukare som mjölkar sina kor, getter eller får kan få ersättning för de extra kostnader det innebär att mjölka djuren på fåboden istället för på hemgården. Stödet är utformat i fem nivåer och varierar utifrån antalet kor vid fåboden. Ersättningen förutsätter att det inte är fråga om digivande djur. Stödmyndigheten har i en plan möjlighet att ange djurslag och ras. Ersättning lämnas endast till fåbodare med ersättning för fåbod i bruk enligt 5.4.3.4.

Ersättning

Nivåer	Årlig ersättning
mjolkning av 4 kor	14 000 kr
mjolkning av 8 kor	28 000 kr
mjolkning av 12 kor	42 000 kr
mjolkning av 16 kor	56 000 kr
mjolkning av 20 kor	70 000kr

17.3.9 Bete och slätter på svårtillgängliga platser

Motiv för insatsen

Insatsen syftar till att vidmakthålla och öka omfattningen av hävd på skärgårdsöar och på andra värdefulla men svåråtkomliga platser, och därigenom bidra till att i första hand uppnå miljökvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*.

Beskrivning

Ersättning lämnas för att delvis täcka merkostnader för bl.a. transport och tillsyn på öar utan fast broförbindelse eller andra svåråtkomliga platser. Ersättningen lämnas även för skötsel av värdefulla med mycket svåråtkomliga slätterängar i väglöst land. Stödmyndigheten begränsa hur stor andel av marken som får ersättningen. Ersättningen kan endast kombineras med ersättning till betes- och slättermarker med särskilda värden, skogsbeten, alvarbeten enligt xx och mosaikbeten enligt 5.4.3.45.4.3.4.

Ersättning

1000 kr/ha och år.

17.3.10 Ersättning för skötsel av mosaikmarker inklusive andra gräsfattiga marker

Motiv för insatsen

Insatsen skall bidra till att i första hand uppnå miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*. Mark som kan komma ifråga är dels mosaikbetesmarker vilket är marker främst utmed kusterna som har osammanhängande grässvål och mycket naturliga impediment, dels övriga gräsfattiga marker med stor andel mycket träd och buskar. Dessa marker har stora natur- och kulturvärden och är viktiga för landskapsbild, rekreation och turism. Naturtypen är mycket ovanlig i ett europeiskt perspektiv och förtjänar att lyftas fram. Samtidigt har dessa marker så mycket naturliga impediment i form av sten och berg, respektive träd och buskar, att de inte uppfyller definitionen för full ersättning i gårdsstödet och den ordinarie ersättningen för betesmarker och slåtterängar enligt 5.4.3.4.

Beskrivning

Mosaikbetesmarker och övriga gräsfattiga betesmarker bildar en specialklass. För specialklassen gäller inte gårdsstödet skötselkrav (eftersom marken inte uppfyller definitionen av betesmark) men däremot gäller gårdsstödet verksamhetskrav (eftersom marken ingår i företaget). Specialklassens marker och villkor fastställs i en plan som upprättas av stödmyndigheten. Villkoren för gräsfattiga marker bör i så stor utsträckning som möjligt vara de samma som för betesmarker med särskilda värden eller som för skogsbeten enligt 5.4.3.4.

Ersättning

2000 kr/ha och år.

17.3.11 Restaurering av slåtterängar och betesmarker

Motiv för insatsen

Insatsen skall bidra till att i första hand uppnå miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*. Ersättning lämnas för restaureringsinsatser som syftar till att återfå biologisk mångfald och kulturmiljö värden i traditionella fodermarker där hävden har upphört. Målet är att arealen hävdad ängsmark och betesmark av de mest hotade typerna skall utökas med 5 000 hektar och 13 000 hektar betesmark respektive till år 2010. Åtgärden kommer att vara ett av de huvudsakliga instrumenten för att nå målen.

Beskrivning

Ersättning lämnas för restaureringsinsatser av traditionella betesmarker, slåtterängar, fåbodbeten, skogsbeten, alvarbeten eller mosaikbetesmarker. Ersättning lämnas under förutsättning att aktuell mark är ohävdad eller igenvuxen och tidigare har brukats. Området skall innehålla rester av hävdgynnade vegetationstyper, växt- eller djurarter eller ha höga kulturhistoriska värden. Andra förutsättningar är att marken endast i liten grad får vara påverkad av gödsling eller andra produktionshöjande insatser. Stödmyndigheten upprättar en enklare restaureringsplan över området och fastställer den areal som ska ingå i insatsen. Restaureringen skall utföras under programperioden. Marken ska efter genomförd restaurering i huvudsak skötas i minst 5 år enligt de regler som gäller för miljöersättningen för bevarande av betesmarker och slåtterängar med särskilda värden enligt 5.4.3.4. Stödmyndigheten fastställer även den areal som kan ingå i åtagande om bevarande av betesmarker och slåtterängar efter avslutad restaurering.

Ersättning

3600 kr/ha och år.

17.3.12 Röjning av stigar till samevisten

Motiv för insatsen

Syftet med insatsen är att bevara områden med representativa höga natur- och kulturvärden i områden präglade av renskötsel. Motivet för insatsen är att underhålla de stigar och vandringsleder som leder fram till samevisten och som är en viktig del av den samiska kulturmiljön.

Beskrivning

Ersättning lämnas för röjning och skötsel av stigar till samevisten. Ersättning lämnas endast till de stigar som ligger i anslutning till objekt inom ersättningen för bevarande av värdefulla natur- och kulturmiljöer i renskötselområdet enligt 5.4.3.5

Ersättning

1800 kr/km och år.

17.4 Bilaga 4 Ex ante-utvärderingen

se separat bilaga

17.5 Bilaga 5 Kombinationsmöjligheter inom miljövänligt jordbruk

Följande ersättningar inom åtgärden Miljövänligt jordbruk (5.4.3) är möjliga att kombinera på uttagen areal

	Uttagen areal
Natur och kulturmiljöer (Nmkult)	ja
Kväveläckage (Nmlack)	ja
Regionalt prioriterade ersättningar -bioträda -särskild hantering på slätteräng	ja

Möjliga kombinationer av insatser inom åtgärden miljövänligt jordbruk

	Vallodling för miljön och det öppna landskapet	Biologisk mångfald och kulturmiljövården i betesmarker, slätterängar och våtmarker	Värdefulla natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet	Värdefulla natur- och kulturmiljöer i renskötseområdena	Bruna bönor på Öland	Minskat kväveläckage	Skydds-zoner mot vattendrag	Miljöskyddsåtgärder
Vallodling för miljön och det öppna landskapet	-	*	☐	*	*	vårbearbetn. ☐ övrigt *	*	*
Biologisk mångfald och kulturmiljövården i betesmarker, slätterängar och våtmarker	*	-	*	*	*	*	*	*
Värdefulla natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet	☐	*	-	*	☐	☐	☐	☐
Värdefulla natur- och kulturmiljöer i renskötseområdena	*	*	*	-	-	-	-	-
Bruna bönor på Öland	*	*	☐	-	-	*	*	*
Minskat kväveläckage	vårbearbetn. ☐ övrigt *	*	☐	-	*	-	*	*
Skydds-zoner mot vattendrag	*	*	☐	-	*	*	-	*
Miljöskyddsåtgärder	*	*	☐	-	*	*	*	-
Ekologiska produktionsformer	☐	*	☐	-	*	☐	*	-

* Insatserna kan kombineras på samma öretag men inte på samma mark

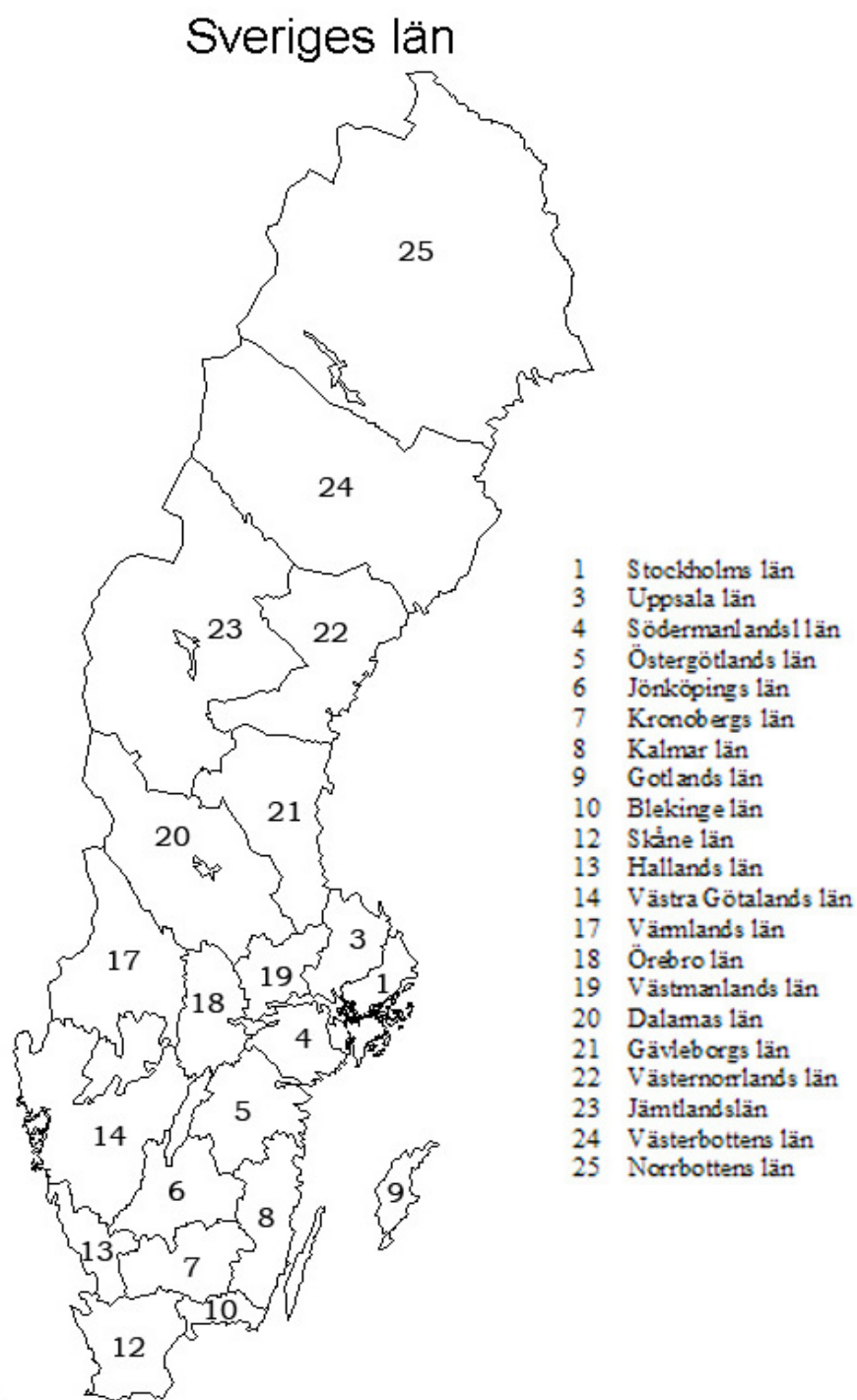
☐ Insatserna kan kombineras på samma mark

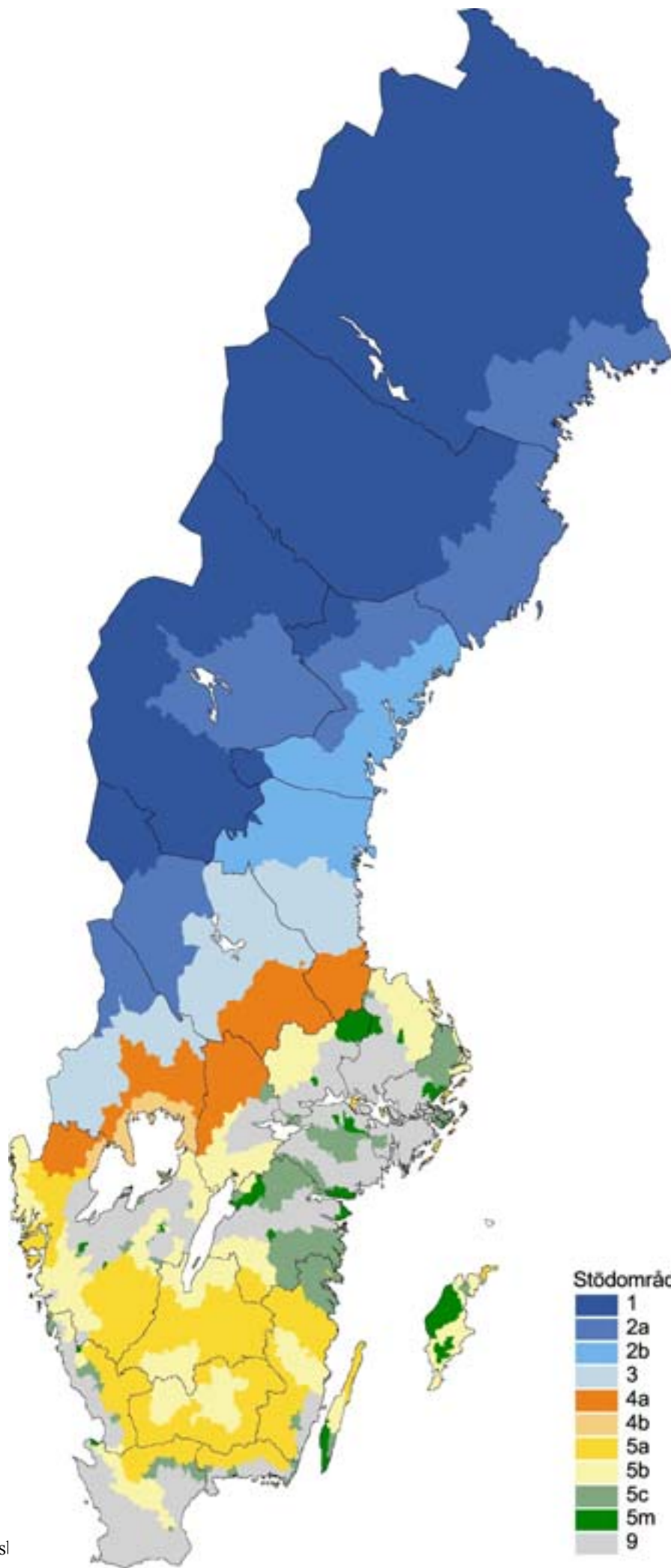
- Insatserna är inte möjliga att kombineras

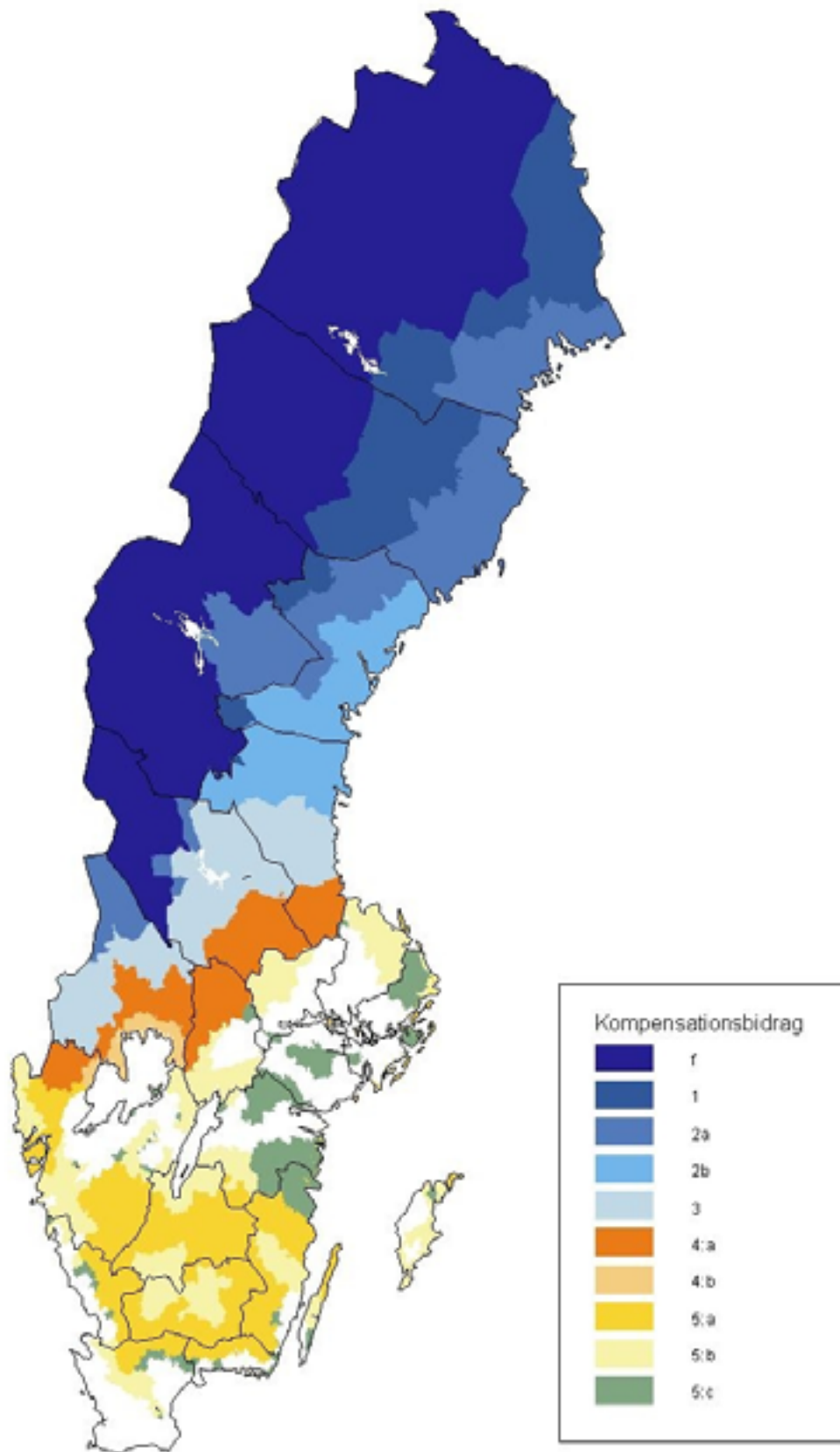
17.6 Tabellbilaga 6

17.7 Kartbilagor

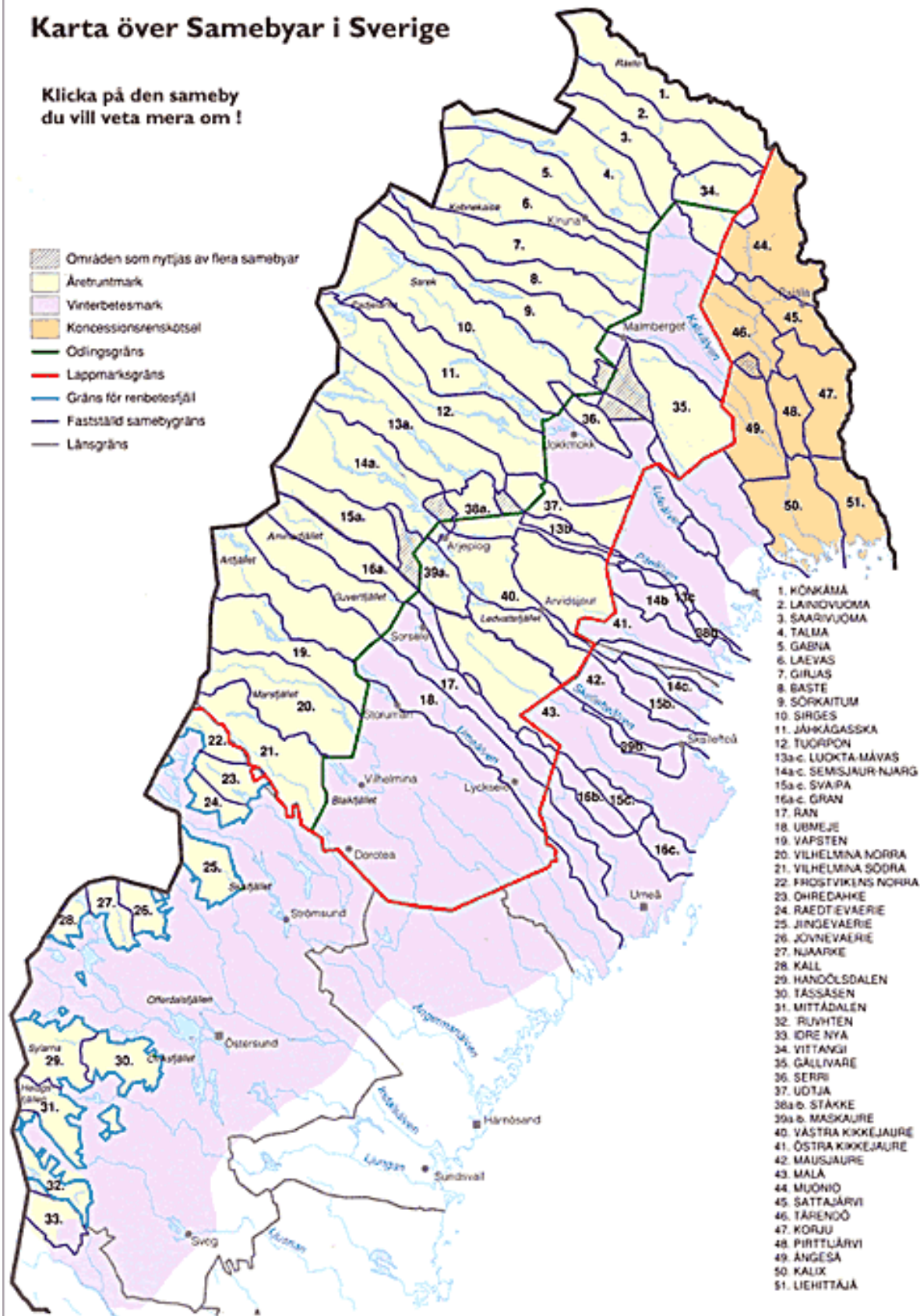

Karta över Samebyar i Sverige

Klicka på den sameby
du vill veta mera om !

- Områden som nyttjas av flera samebyar
- Årebruntnark
- Vinterbetesmark
- Koncessionsrensksotsal
- Odlingsgräns
- Lappmarksgräns
- Gräns för renbetesfjäl
- Fastställd samebygräns
- Länsgräns

1. KÖNKÄMÄ
2. LAINOJUOMA
3. SAARIVUOMA
4. TALMA
5. GABNA
6. LAEVAS
7. GIRLAS
8. BASTE
9. SÖRKAITUM
10. SIRGES
11. JÄHKÄGASSKA
12. TUORPON
- 13a-c. LUOKTA-MÄVAS
- 14a-c. SEMSJAUR-NJARG
- 15a-c. SVAIPA
- 16a-c. GRAN
17. RAN
18. UBMEJE
19. VAPSTEN
20. VILHELMINA NORRA
21. VILHELMINA SÖDRA
22. FROSTVIKEN'S NORRA
23. OHREDAHKE
24. RAEDT-EVAERIE
25. JINGEVAERIE
26. JÖVNEVAERIE
27. NJAARKE
28. KALL
29. HANDÖLSDALEN
30. TÄSSÄSEN
31. MITTÄDALEN
32. RUVHTEN
33. IDRE NYA
34. VITTANGI
35. GÄLLIVARE
36. SERRI
37. UDTJA
- 38a-b. STÄKKE
- 39a-b. MASKAURE
40. VÄSTRA KIKKEJAURE
41. ÖSTRA KIKKEJAURE
42. MAUSJAURE
43. MALÄ
44. MUONIO
45. SATTARVI
46. TÄRENDÖ
47. KORJU
48. PIITTLÄRVI
49. ÄNGESÄ
50. KALIX
51. LIEHITTÄJÄ

